

OBSAH

- Jan Kysela – Alžběta Danielisová – Jiří Militký, Středomořské importy z oppida Třisov. Nálezy z povrchové prospekce s detektory kovů z let 2007–2013* – Mediterranean imports at the Třisov oppidum. Finds from surface surveys with metal detectors, conducted in 2007–2013 567–608
- Jan Kypta – Jaroslav Podliska, Tábor obláhatelů na předpolí Nového hradu u Kunratic (1420/1421). Povrchový průzkum a srovnání s analogickými lokalitami* – The Hussite field camp from the siege of Nový hrad at Kunratic (1420/1421). Surface survey and a comparison with parallel sites 609–632
- Roman Křivánek, Geofyzikální průzkum v areálu husitského obláhatelického tábora na předpolí Nového hradu v Praze-Kunraticích* – Geophysical survey on the grounds of the Hussite siege camp in the foregrounds of Nový hrad in Prague-Kunratic 633–650

MATERIALIA

- Milan Zápotocký, K osídlení labské nivy v eneolitu a starší době bronzové: sídlištní areál s půdorysy kúlových domů u Kozel, okr. Mělník* – Remarks on the Eneolithic and Early Bronze Age settlement of the Elbe flood plain: Settlement area with post constructions of longhouses at Kozly, Central Bohemia 651–694
- Christoph Blesl – Violetta Reiter, Die Rondellnadeln Typ Franzhausen aus Niederösterreich* – The disk headed pins type Franzhausen of Lower Austria 695–703
- David Vích, Spony z doby římské ze severní části Boskovické brázdy* – Kaiserzeitliche Fibeln aus dem Nordteil des Boskovitzer Furche (Boskovická brázda), Mittelmähren 704–730

NOVÉ PUBLIKACE

- Petr Květina, Michael Brian Schiffer: Studying technological change. A behavioral approach* (Salt Lake City 2011) 731–736
- Pierre Lemonnier: Mundane objects: materiality and non-verbal communication* (London 2012)
- Črtomír Lorenčič – Jan Hasil, Stefan Eichert: Frühmittelalterliche Strukturen im Ostalpenraum: Studien zu Geschichte und Archäologie Karantaniens* (Klagenfurt am Wörthersee 2012) 736–741
- Jan Kypta, Petr Meduna a kolektiv: Rané středověké sídliště v Hrdlovce* (Praha 2012) 742–743
- Katarína Čuláková, Iain Morley: The Prehistory of Music* (Oxford 2013) 743–744

- Jan Kypka*, Martin Musílek a kol.: Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie (Praha 2012) 744–746
- Jan Kypka*, Markus Sanke: Die Gräber geistlicher Eliten Europas von der Spätantike bis zur Neuzeit. Archäologische Studien zur Materiellen Reflexion von Jenseitsvorstellungen und ihrem Wandel (Bonn 2012) 746–747
- Jan Kypka*, Regina Smolnik (Hrsg.): Keramik in Mitteldeutschland – Stand der Forschung und Perspektiven. 41. Internationales Hafnereisymposium des Arbeitskreises für Keramikforschung in Dresden, Deutschland, vom 21. September bis 27. September 2008 (Dresden 2012) 747–748
- Jan Kypka*, Svorník 11. Sborník příspěvků z 11. specializované konference stavebně-historického průzkumu uspořádané 12.–15. června 2012 v Žacléři. Opevnění (Praha 2013) 749

OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ LXVI/2014

750–756

Středomořské importy z oppida Třisov Nálezy z povrchové prospekce s detektory kovů z let 2007–2013

Mediterranean imports at the Třisov oppidum
Finds from surface surveys with metal detectors, conducted in 2007–2013

Jan Kysela – Alžběta Danielisová – Jiří Militký

Příspěvek se zabývá vyhodnocením souboru jižních importů, které byly nalezeny při povrchových prospekcích s detektory kovů v areálu oppida Třisov. Shromážděná kolekce importů zahrnuje části kovových nádob, kategorií osobních předmětů a jednu římskou republikánskou minci. Je analyzována z typologického a chronologického hlediska a pak vyhodnocena společně se souborem pocházejícím z exkavací prováděných ve druhé polovině 20. století. Na závěr je diskutována otázka role importů v osídlení a ekonomických kontaktech středoevropských oppid.

oppida – pozdní doba laténská – středomořský import – kovové nádoby

The paper discusses the lot of mediterranean imports, which have been unearthed during metal-detector prospections carried out in the area of the oppidum of Třisov. The collection of objects presented here includes fragments of metal vessels, several personal objects and a republican bronze coin. The objects are studied from the typological and chronological point of view and in the end evaluated as a whole together with the imports discovered already during the excavations from the 1950s–1980s. In the conclusions the authors discuss the role of southern imports in settlement itself and in the economic contacts of the central European oppida.

oppida – late La Tène period – mediterranean imports – metal vessels

1. Úvod

Povrchové průzkumy s detektory kovů v areálu oppida Třisov (okr. Český Krumlov) provádí Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. ve spolupráci s Jihočeským muzeem v Českých Budějovicích od roku 2007. Cílem projektu je především preventivní záchrana kovových nálezů z ornice, a to včetně zachování jejich prostorových vztahů. Sedm výzkumných sezón přineslo již téměř tři tisíce kovových nálezů, které výrazně rozmnožují pramenný fond a nabízejí zcela nové interpretační možnosti ohledně prostorové struktury osídlení oppida, spektra jeho specializovaných činností, dálkových kontaktů či směny sledovatelné především prostřednictvím kolekce mincí. Naším dlouhodobějším cílem je postupně publikovat jednotlivé kategorie nálezů. V nedávné době byla představena kolekce spon (*Danielisová – Militký 2014*), nyní navazujeme s kolekcí jižních (středomořských) importů, jejichž vyhodnocením si klademe za cíl rozšířit poznatky o dálkových kontaktech oppida Třisov.

Středomořské importy z oppida Třisov byly předmětem podrobné studie v nedávné době (*Kysela 2011*). V jejím případě se jednalo o zpracování nálezů z dlouhodobých (1954–1982)

Č.	Definice	Rozměry max. (mm)	Inv. č. NM Praha	Místo a rok nálezů	Literatura
1	Rukojeť bronzové pánve	143 × 34	H1-1141898	S akropole, sonda O, vrstva č. 3, hl. ca. 40 cm; 1971	<i>Břeň 1975a; 1975b</i> , 124–125; <i>1975c</i> , 136; <i>1975d</i> , 169; <i>Svobodová 1983</i> , 660; <i>Břeň 1984</i> , 9, 12; <i>1991</i> , obr. na str. 544; <i>Feugère – De Marinis 1991</i> , Fig. 5; <i>Drda – Rybová 1997</i> , 88; <i>Karasová 2004b</i> , 58; <i>Kysela 2011</i> , 163.
2	Opěrka palce z bronzového cedníku	60 × 34	H1-141896	Z předhradí, sonda D, vrstva č. 2; 1966	<i>Břeň 1966</i> , obr. 27, tab. XXV: 6; <i>1973</i> , 128; <i>Svobodová 1983</i> , 666, obr. 5: 12; <i>Břeň 1984</i> , 12, obr. 13; <i>Guillaumet 1991</i> , 95; <i>Hlava 2008</i> , 145, 149, obr. 5: 13; <i>Kysela 2011</i> , 163.
3	Opěrka palce z bronzového cedníku	37 × 34	H1-141894	J okraj oppida, sonda A – jih, vrstva č. 8; 1968	<i>Hlava 2008</i> , 149 – pozn. 2; <i>Kysela 2011</i> , 164.
4	Nožka bronzové nádoby	43 × 14	Nedochováno	neznámo; 1937	<i>Franz 1938; Streit 1938</i> , 150; <i>Franz 1942</i> , 26; <i>Břeň 1966</i> , 110; <i>Kysela 2011</i> , 164.
5	Nožka bronzové nádoby	35 × 16	79571	centrální část oppida, sonda C; 1955	<i>Břeň 1956</i> , 11–12; <i>1966</i> , 106; <i>1973</i> , 122; <i>Svobodová 1983</i> , 558, obr. 6: 19; <i>Břeň 1984</i> , 9 (zmínka); <i>Kysela 2011</i> , 164.
6	Zlomek bronzového zrcadla	30 × 26	H1-253018	J okraj oppida, sonda A, vrstva č. 7; 1977	<i>Hlava 2009</i> , obr. 2: 3; <i>Kysela 2011</i> , 169.
7	Zlomek bronzového zrcadla	21 × 22	H1-253017	J akropole, chata na V terase, Z rozšíření, vrstva č. 1; 1973	<i>Hlava 2009</i> , obr. 2: 2; <i>Kysela 2011</i> , 170.
8	Zlomek bronzového zrcadla	30 × 22	H1-253019	J okraj oppida, sonda A, vrstva č. 9; 1978	<i>Hlava 2009</i> , obr. 2: 4; <i>Kysela 2011</i> , 170.
9	Zlomek bronzového zrcadla	32 × 33	H1-135883	J okraj oppida, sonda B, spodní hranice tzv. dlažby; 1968	<i>Hlava 2009</i> , obr. 2: 1; <i>Kysela 2011</i> , 170.
10	Zlomek bronzového zrcadla	18 × 6	H1-253016	J okraj oppida, sonda A, hl. 100 cm; 1968	<i>Hlava 2009</i> , obr. 2: 6; <i>Kysela 2011</i> , 170.
11	Zlomek bronzového zrcadla	23 × 9	H1-253020	J okraj oppida, sonda A, vrstva č. 8; 1977	<i>Hlava 2009</i> , obr. 2: 5; <i>Kysela 2011</i> , 170.
12	Skleněný korálek	13 × 12	H1-121001	neznámo; 1956	<i>Břeň 1966</i> , 119, obr. 28: 17; <i>1984</i> , 9, obr. 12: dole uprostřed; <i>Venclová 1990</i> , 96–97, 280, Pl. 33: 7; <i>Venclová ed. 2008</i> , obr. 64: 2; <i>Kysela 2011</i> , 172, obr. 3: 1.
13	Železný prsten	17 × 13	př. č. 9/77–16	J okraj oppida, sonda B, vrstva č. 7; 1977	<i>Kysela 2011</i> , 172, obr. 3: 2.
14a	Fragment skleněné nádoby ¹	12 × 8	H1-141914	neznámo; 1976	<i>Venclová 1990</i> , 281, Pl. 33: 12; <i>Kysela 2011</i> , 174, obr. 4: 1.
15	Dno keramického balsamaria	62 × 60	př. č. 7a/67–34	tzv. sonda „na mezi“ – povrch Z. části sondy; 1967	<i>Břeň 1984</i> , 12 (zmínka); <i>Kysela 2011</i> , 175, obr. 5.
16	2 fragmenty keramické lampy	45 × 27 34 × 13	H1-135989a–b	J okraj oppida, vrstva č. 6–7; 1976	<i>Břeň 1984</i> , 9, 12; <i>1991</i> ; <i>Drda – Rybová 1998</i> , 186; <i>Jančo 2001</i> , 167, obr. 1: 1; <i>Waldhauser 2001</i> , 493; <i>Karasová 2004b</i> , 58; <i>Bouzek 2007</i> , 171; <i>Kysela 2011</i> , 176, obr. 6.
17	Okraj bronzové nádoby (?)	30 × 18 × 18	H1-141895	Z brána, sonda B, vrstva č. 4	<i>Kysela 2011</i> , 165, č. 6.

Tab. 1. Středomořské importy z oppida Třisov podchycené v literatuře.

Tab. 1. Mediterranean imports from the Třisov oppidum mentioned in the literature.

systematických výzkumů Národního muzea pod vedením J. Břeně. Soubor třísovských „mediterraneí“ se na základě tohoto rozboru ukázal jako nečekaně bohatý – jak početně, tak co do škály zastoupených typů či kategorií importů. Povrchové prospekce s detektory kovů z posledních let (k prospekci a jejich metodologii *Danielisová – Militký 2014*, 41–42) však nálezový stav silně změnilo, a to jak díky nálezům nových artefaktů náležejících k typům evidovaným již při výzkumech vedených Národním muzeem, tak – a to především – zaznamenáním nových typů a kategorií na Třísově či v širším kontextu dosud neznámých. Téma si tak zaslouží být znovu otevřeno, a to i se zohledněním nových aspektů, zejména prostorového.

2. Katalog středomořských importů z oppida Třísov

2.1. Středomořské importy nalezené na Třísově během výzkumů Národního muzea

Pro lepší přehled uvádíme kompletní soupis importovaných předmětů, tedy včetně oněch pocházejících ze starších výzkumů, propojený jednotnou řadou katalogových čísel.

Soubor získaný výzkumem Národního muzea v letech 1954–1982 byl nedávno detailně popsán (*Kysela 2011*), zde se proto omezujeme jen na základní přehled (*tab. 1; obr. 1*).

2.2. Středomořské importy nalezené během povrchových prospekci s detektory kovů v letech 2007–2013

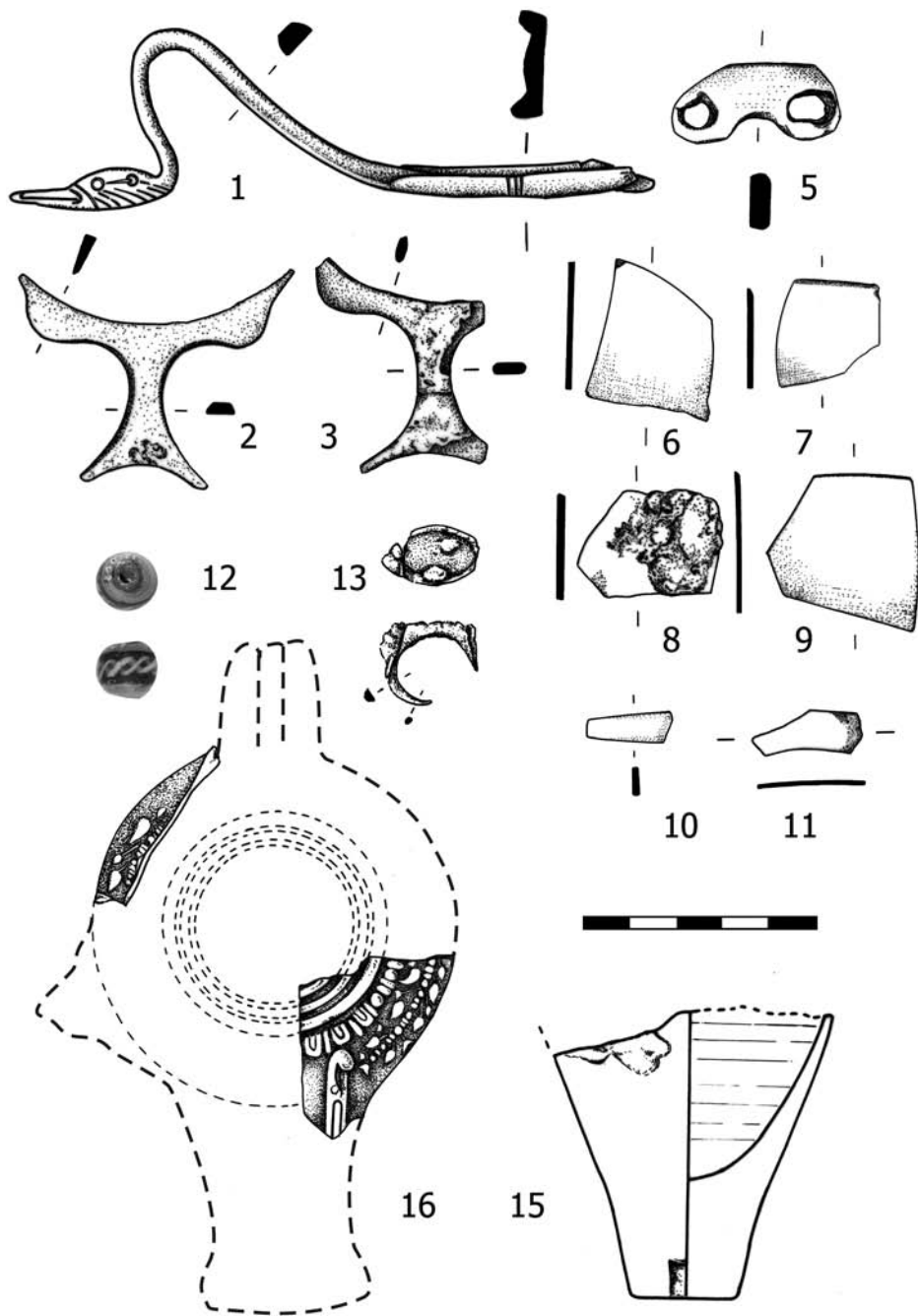
Katalog je utříděn podle jednotlivých kategorií předmětů (*obr. 1–6*). Exempláře, u kterých je importní původ sporný, nebo jej lze přímo vyloučit, jsou označeny navíc ještě malými písmeny (kat. č. 39a, 42a–b, 53a–c, 54a–b), a tím vyloučeny z pořadí jistých importů.² Všechny nálezy jsou uloženy v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích a žádný z nich dosud nebyl publikován. Prostorová distribuce je prezentována na *obr. 9*.

Bronzové nádoby

18. Zlomek ucha bronzového vědra zakončeného kuželkou
Zlomek bronzového drátu kruhového průřezu na jednom konci odlomeného, na druhém přecházejícího v koncovou kuželku. Ta sestává z dvojitého prstence, vlastního kuželkovitého prvku, prostého prstence a kulovitého zakončení. Rozměry: doch. v. 40 mm, v. kuželky 24 mm, Ø rukojeti 4,4 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 9. 10. 2010 (inv. č. A33219).
19. Zlomek ucha bronzového vědra zakončeného stylizovanou ptačí hlavou
Zlomek bronzového drátu kruhového průřezu, na jednom konci odlomeného, na druhém přecházejícího v krátký rovný hák na vnějším povrchu mírně fasetovaný. Rozměry: d. max. doch. 31 mm, d. hlavičky 28 mm, š. hlavičky 9 mm, Ø ucha 6 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, 30. 9. 2011 (inv. č. A33216).
20. Zlomek ucha bronzového vědra zakončeného stylizovanou ptačí hlavou
Zlomek bronzového drátu na jednom konci odlomený, na druhém přecházející přes drobný vývalek ve stylizovanou hlavu vodního ptáka. Hlava je bočně zploštělá, čelo oble vyklenuté, zobák na svrchní

¹ Tento fragment byl původně považován za pravděpodobný středomořský import (*Kysela 2011*, 174–175). Nedávno provedená analýza jeho složení však vyloučila, že se jedná o sklo „antické“ (za informaci děkujeme N. Venclové).

² Výjimku zde tvoří předmět 14a. Jelikož nás informace vedoucí k jeho vyřazení z počtu středomořských importů (viz předchozí poznámku) dostihla až po dokončení rukopisu, předmět sice označujeme malým písmenem, ale ponecháváme jej v sekvenci katalogu.



Obr. 1. Třísov, středomořské importy z výzkumu Národního muzea (kresby M. Fábiková, J. Kysela).
 Fig. 1. Třísov, Mediterranean imports from the National Museum excavation.

- straně fasetovaný. Oči a drážka zobáku naznačeny rytím. Rozměry: d. max. doch. 25 mm, d. hlavičky 16 mm, \varnothing drátu 3 mm, š. hlavičky 3 mm, v. hlavičky 7 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, 20. 4. 2013 (inv. č. A33949).
- 20a. Zlomek ucha bronzového vědra zakončeného stylizovanou šiškou
Zlomek přímého bronzového drátu kruhového průřezu, na jednom konci odlomeného, na druhém zakončeného prvkem sestávajícím z dvojitého prstence a hráněného ogiválního hrotu. Rozměry: d. max. doch. 38 mm, \varnothing tyčinky 6 mm, v. šišky vč. prstenců 17 mm.
Nálezové okolnosti: Z svah J akropole, 1. 10. 2011 (inv. č. A33212).
21. Zlomek ataše bronzového vědra – poutko
Přímá bronzová tyčinka lichoběžníkového průřezu, na jednom konci odlomená, na druhém přecházející v masivní kruhové očko ve spodní části opatřené dvěma jazykovitými hroty. V horní části z očka vybíhal další nedochovaný prvek. Rozměry: d. max. doch. 60 mm, průřez tyčinky max. 10 × 6 mm, š. max. (hroty) 27 mm, \varnothing očka vnější 22 mm, \varnothing očka vnitřní 16 mm.
Nálezové okolnosti: Z předhradí, 15. 4. 2011 (inv. č. A33211).
22. Zlomek ataše bronzového vědra – poutko
Přímá bronzová tyčinka na průřezu osmihranná, na spodním konci odlomena, na konci horním přechází přes zaškrcenou manžetu v prosté kruhové očko. Rozměry: d. max. doch. 41 mm, \varnothing tyčinky 7 mm, \varnothing očka 17 mm, tl. očka 4 mm.
Nálezové okolnosti: Z předhradí, 1. 4. 2012 (inv. č. A33185).
23. Okraj bronzového vědra
Segment plochého bronzového prstence zužujícího se k vnější hraně, podél vnitřní hrany zlomy po stěnách stojících kolmo k ose prstence. Rozměry: dochovaná d. 113 mm, š. 17 mm, rekonstr. \varnothing nádoby 140 mm.
Nálezové okolnosti: Z předhradí, 24. 4. 2010 (inv. č. A33028).
24. Bronzová hlavička vodního ptáka – zakončení háku pánve typu *Aylesford*
Bronzová plastika zobrazující hlavičku vodního ptáka: z boků zploštělá, detaily (oči, opeření, hrana zobáku) provedeny rytím. Hlavička odlomena ještě v anatomické části plastiky, přechod k funkční části háku nedochován. Rozměry: d. max. doch. 29 mm, š. 5 mm, v. 8 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 8. 10. 2010 (inv. č. A32480).
25. Zlomek rukojeti bronzového *simpula* typu *Pescate*
Podlouhle lichoběžníkový zlomek bronzové destičky na obou kratších stranách zúžené krčky, v jejich místě odlomení, na vrchním líci zdobený podélnými rýžkami. Rozměry: d. doch. 48 mm, š. 15 mm, tl. 2 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 1. 4. 2011 (inv. č. A33217).
26. Bronzová psí hlavička – zakončení háku *simpula*
Bronzová plastika zobrazující stylizovanou hlavičku psovité šelmy. Odlomena v krčku. Rozměry: d. max. doch. 17 mm, š. 6 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, 15. 4. 2011 (inv. č. A32152).
27. Ouško koflíku typu *Idria*
Páskové ouško ve spodní části odlomené, v horní části přecházející v zahrocená raménka, z nichž pravé odlomeno. Na křížení ouška a ramen masivní cívkovitý prvek – opěrka palce. Rozměry: doch. v. ucha 25 mm, doch. v. vč. opěrky palce 35 mm, doch. š. 28 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 7. 10. 2010 (inv. č. A32725).
28. Ataše ouška koflíku typu *Idria*
Fragment bronzové destičky srdčitého tvaru, na rubu ploché, na líci mírně vyklenuté. Na líci svisle profilované žebírko. Rozměry: š. max. doch. 24 mm, v. 22 mm.
Nálezové okolnosti: Z předhradí, 24. 10. 2010 (inv. č. A32975).
29. Nožka bronzové nádoby (vědra?) s bočními výběžky
Masivní bronzová destička segmentovitého tvaru opatřená na vnitřní a obou kratších stranách kruhovými výřezy, tvořícími v rozích čtyři výběžky, jeden líc plochý, druhý mírně vyklenutý. Rozměry: 41 × 23 × 6 mm.
Nálezové okolnosti: pole S od cesty, mezi 3. a 4. terasou, 10. 4. 2007 (inv. č. A33069).

30. Nožka bronzové nádoby (vědra) s bočními výběžky – slitek
Masivní bronzový slitek uchovávající tvar bronzové segmentovité destičky opatřené na vnitřní a obou kratších stranách kruhovými výřezy tvořícími v rozích čtyři výběžky, jeden líc plochý, druhý mírně vyklenutý. Rozměry: 48 × 22 × 9–4 mm.
Nálezové okolnosti: terasa 10, duben 2011 (inv. č. A33602a).
31. Nožka bronzové nádoby (vědra?) s příčnými otvory
Plochá bronzová destička ledvinovitého tvaru, na vnitřní straně kruhový výřez, v bočních lalocích po jednom kruhovém otvoru. Vnější líc hladký mírně vyklenutý, vnitřní plochý a hrubý. Rozměry: d. 45 mm, š. max. 20 mm, tl. 5 mm, Ø otvorů 6 mm.
Nálezové okolnosti: Z předhradí, 24. 3. 2012 (inv. č. A33184).
32. Bronzová nožka nádoby (džbáňku) s bočními výběžky
Bronzová destička segmentovitého tvaru s kruhovými výřezy na vnitřní a obou kratších stranách, rubová strana plochá, lícová zaoblena. Rozměry: doch. d. 31 mm, š. 15 mm, tl. 4 mm, Ø dna 90 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 8. 10. 2010 (inv. č. A32483).
33. Drobná bronzová nožka nádoby s otevřenými otvory
Drobná bronzová destička ledvinovitého tvaru, v obou bočních lalocích kruhové otvory otevřené do kratší strany. Rozměry: d. 21 mm, š. 10 mm, tl. 1,8 mm, Ø dna 45 mm.
Nálezové okolnosti: Z předhradí, 7. 10. 2010 (inv. č. A32835).
34. Okraj mosazného cedníku
Segment horizontálního okraje z mosazného plechu přecházejícího pravouhlým zalomením v tělo nádoby. V pozůstatku stěny dochovány tři kruhové otvory. Rozměry: doch. d. 41 mm, š. okraje 6 mm, Ø otvoru 2 mm, Ø ústí 50 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 7. 10. 2010 (inv. č. A32718).
35. Bronzová opěrka palce z cedníku
Plochá bronzová tyčinka vybihající v přední části do obloukovitého raménka utvářeného do tvaru ptačí hlavičky, v části zadní do prvku ve tvaru vlašťovčího ocásku. Hrana předního raménka skosená, na křížení raménka na spodní straně pozůstatky přiletování k oušku. Levá část raménka odlomena. Rozměry: d. 41 mm, doch. š. 36 mm, tl. 2,5 mm, Ø ústí 95 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor A, 8. 10. 2010 (inv. č. A32754).
36. Bronzová opěrka palce z cedníku
Plochá bronzová tyčinka v zadní části veslovitě rozšířená, v části přední vybihající v štíhlé obloukovité raménko, na obou koncích zahrocené, štíhlé a neprofilované. Rozměry: d. 53 mm, š. max. doch. 64 mm, tl. 2 mm.
Nálezové okolnosti: Z předhradí, 31. 3. 2012 (inv. č. A33183).
37. Zlomek bronzové opěrky palce z cedníku
Plochá bronzová destička ve tvaru vlašťovčího ocásku, v přední části odlomená. Rozměry: d. max. doch. 23 mm, š. 34 mm, tl. 2 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 16. 4. 2011 (inv. č. A33218).
38. Zlomek bronzové opěrky palce z cedníku
Plochá bronzová tyčinka, křížení tří ramének, z nichž dvě odlomena, dochované raménko mírně obloukovité s vnitřní hranou mírně skosenou, vnější profilovanou do tvaru stylizované ptačí hlavy. Rozměry: d. max. doch. 37 mm, š. raménka 7 mm, tl. 2 mm.
Nálezové okolnosti: pole mezi S akropolí a první mezí, 15. 11. 2008 (inv. č. A33204).
39. Zlomek bronzové opěrky palce z cedníku
Plochá lichoběžníková destička na obou kratších stranách odlomená. Skosené hrany. Rozměry: doch. 17 × 16 mm, tl. 2 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 30. 9. 2011 (inv. č. A33207).
- 39a. Zlomek bronzové opěrky palce z cedníku (?)
Drobný zlomek bronzové destičky, oble trojúhelného tvaru. Povrch poškozen korozí. Stylizovaná ptačí hlavička z rukojeti cedníku (?). Rozměry: d. max. doch. 20 mm, š. 8 mm, tl. 2 mm.
Nálezové okolnosti: pole mezi S akropolí a 1. mezí, 15. 11. 2008 (inv. č. A33206).

40. Ouško bronzového cedníku
Drobné ouško vybíhající ze čtyřcípé plechové ataše sloužící k připevnění ouška na nádobu. Rozměry: destička ataše 21 × 16 mm, ouško d. 17 mm, v. 20 mm.
Nálezové okolnosti: pole severně od polní cesty ZM 32-22-16: 153/37, 24. 4. 2007 (inv. č. A33080).
41. Zlomek ouška bronzového cedníku
Obloukovitě bronzová tyčinka, na jednom konci zahrocená, na druhém odložená. Rozměry: doch. 23 × 13 mm, tl. 3 mm.
Nálezové okolnosti: pole V od S akropole, 30. 10. 2009 (inv. č. A33202).
42. Příchytná destička mosazného ouška cedníku
Obdélná mosazná destička vybíhající v rozích v cípy, z jejího středu vybíhá zlomek mosazné tyčinky (vlastního ouška). Rozměry: destička max. 13 × 13 mm, tl. 2 mm, z tyčinky dochovány 4 mm.
Nálezové okolnosti: Z předhradí, 1. 4. 2012 (inv. č. A33186).
- 42a. Dno bronzové nádoby (?)
Bronzový plech diskovitěho tvaru (dno), se zachovanou částí nožky (dochována původní hrana) a část stěny (v celé délce odložená). Na vnitřní straně ve dnu vyryty dva páry koncentrických kruhů, nožka opatřena drobným vývalkem, stěna vodorovně rýhována. Rozměry: dochovaná část dna 32 × 33 mm, v. nožky 5 mm, tl. plechu < 1 mm, Ø dna 90 mm.
Nálezové okolnosti: pole J od polní cesty mezi 2. a 3. mezí, 24. 4. 2007 (inv. č. A33083).
- 42b. Zlomek okraje bronzové nádoby (?)
Římsovité zesílený okraj bronzového plechu. Rozměry max. doch.: 41 × 16 × 1–4 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, 26. 4. 2007 (inv. č. A33220).

Zrcadla

43. Trojúhelný zlomek bronzového diskovitěho zrcadla. Dochován původní okraj – hrana z jedné strany zaoblena. Rozměry: 21 × 20 × 2 mm, Ø 140 mm.
Nálezové okolnosti: pole s mezemi S od cesty, 10. 4. 2007 (inv. č. A33072).
44. Lichoběžníkový zlomek bronzového zrcadla, na jednom líci vyhlazený. Na jednom líci podél vnější hrany segmentu 2 ryté rýžky. Původní okraj nedochován. Rozměry: 21 × 11 × 2,6 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 8. 10. 2010 (inv. č. A32550).
45. Zlomek bronzového zrcadla. Rozměry: 23 × 11 × 1,5 mm.
Nálezové okolnosti: terasa 8, 19. 4. 2013 (inv. č. A33875).
46. Segmentovitý zlomek bronzového diskovitěho zrcadla, dochován původní okraj. Rozměry: 14 × 10 × 1 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 8. 10. 2010 (inv. č. A32490).
47. Segmentovitý zlomek bronzového diskovitěho zrcadla, dochován původní okraj. Rozměry: 17 × 21 mm, tl. 1 mm.
Nálezové okolnosti: pole V od S akropole, 2. 10. 2009 (inv. č. A33205).
48. Čtyřhranný zlomek bronzového zrcadla, původní hrana nedochována. Povrch poškozen bodovou korozí. Rozměry max. doch. 12 × 16 mm.
Nálezové okolnosti: Z předhradí (A), 15. 11. 2008 (inv. č. A33203).
49. Podlouhlý zlomek bronzového zrcadla. Původní hrana nedochována. Rozměry: 22 × 10 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, 16. 4. 2011 (inv. č. A 32339).
50. Zlomek bronzového zrcadla, původní hrana nedochována. Rozměry: 18 × 12 × 1 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor A, 16. 4. 2011 (inv. č. A33208).
51. Zlomek bronzového zrcadla, původní hrana nedochována. Rozměry: 18 × 12 × 1 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 15. 4. 2011 (inv. č. A32166).
52. Zlomek bronzového zrcadla, původní hrana nedochována. Rozměry: 15 × 10 × 1 mm.
Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 15. 4. 2011 (inv. č. A32199).
53. Segmentovitý zlomek bronzového diskovitěho zrcadla, dochována původní hrana. Rozměry: 16 × 10 × 1 mm.
Nálezové okolnosti: terasa 3, 9. 10. 2010? (inv. č. A32854).

Prsteny ?

53a. Zlomek mosazného prstenu (?)

Podlouhle oválný štítek přecházející na obou stranách v trojúhelníkové plece, kroužek nedochován, štítek mírně zahloben, ne však uzpůsoben k vložení gemy. Rozměry: štítek 10 × 7 × 2,8 mm, d. max. doch. 16 mm, Ø > 15 mm.

Nálezové okolnosti: pole V od S akropole, 3. 4. 2009 (inv. č. A33129).

53b. Zlomek mosazného prstenu (?)

Podlouhle oválný štítek přecházející na obou stranách v trojúhelníkové plece, kroužek nedochován, štítek mírně zahloben, ne však uzpůsoben k vložení gemy. Rozměry: štítek 11 × 8 mm, d. max. doch. 15 mm.

Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor A, 16. 4. 2011 (inv. č. A33213).

53c. Zlomek mosazného (?) prstenu (?)

Podlouhle oválný štítek přecházející na obou stranách v trojúhelníkové plece, kroužek nedochován, štítek mírně zahloben, ne však uzpůsoben k vložení gemy. Rozměry: štítek 11 × 8 mm, d. max. doch. 15 mm.

Nálezové okolnosti: terasa 8, 16. 4. 2011 (inv. č. A33892).

Ostatní

54. Zlomek předmětu ve tvaru hlavy vodního ptáka

Hlava stranově zploštělá, zobák asymetricky rozšířený doprava, na svrchním líci mírně klenutý. V týlu hlavička přechází v plochou obloukovitě prohnutou tyčinku (či v poškozený prsteneček?). Anatomické detaily (oči, opeření, ozobí a nozdry) ztvárněny bohatým a velice pečlivě provedeným rytím. Rozměry: d. max. doch. 67 mm, v. hlavičky max. 13 mm, š. hlavičky 5 mm, š. zobáku max. 10 mm.

Nálezové okolnosti: Z předhradí, 15. 4. 2011 (inv. č. A33209).

54a. Omegovité ouško

Bronzová tyčinka kosočtverečného průřezu, zahnutá do symetrického oblouku, na jednom konci odložená, na druhém opatřena trojúhelníkovým okem. V něm dochován očkovitý hřeb. Rozměry: d. max. doch. 63 mm, v. 38 mm, průřez ca 9 × 7 mm.

Nálezové okolnosti: Z předhradí, 31. 3. 2012 (inv. č. A33182).

54b. Zlomek bronzové plastiky ve tvaru lidské nohy

Zlomek plastiky schematicky zobrazující pravou lidskou nohu, odlomena zhruba v polovině výšky stehna. Plastiky vyznačeno koleno a vnější kotník. Rozměry: max. doch. d. 52 mm, max. doch. Ø 8 mm.

Nálezové okolnosti: J svah S akropole, sektor B, 30. 9. 2011 (inv. č. A33177).

3. Zhodnocení a diskuse

3.1. Přehled nálezových kategorií

Spektrum nálezových kategorií je zásadním způsobem ovlivněno metodou sběru, tj. použitím detektoru kovů. Chybí v něm proto nekovové kategorie středomořského importu (keramika, lampy, skleněný šperk). Mezi bronzovými předměty jsou naopak hojně zastoupeny všechny nejběžnější kategorie: kovové nádoby či obecně *instrumentum* a zrcadla.

Pro středomořské importy v pozdně latenském Zaalpi je příznačná výrazná standardizace zastoupených kategorií i typů (*Svobodová 1983; 1985; Kysela 2011; 2013*). Tomu odpovídá i zde studovaný soubor, sestávající bezmála výhradně z předmětů dobře známých ve střední Evropě, v Čechách, či přímo na Třísově. V následujícím zhodnocení se tak budeme podrobněji věnovat zejména některým kategoriím či typům, v ostatních případech (u předmětů zastoupených již mezi nálezy z výzkumů Národního muzea) postačí připomenout či doplnit fakta podrobně představená dříve.

3.2. Typologie – chronologie – rozšíření

Kovové nádoby

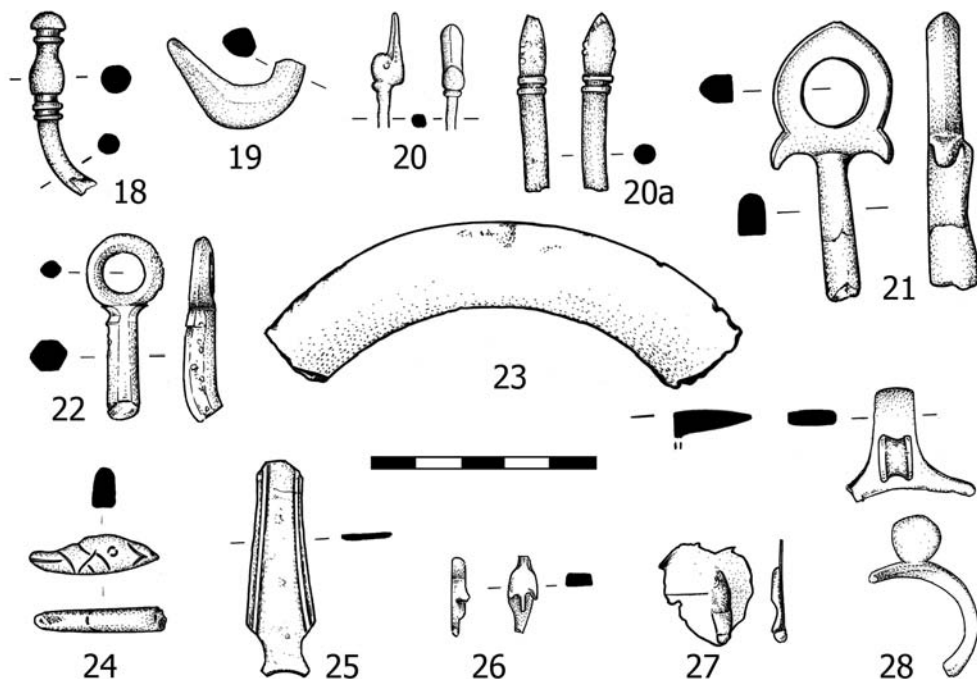
V poměrně značném množství jsou v třísovském „detektorovém“ souboru zastoupeny pozůstatky bronzových **věder** (kat. č. 18–23) – z třicet let trvajících odkrytů přitom není s jistotou znám ani jediný.³ V případě předmětů kat. č. 18 a 19 (*obr. 2: 18–19; 6: 18–19*) se s jistotou jedná o ozdobná zakončení uch věder: v jednom případě opatřené bronzovou kuželkou, v případě druhém stylizovanou ptačí hlavou, tedy o obě běžně doložené tvarové varianty tohoto prvku (*Bolla – Boube – Guillaumet 1991*). Mezi zakončení ucha řadíme i nebývale drobnou, avšak pečlivě propracovanou „kachní hlavičku“ (kat. č. 20: *obr. 2: 20; 5: 20*). Svým utvářením se jasně liší od standardizovaných zakončení háků pánví a čerpáků (viz níže), naopak jako zakončení ucha (ouška) vědra si ji lze představit velmi dobře. Její rozměry a křehkost (průměr dřiku 3 mm) by předpokládaly „věderko“ vsutku nepatrných rozměrů, to však takové atribuci neodporuje: situlová vědra jsou doložena v řadě velikostí, přičemž nejmenší mají výšku i pouhých 13 cm (*Bolla – Boube – Guillaumet 1991*, 13, č. 3: v. ca 13, Ø ústí 11, Ø dna 8,5 cm). K podobně drobné „situlce“ by mohla třísovská hlavička patřit bez obtíží.

Za zakončení ucha vědra by snad bylo možno považovat i tyčinku zakončenou „hráněním“ hrotem (kat. č. 20a: *obr. 2: 20a*) – pochyby o takové interpretaci však vzbuzuje přímý průběh dochované části dřiku (od háku rukojeti je přirozené v dochované délce třeba očekávat jisté prohnutí či náběh na něj). Mezi středomořské importy ji proto lze počítat leda s otazníkem.

Nožky bronzových nádob tvoří dosti specifickou kategorii, o níž pojednáme níže. V případě uch ani nožek nelze usuzovat na konkrétní typ vědra, z něhož tento prvek pochází. To je naopak možné v případě **ataší**, které jsou v třísovském souboru doloženy dvěma zlomky pout ucha (kat. č. 21–22). Masivnější pouto (kat. č. 21: *obr. 2: 21; 6: 21*) opatřené krátkými zahnutými hroty je charakteristické pro vědra s delfinovitou ataší typu Eggers (dále jen E) 18, gracilnější hladké hráněné poutko (kat. č. 22: *obr. 2: 22; 6: 22*) pochází naopak nejspíše z vědra se srdčitou ataší typu E19. Vzhledem ke svým rozměrům pochází zlomek opět z velmi drobné situlky.

Situlová vědra (E18–23; *obr. 7: 1*), z nichž všechny tyto fragmenty pocházejí, se v posledních desetiletích těšila ve střední Evropě mimořádné badatelské pozornosti (*Wielowiejski 1987; Bolla 1991; Sedlmayer 1999*, 101–102; *Karasová 2004a; Karwowski 2007*). Vděčí za to především tomu, že v žárových hrobech severního Německa a Polska se dochovalo značné množství téměř kompletních kusů použitých jako urny. U všech typů se jedná o nádoby s esovitou profilací těla s maximálním rozšířením v jeho horní třetině, na které navazuje krátký, konický krk. Dno bývá opatřeno třemi plochými nožkami (často však nedochovanými). Podle tvaru ataše se situlová vědra dále dělí na typy E18, u něhož ataši drží vlastní pouto ucha tvoří dvojice delfínů (*Wielowiejski 1987; Bolla 1991; Rieckhoff 1998; Karwowski 2007*), typ E19 s ataší ve tvaru srdce či listu, typ E20 s ataší prostě lichoběžníkovou a typ E22 s ataší železnou tvořenou očkem mezi dvěma samostatnými destičkami. Krom těchto jsou známy i další typy, zejména (relativně nejstarší – 3. až 2. století př. Kr.) vědra (*Bolla –*

³ Snad jen jedna nožka bronzové nádoby nalezená zde během prvních výzkumů r. 1937 (*Franz 1938; Streit 1938*) by mohla spíše než ze džbánku pocházet z vědra.



Obr. 2. Třísov, středomořské importy z prospekci z let 2007–2013 (kresby M. Fábiková, J. Kysela).
Fig. 2. Třísov, Mediterranean imports from the 2007–2013 surveys.

Boube – Guillaumet 1991, 12–13), na nichž je ucho drženo na zvláštní železné obruči svírající dolní část kuželového krku (pro všechny typy viz *Bolla – Boube – Guillaumet 1991*).

Tvar nádob i jejich náleзовá asociace s čerpáky (*Bolla 1991*, tab. 1) poměrně jasně ukazuje, že se ve Středomoří jedná o nádoby určené k míšení vína. Na funkci, k níž byly užívány v Zaalpi, nelze z nálezových kontextů (žárové hroby, v nichž vědra slouží za urnu) usuzovat.

Hojné nálezy těchto věder v Zaalpi (viz dále) nenacházejí kupodivu odraz v nálezové situaci cisalpské. Zcela neznámá jsou vědra ze střední Itálie. V Itálii severní jsou hojněji zastoupeny situly E21–22 (*Bolla 1996*, 187), např. dvěma nálezy z pohřebiště Valeggio sul Mincio (hrob 4: *Salzani ed 1995*, 15, tav. IV: 10) a Isola Rizza (hrob 46: *Salzani ed. 1998*, 32, Tav. XXVI: 15b), typ E20 situlou z hrobu 225 (*Bolla 2002*) a ataší z pohřebiště v Poveglianu (*Bolla 1991*). Naopak E18 reprezentuje jedna situla z Ornavassa (*Graue 1974*, 23–24, 244, Taf. 42: 2–3; 45: 7), jedna ataše z hrobu 16 ve Verdellu (*Castoldi 2003*), dvě bezkontextové ataše z muzea v Bellunu (*Bolla 1991*) a zlomek ataše ze svatyně v Lagole (*Fogolari – Gambacurta 2001*, 252–253, č. 404). Jisté nálezy věder typu E19 nejsou ze severní Itálie doloženy vůbec (*Bolla 1996*).

Tento pozoruhodný nálezový stav dal vzniknout pochybám o italském původu těchto nádob: *M. Karwowski (2007)* uvažuje o výrobě „keltské“, *M. Bolla (1996, 190)* hovoří pro severní Itálii o výrobě „místní v širokém slova smyslu“ (zdůrazněme, že Popádí v republikánské době nebylo součástí Itálie, ale pouze provincií Galií Předalpskou). Nálezovou situaci mohlo ovlivnit mnoho faktorů: kompletní nádoby se přirozeně mohly dochovat

pouze v hrobech, do nichž jsou v posledních staletích př. Kr. ukládány podobně rozměrné milodary již pouze v laténské oblasti severní Itálie a i zde jsou situly (jako forma) jevem spíše výjimečným (není pak divu, že zde nejsou doloženy některé jejich konkrétní typy). Absence nálezů v Etrurii zřejmě skutečně ukazuje na výrobu situl v severnějších oblastech dnešní Itálie, přesto však není důvodu pomýšlet nutně na výrobu „keltskou“, jak navrhuje M. Karwowski. Situly jsou evidentně vyrobeny v silné tradici středomořské a výroba v romanizované či romanizaci právě podstupující severní (či severovýchodní) Itálii (Aquileia?) z nich nečiní výrobek o nic méně středomořský (podobně i *Sedlmayer 1999*, 101).

Nálezy před- i zaalpské poskytují jen málo opěrných bodů k určení datace situlových věder. Uzavřené kontexty severoitalské spadají vesměs do stupně LT D1, podobně do stupně A2 doby římské jsou kladeny nejstarší nálezy ze severní části střední Evropy (*Wielowiejski 1987*). V laténské části střední Evropy souvisí nálezy s oppidálním obdobím, tj. se stupněm LT D1-D2a (podle chronologie, užívané v této práci⁴). Zároveň však ve střední Evropě nálezy pokračují až do stupně B1 doby římské (viz např. v Čechách nálezy situl E18 a E19 v hrobech dobřichovického horizontu: *Karasová 2004a*). V těchto případech lze s jistotou předpokládat reutilizaci věder, dorazivších do Zaalpí ještě v době laténské (*Droberjar 2006*, 48–49) – otázka konce jejich výroby tím ale samozřejmě zůstává otevřena.

V laténské Evropě pokrývají nálezy (zlomků) věder E18 a E 19 zejména alpskou a „východokeltskou“ oblast: z Manchingu jsou dvě vědra kompletní (*van Endert 1991*, 79–80, 132, Taf. 23: 388; *Sievers 2007*, 91, Abb. 98), jedno ucho a jedno zakončení ucha (*van Endert 1991*, 81, 133, Taf. 24: 389, 395), jedna trojúhelníková ataše vědra E20 (*van Endert 1991*, 81, 132, Taf. 25: 396), jeden zlomek ataše vědra E19 (*van Endert 1991*, 81–82, 132, Taf. 25: 397), dvě nožky, jejichž rozměry je řadí k vědrům spíše než k džbánkům (viz dále). Po jedné ataši (či jejím fragmentu) s delfíny (E18) pocházejí z „brandopferplatzu“ při Forgensee (*Zanier 1999*, 172, C12), z oppida Kelheim (*Pauli 1993*, 54, 79, Taf. 115: B2) a z výšinného sídliště Karlstein v Bavorsku (*Reinecke 1911*, 83, Abb. 1d), z Freinbergu v Horním Rakousku (*Urban 1994*; *Sedlmayer 1999*, 120; *Karwowski 2007*), z Thunau am Kamp v Dolním Rakousku (*Karwowski 2006*; *2007*) i ze Starého Hradiska (*Meduna 1970*, Taf. 3: 1, obr. 1: 1; *Svobodová 1983*, 656, obr. 1: 1), odkud je známa i jedna kuželka ze zakončení ucha (*Hlava 2001*, 36–38). V kompletní situle typu E20 či 21 byla uložena část kappelského depotu (*Wieland 1996*, 208, Taf. 4: 1). Zakončení ucha bezmála totožné s naším č. 19 pochází nakonec z Magdalensbergu (*Sedlmayer 1999*, 76, Taf. 29: 17 – zde bez zjevných důvodů označováno za zakončení čerpáku a srovnáváno se zakončením háku aylesfordské pánve ze Stradonic).

V Čechách potom jsou ze Stradonic známy tři zlomky ataše vědra typu E18 (*Píč 1903*, 71–72, tab. XXI: 10, 16; *Břeň 1966*; *Svobodová 1983*, 656–658, obr. 1: 2–3, 6), dva zlomky ataše vědra E19 (*Píč 1903*, 71–72, tab. XXI: 17; *Břeň 1966*; *Svobodová 1983*, 658, obr. 1: 7, 10) a snad čtyři bronzové nožky (viz dále). Dále je ze stradonické sbírky Národního muzea doloženo jedno kompletní ucho vědra zakončené ptačími hlavičkami (*nepublikováno*, inv. č. H1-65133), snad až pět kuželek původně náležejících k zakončení ucha; ty lze – jak ukázal *M. Hlava (2001)* – snadno zaměnit se zlomky nákončí opasku (viz i jejich umístění právě mezi tyto artefakty na tab. XIII v *Píč 1903*). Navíc jedna bočně zploštělá bronzová

⁴ K vyjádření relativně chronologických stupňů zde volíme terminologii chronologie porýnské, jak ji pro českou dobu laténskou užívá *E. Droberjar (2006)*.

ptačí hlava dnes chovaná ve Vídni (*Pič 1903*, tab. XV: 6; *Svobodová 1983*, obr. 2: 3) a nebývale masivní zlomek, představující zřejmě konec ptačího zobáku, velmi pravděpodobně pochází z oriomorfních zakončení uch (*Pič 1903*, tab. XII: 14). Krom toho je nutno zmínit vědro typu E20, v němž byl roku 1771 nalezen poklad v Podmoklech (*Bolla – Boube – Guillaumet 1991*, pozn. 21; *Waldhauser 2001*, 391–392; *Smejtek – Lutovský – Militký 2013*, 262–264). Jak známo, nacházejí se vědra těchto typů i v kontextech starší doby římské (*Karasová 2004a*; *Droberjar 2006*). Třisovské zlomky tak sice ve střední Evropě nepředstavují předměty výjimečné, povšimněme si však, že jejich počet a různorodost snese srovnání nanejvýš se Stradonicemi a Manchingem.

V rozměrném segmentu vodorovného okraje (kat. č. 23; *obr. 2: 23*) lze rozpoznat zlomek válcovitého vědra typu E16 (*obr. 7: 2*). I tato vědra vzbuzují jisté pochyby o svém plně středomořském původu. Jejich distribuční okruh se sice shoduje s okruhem dalších typů bronzových nádob a zastoupeny jsou několika exempláři i v Itálii (např. Ornavasso či Povegliano), zároveň je však nutno vyzdvihnout, že při prostotě tvaru a nejrůznějším řemeslném zpracování výrobků (*Bolla – Boube – Guillaumet 1991*) nelze s jistotou vyloučit, že se jedná prostě o typ nádoby běžný pro laténský svět cisalpský i transalpský a v obou prostředích i vyráběný. *M. Bolla (1996, 186)* uvažuje o výrobě v severovýchodní Itálii či v přilehlé alpské oblasti. Chronologii nádoby nelze v rámci pozdně laténské období přesněji zúžit – užívána je (jako ostatně mnoho jiných typů nádob) až do rané doby císařské. Vědra tohoto typu jsou ve střední Evropě poměrně málo obvyklá, je však třeba pamatovat, že ve fragmentarizovaném stavu jsou při malém množství dostatečně charakteristických morfologických prvků i velmi špatně rozpoznatelná. Okraj podobný třisovskému se nachází mezi nálezy ze stradonického výzkumu A. Stockého (*Čižmář 2012a, 72*, obr. 105: 587394) – jeho průměr leží na samé dolní hranici průměrů běžných u typu E16 (*Bolla – Boube – Guillaumet 1991, 10*). *M. Čižmář* následuje *D. van Endert (1991, 91, Taf. 30: 467–469)*, která dva podobné předměty nalezené na Manchingu prohlašuje za nožku nádoby. Přesto se zdá pravděpodobné, že se jedná právě o okraje situly E16. Jeden nález téměř kompletního vědra pochází z Bratislavy (*Resutík 2007*), další z – výše již zmíněného – kappelského depotu (*Wieland 1996, 208, Taf. 5A: 1*).

U bronzové hlavičky vodního ptáka (kat. č. 24; *obr. 2: 24; 5: 24*) není dochován ani zlomek háku, jehož zakončení původně tvořila. Mezi nádobami, u nichž plní kachní hlavy funkci ozdobného koncového prvku, lze přesto fragment se značnou jistotou považovat za zakončení rukojeti bronzové **pánve** (*Feugère – De Marinis 1991*), čemuž nasvědčují jeho nevelké rozměry, drobný zobák a stranové zploštění (srov. *obr. 7: 4*). U zakončení ucha vědra by bylo lze očekávat hlavičku masivnější, hlavičky zakončující rukojeti naběraček jsou pak ztvárněny celkově anatomičtěji s oblou kalotou a shora zploštělým zobákem. K takto utvářené hlavičce lze navíc ze Středomoří i střední Evropy uvést řadu analogií (*Feugère – De Marinis 1991; Kysela 2011, 165–167*), u nichž je dochována i funkční část háku případně i části rukojeti: jeden ze stylisticky nejzdařilejších kusů přitom pochází právě z třisovského oppida (*Břeň 1975a; Kysela 2011, 163*).

Dva zlomky pocházejí z bronzového čerpáku, *simpula* (kat. č. 25–26). Ta jsou v pozdně republikánském bronzovém nádobí známa ve dvou paralelně se vyskytujících typech – vertikální *simpulum* tvarově totožné s dnešní naběračkou a *simpulum* horizontální (typ *Pescate*), u něhož je miska vyrobena odděleně a k rukojeti je připevněna prostřednictvím dvou drátěných ramen vybíhajících z přední části rukojeti (*obr. 7: 3*). Třisovský fragment

(kat. č. 25: obr. 2: 25) je pozůstatkem právě přední části rukojeti horizontálního *simpula* (viz kořeny odlomených drátěných ramen v přední části). Obtížněji lze ke konkrétnímu typu přiřadit druhý zlomek (kat. č. 26: obr. 2: 26; 5: 26) – drobnou bronzovou hlavičku psovité šelmy. Rukojeti obou typů jsou totiž opatřeny hákem zakončeným zvířecí hlavičkou, zpravidla (opět u obou typů) vodního ptáka či právě psovité šelmy.⁵ Co do rozměru a míry stylizace panuje mezi těmito prvky značná variabilita⁶, a nelze tak rozhodnout, kterému z typů *simpul* třísovskou hlavičku připsat.

Simpula horizontální typu *Pescate* (Castoldi – Feugère 1991) jsou ve Středomoří dokumentována četnými nálezy pokrývajícími geograficky i kulturně nanejvýš rozličné kontexty, přičemž největší množství nálezů pochází z keltské Transpadany. Díky četnému výskytu bylo možno oběh tohoto typu *instrumenta* chronologicky ukotvit jen v období nadmíru širokém: mezi poslední čtvrtinou 2. století př. Kr. a dobou augustovsko-tiberiovskou.

V Zaalpí jsou nálezy o mnoho méně časté – v Galii jen výjimečně opouští území římské provincie (pro výskyt zde viz Girard 2010, 333–337), hojnější jsou naopak na severním Balkánu (jen z pohřebiště v Karaburně pochází nejméně šest kusů, dále např. Idria pri Bači, Velem či Komárno). Jedna psí hlavička pochází z východoalpské Guriny (Jablonka 2001, 167, Taf. 121: 21), v jižním Německu pak jsou známy dva kusy – jedna číška bez rukojeti z kappelského depotu (Wieland 1996, 209, Taf. 7: 1) a jeden zlomek rukojeti z Karlsteinu (Reinecke 1911, 365, Textab. 1d). Ze Starého Hradiska pochází jeden zlomek rukojeti (Meduna 1961, 5, Taf. 3: 8). Mezi českými nálezy je horizontální *simpulum* zastoupeno jedním hákem s kachní hlavou ze Stradonic (Píř 1903, tab. XIII: 24).

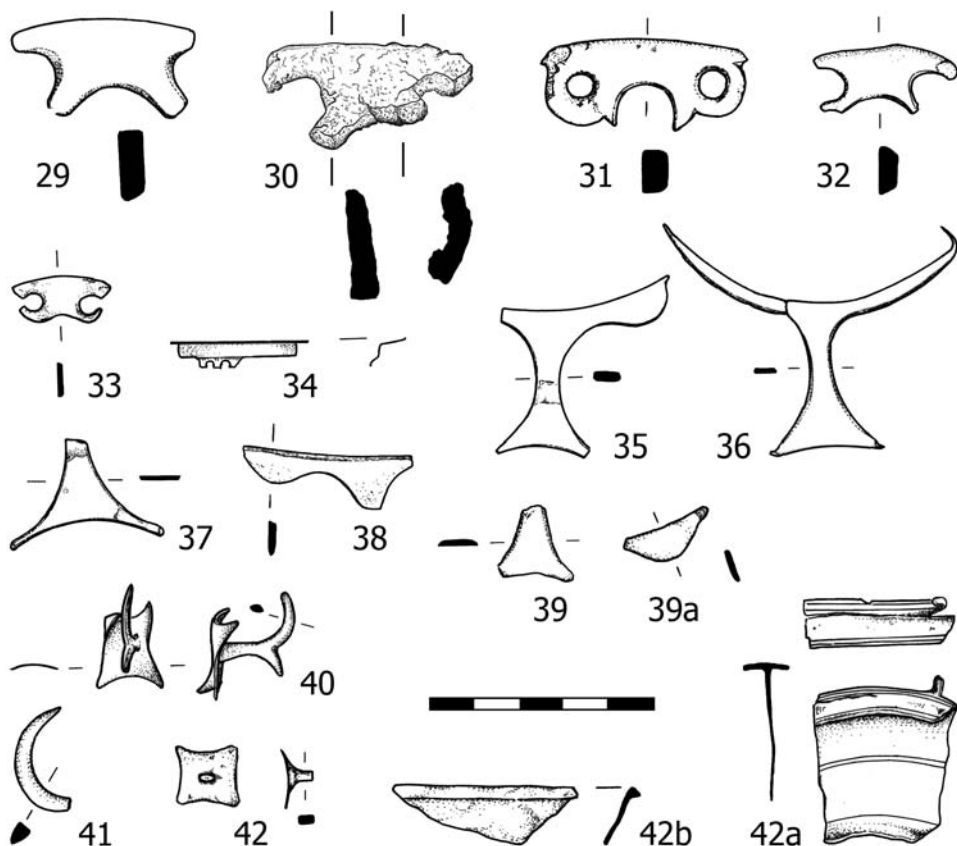
Simpula s vertikální rukojetí (Castoldi – Feugère 1991) jsou v posledních dvou staletích před Kristem známa v bronzu i ve stříbře (podrobněji k typu a ke stříbrným *simpulům*: Kysela – Perlík – Srbová 2012, 134), jejich chronologie pokrývá období od 2. pol. 2. století do 3. čtvrtiny 1. století před Kristem.⁷

I nálezy vertikálních *simpul* se omezují bezmála výhradně na Evropu středomořskou – Itálii včetně alpské oblasti (zejména hojně jsou v oblasti Aquileie: Bolla 1996), Hispánii a jižní Galii. Zde tvoří mezi bronzovými nádobami vůbec nejhojnější importovaný typ (Girard 2010, 333, Fig. 311). Jejich nečetnost ve vnitřní Galii a ve střední Evropě lze (totéž samozřejmě platí i pro *simpula* horizontální) snadno vysvětlit velmi specifickou funkcí v rámci symposia a v rituální sféře obecněji (Poux 2004). V Galii se nálezy do jisté míry soustředí podél osy Rhôny a Saôny až po Bibracte, dále na sever bezmála mizí až na ojedinelé kachní a psí hlavičky z Fossé des Pandours a z Tittelbergu (tři kusy Metzler 1995, 333–334, Abb. 170: 4–7). V jižním Německu zatím žádné nálezy vertikálních *simpul* či jejich částí známy nejsou, ve východních Alpách je doložena jediná kachní hlavička na Magdalensbergu (Deimel 1987, Taf. 17: 5). V tomto nálezovém spektru jsou tak do značné míry překvapující hned tři fragmenty ze Stradonic – jedná se o téměř kompletní rukojet

⁵ Jsou však doložena i vertikální *simpula* s hladkým nezdobeným hákem (Girard 2010, 333).

⁶ B. Girard (2010, 333–334) člení vertikální *simpula* nalezená v Provincii do tří skupin na základě naturalismu/abstrakce ztvárnění psí hlavičky (členění je však možno vztáhnout i na psyky z čerpáků horizontálních). Hlavičku třísovskou by bylo možno zařadit do druhé z těchto skupin, nutno však podotknout, že toto členění neodráží variabilitu chronologickou či teritoriální ale nanejvýš dílenskou, ne-li prostě individuální.

⁷ E. Droberjar (2006, 14) uvádí vertikální *simpula* mezi indikátory augustovského období. To však ve skutečnosti vyznačuje pouze spodní hranici jejich výskytu.



Obr. 3. Třísov, středomořské importy z prospekci z let 2007–2013 (kresby M. Fábiková, J. Kysela).
Fig. 3. Třísov, Mediterranean imports from the 2007–2013 surveys.

zakončenou hákem se psí hlavou (Pič 1903, tab. XX: 14; Svobodová 1983, 658, obr. 2: 2), jednu číšku (Pič 1903, tab. XXII: 21; Svobodová 1983, 664: obr. 2: 15) a jednu odlomenou kachní hlavičku (Pič 1903, tab. XXV: 1; Svobodová 1983, 662, obr. 2: 16). Přinejmenším je zde tak třeba počítat se dvěma exempláři.

Mezi – ve střední Evropě celkově slabě zastoupenými – *simply* obou typů tedy čer-páky horizontální (navzdory podstatné výjimce stradonické) jasně převažují, a zdá se tak vhodnější přiřadit typu *Pescate* i třísovskou hlavičku.

Koflíky tzv. typu *Idria* (obr. 7: 5) jsou v souboru zastoupeny charakteristickým drobným výrazně profilovaným ouškem s příčným raménkem a cívkovitou opěrkou palce (kat. č. 27: obr. 2: 27) a srdčitou ataší (kat. č. 28: obr. 2: 28) zařazenou sem především díky svým drobným rozměrům, které vylučují, že by mohla pocházet ze džbánu či dokonce vědra.

Koflíky typu *Idria* jsou menší šálkovité nádoby s konkávním průběhem stěn. Jediné ouško se opírá dvěma rozpjatými ramínky o okraj a na svém druhém konci je zhruba v polo-vině výšky nádoby uchyceno k tělu listovitou ataší. Na křížení s ramínky je ucho opatřeno cívkovitou opěrkou palce stejně jako některé typy džbánu (Ulbert 1960; 1984; Feugère

1991). Jejich funkce ve středomořském světě není známa – *M. Feugère (1991)* na základě hrobových asociací s jinými typy bronzového nádobí vylučuje, že by se jednalo o nádoby picí, jeho argumentace se však nezdá zcela přesvědčivá, ba ani není zjevné, jakou jinou funkci by bylo možno předpokládat na základě častých nálezů společně s horizontálním *simpulem* a pánví či o něco méně častých nálezů se džbánkem, cedníkem či vědrem. Chronologie nádobek spadá (*Ulbert 1984*) do závěru 2. a 1. poloviny 1. století před Kristem.

Tato i ve Středomoří poměrně méně hojná nádoba (srov. např. *Salzani ed. 1998*, 10, Tav. IIA: 4) je v Čechách doložena jednou srdčitou atáší a jedním zlomkem ucha ze Stradonic (viz již *Werner 1954*, 99). V okolí Čech pochází jeden zlomek rukojeti ze Starého Hradiska (*Čižmářová 1996*, Abb. 3: 3) a jedna kompletní nádobka z Manchingu (*Ulbert 1960*; *van Endert 1991*, 85–86, 133, Taf. 25: 400–401). Další fragmentární nádoba pochází z Liptovské Mary (*Pieta 1996*).

Mezi pěti bronzovými **nožkami** by snad bylo možno dvě či tři (kat. č. 29–31: *obr. 3: 29–31*; 5: 30–31) díky jejich rozměrům (srov. *Svobodová 1983*, 670) spojit s vědry, ostatní spíše s džbánky. *H. Svobodová (1983)* klade přechod mezi nožkou vědra a džbánu na 120/108 mm průměru oblouku, který opisuje vnější líc nožky; *J.-P. Guillaumet (2009, 152)* řadí k situlám nožky překračující délku 50 mm a hmotnost 18 g. Ve skutečnosti je však třeba připustit, že takové rozdělení může platit jen zcela přibližně. Je sice pravda, že velikost nožky a typ nádoby spolu přirozeně korelují, je však přitom nutno pamatovat na to, že vnější oblouky nožek nekopírují obvod nádoby přímo, a nelze tak klást prostě rovnítko mezi „obvodem“ nožky a obvodem dna, a že rozměrnější džbánek se může co do průměru dna (a velikosti nožek) s drobnou situlkou (viz výše, kat. č. 20) shodovat či ji dokonce přesahovat.

Lze-li u nožek rozměrnějších váhat nad přiřazením jednomu z druhů nádob, u nožek vysloveně drobných není o původu ze džbáneků třeba pochybovat. Zde se jedná o dvě bronzové nožky, jedna s výřezy (kat. č. 32: *obr. 3: 32*) a jedna s otevřenými okraji (kat. č. 33: *obr. 3: 33*). Příkladnějším první z nich lze bez obtíží spojit se džbánky bikonickými – typ Piatra Neamț/Gallarate – či piriformními – typ Ornavasso – (*Boube 1991*; *Guillaumet 2009*, 152). Nožka druhá sice svojí formou plně odpovídá nožkám džbáneků s otevřenými okraji, zaujme však svými nebývale drobnými rozměry (d. 21 mm). I pro takto drobné nožky lze ve Středomoří najít analogie (*Lisiak 2010*, č. 560, Pl. 24), z jaké nádoby pochází, však není jasno. Zde ponecháváme nožku provizorně mezi džbánky. K problematice bronzových džbáneků stačí odkázat na klasické práce (*Werner 1954*; 1978; *Boube 1991*; nové nálezy a některé souhrnné úvahy jsou pak předloženy v *Kysela 2011*; v tisku).

V případě předmětu kat. č. 30 (zda se jedná o nožku džbánu či vědra, je obtížné určit a ostatně je to zde i vedlejší) je třeba upozornit na jeho poškození žárem (*obr. 3: 30*; 6: 30). Vzhledem k rozsahu poškození (předmět je spečen do neforemného slitku) lze snad uvažovat o tom, že se jedná o výsledek cílené recyklace⁸, i když samozřejmě v úvahu přichází i možnost náhodného zničení. Podotkneme, že podobně byly nožky kovových nádob nalezeny v dílenských objektech na oppidu Bibracte a že i v tomto případě se předpokládá, že se jednalo o materiál určený ke slití, případně o „náhradní díly“ na nahrazení ztracených nožek (*Hamm 2005*, 67–68).

Bohatě jsou v souboru zastoupeny prvky bronzových **cedníků** na víno (*obr. 7: 6*): jeden okraj, 5 (či 6?) opěrek palce či jejich zlomků, 3 ouška či jejich zlomky (kat. č. 34–42: *obr. 3:*

⁸ Viz kap. 4.

34–42; 5: 34–35, 40). I bronzové cedníčky, z nichž dvě opěrky palce byly na Třisově nalezeny již během výzkumů NM, byly předmětem diskuse v předchozí práci o třisovských importech (Kysela 2011, 167–168). Zde tedy stačí připomenout, že se jedná o předměty identifikované především díky prvkům jejich rukojetí, opěrky pro palec a ouška (*obr. 7: 6–7*). Ta je však shodná i u picích pohárů (skyfů) a jelikož nálezy rukojetí spolu se stěnou nádoby (ať už perforovanou či plnou) jsou výjimečné (v případě prvním) respektive nedoložené (v případě druhém), je označení „cedník“ nanejvýš pravděpodobnější variantou; v každém případě však především konvencí. Připomeňme, že picí nádoby jsou jinak mezi importovanými nádobami doloženy nanejvýš zcela ojedinělými pohárky. V každém případě jsou cedníky nejhojněji doloženými bronzovými nádobami v pozdně laténské střední Evropě – jen ze Stradonic jsou doloženy 35 fragmenty, z Manchingu zlomky třiceti a třisovských 11 (12?) fragmentů následuje hned za těmito lokalitami a před Starým Hradiskem se zlomky sedmi (Kysela 2013). Zároveň tyto nádoby pronikají i do středomořským importem jinak nezasažených lokalit, jako je např. otevřené sídliště ve Strakoncích (Michálek 1990). I z těchto důvodů je dlouhodobě vedena diskuse o (zcela?, částečně?) středomořském či zaalpškém původu těchto předmětů (Guillaumet 1977; 1991; Karwowski 2007), kterou neukončily ani nové nálezy z nezpochybnitelně středomořských kontextů (Blanda v Kalábrii: La Torre – Mollo 2006, 412, tav. CXIX: 15; vrak poblíž Orbetella v Etrurii: Olmer et al. 2013). Je navíc třeba podotknout, že nálezová situace je do značné míry zrcadlena – bronzové nádoby jsou v republikánském období nejlépe poznány díky nálezům v severoitalských keltských hrobech. Z toho plyne zprve to, že např. z rituálních důvodů mohly být mezi milodary zahrnuty jen vybrané druhy kovových nádob (a cedníčky mezi ně, soudě z jejich chabého zastoupení v pohřbech, zřejmě nepatřily). Zadruhé, bádání o republikánských kovových nádobách se do značné míry soustředí v severní Itálii (zejména v Miláně: M. Castoldi a M. Bolla). Z oblasti na jih od Pádu, kde nejsou bronzové nádoby do pohřbů vkládány téměř vůbec, a jsme zde tedy odkázáni na nálezy ze situací sídlištních, unikají méně očividné fragmenty bronzových nádob snadno pozornosti zdejších, ve věci neškolených badatelů (například výše citované ouško cedníku z Blandy nebylo výkopci jako takové rozpoznáno). Situaci dále komplikuje obecně nedobré poznání italských předaugustovských sídlišť. Zde proto cedníčky počítáme mezi importní předměty – jejich původ je středomořský a ze Středomoří pocházejí nezpochybnitelné nálezy – rozlišení mezi importy a případnými místními imitacemi není dle našeho názoru možné. D. Božič⁹ rozlišuje v rámci opěrek palce mladší typ, charakteristický pro stupeň LT D2b. Tento typ nicméně mezi třisovskými nálezy zastoupen není.

Mezi **ostatními** zlomky kovový nádob (?) lze jen málo přiřadit jasně danému druhu předmětu či jeho konkrétní části, tím méně pak konkrétnímu typu. Četné zlomky neidentifikovatelných bronzových plechů nezařazujeme ani do katalogu, ač některé z nich mohou přirozeně z bronzových nádob pocházet. Zlomek zesíleného okraje (kat. č. 42b: *obr. 3: 42b*) se svým utvářením neblíží žádnému z typů pozdně republikánských bronzových nádob (může pocházet z artefaktu místní výroby, nikoliv nezbytně z kovové nádoby), podobně jako dno (kat. č. 42a: *obr. 3: 42a*) opatřené na průřezu přímou podstavou. V případě tohoto druhého předmětu by jeho tvar i prvkové složení jeho slitiny (viz dále) ukazovaly spíše na výrobek novověký.

⁹ Děkujeme D. Božičovi za konzultaci.

Ozdoby

Tři předměty (kat. č. 53a–c: obr. 4: 53a–c; 5: 53a) působí dojmem zlomků bronzových prstýnků s rozšířeným oválným štítkem (typ 1 či 2 podle *H. Guiraud 11990/*: hranice mezi oběma typy je poměrně nejistá), jaké se v bronzu i železe poměrně hojně vyskytují na českých oppidech: Stradonice (*Píč 1903*, 49–53, tab. VII: 12, 15–16, 18–20, 22–23, 25–34, 36; *Venclová 1990*, 302, pl. 44: 4–14, 76; *Rybová – Drda 1989*, fig. 10: 11), Závist (*Drda – Rybová 2001*, 316, obr. 17: 1–2), Třísov (*Kysela 2011*, 172–173).¹⁰ U třísovských „prstýnků“ však vzbuzuje jisté otázky absence nejen gemy, ale i lůžka pro její vložení. Prsteny této formy bez gemy jsou sice ze středomořských a později i provinciálních kontextů doloženy rovněž (srov. např. *Henkel 1913*, Nr. 794, 799, 803, 805, 814), z lokalit pozdně laténských lze zmínit např. nedochovaný prsten ze Stradonic dokumentovaný fotografickými tabulemi sbírky Mikuláše Lehmana (*Monumenta*, tab 1. řádek 1 uprostřed), vzhledem k tomu, že se ale tento prvek opakuje u všech tří nálezů, u nichž jsou navíc – opět shodně – z očekávaného kroužku dochovány pouze hrotité náběhy beze stop odlomení, musíme nejspíše interpretaci předmětů jako zbytků prstenů opustit a hledat pro předměty jiné vysvětlení (nabízí se sféra výrobní – části licích hlav?). Všechny tři nalezené exempláře mají navíc stejné prvkové složení,¹¹ které dokládá, že jsou vyrobeny z mosazi. Vyloučen tedy není ani středomořský nebo naopak novověký původ.

Zrcadla (kat. č. 43–53: obr. 4: 45–53; 5: 46)

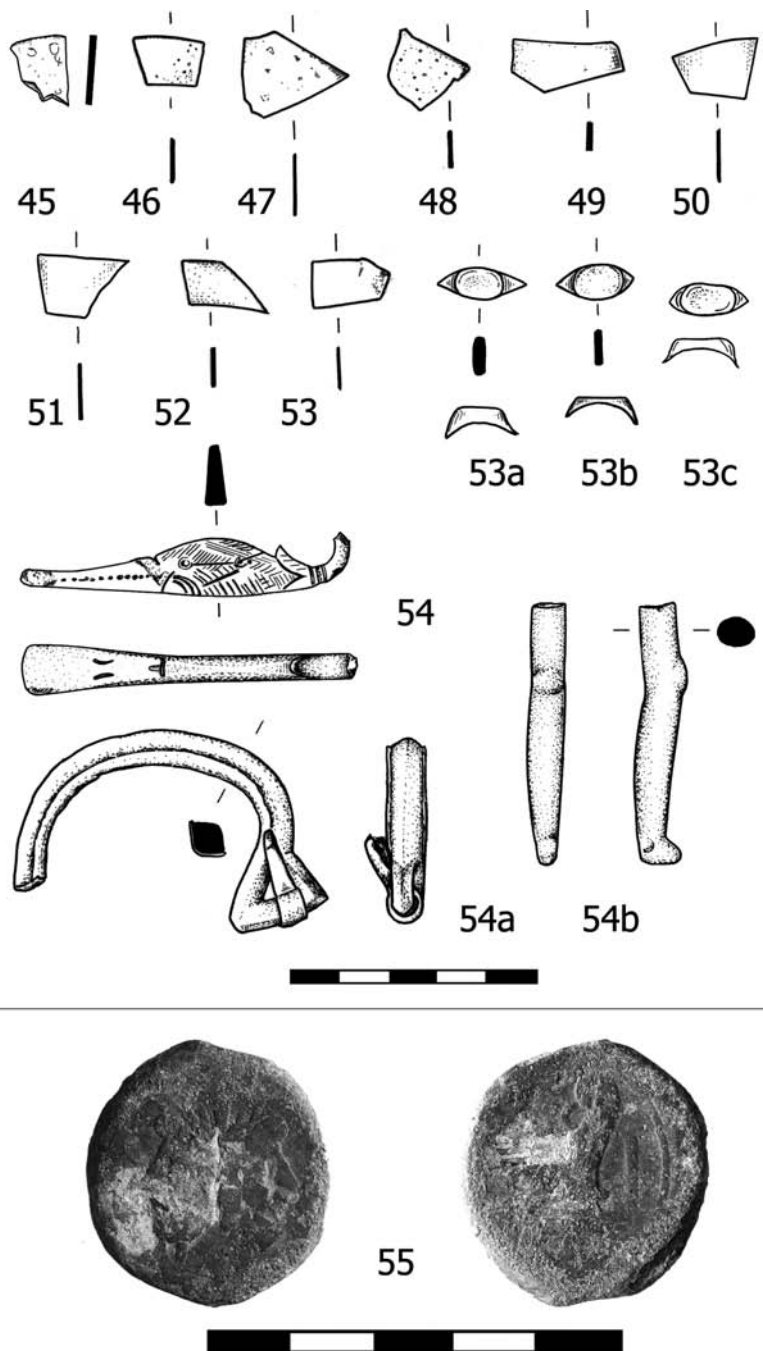
Podobně, pro středomořský původ bronzových zrcadel nalezených v Zaalpi hovoří sice forma i technologie shodná s výrobky středomořskými a pozdějšími provinciálními (*Lloyd Morgan 1981*; *Riha 1986*), to však nelze považovat za argumenty zcela neotřesitelné. Nejedná se přece o více než o vyhlazené kruhové destičky kolem 10 cm v průměru. Výroba charakteristické, na cín bohaté, slitiny (*Frána 2012*; *Penz 2012*; potvrzují to i naše metalografické analýzy) ani zvládnutí výrobní technologie by přes svoji poměrnou náročnost (*Riha 1986*, 12) zajisté pro zaalpské bronzíře nepředstavovalo nezládnutelný úkol. Přesto považujeme za vhodné zrcadla mezi středomořské importy zahrnout, ne-li z jiných důvodů, pak z možná nepodloženého přesvědčení, že se – podobně jako u cedníků – přinejmenším u části z nich o importované předměty jedná a rozlišit mezi importem a místním výrobkem je zcela nemožné.¹² Bronzová zrcadla jsou v pozdně laténském Zaalpi doložena poměrně hojně: z Třísova pochází 6 fragmentů z výzkumu Národního muzea (kat. č. 6–11), 11 dalších z detektorových průzkumů (kat. č. 43–53). Ve stradonickém souboru Národního muzea v Praze jsou zrcadla zastoupena nejméně 42 nepublikovanými fragmenty (*Kysela 2013*). Jeden zlomek pochází z výzkumu A. Stockého (*Čižmář 2012a*; *Kysela 2012b*). V Naturhistorisches Museum ve Vídni je navíc dochována i jedna rukojeť zrcadla, tentokrát bezpochyby italského typu¹³ (*Píč 1903*, tab. XXVIII: 11). V Čechách jsou dále zrcadla zastoupena

¹⁰ Zde rovněž odkazy na literaturu k prstenům jinde ve střední Evropě.

¹¹ Viz kap. 4.

¹² Blízkost složení slitiny zrcadel a lokálních výrobků není oproti argumentaci *D. Penze (2012, 806)* nezbytně důvodem k odmítnutí nemístního původu zrcadel.

¹³ *K. Pieta (1996)* řadí mezi středomořský import i prolamované rukojeti zrcadel nacházené relativně často ve středodonajské oblasti. Nutno však podotknout, že ve Středomoří se pro tyto předměty nepodařilo zjistit žádnou paralelu, pokládáme je proto za výrobky dílem středodonajských.



Obr. 4. Třísov, středomořské importy z prospekci z let 2007–2013 (kresby M. Fábiková, J. Kysela).
 Fig. 4. Třísov, Mediterranean imports from the 2007–2013 surveys.

i na importy málo bohatých oppidech Závisti (*Drda – Rybová 2001*, 316–317, obr. 18: 1) a Hrazanech (*Jansová 1986*, 120, Taf. 3: 1), podobně jako se na Moravě kromě Starého Hradiska objeví i v moravských lokalitách Ohrozim a Loučka (souhrnně: *Kysela 2011*).

Ostatní

Bronzové ouško (kat. č. 54a: *obr. 4: 54a*) se svým vzhledem sice velmi blíží omegovitým ouškům, která byla v nedávné době rovněž zařazena mezi potenciální středomořské importy (*Kysela 2012a*), i v jejich rámci však byly shledány případy oušek užitých na neimportních artefaktech a tudíž pravděpodobně místního původu. V případě ouška třísovského by na středoevropský původ ukazovalo i jeho uzavřené trojúhelné očko, jaké není na výrobcích středomořských doloženo (zde jsou pravidlem otevřené, zpět zahnuté konce opatřené kuželkovitými prvky).

Do úvah o jižním importu je navíc třeba zahrnout i zlomek **antropomorfní plastiky**, pravou nohu lidské figurky (kat. č. 54b: *obr. 4: 54b; 5: 54b*). Plastika, a to i antropomorfní, rozhodně není v mladší a pozdní době laténské v Zaalpi neznáma (srov. naposledy: *Čižmář 2012b*). Dochovaný fragment, byl-li součástí celé lidské postavy, však dává tušit figurku mimořádných rozměrů – svými zhruba pěti centimetry dosahuje velikosti největších z dochovaných laténských figurek celých postav. Ze stylu předmětu však vyplývá, že domácí původ se v tomto případě jeví jako výrazně pravděpodobnější než původ importní. Soudobá italská drobná bronzová plastika je reprezentována zejména votivními soškami etruskými a venetskými (Etrurie: *Bentz 1992*; Veneto: např. *Pascucci 1990*; *Fogolari 2001*), právě s těmi tak budeme třísovskou nožku srovnávat. Je třeba poukázat především na zcela odlišný přístup k abstrakci: u italských, zejména venetských sošek, se při vši abstrakci vychází z jisté proporčnosti zobrazení. U maximálně zjednodušených (nejběžnějších) figurek se sice nejedná o víc než „panáčky z hůlek“, ve chvíli, kdy je však například na noze zvýrazněno chodidlo, jsou mu dány alespoň přibližně anatomické rozměry. Podobně do detailů, jako například koleno, se venetští tvůrci nepouštějí, pokud je nehodlají s alespoň jistou mírou organičnosti včlenit do anatomického řádu. Třísovská nožka při značné míře pečlivosti, s níž byla vyrobena (viz detaily jako koleno nebo velmi jemně provedený kotník) je daleka tomuto středomořskému (ve své podstatě, ne-li vždy ve výsledku) naturalistickému přístupu. Její celková protáhlost, geometričnost a vzájemná nepoměrnost jednotlivých částí (povšimněme si nepatrného trojúhelníkového chodidla), „pospojovaných“ navzájem v ne neladný, ale pramálo sourodý celek, to vše jsou rysy charakteristické pro abstrakci pozdně laténské umění, se kterými se pravidelně setkáváme na soudobé zaalpské plastice (srov. *Čižmář 2012b*, obr. 1: 2–3, 7, 9, 3: 3). Nožku tedy prakticky s jistotou vylučujeme z přehledu středomořských importů; její status zcela mimořádného nálezu to však nikterak neumenšuje.

Kuriózní předmět představuje **bronzová hlavička vodního ptáka** (kat. č. 54: *obr. 4: 54; 5: 54*). „Kachní hlavy“ jsou sice prvkem v soudobé středomořské toreutice velmi hojně doloženým (viz výše kategorie věder, pánví a čerpáků, různě stylizované je lze potkat i na uchách džbánek, koflíků a amfor, opěrkách palce cedníků atd.), třísovský exemplář však žádnému z nich neodpovídá co do tvaru, rozměrů a/či kvality zobrazení.

Hlava sama je stranově zploštělá (tak jako u hlaviček na aylesfordských pánvích), naopak zobák je plochý a rozšířený v rovině opačné (tak jako u *simpul*, u nichž je však vlastní hlava anatomicky oblá). Formálně je předmět do jisté míry blízký hlavičkám zdobícím háky



Obr. 5. Třísov, středomořské importy (foto J. Vaněk)

Fig. 5. Třísov, Mediterranean imports.

aylesfordských pánví, je však více než trojnásobně velký (téměř 7 cm). Poměrně křehký krček čtverhranného průřezu vylučuje, že by se mohlo jednat o prvek ucha vědra. Předmět se tak vymyká všem známým typům bronzového nádobí. Přesto o jeho zařazení mezi středomořské importy není třeba pochybovat – ikonograficky i stylově zapadá velmi dobře do rámce italských pozdně republikánských bronzů na oppidech doložených, jeho nálezové okolnosti jsou v rámci možností spolehlivé, a lze jej tak považovat za prvek bronzového *instrumenta* italského původu a pravděpodobně současného s ostatními importními předměty. Analogie k předmětu nám nejsou známy, při snaze o jakékoli bližší určení – přičemž se musíme spokojit s určením funkčním – tak musíme vycházet pouze z předmětu samotného. Vzhledem k minimálnímu dochování jeho funkční části lze však nanejvýš vyslovit několik dohadů. Na hlavičku v tylu nasedá vzhůru vyhnutý oblý hák: přitom jen jeho zadní část může smysluplně pokračovat do prostoru, a plnit tak jakoukoliv funkci – část přední musela být naopak buď záhy ukončena, a nehrát tak roli jinou než ozdobnou, nebo se spolu s částí zadní uzavřít v prsteneč (jak by napovídala i jejich průběh). Pověšimněme si navíc při pohledu shora asymetrického umístění hlavy vůči zobáku (při pečlivosti, s níž je hlavička jinak provedena, se zajisté nejedná o nedbalost ale úmysl). Přistoupíme-li na tyto dva body (rekonstrukce háku jako prstence a úmyslné vyosení hlavy vůči zobáku), bylo by možno



Obr. 6. Třísov, středomořské importy (foto J. Vaněk)

Fig. 6. Třísov, Mediterranean imports.

třísovskou hlavu rekonstruovat například jako čelist kleští. Přirozeně by se zde nejednalo o nástroj řemeslný, ale luxusní předmět plnící nejspíše jakousi funkci v rámci hostiny či jiné prestižní činnosti.

3.3. Římská republikánská mince

Zatím ojedinělá římská republikánská ražba (kat. č. 55: *obr. 4: 55*) byla objevena v prostoru předpokládané přístupové komunikace do oppida. Ražba je uložena v mincovní sbírce Jihočeského muzea v Českých Budějovicích (inv. č. Mi 26917).

55. Řím-republika, C•TER LVC (Terentius Lucanus)

mincovna: *Roma*, AE as, 147 př. Kr.

Av.: nahoře I, ověšená hlava Jána

Rv.: nahoře letící Viktorie s věncem doprava (téměř nezřetelná) / [C•TER L]VC, vpravo visle I, dole [ROMA], lodní příď doprava

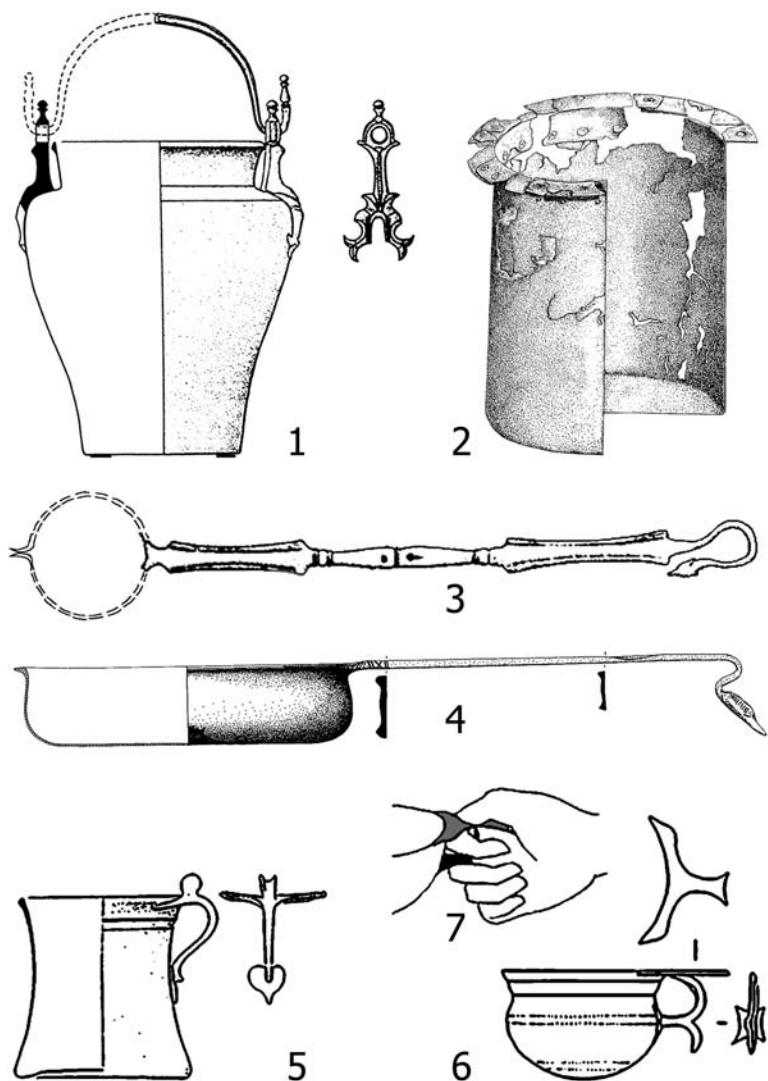
Lit.: *RRC*, 256, č. 217/2, Pl. XXXIV: 11; *BMC RR I*, 103, č. 782–784, Pl. XXIII: 9.

20,064 g; 30,2/32,0 mm; 6 h

XRF: Fe 1,76 %, Cu 26,71 %, As 4,41 %, Ag 0,50 %, Sn 14,51 %, Sb 0,86 %, Pb 50,48 %, Bi stopy.¹⁴

Nálezové okolnosti: Z předhradí, detektorový průzkum 24. 4. 2010.

¹⁴ Analýza byla provedena ve Středočeském muzeu v Rožtokách u Prahy (Ing. Dušan Perlík).



Obr. 7. Typy středomořských (?) kovových nádob zastoupené v třísovském nálezovém souboru (podle Feugère – Rolley eds. 1991; Resutík 2007 – různá měřítka).

Fig. 7. Types of Mediterranean (?) metal vessels represented in the Třísov assemblage (after Feugère – Rolley eds. 1991; Resutík 2007 – various scales).

Ražby římské republiky se objevují na území střední Evropy již v horizontu LT C1–C2, a to zpravidla na sídlišcích, ze kterých známe především keltské mince uvedeného období. Jde zvláště o sídlištní areál v Němčicích nad Hanou (Kolníková 2012a, 60–63, č. 978–983), ale i o další moravské a slovenské lokality (Kolníková 1964; Kolníková – Smrž 2007; Militký 2013a, 46). Z českého území však zatím nálezy republikánských mincí jednoznačně spojitelných s horizontem LT C1–C2 neznáme.

S prokazatelným výskytem římských republikánských mincí se v Čechách setkáváme až v oppidálním období a k nim se řadí také zde popisovaný exemplář. Mince z třísovského oppida patří mezi redukované římské asy ražené v průběhu 2. století před Kristem. Ačkoliv je rubní strana dosti otřelá, jsou zde čitelná poslední písmena nápisu – VC. Jde s jistotou o nápis C•TER LVC, tedy o jméno mincovního úředníka Terentia Lucana a mince byla ražena v Římě v roce 147 před Kristem. As tak představuje dosud jediný přesně datovaný artefakt pocházející z areálu třísovského oppida. Je ovšem zřejmé, že se sem dostal se značným časovým odstupem od roku ražby; dobu ztráty však neumíme přesně stanovit. Mince velmi dobře koresponduje se svědectvím dalších nálezových římských republikánských ražeb s jistotou spojitelných s oppidálním obdobím.

1	Anonym (post-semilibral), <i>Roma</i> AE quadrans, 215–212 př. Kr. (?), <i>RRC</i> 41/8b (?)	nepubl.
2	Anonym , série Q , <i>Itálie</i> , AE quadrans, 211–210 př. Kr., <i>RRC</i> 86A/3	<i>Militký 2013a</i> , č. 52l/1
3	Blíže neurčeno , <i>mincovna</i> (?), AE victoriat-suberát, asi 211/170 př. Kr.	<i>Militký 2013a</i> , č. 52i
4	Anonym , série delfín , <i>neznámá mincovna</i> , AE as, 179–170 př. Kr. 160/1	<i>Militký 2013a</i> , č. 52l/2
5	Anonym , série kotva? , <i>Roma</i> , AE semis, 169–158 př. Kr. (?), <i>RRC</i> 194/2 (?)	<i>Militký 2013a</i> , č. 52j/1
6	Q. Marcius Libo , <i>Roma</i> , AE as, 148 př. Kr., <i>RRC</i> 215/2a	<i>Militký 2013a</i> , č. 52m
7	M. Aburius , <i>Roma</i> , AE quadrans, 132 př. Kr., <i>RRC</i> 250/2	<i>Militký 2013</i> , č. 52j/2
8	Cn. Domitius Calvinus (nebo Ahenobarbus), <i>Roma</i> , AE quadrans, 128 př. Kr., <i>RRC</i> 244/3	<i>Militký 2013a</i> , č. 52j/3
9	L. Licinius Crassus , Cn. Domitius (a další), <i>Narbo</i> , AR denár (serratus), 118 př. Kr., <i>RRC</i> 282/1	<i>Militký 2013a</i> , č. 52j/4
10	Anonym , <i>mincovna</i> (?), AE as, asi 2. století př. Kr.	<i>Militký 2013a</i> , č. 52k/1
11	Anonym , <i>mincovna</i> (?) AE semis nebo AE quadrans (?), 3. až počátek 1. století př. Kr.	<i>Militký 2013a</i> , č. 52k/2
12	Blíže neurčeno, AE quadrans, asi 2. století př. Kr., blíže nepopsaný	<i>Militký 2013a</i> , č. 52n
13	Blíže neurčeno, AE as, blíže nepopsaný	<i>Militký 2013a</i> , č. 52o

Tab. 2. Římské republikánské mince z oppida Stradonice.

Tab. 2. Roman Republican coins from the Stradonice oppidum.

Na českém území lze do průběhu oppidálního období spolehlivě zařadit pouze kolekci republikánských ražeb z oppida Stradonice¹⁵, odkud je podchyceno celkem 13 římských mincí objevených jednotlivě v areálu lokality (*Militký 2013a*, 47; tab. 2). Jde především o staré prostorově neidentifikovatelné nálezy, pouze jedna ražba, quadrans patrně z let 215–212 př. Kr., byla nalezena při profesionálním průzkumu s detektorem kovů v roce 2007 (*tab. 2: 1*). V rámci stradonické kolekce v drtivé většině převažují bronzové nominály – asy a jejich díly. Pouze po jednom exempláři je zde zastoupen suberátní viktoriát (*tab. 2: 3*) a stříbrný denár (*tab. 2: 9*). Nejstarší ražby lze datovat již na sklonek 3. století př. Kr. (*tab. 2: 1–3*). Většina z přesněji datovatelných ražeb vznikla v průběhu 2. století př. Kr. a vůbec nejmladší mince pochází z roku 118 před Kristem. Lze tedy konstatovat, že

¹⁵ Teoreticky by s dobou laténskou mohl souviset také nález bronzové římské republikánské mince ze Studence (*Militký 2013a*, 264, č. 725/5), tento nález však nelze považovat za autentický.

většina z datovatelných mincí se hlásí dobou své ražby do období před vznikem oppida. Naopak žádná z nich není datovatelná do průběhu 1. století př. Kr., tedy do období největšího rozkvětu lokality. Příčinám tohoto jevu nerozumíme. Jedním z možných vysvětlení je, že republikánské mince neplnily ve Stradonicích funkci peněz a mohly představovat pouze surovinu pro další zpracování, neboť „Bójové“ (v numismatickém slova smyslu) sami razili své mince pouze ze zlata a stříbra. Staré mincovní emise vyšlé z oběhu by tak sloužily jako surovina k dalšímu zpracování. Tuto možnost nepřímou naznačuje fragmentární stav některých exemplářů. Jde ale o pouhou hypotézu nemající konkrétní oporu v jiném archeologickém materiálu – především vůbec nevíme, jestli v oppidálním období probíhal obchod s barevným kovem mezi laténským a římským světem.

Nápadná je rovněž absence denárů. Nelze samozřejmě vyloučit, že denáry byly používány jako surovina pro výrobu drobných bójských stříbrných mincí (*Motyková – Drda – Rybová 1984*, 153; *Militký 2013a*, 47). Nelze to však ani konkrétně doložit, neboť denáry se zatím v náleзовých spektrech souborů, s jistotou datovatelných do oppidálního období, objevují jen vzácně. Navíc je dnes zřejmé, že většina sídlištních a ojedinělých nálezů republikánských denárů z prostředí střední Evropy souvisí až s dobou římskou (*Militký 2013a*, 48).

Kolekce římských republikánských mincí ze Stradonic je v širší střední Evropě největší, ale není ojedinělá. Z moravského oppida Staré Hradisko zatím pochází jediný quadrans z roku 133 př. Kr. (*Kolníková – Smrč 2007*, 10, obr. 5). Několik mincí je známo z bavorského oppida Manching (*Kellner 1990a*, č. 127–128, č. 794–797; *1990b*). Také zde převažují bronzové nominály nad denáry. Ze sídliště Tiesendorf v Bavorsku pochází bronzový as (*Brandt 2002*, 97, č. 239). Z chronologického hlediska je velmi zajímavé svědectví tří bronzových *asů* pocházejících ze slovenského oppida Malovecké (*Pieta 2008*, 114) u Trenčianských Bohuslavic na Slovensku (*Kolníková 1998*, 33–34). Tyto tři mince byly raženy v rozmezí let 86–83 př. Kr. a chronologicky velmi dobře korespondují se zde doloženým oppidálním osídlením. Také z areálu oppida Bratislava jsou známy jednotlivé exempláře římských republikánských mincí. Při archeologickém výzkumu (Zelená ulice 10 – Ventúrska ulice 12) se podařilo objevit tři bronzové republikánské *asy*, z nichž však žádný nebylo možné přesněji určit (*Musilová – Lesák 1996*, 208–209, obr. 1: 6). Z Dibrova náměstí pochází nález dobře stratifikované mince objevené ve vrstvě překrývající objekt (č. 5) s materiálem LT D2. Jde o suberátní denár typu RRC č. 427/2 napodobující ražbu z roku 56 př. Kr. (*Kolníková – Hunka 1994*, 55, č. 42; *Makovická – Musilová – Lesák – Kolníková 1992*). Mince pochází z tzv. katastrofického horizontu bratislavského oppida. Obecně lze konstatovat, že i v této lokalitě zatím chybí výrazněji zastoupené římské republikánské denáry.¹⁶ Zde je ovšem velmi specifická situace, neboť několik typů hexadrachem typu Biatec (*Kolníková 1991*; *Göbl 1994*; *Kolníková 2012b*; *Militký 2013b*; *2013c*) přímo napodobuje římské denáry, a jde tedy o nepřímý, ale zcela jednoznačný doklad jejich přítomnosti na bratislavském oppidu. Bez ohledu na snahu o vysvětlení přítomnosti římských republikánských mincí v areálech oppid představují tyto ražby velice cenný doklad kontaktů středoevropského prostředí s římským světem.

Závěrem lze shrnout, že také nález římského republikánského *asu* z Třisova velmi dobře zapadá do současného stavu poznání římského peněžního importu v oppidálním období

¹⁶ Nové jednotlivě nalezené republikánské denáry však pocházejí z nepublikovaných výzkumů na akropoli bratislavského oppida.

do střední Evropy. Znovu je ovšem nutné zdůraznit, že zatím nerozumíme skutečnosti, proč se zde koncentrují bronzové mince převážně starší než je počátek oppidálního období. Není také jasné, jestli bronzové ražby měly v prostředí bójského mincovnictví peněžní funkci. Ačkoliv zatím nedokážeme na tyto důležité otázky odpovědět, je výskyt republikánského asu v Třísově, zvláště při srovnání s dalšími antickými importy z této lokality, velice cenný – jde o další nálezovou kategorii středomořského importu, prostřednictvím které se třísovské oppidum z numismatického pohledu zařadilo mezi nejvýznamnější naddunajská keltská centra oppidálního období.

4. Analýzy složení kovu importů z Třísova

Podobně jako u spon (srov. *Danielisová – Militký 2014*, 50–54) byly u sledované kolekce středomořských importů provedeny nedestruktivní analýzy složení kovu metodou XRF.¹⁷ K analýzám byly vybrány všechny typově zařaditelné exempláře pocházející z prospekci v letech 2007 až 2013. Problematika složení slitiny barevných kovů pozdní doby laténské nebyla dosud zkoumána systematicky, v minulosti byly publikovány analýzy např. bronzů z oppid Vienne a Bibracte (*Chapotat 1970*, 93; *Chapotat – Picon 1967*, 85–95), Altenburg (*Penz 2012*) a Manching (*Schwab 2013*).

Zjištěné výsledky jsou shrnuty v *tab. 3* a na *obr. 8*. Prvou sledovanou otázkou byl výskyt předmětů z mosazi (antické *aurichalkum*, srov. *Droberjar – Frána 2004*; *Istenič – Šmit 2007*; *Kysela – Perlík – Srbová 2012*). Ta byla doložena u třech analyzovaných „prstenů“ (kat. č. 53a–b). Jejich složení je velice podobné a Zn je zastoupen od 4 do téměř 9 %. Vzhledem k tomu, že si nejsme jisti, zda se jedná o importy, nelze tedy ani tvořit závěry z jejich charakteristického složení. Nejvyšší podíl Zn byl zjištěn u okraje cedníku (kat. č. 34), kde je zastoupen 7,5 %. Obecně se však ukazuje, že i v rámci importovaných předmětů byl podíl mosazných předmětů malý. To je v souladu s obecně doloženým malým rozšířením mosazi v pozdní době laténské. Tehdejší špatnou obeznámenost s touto slitinou dokládá i její vzácné použití na výrobu suberátů (padělků) zlatých mincí (*Militký 2010*, 54).

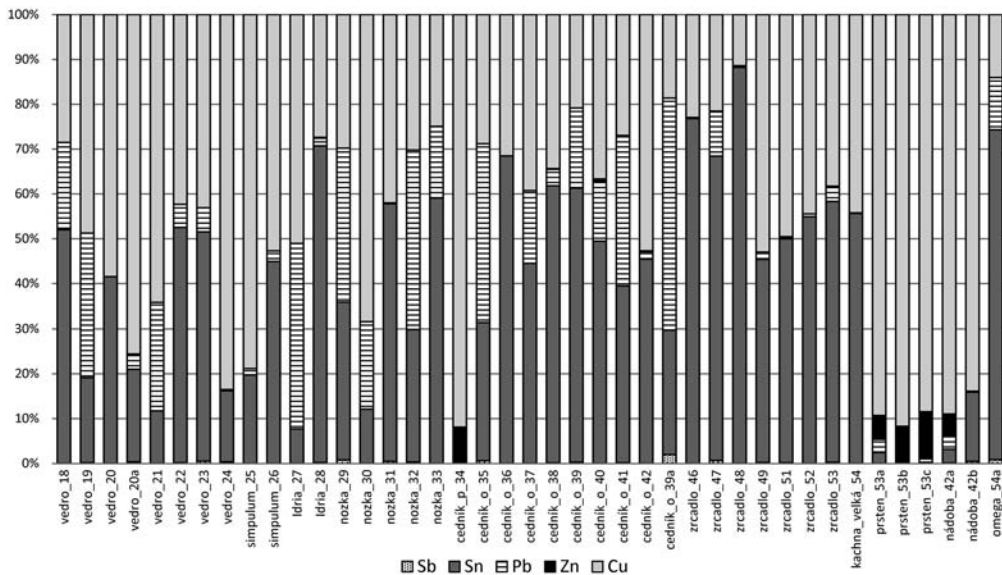
Analyzováno bylo 9 fragmentů cedníků. Zatímco všechny opěrky a ouška (kat. č. 35–42) jsou vyrobeny z olovnatého bronzu (zastoupení Pb je mezi 3 % a 50 %), jedno tělo cedníku (kat. č. 34) je mosazné. Je zřejmé, že u nádob se uplatňovala také různá materiálová řešení těl a opěrek cedníků (či pohárků), které byly kompletovány z částí s různým složením. Připomeňme, že podle názoru některých badatelů mohou být některé cedníky místními výrobky (viz výše). Podobně jako opěrky cedníků nebo pohárků mají v sobě zastoupen poměrně výrazný obsah Pb také nožky (kat. č. 29–33), zde se zastoupení olova pohybuje mezi 12 % a 35 %, v jednom případně nebylo naměřeno Pb téměř žádné (kat. č. 31). I pro součásti věder (kat. č. 18–24) a součásti koflíků typu *Idria* platí rozkolísanost (kat. č. 27–28) vzájemného podílu Cu, Sn a Pb, s častým vysokým zastoupením Sn. Naopak nízký obsah olova ukazují shodně obě *simpula* (kat. č. 25–26) a nezvykle velká kachní hlava (kat. č. 54). Tyto rozdíly zřejmě odrážejí různorodost vstupních surovin, ale nelze přirozeně vyloučit i jiné důvody, které u takto malého vzorku nejsou zřejmé. Podobná variabilita bez zjevné

¹⁷ V tomto případě bylo měření provedeno na přístroji NITON XL2/3. Většina předmětů byla měřena na části očištěné od koroze a měření bylo prováděno v bodě o velikosti 0,3 mm.

Č.	Inv. č.	Předmět	Sb	Sn	Ag	As	Bi	Pb	Zn	Cu	Ni
18	A33219	vědro – ucho	–	47,9	–	–	–	17,9	–	26,3	–
19	A33216	vědro – ucho	0,2	17,9	0,3	–	–	30,3	–	46,1	–
20	A33949	vědro – ucho		35,7						50,3	
20a	A33212	vědro – ucho?	0,3	19,2	–	0,3	0,1	3,1	–	70,1	–
21	A33211	vědro – ataše	–	11,1	0,3	–	0,9	22,9	–	60,7	–
22	A33185	vědro – ataše	0,1	44,5	–	–	0,1	4,3	–	36,0	–
23	A33028	vědro E16 – okraj	0,5	46,4	0,3	–	0,1	4,9	–	39,2	–
24	A32480	pánev – hák	0,4	15,4	0,3			0,3		81,1	0,1
25	A33217	simpulum – rukojeť	–	17,8	–	0,5	–	1,3	–	71,3	–
26	A32152	simpulum – hák	–	39,4	–	0,4	–	2,1	–	46,3	0,2
27	A32725	koflík – ataše		7,2				38,6		47,8	
28	A32975	koflík – ucho	0,2	60,1	–	0,5	0,1	1,4	0,2	23,4	0,7
29	A33069	nožka nádoby	0,7	32,9	–	–	0,3	31,9	–	27,8	–
30	A33602a	nožka nádoby	–	17,1	–	–	0,3	12,8	–	65,0	–
31	A33184	nožka nádoby	0,4	49,5	–	0,2	–	0,2	–	36,3	–
32	A32483	nožka nádoby	0,3	25,8	–	–	–	34,8	–	26,4	–
33	A32835	nožka nádoby	–	45,4	–	–	–	12,3	–	19,2	–
34	A32718	cedník – okraj	–	–	–	–	–	0,4	7,5	90,3	–
35	A32754	cedník – opěrka	0,5	24,7	–	–	–	31,8	–	23,1	–
36	A33183	cedník – opěrka	–	10,0	–	–	–	–	–	4,6	–
37	A33218	cedník – opěrka	–	38,0	0,2	–	–	13,9	–	33,6	–
38	A33204	cedník – opěrka	0,1	54,2		–	–	3,2	0,1	30,2	–
39	A33206	cedník – opěrka	0,2	54,0	0,2	–	–	15,8	–	18,5	–
39a	A33207	cedník – opěrka?	1,6	23,0	–	–	–	42,8	–	15,5	0,1
40	A33080	cedník – ouško	–	45,5	–	–	–	12,3	0,4	33,8	–
41	A33202	cedník – ouško	0,1	32,6	0,2	–	–	27,9	–	22,4	–
42	A33186	cedník – ouško	–	38,2	–	–	0,1	1,4	0,2	44,4	–
42a	A33083	nádoba – okraj?	0,1	2,7	–	–	–	2,7	4,3	79,0	0,1
42b	A33220	nádoba – dno	0,4	14,5	–	0,1	–	0,2	–	78,9	0,1
46	A32490	zrcadlo	–	70,5	–	–	–	0,2	–	21,1	–
47	A33205	zrcadlo	0,6	63,4	0,3	–	0,1	9,2	0,1	20,2	–
48	A33203	zrcadlo	–	79,6	–	0,1	–	0,3	–	10,3	0,2
49	A32339	zrcadlo	0,2	44,7	–	–	–	1,6	–	52,4	–
51	A32166	zrcadlo	0,1	47,0	–	–	–	0,5	–	46,8	–
52	A32199	zrcadlo	–	53,6	–	0,2	–	0,6	–	43,4	–
53	A32854	zrcadlo	0,3	53,7	–	–	–	3,2	–	35,5	–
53a	A33129	„prsten“	0,1	1,8	–	0,2	0,1	2,2	4,0	67,0	–
53b	A33213	„prsten“	0,1	–	–	0,1	0,0	0,2	6,8	78,9	–
53c	A33892	„prsten“		0,0		0,2	0,1	0,8	9,0	75,5	
54	A33209	„kachní hlava“	–	45,9	–	0,3	–	0,1	–	36,5	–
54a	A33182	ouško	0,7	59,8	–	–	–	9,5	–	11,5	–

Tab. 3. Prvkové složení kovových středomořských importů pocházejících z areálu oppida Třísov.

Tab. 3. The elemental composition of Mediterranean metal imports found at the grounds of the Třísov oppidum.



Obr. 8. Grafické zobrazení prvkového složení u třisovské kolekce ukazující rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi středomořských importů.

Fig. 8. Graphic depiction of the elemental composition in the Třisov assemblage demonstrating the difference between individual categories of Mediterranean imports.

souvislosti mezi typem slitiny a typem nádoby, byla zjištěna na bronzových nádobách z Altenburgu (Penz 2012, 828–929, č. 379–400). I zde byl konstatován často velmi vysoký obsah Sn (5–63 %, většina zjištěných hodnot však leží nad 25 %) a pravidelná přítomnost Pb (0,2–30 %, většinou do 9–12 %). Zn byl v altenburských nálezech shledán jen ojediněle, a to ve stopových hodnotách.

Měření fragmenty zrcadel (kat. č. 46–53) vykazují poměrně homogenní vlastnosti slitiny pokud se týče hlavních zastoupených prvků, tj. Cu a Sn. Cín vždy tvoří více než 44 %; stejné složení se ukázalo např. v případě zrcadel z oppida Altenburgu (Penz 2012, 806).

Složení kovu bylo měřeno také u římské republikánské mince (kat. č. 55). Jde o slitinu s 50 % Pb, 26 % Cu a 14 % Sn. Je zřejmé, že jako mincovní kov byly pro bronzové ražby využívány slitiny velmi různorodého složení – to mj. prokázaly analýzy několika republikánských mincí z oppida Stradonice (Militký 2013a, 134).

Téma složení slitin mědi v pozdní době laténské je v počátcích. V případě Třisova bude v této souvislosti významné analytické zpracování metalurgického odpadu ze zdejších kovoliteckých dílen – slitků, licích kanálků, licích hlav a také polotovárů, především pásově odlévaných perel. Předběžné výsledky z analyzovaných předmětů ukazují, že na oppidu docházelo k rozsáhlé a efektivní recyklaci, která zahrnovala i části původních importů. Část skupiny bronzových perel, jednoznačně vyráběných na oppidu, byla vyrobena ze slitiny shodující se svým složením s opěrkami/držátky cedníků a s nožkami nádob. Podobné složení bylo dokumentováno také u spon typu Almgren 65, avšak v tomto případě nelze rozhodnout, zda stály na začátku nebo na konci výrobního procesu (tedy jestli sloužily jako zdroj suroviny pro perly, nebo byly, podobně jako ony, vyráběny v místě).

5. Prostorové rozložení importovaných předmětů na oppidu

Podobně jako při vymapování spon (*Danielisová – Militký 2014*, obr. 1), ani importy neukazují v prostoru oppida výraznější koncentrace, které by naznačovaly místa specifického významu (obr. 9). Koncentrace importů se nacházejí na místech, která byla na nálezy obecně bohatá (jižní svah severní akropole, terasa 1). Výjimku z tohoto pozorování tvoří prostor hlavní brány na západním předhradí, kde již během průzkumů byla zjištěna výrazná koncentrace předmětů luxusního charakteru (pochází odsud např. stříbrná spona Almgren 65c, dva zlaté prsteny atd.) a naopak výrazně méně početné doklady výrobních činností (tj. slitků). Již bylo konstatováno (*Danielisová – Militký 2014*, 54), že nálezová situace naznačuje sídelní kontext s koncentrací prestižní složky na neopevněném předhradí podél hlavní přístupové komunikace směrem k bráně. Tato situace není v kontextu středoevropských oppid ojedinělá: poloha *intra* resp. *extra muros* nebyla pro sociální postavení obyvatel sídlištní jednotky zpravidla rozhodující.

6. Soubor třisovských importů ve srovnání českém a evropském

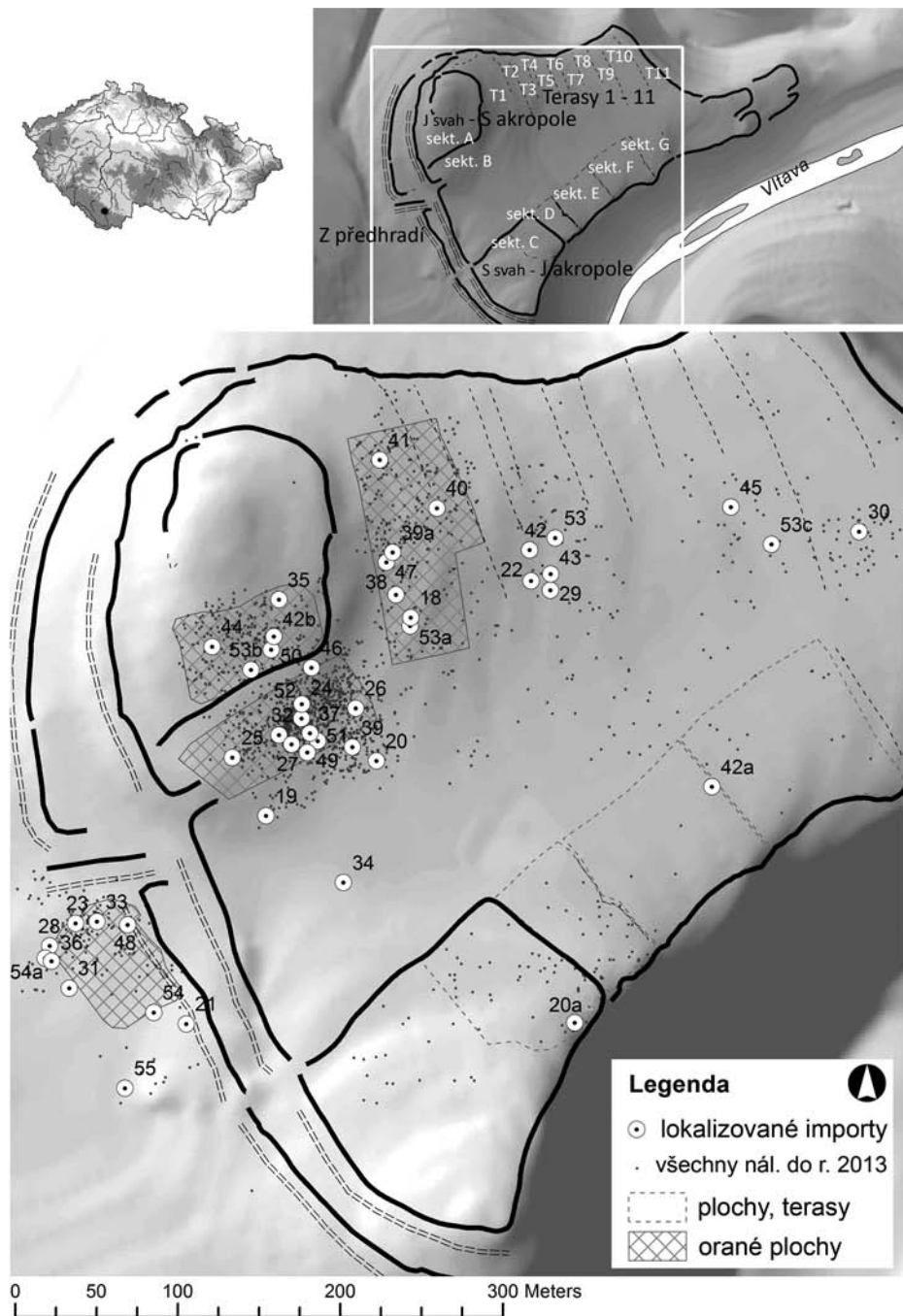
Celý nově získaný soubor zapadá do již známého obrazu charakteru středomořského importu v prostředí pozdně laténské střední Evropy. Je tomu tak z hlediska chronologického, prostorového i typologického: Všechny studované předměty lze datovat do závěru 2. až 1. století př. Kr., přičemž u žádného z nich nelze toto rozmezí zúžit. Nebyly zjištěny předměty typů, jejichž datace spadá pouze do druhé poloviny 1. století. Původ všech předmětů lze s největší pravděpodobností hledat v severní příp. střední Itálii. Celý soubor se nakonec – s výjimkou předmětu č. 54 – skládá z kategorií a typů předmětů zastoupených v týchž vzájemných proporcích (viz dále) i v jiných soudobých lokalitách. Pozornost si soubor přesto zaslouží jako celek.

Již v publikaci importů z výzkumů Národního muzea (kat. č. 1–17: obr. 1) bylo poukázáno na výjimečnost třisovského souboru z hlediska jeho početnosti i složení. Detektorové prospekce z let 2007–2013 vedly k více než ztrojnásobení počtu na Třisově nalezených importů (ca 37 nových exemplářů) a tvrzení o mimořádnosti třisovského souboru v rámci Čech a střední Evropy se jeví více než oprávněné, a to i vezmeme-li v úvahu specifika použité prospekční metody.

Soubor středomořských importů pocházejících z oppida Třisov čítá nyní 54 položek (53 předmětů, jednu minci). Srovnáme-li jej s dalšími lokalitami v rámci střední Evropy (*Kysela 2013*), řadí se na třetí místo za Stradonice (173 kusů) a Manching (114). Za sebou nechává Staré Hradisko s 52 nálezy a (se značným odstupem) Závist s nálezy deseti (ovšem nakolik kompletně jsou zdejší nálezy publikovány?) či Bratislavu s importy devíti.¹⁸ Podobné výsledky byly konstatovány také při vyhodnocení nových exemplářů v kolekci spon (*Danielisová – Militký 2014*).

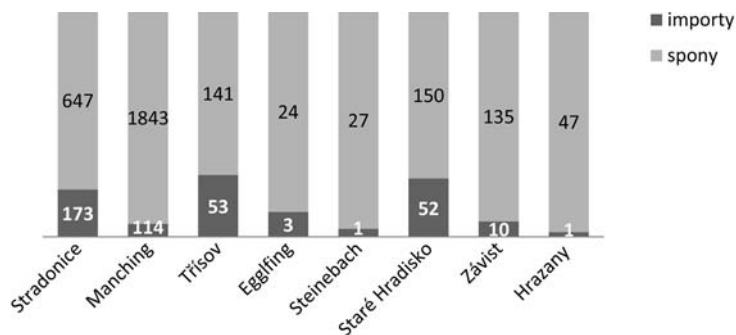
Lze oprávněně namítnout, že tento stav je do značné míry dán dějinami (a metodikou) výzkumů jednotlivých lokalit – dlouhodobě sledované a velkoplošné záchranné výzkumy

¹⁸ Do srovnání ovšem nezahrnujeme amfory, které by statistiku výrazně změnily ve prospěch Manchingu a nově především Bratislavy.



Obr. 9. Lokalizované nálezy středomořských importhů z povrchových prospekcií s detektory kovů v letech 2007–2013.

Fig. 9. Localised finds of Mediterranean imports discovered during the surface surveys with a metal detector in 2007–2013.



Obr. 10. Grafické znázornění vzájemného zastoupení spon a jižních importů ve vybraných středoevropských lokalitách mladší a pozdní doby laténské

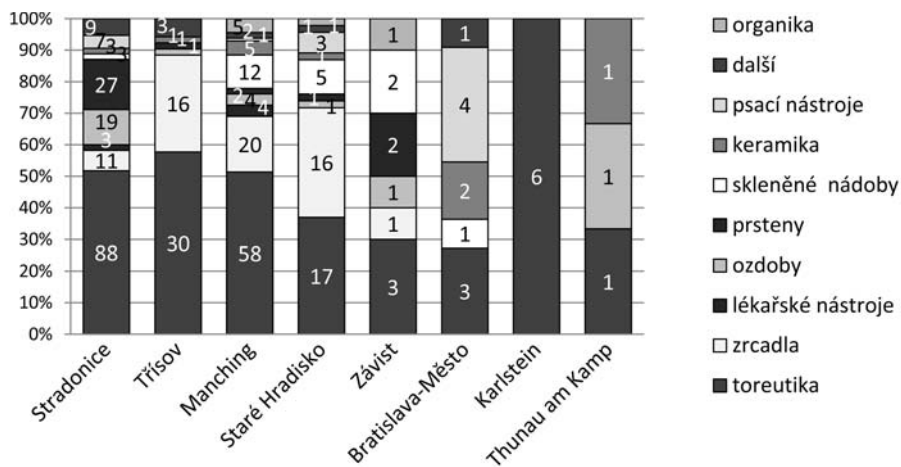
Fig. 10. Graphic image of the representation of the ratio of fibulae and southern imports at selected central European Recent and Late La Tène sites.

Lokalita	Importy	spony	=	Literatura (spony)
Stradonice	173	986	1: 5,7	<i>Kysela 2013; (Břeň 1964)</i>
Manching	114	1843	1: 16	<i>Kysela 2013; (Gebhard 1991)</i>
Třísov	53	136	1: 2,5	<i>(Danielisová – Militký 2014)</i>
Staré Hradisko	52	>150	>1: 2,8	<i>(Meduna 1961; 1970; Danielisová – Militký 2014, 54)</i>
Závist	10	135	1: 13,5	<i>(Danielisová – Militký 2014, 54)</i>
Hrazany	1	47	1: 47	<i>(Danielisová – Militký 2014, 54)</i>
Berching–Pollanten	5	845/405	1: 169/ 81	<i>Schäfer 2010</i>
Eggfling	3	24	1: 6	<i>Uenze 2000; 2005</i>
Steinebach	1	27	1: 27	<i>Kaindl 2010</i>

Tab. 4. Tabulární přehled počtu středomořských importů a spon ve významných lokalitách mladší a pozdní doby laténské.

Tab. 4. A tabular view of the number of Mediterranean imports and fibulae at prominent Recent and Late La Tène sites.

Manchingu, rozsáhlé, na „těžbu artefaktů“ zaměřené plenění Stradonic a intenzivní detektorové průzkumy Třísova vedly přirozeně k většímu zastoupení importů – vesměs nápadných bronzových předmětů – oproti lokalitám, které byly předmětem výzkumů krátkodobějších, prostorově omezenějších a především zaměřených na zkoumání archeologických struktur spíše než na „vyhledávání“ artefaktů. Ani to však neplatí bezvýtku – již v době uzavření dlouhodobých výzkumů Třísov překonával v počtu importů i Závist (16 proti 10 kusům), kde výzkumy probíhaly (s vyšší intenzitou) po zhruba stejnou dobu (28 výkopových sezón v případě obou lokalit). Ještě nápadněji se výjimečnost Třísova ukáže, pokusíme-li se problémy vzájemné souměřitelnosti lokalit překonat jejich srovnáním z hlediska poměru nalezených importů a spon (*tab. 4; obr. 10*), tedy nálezové kategorie, již byla zajisté vždy věnována též pozornost jako importům a jež může být zároveň – podobně jako ony – částečně nadhodnocena detektorovou prospekci. Z tohoto hlediska vychází Třísov ve středoevropském srovnání jako „absolutní vítěz“ s poměrem jeden import na 2,5 spony, zatímco



Obr. 11. Grafické znázornění vzájemného zastoupení jednotlivých kategorií středomořského importu v nejbohatších středoevropských lokalitách.

Fig. 11. Graphic image of the representation of individual categories of Mediterranean imports at the richest central European sites.

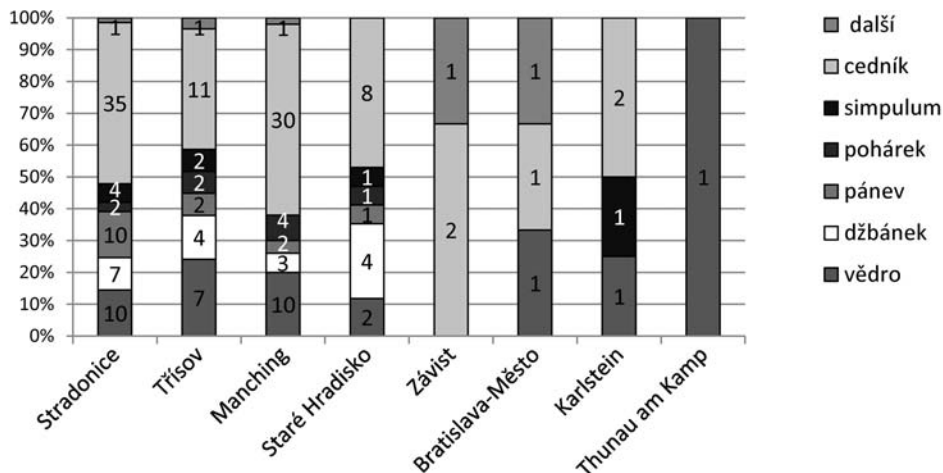
Kategorie / Lokalita	toreutika	zrcadla	lékařské nástroje	ozdoby	Prsteny	skleněné nádoby	keramika	amfory	psací nástroje	další	organika	Celkový součet
Stradonice	88	11	3	19	27	3	3	3	7	9		173
Třísov	30	16		1	1		1			3		53
Manching	58	20	4	4	2	12	5	35	1	2	5	114
Staré Hradisko	19	11		1	1	5	1	4	3	1	1	52
Závist	3	1		1	2	2					1	10
Bratislava-Město	3					1	2	>1	4	1		11
Karlstein	6											6
Thunau am Kamp	1			1			1					3

Tab. 5. Tabulární přehled počtu středomořských importů podle jednotlivých druhů ve významných lokalitách mladší a pozdní doby laténské.

Tab. 5. A tabular view of the number of Mediterranean imports based on individual types at prominent Recent and Late La Tène sites.

Stradonice dosahují poměru 1: 5,7 a Manching 1: 16 (*tab. 4*). Tento obraz je sice částečně v prospěch Třísova změněn skutečností, že železné spony zde nebyly detektorovou prospekci zaznamenány, přesto je zjevné, že se Třísov z tohoto hlediska umísťuje mezi lokalitami na importy nejbohatšími.

Neméně pozoruhodný je třísovský soubor z hlediska svého složení (*tab. 5; obr. 11*). Opakovaně zde již bylo poukázáno na standardizovanost středomořského importu v pozdně laténském Zaalpí z hlediska zastoupených kategorií a typů artefaktů – z jedenácti kategorií zaalpských importů (bronzové nádoby, zrcadla, lékařské nástroje, ozdoby, prsteny, skleněné nádoby, keramika, amfory, psací náčiní, organika a „další“), jich je v třísovském souboru



Obr. 12. Grafické znázornění vzájemného zastoupení hlavních forem bronzových nádob ve vybraných středoevropských lokalitách mladší a pozdní doby laténské.

Fig. 12. Graphic image of the representation of the main forms of bronze vessels at selected central European Recent and Late La Tène sites.

zastoupeno šest. Chybí lékařské a psací nástroje, skleněné nádoby, amfory a nálezy importované fauny či flóry („organika“),¹⁹ tj. kategorie zastoupené v náleзовých souborech obecně nejslaběji. S šesti zastoupenými kategoriemi se soubor ve střední Evropě řadí hned za čtyři soubory nejen nejpočetnější, ale i „nejkompletnější“: Manching (11 zastoupených kategorií), Stradonice (10 zastoupených kategorií, chybí organika) a Staré Hradisko (10 zastoupených kategorií, chybějí lékařské nástroje), srovnatelná je v tomto ohledu Závist, kde nejsou doloženy nálezy lékařských ani psacích nástrojů, keramiky, amfor a nesourodé, avšak pozoruhodné kategorie „dalších“ nálezu. Všechny další lokality ve střední Evropě vydaly nálezy maximálně čtyř náleзовých kategorií (nejčastěji však pouze jediné).

Pokud se ještě podrobněji zaměříme na kategorii bronzových nádob (tab. 6; obr. 12), v jejímž rámci je možno vyčlenit sedm hlavních forem (vědro, džbáněk, čerpák, cedník, koflík, pánev a „další“), shledáme, že kompletní spektrum forem je zastoupeno na Manchingu a Stradonicích, zatímco na Třísově je přítomno hned šest z nich (chybí pouze „další“, nebudeme-li do této všeobjímající skupiny počítat naddimenzovanou bronzovou hlavu vodního ptáka /kat. č. 54/); stejně tomu je na Starém Hradisku. Po této, ve všech ohledech vedoucí čtveřici oppid následuje s pouhými třemi kategoriemi Karlstein a Bratislava, se dvěma Oberleiserberg a Thunau am Kamp, v dalších lokalitách (včetně například Závisti) jsou bronzové nádoby zastoupeny jedinou identifikovatelnou formou. Pokud bychom sestoupili ještě o stupeň níže na úroveň jednotlivých typů, připomeňme pouze, že jsou na Třísově (byť často jediným exemplářem) zastoupena například vědra typů E16, E18 i E 19. Taková různorodost nachází srovnání pouze v souboru stradonickém či manchingském.

¹⁹ Mějme však na paměti, že třísovské ekofakty nebyly na rozdíl od manchingských, starohradištských či závistských nikdy předmětem studia.

	vědro	džbáněk	pánev	koflík	simpulum	cedník	další	Celkový součet
Stradonice	10	7	10	2	4	35	1	69
Třisov	7	4	2	2	2	11	1	30
Manching	10	3	2	4		30	1	50
Staré Hradisko	2	4	1	1	1	8		17
Závist						2	1	3
Bratislava-Město	1					1	1	3
Karlstein	1				1	2		4
Thunau am Kamp	1						1	1

Tab. 6. Tabelární přehled zastoupení hlavních forem bronzových nádob ve vybraných středoevropských lokalitách mladší a pozdní doby laténské.

Tab. 6. A tabular view of the representation of the main forms of bronze vessels at selected central European Recent and Late La Tène sites.

7. Závěrečné úvahy

Paradoxně nám relativně bohatý soubor importů z oppida Třisov říká jen málo nového o kontaktech mezi Středomořím a středoevropskou pozdně laténskou oblastí. Vzhledem k nízké chronologické citlivosti zastoupených předmětů (či neschopnosti archeologů jejich dataci zjemnit) nám soubor neposkytuje žádný záchytný bod k úvahám o dynamice těchto kontaktů. Některé z importů sice můžeme datovat až do 2. poloviny 1. století př. Kr. (např. *simpula*), to však v žádném případě neznamená, že na Třisov nedospěly či zde nebyly uloženy ještě v jeho polovině první. V každém případě chybí – tak jako všude na českých oppidech – předměty charakteristické pro nejmladší horizont doby laténské a pro augustovské období (mísy E92, pozdní typy *simpul* či cedníků atd.).

Ani oblast výroby nelze u většiny předmětů zpřesnit na více než „severní Itálii“ a i v případech, kdy se zde uvažuje (spíše hypotetizuje) o výrobě v konkrétních místech (např. opakovaně zmiňovaná Aquileia), nelze toto tvrzení opřít o konkrétní důkazy. Artefakty těchto typů dosahují pak rozšíření tak širokého, že se úvahy například o distribučních trasách jeví na jejich základě jako bezpředmětné.

Do jisté míry může naopak soubor přispět k úvahám o Třisově, o oppidech a o pozdně laténských Čechách obecně, a to tím, že se pokusíme pochopit příčiny jeho mimořádného bohatství. Budeme-li na importy pohlížet prostě jako na artikl dálkových kontaktů, nabízí se jako nejprostší vysvětlení blízkost oppida k Dunaji, a tudíž k obchodním trasám, po nichž musely jižní importy po střední Evropě putovat. To by znamenalo, že oppidum bylo v první řadě konzumentem těchto předmětů, zatímco na jejich redistribuci dále do nitra Čech se podílelo jen v míře velmi omezené (další oppida podél vltavské osy importy bezmála postrádají). Zároveň by ale bylo obtížné zdůvodnit, proč jsou (nejen) na importy natolik bohaté právě Stradonice, ležící v odlehlých berounských hvozdech – kontrolovaly snad Stradonice alternativní jihozápadní cestu do Bavorska?

Můžeme naopak položit důraz na funkci importů nikoliv coby artiklu směny, ale coby prestižních předmětů či předmětů souvisejících s vykonáváním prestižních činností. Jde především o pořádání hostin či pitek, ať už importovaného vína (na Třisově jinými archeologickými prostředky nedoloženého) či jiných nápojů (srov. *Poux 2004* pro doklady

a mimořádný význam tohoto jevu v Galii). V takovém případě by bylo nutno na Třísov – a přirozeně na Stradonice – pohlížet jako na lokality specifické (společenské či rituální) funkce nebo mimořádného statusu. Především v kombinaci s dalšími archeologickými indiciemi bychom se tak mohli tázat na vzájemnou funkční provázanost a především (mocenskou?) hierarchii českých oppid (ovšem v rámci jakých celků?).

Další vysvětlení by bylo možno hledat v chronologii – největší koncentrace importů je v Čechách zaznamenána na těch oppidech, na nichž je (podle svědectví spon: srov. *Danielisová – Militký 2014*, 56–62, obr. 7) poměrně intenzivní osídlení ještě v poslední fázi jejich existence v LT D2a. Bylo by tak možno hypotetizovat, že příliv importů do Čech souvisí až s nejpozdější fází oppidálního období a jejich malé zastoupení například na Závistí či Hrazanech je dáno skutečností, že tyto lokality tou dobou vykazují již velmi řídké osídlení? Zároveň je však třeba mít na paměti, že importy do Čech přirozeně putovaly přes Moravu a Bavorsko, kde jsou nejlépe doloženy v lokalitách se silnou fází LT C2–D1, a že právě pro Manching je již do průběhu stupně LT D1 (ca 80–70 př. Kr.) kladen konec importu amfor (ačkoliv to nutně neznamená konec přísunu dalších typů importů, které nemusely nutně putovat toutéž cestou: např. *Sievers 2007*, 136–142).

V neposlední řadě však nesmíme zapomínat, že náš katalog sestává nikoliv z importních předmětů, ale z jejich (často miniaturních) fragmentů, a že je tedy nutno zvážit ještě jednu možnost. Vymapování importních bronzů v rámci oppida neukázalo – až na výjimky – žádné nápadné koncentrace, které by svědčily o soustředění těchto předmětů v konkrétních zónách, původně vytipovaných jako místa s koncentrací elitních kategorií předmětů, jimž by tak bylo možno připsat mimořádný status nebo funkce. Importy se nacházejí v podstatě všude tam, kde se sídlilo a také pracovalo (*obr. 9*). Spíše než jako o „importech“ a prestižních předmětech musíme o položkách našeho katalogu uvažovat předně v termínech a ve stavu, v němž došlo k jejich archeologizaci. Jednalo se především o odpad, a importy byly tedy rozšířeny po celém sídlišti a po poškození či pozbytí původní funkce došlo k jejich prosté skartaci poblíž místa jejich užívání? Či se jednalo přímo o „šrot“ určený k přetavení²⁰, a my tak máme k dispozici pouze doklady recyklace kovových předmětů, nikoliv jejich přímého užívání? A pokud tomu bylo tak, nelze snad dokonce, např. na základně obdobně kladených otázek u římských republikánských mincí či analogií s pozdější dobou římskou, uvažovat o tom, že se artefakty středomořského původu do střední Evropy dostávaly nejen coby předměty jako takové (jak dokládají např. nálezy celých bronzových nádob z depotů v Podmoklech, Kappelu, Weißenburgu či Ulmu, z pohřbu v Kelheimu²¹ i ze sídlišť²²), ale

²⁰ Viz kat. č. 30.

²¹ Podmokly (depot mincí ve vědru typu E20: *Smejtek – Lutovský – Militký 2013*, 262–264); Kappel (depot kovových předmětů obsahující jedno situlové vědro, jedno vědro typu E16 a číšku *simpula* typu Pescate: *Wieland 1996*, 208, Taf. 4–5); Weißenburg (depot mincí uložený ve džbánu typu Kelheim; *Wamser – Flügel – Ziegeus Hrsg. 2000*, 312, Nr. 3c); Ulm (pánev aylesfordského typu nalezena na dně Dunaje: *Wehrenberger – Wieland 1999*); Kelheim (žárový pohřeb obsahující mj. – eponymní – bronzový džbán typu Kelheim: *Werner 1954; 1978; Pauli 1993*). Krom toho je samozřejmě nutno vzít v úvahu četná kompletní vědra typů E18–19 z nelaténských pohřbů przeworské kultury i české rané doby římské (*Wielowiejski 1987; Karasová 2004a*).

²² Manching (dvě kompletní situlová vědra, E18–23: *van Endert 1991*, 79–80, 132. Taf. 23. Nr. 388; *Sievers 2007*, 90, Abb. 98; koflík typu Idria: *Werner 1954*, 53, Abb. 5: 1; *Ulbert 1960; van Endert 1991*, 85–86, 133, Taf. 25, Nr. 400–401), Willanzheim (pánev aylesfordského typu a bronzový džbánek: *Wamser – Flügel – Ziegeus Hrsg. 2000*, 312, Nr. 3a1–2); Bratislava (vědro E16: *Resutik 2007*), Liptovská Mara (koflík typu Idria: *Pieta 1996*).

že část z nich byla dovážena již ve fragmentarizovaném stavu jen jako surovina, a nikdy tak neměla v Zaalpí plnit svoji původní funkci? Na tyto otázky bude možné snad detailněji odpovědět např. až na základě rozboru dokladů zpracování neželezných kovů na třísovském oppidu.

Tento příspěvek vznikl v rámci řešení vědeckých projektů finančně podporovaných Grantovou agenturou České republiky: „Mincovnictví na českých oppidech doby laténské“ (reg. č. P405/10/1588) a „Keltské mincovnictví ve 3. a 2. století v českých zemích a jeho vztah k oppidálnímu období“ (reg. č. 13-24707S) a v rámci programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. 12 „Historie v interdisciplinární perspektivě“, podprogram „Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách“.

Literatura

- Bentz, M. 1992: Etruskische Votivbronzen des Hellenismus. Firenze.
- BMC RR 1–3: Grueber, H. A. 1910/1970: Coins of the Roman Republic in the British Museum. Volume I–III. London.
- Bolla, M. 1991: Considerazioni sulla funzione dei vasi in bronzo tardorepubblicani in Italia settentrionale. In: Feugère – Rolley eds. 1991, 143–153.
- 1996: Il ruolo dell'area altoadriatica nella diffusione dei recipienti in bronzo (I sec. a. C.–I sec. d. C.). In: M. Buora ed., Lungo la via dell'Ambra. Apporti altoadriatici alla romanizzazione dei territori del Medio Danubio (I sec. a. C.–I sec. d. C.). Atti del convegno. Udine – Aquileia 1994, Trieste, 185–203.
- 2002: Vasellame bronzeo da tombe celtiche. In: A. Aspes ed., Preistoria veronese. Contributi e aggrornamenti, Verona, 205–207.
- Bolla, M. – Boube, Chr. – Guillaumet, J.-P. 1991: Les sites. In: Feugère – Rolley eds. 1991, 78–92.
- Bouzek, J. 2007: Keltové našich zemí v evropském kontextu. Praha – Kroměříž.
- Brandt, B. 2002: Der Schatzfund von Tiesendorf. Vergleichende Studien zu spätkeltischen Büschelquintern. Ausstellungskataloge der archäologischen Staatssammlung. Band 32. München.
- Břeň, J. 1956: Oppidum Holubov-Třisov. Předběžná zpráva o výzkumu Národního muzea z let 1954–55. Časopis Národního muzea – oddíl věd společenských 125, 5–16.
- 1964: Význam spon pro datování keltských oppid v Čechách. Sborník Národního muzea v Praze, řada – A Historie, svazek 18, č. 5, 195–234.
- 1966: Třisov – Keltské oppidum v jižních Čechách. Praha.
- 1975a: Pánve tzv. aylesfordského typu v Čechách. Časopis Národního muzea – Historické muzeum 144, 7–15.
- 1975b: Zvláštní typy sídlištních objektů na keltském oppidu v Třisově u Českého Krumlova. Časopis Národního muzea – Historické muzeum 144, 119–136.
- 1975c: Základní typy keltské architektury ve střední Evropě. Architektura ČSR 34, 133–136.
- 1975d: Třisov, o. Holubov, okr. Český Krumlov. In: Výzkumy v Čechách 1973, Praha, 169–170.
- 1984: Keltové v jižních Čechách. Katalog výstavy. České Budějovice.
- 1991: L'oppidum de Třisov. In: S. Moscati ed., Les Celtes. Catalogue d'exposition. Venise 1991, Milano, 544–547.
- Castoldi, M. 2003: I recipienti in bronzo. In: M. Fortunati – L. Paganì – R. Poggiani Keller eds., Verdello dalle origini all'altomedioevo: ricerche archeologiche e storiche, Verdello, 209–216.
- Castoldi, M. – Feugère, M. 1991: Les simulums. In: Feugère – Rolley eds. 1991, 61–88.
- Čižmář, M. 2012a: Kovové předměty. In: Venclová – Valentová 2012, 72–73.
- 2012b: Nálezy drobné lidské a zvířecí plastiky z Moravy. In: G. Březinová – V. Varsík eds., Archeologie na prahu historie, K životnímu jubileu Karola Pietu, Nitra, 145–174.
- Čižmářová, J. 1996: Bronzegefäße aus der Spätlatènezeit in Mähren. In: Z. Wozniak ed., Kontakte längst der Bernsteinstraße. Zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten in der Zeit um Christi Geburt, Kraków, 177–125.

- Danielisová A. – Militký, J. 2014: Pozdně laténské spony z oppida Třisov získané povrchovou prospekci v letech 2008–2013. *Archeologické rozhledy* 66, 40–66.
- Deimel, M. 1987: Die Bronzekleinfunde vom Magdalensberg. *Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg* 9. Kärntner Museumschriften 71. Klagenfurt.
- Drda, P. – Rybová, A. 1997: Keltská oppida v centru Boiohaema. *Památky archeologické* 88, 65–123.
- 1998: Keltové a Čechy. Praha.
- 2001: Model vývoje velmožského dvorce 2.–1. století př. Kr. *Památky archeologické* 92, 284–349.
- Droberjar, E. 2006: Plaňanská skupina grossromstedtské kultury. K chronologii germánských nálezů a lokalit v Čechách na sklonku doby laténské a v počátcích doby římské. In: E. Droberjar – M. Lutovský eds., *Archeologie barbarů 2005*, Praha, 11–90.
- Droberjar, E. – Frána, J. 2004: Antická mosaz (aurichalcum) v českých nálezech časně doby římské. *Archeologie ve středních Čechách* 8, 441–462.
- Feugère, M. 1991: Autres formes. In: *Feugère – Rolley eds. 1991*, 121–130.
- Feugère, M. – De Marinis, R. 1991: Les poêlons. In: *Feugère – Rolley eds. 1991*, 97–112.
- Feugère, M. – Rolley, C. eds. 1991: La vaisselle tardo-républicaine en bronze. *Actes de la table-ronde*, Lattes 1990. Dijon.
- Fogolari, G. 2001: Bronzetti ed elementi figurati. In: *Fogolari – Gambacurta 2001*, 103–157.
- Fogolari, G. – Gambacurta, G. 2001: Materiali preromani e romani del santuario di Lagole di Calalzo al museo di Pieve di Cadore. *Collezioni e musei archeologici del Veneto*. Roma.
- Frána, J. 2012: Rentgenfluorescenční analýza (XRF) bronzového zrcadla. In: *Venclová – Valentová 2012*, 73.
- Franz, L. 1938: Fundbericht 1937 aus Böhmen. *Holubau. Sudeta* 12, 52.
- 1942: Eine keltische Niederlassung in Südböhmen. *Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Prag, Philosophisch-historische Klasse* 2. Prag.
- Gebhard, R. 1991: Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching. *Die Ausgrabungen in Manching*. Band 14. Stuttgart.
- Girard, B. 2010: Le mobilier métallique de l'âge du Fer en Provence (VIe–Ier s. av. J.-C.): contribution à l'étude des Celtes en France méditerranéenne. Ms. disertační práce, Université de Bourgogne – Université de Provence.
- Göbl, R. 1994: Die Hexadrachmenprägung der Gross-Boier. *Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete*. Wien.
- Graue, J. 1974: Die Gräberfelder von Ornavasso: eine Studie z. Chronologie d. späten Latène- u. frühen Kaiserzeit. *Hamburger Beiträge zur Archäologie*. Beiheft 1. Hamburg.
- Guillaumet, J.-P. 1977: Les passoires de la fin de la Tène en Gaule et dans le monde celtique. *Gallia* 35, 239–248.
- 1991: Les passoires. In: *Feugère – Rolley eds. 1991*, 89–95.
- 2009: Les petits objets en métal. In: Ph. Barral – H. Richard eds., *Fouilles de la fontaine Saint-Pierre au Mont Beuvray (1988–1992, 1996)*. *Aménagements d'une source sur l'oppidum de Bibracte*. *Collection Bibracte* 17, Glux-en-Glenne, 151–164.
- Guiraud, H. 1989: Bagues et anneaux à l'époque romaine en Gaule. *Gallia* 46, 173–211.
- Hamm, G. 2005: L'artisanat des alliages base cuivre à Bibracte. *Exploitation des données anciennes*. In: J.-P. Guillaumet – M. Szabó eds., *Études sur Bibracte* 1. *Collection Bibracte* 10, Glux-en-Glenne, 61–81.
- Henkel, F. 1913: Die römischen Fingerringe der Rheinlande und der benachbarten Gebiete. Berlin.
- Hlava, M. 2001: Drobnoti z keltského oppida Staré Hradisko. *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově* 66, 36–44.
- 2008: Záchraný výzkum v předpolí oppida Třisov (okr. Český Krumlov) roku 1958. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 21, 141–209.
- 2009: „Amulety“ z oppida Třisov (okr. Český Krumlov). *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 22, 115–123.
- Chapotat, G. 1970: Vienne Gauloise – Le matériel de la Tène III trouvé sur la colline de Sainte-Blandine. Lyon.
- Chapotat, G. – Picon, M. 1967: Recherches sur l'origine des bronzes trouvés au Mont Beuvray. *Mémoires de la Société Eduenne* 51/2, 85–95.
- Istenič, J. – Šmit, Ž. 2007: The beginning of the use of brass in Europe with particular reference to the south-eastern Alpine region. In: S. La Niece – D. Hook – P. Craddock eds., *Metals and Mines. Studies in Archaeometallurgy. Selected papers from the conference Metallurgy: A Touchstone for Cross-cultural Interaction*, London 2005, London, 140–147.

- Jablunka, P. 2001:* Die Gurina bei Dellach im Gailtal. Siedlung, Handelsplatz und Heiligtum. Klagenfurt.
- Jančo, M. 2001:* Nálezy lámpe z doby rímskej v Čechách. Památky archeologické 92, 165–183.
- Jansová, L. 1986:* Hrazany. Das keltische Oppidum in Böhmen. Band I. Die Befestigung und die anliegende Siedlungsbebauung. Praha.
- Kaindl, M. 2010:* Die jüngerlatènezeitliche Großsiedlung von Steinebach a. Wörthsee im Landkreis Starnberg. Bericht der bayerischen Bodendenkmalpflege 51, 127–195
- Karasová, Z. 2004a:* Die römischen Bronzegefäße in Böhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 22. Praha.
- 2004b: Keltské oppidum na Třísově. In: Dívčí Kámen, přírodní rezervace a historický vývoj osídlení. Sborník příspěvků ze semináře Český Krumlov 2002, Křemže, 56–61.
- Karwowski, M. 2006:* Thunau am Kamp, eine Befestigte Höhensiedlung (Grabungen 1965–1990). Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 61. Wien.
- 2007: Italskie importy do północno-wschodniej Austrii w późnym okresie lateńskim. In: E. Droberjar – O. Chvojka eds., Archeologie barbarů 2006. Příspěvky z II. protohistorické konference České Budějovice, 21.–24. 11. 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3, České Budějovice, 27–40.
- Kellner, H.-J. 1990a:* Die Münzfunde vom Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern. Die Ausgrabungen in Manching. Band 12. Stuttgart.
- 1990b: Republikdenare vom Manching. Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 40, 23–28.
- Kolníková, E. 1964:* Nález římského aes grave s keltskými mincami v Nitre. Slovenská archeológia 12, 391–401.
- 1991: Bratislavské keltské mince. Bratislava.
- 1998: Výpoveď náleзов mincí o keltskom hradisku v Trenčinských Bohuslaviciach. Slovenská numizmatika 15, 11–44.
- 2012a: Némčice. Ein Macht-, Industrie- und Handelszentrum der Latènezeit in Mähren und Siedlungen am ihren Rande. Brno.
- 2012b: Mince – svědectvo prosperity Keltov. In: J. Šedivý – T. Štefanovičová eds., Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia, Bratislava, 205–215.
- Kolníková, E. – Smrž, Z. 2007:* Římske Aes grave z Némčíc nad Hanou – prvý nález na Morave. Numismatický sborník 22, 3–18.
- Kysela, J. 2011:* Středomořské importy z oppida Třísov. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 24, 163–190.
- 2012a: Drei neue Südimporttypen aus dem Oppidum von Stradonitz. In: G. Březinová – V. Varsik eds., Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu, Nitra, 339–348.
- 2012b: Vybrané keramické a bronzové importy. In: Venclová – Valentová 2012, 64–65.
- 2013: Počátky českých oppid: Role Středomoří a urbanizační procesy v evropské době železné. Ms. disertační práce, Univerzita Karlova Praha – Université de Strasbourg.
- v tisku: Okruhy středomořského importu ve střední Evropě pozdní doby laténské. In: Moravské křižovatky. Sborník na památku M. Čižmáře. Brno.
- Kysela, J. – Perlík, D. – Srbová, L. 2012:* Závěšek ve tvaru hlavičky vodního ptáka z Hradiště nad Závistí. Archaeologica Pragensia 21, 132–145.
- La Torre, G. F. – Mollo, F. 2006:* Blanda Julia sul Palecastro di Tortora, Scavi e ricerche (1990–2005). Messina.
- Lisiak, L. 2010:* L'oppidum de Jastres-Nord: essai d'interprétation des activités des habitats à travers l'étude du mobilier métallique. Ms. diplom. práce, Université Lumière Lyon II.
- Lloyd Morgan, G. 1981:* The mirrors: including a description of the Roman mirrors found in the Netherlands in other Dutch museums. Nijmegen.
- Makovická, E. – Musilová, Z. – Lesák, B. – Kolníková, E. 1992:* Římská republikánská minca z Bratislavy, Dibrovho námestia. Slovenská numizmatika 12, 141.
- Meduna, J. 1961:* Staré Hradisko. Katalog der Funde im Museum der Stadt Boskovice. Fontes Archaeologiae Moraviae II. Brno.
- 1970: Staré Hradisko II. Katalog der Funde aus den Museen in Brno (Brünn), Praha (Prag), Olomouc, Plumlov und Prostějov. Fontes Archaeologiae Moraviae V. Brno.
- Metzler, J. 1995:* Das treverische Oppidum auf dem Titelberg: zur Kontinuität zwischen der spätkeltischen und der frühromischen Zeit in Nord-Gallien. Luxembourg.
- Militký, J. 2010:* Keltské a antické mince z oppida Hradiště u Stradonic v bývalé fürstenberské sbírce na hradě Křivoklát a v Donaueschingen. Numismatický sborník 24 (2009), 27–64.

- Militký, J. 2013a:* Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách (5. století před Kristem až 7. století po Kristu). Komentovaný katalog náleзовého fondu. *Monumenta Numismatica* 2. Praha.
- *2013b:* Hromadný nález hexadrachem typu Biatec a stříbrného ingotu z neznámé lokality. K otázce původu stříbra u středoevropských Keltů. *Numismatické listy* 68, 99–122.
- *2013c:* Hromadný nález hexadrachem typu Biatec z neznámé lokality a nový typ bratislavské mince s nápisem LATTV. *Numismatický sborník* 27/2 (2012–2013), 161–178.
- Monumenta: Monumenta Populorum Varia collecta* a Nicolas Lehmann – Pragae. Soubor fotografických tabulí sbírky Mikuláše Lehmana. Depon. in Archiv Muzea hlavního města Prahy.
- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1984:* Srovnání nálezů mincí se sídelní koncentrací v Čechách v době oppid. *Slovenská numizmatika* 8, 147–170.
- Musilová, M. – Lesák, B. 1996:* Mince z neskoroláténských objektů v Bratislavě (archeologický výskum 1991–1995). *Slovenská numizmatika* 14, 207–213.
- Olmer, F. – Verrier, G. – Girard, B. – Bohbot, H. 2013:* Voies, acteurs et modalités du grand commerce en Europe occidentale. In: A. Colin – F. Verdin eds., *Mobilité des hommes, diffusion des idées, circulation des biens dans l'espace européen à l'âge du Fer. Actes du colloque d'AFEAF Bordeaux 2010*, Bordeaux, 667–693.
- Pascucci, P. 1990:* I depositi votivi paleoveneti. Padova.
- Pauli, J. 1993:* Die Latènezeitliche Besiedlung des kelheimer Beckens. *Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte – Rheie A. Band 62. Kallmünz/Opf.*
- Penz, D. 2012:* Die chemische Analyse der Produktionsreste von Altenburg. *Fundberichte aus Baden-Württemberg*, Band 32/1, 805–838.
- Pič, J. L. 1903:* Hradiště u Stradonic jako historické Marobuduum. *Čechy na úsvitě dějin*, sv. 2. Starožitnosti země České II. Praha.
- Pieta, K. 1996:* Römischer Import der Spätlatènezeit in der Slowakei. *Arheološki vestnik* 47, 183–195.
- *2008:* Keltské osídlení Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra.
- Poux, M. 2004:* L'Âge du vin. Rites de boisson, festins et libations en Gaule indépendante. Montagnac.
- Reinecke, P. 1911:* Funde vom Ende der La Tènezeit aus Wohnstätten bei Karlstein unweit Reichenhall, Oberbayern. In: *Die Altertümer unserer heidnischen Vorzeit* 5, Mainz, 364–369 (Reprint In: *Mainzer Aufsätze zur Chronologie der Bronze- und Eisenzeit*, Bonn 1965, 82–87).
- Resutík, B. 2007:* Východné suburbium bratislavského oppida – archeologický výskum na Hlavnom námestí 8. *Zborník Slovenského národného múzea* 101 – *Archeológia* 17, 97–120.
- Rieckhoff, S. 1998:* Ein keltisches Symposion: Spätrepublikanisches Bronzegeschirr vom Mont Beuvray als wirtschaftlicher und gesellschaftlicher Faktor. In: A. Müller-Karpe – H. Brandt – H. Jöns – D. Krause – A. Wigg Hrsq., *Studien zur Archäologie der Kelten, Römer und Germanen in Mittel- und Westeuropa Alfred Haffner zum 60. Geburtstag gewidmet. Internationale Archäologie – Studia honoraria* 4, Rahden/Westf., 489–517.
- Riha, E. 1986:* Römisches Toiletgerät und medizinische Instrumente aus Augst und Kaiseraugst. *Forschungen in Augst*. Band 6. Augst.
- RRC: Crawford, M. H. 1910/1974:* Roman Republican Coinage I–II. Cambridge.
- Rybová, A. – Drda, P. 1989:* Hradiště de Stradonice – nouvelles notions sur l'oppidum celtique. *Památky archeologické* 80, 384–404.
- Salzani, L. ed. 1995:* La necropoli gallica di Veggio sul Mincio. *Documenti di Archeologia* 5. Siena.
- *1998:* La necropoli gallica di Casalrandri a Isola Rizza (Verona). *Documenti di Archeologia* 14. Siena.
- Sedlmayer, H. 1999:* Die römischen Bronzegefäße in Noricum. *Monographies Instrumentum* 10. Montagnac.
- Schäfer, A. 2010:* Die Kleinfunde der jüngerlatènezeitlichen Siedlung von Berching-Pollanten, Lkr. Neumarkt i. d. Oberpfalz. *Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte*. Band 24. Rahden/Westf.
- Schwab, R. 2013:* Untersuchungen der Bronzeabfälle aus Grubenhaus 1034a2 und dessen Umfeld. In: S. Sievers – M. Leicht – B. Ziegau Hrsq., *Ergebnisse der Ausgrabungen in Manching-Altenfeld 1996–1997. Die Ausgrabungen in Manching*. Band 18, Frankfurt a. M., 243–250.
- Sievers, S. 2007:* Manching – Die Keltenstadt. Stuttgart.
- Smejtek, L. – Lutovský, M. – Militký, J. 2013:* *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*. Praha.
- Streit, C. 1938:* Fundnachrichten aus Böhmen 1937. *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 14, 146–154.
- Svobodová, H. 1983:* Bronzové nádoby z keltských oppid v Čechách a na Moravě. *Archeologické rozhledy* 35, 656–677.
- *1985:* Antické importy z keltských oppid v Čechách a na Moravě. *Archeologické rozhledy* 37, 653–677.

- Uenze, H. P. 2000: Die jüngerlatènezeitliche Siedlung von Eggfing. Bayerische Vorgeschichtsblätter 65, 1–38.
 — 2005: Neue Funde von Eggfing. Bayerische Vorgeschichtsblätter 70, 57–94.
- Ulbert, G. 1960: Ein spätlatènezeitlicher Becher aus Manching, Ldkr. Ingolstadt. Bayerische Vorgeschichtsblätter 25, 69–75.
 — 1984: Cáceres el Viejo: ein spätrepublikanisches Legionslager in Spanisch–Extremadura. Madrider Beiträge 11. Mainz.
- Urban, O. H. 1994: Keltische Höhensiedlungen an der mittleren Donau vom Linzer Becken bis zur Porta Hungarica 1. Der Freinberg. Linzer Archäologische Forschung 22. Linz.
- van Enderdt, D. 1991: Die Bronzefunde aus dem Oppidum von Manching. Die Ausgrabungen in Manching. Band 14. Stuttgart.
- Venclová, N. 1990: Prehistoric Glass in Bohemia. Praha.
- Venclová, N. ed. 2008: Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská. Praha.
- Venclová, N. – Valentová, J. 2012: Oppidum Stradonice. Výzkum Albína Stockého r. 1929. Fontes archaeologici Pragenses 38. Praha.
- Waldhauser, J. 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.
- Wamser, L. – Flügel, Chr. – Ziegau, B. Hrsg. 2000: Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Zivilisatorisches Erbe einer europäischen Militärmacht. Katalog-Handbuch zur Landesausstellung, Rosenheim 2000. Mainz.
- Wehrberger, K. – Wieland, G. 1999: Ein weiteres Knollenknaufschwert und eine Aylesford-Pfanne aus der Donau bei Ulm. Überlegungen zu spätkeltischen und frühromischen Gewässerfunden von der oberen Donau. Archäologisches Korrespondenzblatt 29, 237–256.
- Werner, J. 1954: Die Bronzekanne von Kelheim. Bayerische Vorgeschichtsblätter 20, 43–73.
 — 1978: Zur Bronzekanne von Kelheim. Rückblick und Ausblick. Bayerische Vorgeschichtsblätter 43, 1–18.
- Wieland, G. 1996: Die Spätlatènezeit in Württemberg. Forschungen zur jüngeren Latènekultur zwischen Schwarzwald und Nördlingen Ries. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg. Band 63. Stuttgart.
- Wielowiejski, J. 1987: Die Bronzeimer mit Delphinattaschen in Mitteleuropa im Lichte der archäologischen und metallurgischen Untersuchungen. Zeitschrift für Archäologie 21, 25–45.
- Zanier, W. 1999: Der Spätlatène- und Römerzeitliche Brandopferplatz im Foggensee. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 52. München.

Mediterranean imports at the Třisov oppidum

Finds from surface surveys with metal detectors, conducted in 2007–2013

Metal detector surface surveys have been conducted at the Třisov oppidum in the Český Krumlov district by the Institute of Archaeology, Czech Academy of Sciences, Prague, in cooperation with the Museum of South Bohemia in České Budějovice since 2007. The surveys have already produced nearly three thousand metal artefacts that significantly expand the existing inventory of finds and offer entirely new interpretational possibilities regarding the spatial structure of oppidum settlement, the spectrum of its specialised activities and its long-distance contacts. The planned publication of all the collected finds was recently commenced with work on fibulae (Danielisová – Militký 2014), while the focus of this article is on artefacts of a pre-supposed southern (i.e. Mediterranean) origin.

Despite the fact that the Mediterranean imports from the excavations conducted at Třisov by the National Museum were recently published (Kysela 2011), the finds discovered during surface surveys significantly expand existing knowledge and hence a new evaluation would be appropriate. The catalogue presented here (Chapter 2) contains all (including assumed) Mediterranean imports found at Třisov, including those from the excavations conducted by the National Museum (cat. nos. 1–17) and those whose Mediterranean origin is dismissed in the present paper (catalogue numbers followed by a lower case letter, e.g. 20a, 53a, 53b, 53c). A total of fifty-three artefacts (fig. 1–4), the majority of which are fragments of metal vessels and mirrors, are regarded as Mediterranean imports. Finds from

the excavations conducted by the National Museum include personal jewellery and two ceramic fragments (from an oil lamp, and an unguentarium).

The finds collected during the metal detector survey are studied in greater detail in the presented text. The majority of artefacts are types heavily documented among Mediterranean imports of the given period. These artefacts are characterised in general by the significant standardisation of the represented categories.

Metal vessels include situlae, represented by three certain fragments of the end of a handle (cat. nos. 18–20: *fig. 2: 18–20; 6: 18–20*) and one possible (cat. no. 20a: *fig. 2: 20a*) fragment of the end of a handle, two fragments of handle attachments (cat. no. 21–22), one of which is an Eggers 18 type (cat. no. 21: *fig. 2: 21; 6: 21*), the second (cat. no. 22: *fig. 2: 22; 6: 22*) probably an Eggers 19 type. Although abundant finds of these situlae in transalpine Europe, coupled with small numbers in Italy, have raised doubts about their Italian origin (*Karwowski 2007*), the authors of this text suggest their probable origin in northern Italy. A fragment of a cylindrical Eggers 16 type situla (*fig. 7: 2*) can be distinguished in the segment of a horizontal rim (cat. no. 23: *fig. 2: 23*). A bronze bird's head (cat. no. 24: *fig. 2: 24; 5: 24*) comes from the end of a bronze **pan** handle. **Simpula** are represented by two fragments (cat. no. 25–26). Of the two types of simpula (vertical and horizontal) known in Late Republican bronze vessels, they belong (the first segment with certainty, the second probably) to the horizontal Pescate type, finds of which have been more numerous in transalpine Europe than the first type. **Idria** tankards (*fig. 7: 5*) are represented in the assemblage by a small handle with a distinct profile (cat. no. 27: *fig. 2: 27*) and a heart-shaped handle attachment (cat. no. 28: *fig. 2: 28*). On account of their size (cf. *Svobodová 1983, 670*), two or three of five bronze **feet** (cat. no. 29–31: *fig. 3: 29–31; 6: 30–31*) can possibly be connected to situlae, the others probably to jugs. However, the relationship between the type of the vessel and the size of the foot is by no means direct and a clear separation cannot be made. The foot numbered cat. no. 30 was damaged by fire (cf. *fig. 3: 30* and especially *6: 30*), which is perhaps evidence of intentional recycling. Parts of bronze wine **strainers** (*fig. 7: 6*) are richly represented in the assemblage: one rim, five (or six?) thumbpieces or their fragments, and three handles or their fragments (cat. no. 34–42: *fig. 3: 34–42; fig. 6: 34, 35, 40*). However, as these handle parts (cf. *fig. 7: 6–7*) are the same with both strainers and cups (scyphoi). Surprisingly, it should be noted that among imported vessels only extremely rare tankards can be regarded as drinking vessels, whereas fragments of 'strainers' are the most commonly documented parts of bronze vessels in the Final La Tène period in central Europe. It is, therefore, in our opinion possible that parts of drinking vessels can also be found under the archaeological label of 'strainers'. The full or partial Mediterranean or transalpine origin of these artefacts has been the subject of discussion for many years (*Guillaumet 1977; 1991; Karwowski 2007*). With respect to the new finds from indisputable Mediterranean contexts (Blanda in Calabria *ILa Torre – Mollo 2006, 412, Tav. CXIX: 15*, shipwreck near Orbetello in Etruria /mentioned in *Olmer et al. 2013*), with an awareness of various factors that could distort our knowledge and the conviction that possible local products cannot be distinguished from imports, the authors include strainers among imported artefacts. Likewise, it is possible to lead – and with a similar argument even conclude – a discussion on the Mediterranean or local origin of **mirror** fragments (cat. no. 43–53: *fig. 4: 45–53; 5: 53, 46*). In other words, these are also counted among imports. In contrast, a fragment of a strengthened bronze **rim** (cat. no. 42b: *fig. 3: 42b*) and the lathed **bottom** of a metal vessel (cat. no. 42a: *fig. 3: 42a*) are excluded from the assemblage due to insufficiently conclusive parallels and (in the case of the second artefact) due to the possible Early Modern period dating of the elemental composition. Three artefacts (cat. no. 53a–c: *fig. 4: 53a–c; 5: 53a*) reminiscent of Greco-Roman **rings** (*Guiraud 1990, type 1 or 2; cf. Pič 1903, 49–53, Tab. VII*) do not have a setting for a gemstone and the composition of their alloys, along with certain formal characteristics, also led to their exclusion from the assemblage. Although a bronze omega-shaped handle (cat. no. 54a: *fig. 4: 54a*) is similar to artefacts recently identified as possible imports, the enclosed triangular eyelet has no parallels in the Mediterranean. While a bronze sculpture of a human leg (cat. no. 54b: *fig. 4: 54b; 5: 54b*) has extraordinary dimensions for central European standards, stylistically it falls under Late La Tène anthropomorphic sculptures and, in

contrast, differs substantially from contemporary Italic sculptures. On the other hand, on the basis of stylistic considerations it is possible to assume the Mediterranean origin of the bronze head of a waterfowl (cat. no. 54; *fig. 4: 54; 5: 54*). However, determining its function is problematic due to the fact that its form, and especially its dimensions (length of 67 mm), differ from the ‘duck heads’ used on contemporary Italian bronze vessels (situlae, pans, simpula, etc.). It is assumed that the artefact is part of an Italian bronze tool; based on its shape, the head could possibly be the jaws of tongs. Naturally, it would not be an actual craft tool, but rather a luxurious artefact used during feasts or other prestigious activities.

Representing a specific find is a Roman Republican coin (cat. no. 55; *fig. 4: 55*) – a reduced Roman as struck in Rome by moneyer Terentius Lucanus (C•TER LVC) in 147 BC, even though it is clear that it reached the site many years later. The find corresponds to the testimony of other Roman Republican coin finds that can be positively linked to the oppidum period (see *tab. 2*) and thus are consistent with current knowledge of Roman monetary imports to central Europe in the late La Tène period. Still, there are no clear reasons as to why the imports are composed mainly of bronze coins that considerably predate the beginning of the oppida period. It is also not clear if bronze coins were used as currency in the territories of the so called Boii coinage or if they were used only as a source of metal.

A non-destructive **analysis of metal composition** using XRF technology was conducted on the studied assemblage (*tab. 3; fig. 8*). The first investigated question was the occurrence of brass artefacts. Brass was determined on the attachment plate of the bronze handle of a strainer (cat. no. 42; > 4 % Zn) and on the rim of a strainer (cat. no. 34; 7.5 % Zn). Therefore, the share of brass artefacts was small even among imported objects. A single handle attachment stands out among vessel fragments (cat. no. 28; 60 % Sn, only 23 % Cu, 0.7% Ni and a small share of Zn), while no regular composition was determined in the alloys of the other vessels, only a highly variable ratio of Cu, Sn and Pb (Sn 11–49 %, Pb 0.2–34 %; Cu 19–65 %). These differences apparently reflect the diversity of the raw materials used in production. In contrast, mirror fragments (cat. nos. 46–53) show relatively homogeneous alloy properties, always with the main ratio of Cu and Sn; there is always more than 44 % tin.

The mapping out of find distribution within the oppidum (*fig. 9*) did not reveal a more distinct concentration apart from location with already attested concentrations of finds of all kinds. An exception to this observation was the area of the main gate in the western suburb, where surveys uncovered a distinct concentration of luxurious artefacts.

In summary, the entire newly acquired assemblage is consistent with the established image of Mediterranean imports in the environment of Late La Tène central Europe. However, the assemblage is noteworthy from the perspective of its richness and composition. Among other central European sites with imported Mediterranean artefacts, Třisov (53 artefacts) ranks third after Stradonice (173 artefacts) and Manching (114 artefacts). That this situation is not merely the result of history and the method of investigation is shown by a comparison of the find spectra of sites from the perspective of the ratio between the number of finds of southern imports and fibulae (*tab. 4; fig. 10*), based on which Třisov is the ‘absolute victor’ among these sites.

The Třisov assemblage is also significant from the perspective of its composition (*tab. 5; fig. 11*). From the eleven categories that southern imports can be divided into (bronze vessels, mirrors, medical tools, ornaments, rings, glass vessels, pottery, amphorae, writing tools, organic artefacts and ‘others’), six are present in the Třisov assemblage, ranking it not only among the largest but also the ‘most complete’ after Manching (11 categories), Stradonice (10 categories) and Staré Hradisko (10 categories). Of the seven main bronze vessel forms (situla, jug, simpula, strainer, tankard, pan and ‘other’), all appear at Manching and Stradonice, six at Třisov and Staré Hradisko.

Paradoxically, this rich assemblage reveals little new information about contacts between the Mediterranean and Late La Tène central Europe. Due to the low chronological sensitivity of the represented artefacts, the assemblage does not provide any clues for deliberations on the dynamics of these contacts. In any case, the assemblage is missing (as is the case at all Bohemian oppida) artefacts characteristic of the latest horizon of the La Tène period and the Augustan period. For most

of the artefacts not even the area of production can be narrowed down further than 'northern Italy'. However, the distribution of artefacts of these types is so broad that reflections on, for example, supply routes, seem pointless.

On the other hand, the assemblage and the reasons for its richness could contribute to contemplations on Třisov, on oppida and Late La Tène period Bohemia. If imports are taken simply as an article of long-distance contacts, the proximity of the oppidum to the Danube and to trade routes used to transport southern goods to central Europe is a possible explanation. This would mean that the oppidum was primarily a consumer of these artefacts and was not involved in their further distribution to the interior of Bohemia (evidence of which is the absence of imports at other oppida along the Vltava route). At the same time, it would be, however, difficult to explain why Stradonice, located in the distant Beroun forests, was so rich in imports and other artefacts. Is it possible that Stradonice controlled an alternate southwest route to Bavaria?

Instead, emphasis can be placed on the function of imports as prestigious artefacts or as those that accompanied prestigious activities. In this case it would be necessary to view Třisov and Stradonice as sites of a specific social or ritual function or as those with an extraordinary status. Another explanation could be sought in the chronology – the greatest concentration of imports is recorded in Bohemia at oppida, where – according to the chronological testimony of fibulae (cf. *Danielisová – Militký 2014*, 56–62, fig. 7) – there is still relatively intensive occupation in the final settlement phase in LT D2a. This makes it possible to speculate that the influx of imports to Bohemia was related to this latest phase in the oppidum period. It should, however, be kept in mind that imports to Bohemia naturally travelled through Moravia and Bavaria, where they are, on the contrary, best documented at sites with strong occupation in the phase LT C2–D1.

It is, in the end, important to remember that the presented catalogue is composed not of imported artefacts themselves but of their (often miniature) fragments and that mapping these out within the oppida revealed no conspicuous concentration that would testify to the congregation of these artefacts in specific zones, to which it would make it possible to attribute an extraordinary status or function. Imports essentially occur everywhere people lived and worked (*fig. 9*). Instead of thinking of them as 'imports' and prestigious artefacts, the items in the catalogue should primarily be considered from the perspective of the condition in which their archaeologisation occurred. Were they primarily refuse and the imports were therefore evenly distributed within the settlement bounds, and after they were damaged or lost their original function they were simply discarded near the place they were used? Or were they rather 'scrap' intended for remelting (e.g. cat. no. 30), and what is left is only evidence of their recycling and not directly their use? Is it not in fact possible to consider that the artefacts were imported already in a fragmented state just as raw material and were never meant to serve their original function in transalpine Europe? Perhaps an analysis of evidence of the working of non-ferrous metals at the Třisov oppidum will shed light on these questions.

English by *David J. Gaul*

Tábor obléhatelů na předpolí Nového hradu u Kunratic (1420/1421)

Povrchový průzkum a srovnání s analogickými lokalitami

The Hussite field camp from the siege of Nový hrad at Kunratic
(1420/1421)

Surface survey and a comparison with parallel sites

Jan Kypta – Jaroslav Podliska

V zimě 1420/1421 husité po krátkém obléhání donutili ke kapitulaci posádku Nového hradu u Kunratic (Praha 4), věrnou králi Zikmundovi. Na bezprostředním předpolí hradu se v ojedinělé kvalitě dochovaly terénní pozůstatky ohrazeného ležení útočníků. Vnitřní prostor tábora, vymezený prudkými svahy a pásy valů, je z větší části pokryt těsně vedle sebe situovanými jámami – pozůstatky provizorních příbytků. Pravoúhlé zemní bašty v týlu ležení svědčí o vyspělé strategii husitů už na samém počátku válečných let. S vysokou výpovědní hodnotou terénních relikvií tábora dlouhodobě kontrastovala jejich nedostatečná dokumentace. Zde prezentovanému srovnání s analogickými lokalitami proto předcházelo zevrubné geodetické zaměření veškerých patrných objektů.

husitské války – obléhání hradu – vojenské ležení – zemní fortifikace – povrchový průzkum

Following a brief siege in the winter of 1420/1421, the Hussite army forced the garrison of Nový hrad (New Castle) at Kunratic (Prague 4), loyal to King Sigismund, to capitulate. Terrain remains of the attackers' walled camp in the immediate foregrounds of the castle have been preserved in remarkable condition. The interior space of the camp demarcated by steep slopes and rows of ramparts is covered for the most part with densely placed pits representing the remains of provisional dwellings. The rectangular earth bastions at the rear of the camp testify to the advanced strategy employed by the Hussites at the very outset of the war. For years, the lack of documentation on the camp stood in stark contrast to the high testimonial value of the terrain remains. The comparison with parallel sites presented in the article was therefore preceded by the comprehensive geodetic survey of all known features.

Hussite Wars – castle siege – military camp – field fortifications – surface survey

Úvod

Výsledky české archeologie středověku dobře obstojí v několika vybraných segmentech bádání i v celoevropském srovnání, leč málokteré z nich mohou zahraniční badatele opravdu vážně překvapit. Zatím nedoceněný kapitál představují desítky materiálových článků a jedna kniha o tématu z pohledu archeologie jen zdánlivě okrajovém – terénních stopách obléhání středověkých pevností. Ke škodě věci zůstaly dosavadní syntézy dané problematiky v rukopisné podobě (*Meduna 1986; Richterová 2003; Koscelník 2010a*); publikován je alespoň stručný přehled lokalit (*Durdík 2006*). A přitom zřejmě nemáme k dispozici žádný jiný druh archeologických pramenů středověkého stáří, jenž by byl co do kvality i kvantity vskutku unikátní napříč celou Evropou. Přesvědčíme se o tom probírkou specializované



Obr. 1. Okolí Nového hradu u Kunratic, na předpolí jsou dobře patrné reliktů tábora obléhatelů (srov. obr. 3 a 4). Digitální model reliéfu terénu, odvozený z dat LLS. Kombinovaná vizualizace stínování (hillshade), svažitosti a barevné hypsometrie. Data LLS po robustní filtraci poskytl ČÚZK Praha, interpolace Kriging a Natural Neighbour, rastr buňky 0,5 metru. Zpracoval O. Malina 2014.

Fig. 1. The area around Nový hrad at Kunratic, with the highly-visible remains of the camp of the Hussite attackers on the castle foregrounds (cf. fig. 3 and 4). Digital terrain model generated from LLS data. Combined visualisation of shading (hillshade), slope and colour hypsometry. The LLS data after robust filtration was provided by the Czech Surveying and Cadastre Office, interpolation by Kriging and Natural Neighbour, grid cells of 0.5 m.



Obr. 2. Okolí Nového hradu u Kunratic, na předpolí jsou dobře patrné reliкty tábora obléhatelů (srov. obr. 3 a 4). Digitální model reliéfu terénu, odvozený z dat LLS. Kombinovaná vizualizace jednoduchého diferenčního modelu (Local relief model), svazitosti a faktoru výhledu (Sky-view factor). Data LLS po robustní filtraci poskytli ČÚZK Praha, interpolace Kriging a Natural Neighbour, rastr buňky 0,5 metru. Zpracoval O. Malina 2014.

Fig. 2. The area around Nový hrad at Kunratice, with the highly-visible remains of the camp of the Hussite attackers on the castle foregrounds (cf. fig. 3 and 4). Digital terrain model generated from LLS data. Combined visualisation of a simple differential model (local relief model), slope and view factor (sky-view factor). The LLS data after robust filtration was provided by the Czech Surveying and Cadastre Office, interpolation by Kriging and Natural Neighbour, grid cells of 0.5 m.



Obr. 3. Nový hrad u Kunratic s táborem obléhatelů. Vrstevnicový plán celkové situace s vyznačením terénních i stavebních reliktvů hradu a terénních reliktvů tábora. Šedě: jámy. Zpracoval J. Hlavatý, geodetické zaměření 2012–2013.

Fig. 3. Nový hrad at Kunratice with the camp of the Hussite attackers. Contour plan of the overall layout with an indication of the terrain and construction relics of the castle and field camp. Grey: sunken features.

literatury; další, leč řádově méně početné koncentrace lokalit s výraznějšími terénními pozůstatky obléhání středověkých pevností se nacházejí už jen v Alsasku, Švýcarsku, a zvláště pak středním Německu (srov. Meyer 2000; Wagener – Laß Hrsg. 2006; Kühtreiber – Wagener 2007; Wagener 2012). Ač je výzkum hradů rozvinut především v západní Evropě, nelze vyloučit, že právě v kategorii dokladů obléhacích prací dojde v tamních oblastech v budoucnu k výraznějšímu rozšíření pramenné základny. Ostatně relativně početnější středoněmecké lokality byly ve své většině objeveny teprve v 21. stol., a to – nutno zdůraznit – díky terénní prospekci jednoho jediného badatele (Küntzel 2006; 2008a; 2008b).

Třebaže západoevropské prostředí ke studiu obléhání pevností v pozdním středověku oplývá zdánlivě nepřebýrným množstvím ikonografických i písemných pramenů, jejich jakkoli vysoká výpovědní hodnota je nesrovnatelná se značnou výmluvností relativně dobře dochovaných terénních stop konkrétních vojenských akcí. Samozřejmě platí, že každému druhu pramenů připadá nezastupitelná role při poznávání vojenské taktiky a výzbroje. Jenže naprostá většina barvitých dobových vyobrazení válečných událostí vykazuje výrazné rysy *topoi*, které z nich činí více či méně idealizovaný bitevní obraz. Dobové kronikářské zprávy jsou namnoze nejen tendenční či nepřesné, ale i kusé. Ač některé z nemnoha dochovaných písemností účetní povahy poskytují velice detailní údaje o výzbroji, výstroji nebo zásobování vojsk, objasňují tím jen jeden z mnoha aspektů válečných akcí. Jistěže lze namítnout, že ani ty nejlépe dochované terénní pozůstatky obléhacích prací a polních bitev neumožňují celistvě rekonstruovat danou událost. Nicméně v některých lokalitách dovolují v překvapivě detailní míře postihnout velikost a prostorovou strukturu ležení mužstva, rozmístění palebných postavení, druhy nasazených zbraní atp.

Ač není pochyb o evropsky unikátním rázu terénních dokladů obléhacích prací v českých zemích, nedostatečně si jich ceníme. Je s podivem, že právě některé z nejdůležitějších lokalit postrádají patřičnou geodetickou dokumentaci. Tento dluh se dlouhodobě vázal i na pozůstatky tábora obléhatelů před Novým hradem u Kunratic (Praha 4), zřejmě nejznámější památku svého druhu mezi laickou i odbornou veřejností. Paradoxní je, že právě tato lokalita byla jako vůbec první ze skupiny obléhacích prací přesněji polohopisně zachycena, a sice v rámci rozsáhlých vykopávek hradního jádra v letech 1928–1929, vedených Libuší Jansovou. Celkový plán (*obr. 5*) areálu hradu a jeho bezprostředního předpolí s pozůstatky tábora obléhatelů však záhy po svém zhotovení upadl v zapomnění. Teprve nedávno se jej podařilo náhodně objevit v dlouho neutříděném souboru archiválií.¹ Druhé „prvenství“ předmětné lokality souvisí s tím, že už na počátku 50. let 20. stol. proběhl pod vedením Zoroslavy Drobné v prostoru vojenského ležení zjišťovací archeologický výzkum, jehož výsledky však dodnes zprostředkovává jen stručná předběžná zpráva, a to pouze o prvním roku odkryvu (*Drobná 1953*). Tehdejší nálezy i dokumentace, uložené ve fondu Národního muzea, čekají na zevrubné vyhodnocení.² V 50. letech byl také pořízen situační plán všech

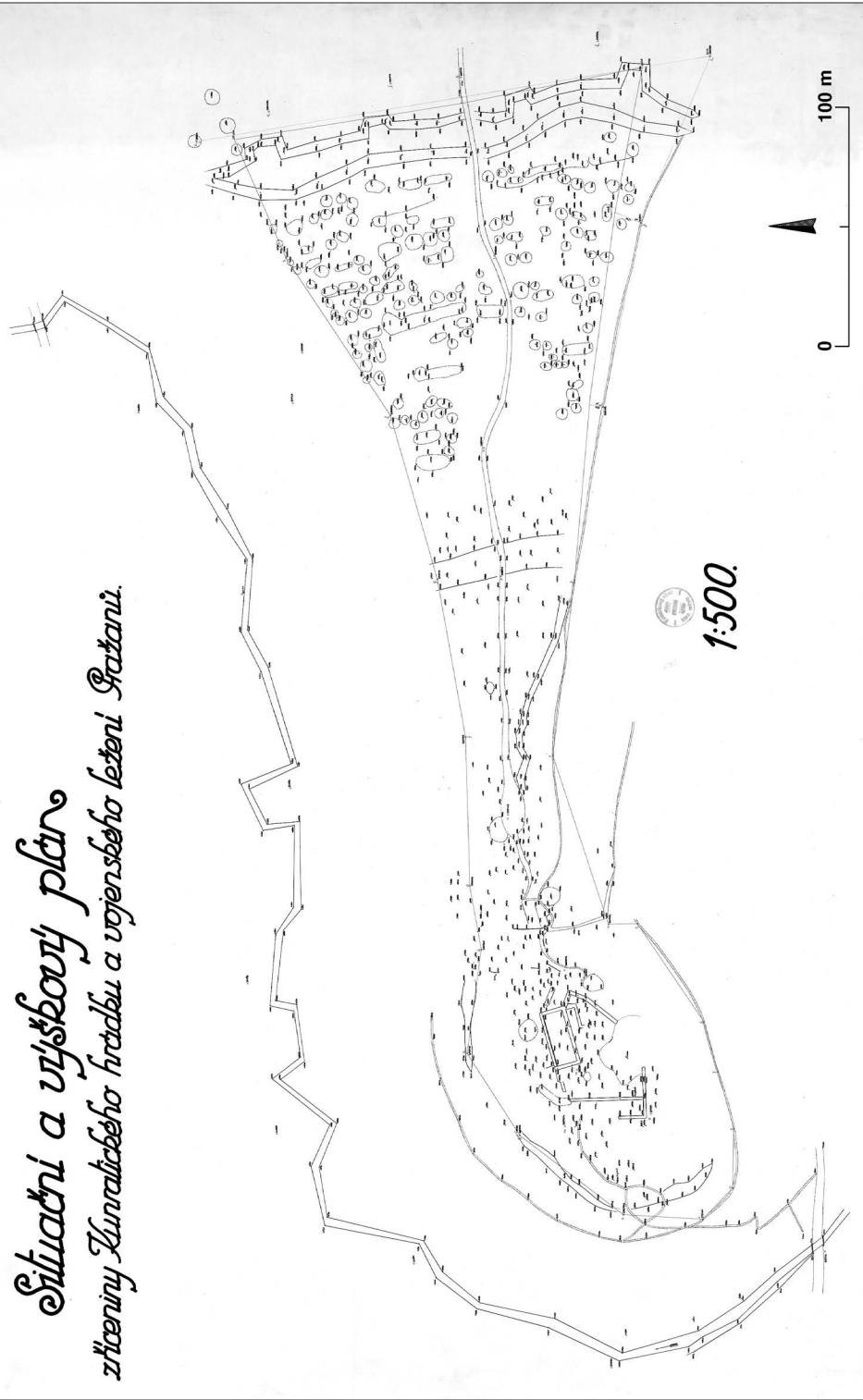
¹ Za poskytnutí informace i reprodukce děkujeme Janu Hrdinovi, jenž plán našel v neveřejné části sbírky map a plánů Archivu hl. m. Prahy. Plán je bez signatur, s razítkem Památkového sboru hlavního města Prahy, není signován. Vodítko při pátrání po autorovi však poskytuje pozůstalost Rudolfa Hlubinky uložená v Ústavu dějin umění AV ČR. Na jednom lístku je zde uveden odkaz a popis plánů, které jsou s vysokou pravděpodobností totožné s těmi, které se podařilo dohledat v Archivu hl. m. Prahy. Zde je uvedeno jméno Ing. Gustava Varvažovského jako jejich autora. Současně uvedené datování plánů – 1929 – je však ale patrně mylné; pravděpodobnější je r. 1928.

² Poměrně kvalitní výkresovou dokumentaci a drobné nálezy z prostoru tábora, získané během výzkumu v 50. letech 20. stol., zamýšlí zpracovat (spolu s nedávnými nelegálními nálezy tzv. detektorářů) Vladimír Brych, jemuž

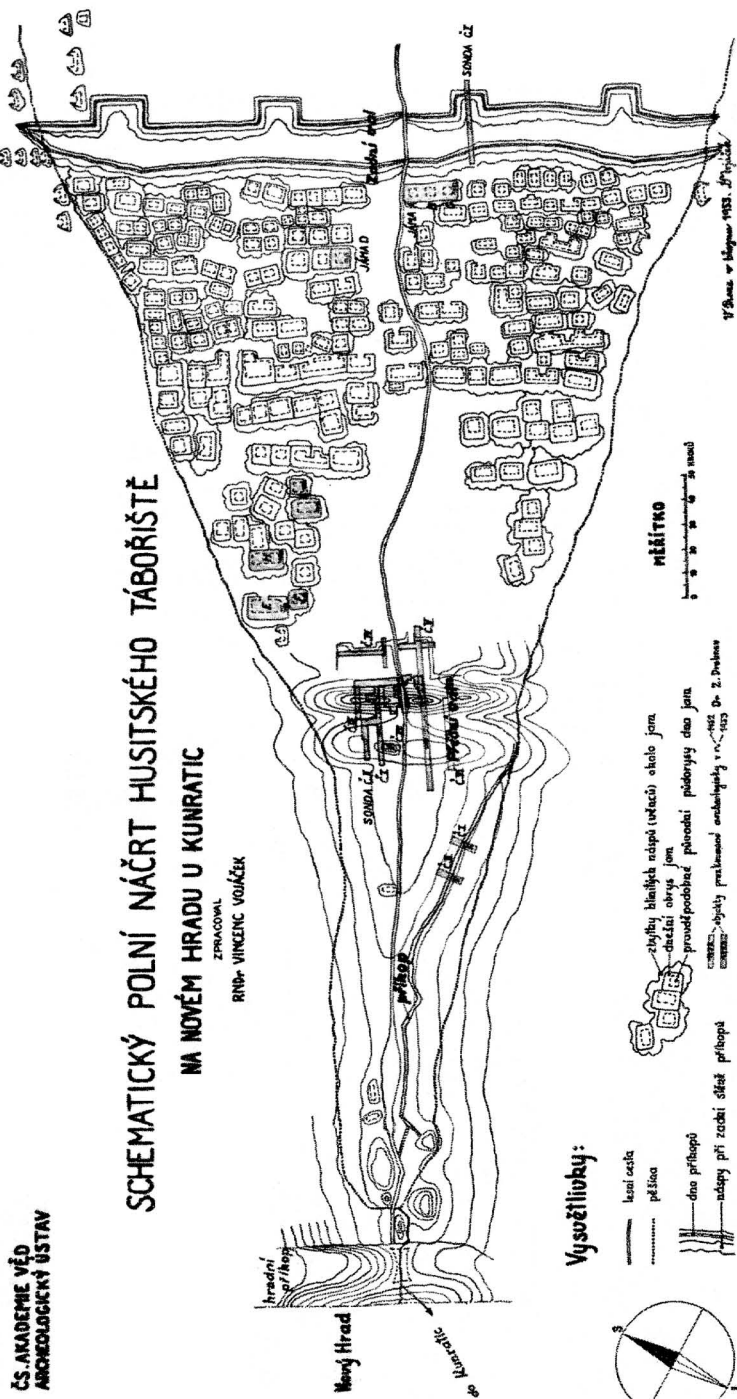


Obr. 4. Tábor obléhateľů na předpolí Nového hradu u Kunratic. Celková situace, jámy – většinou pozůstatky zemnic. Zpracoval J. Hlavatý, geodetické zaměření 2012–2013.
 Fig. 4. Field camp of the Hussite attackers in the foregrounds of Nový hrad at Kunratic. Overall layout, pits – mostly the remains of sunken makeshift dwellings.

*Situční a výškový plán
zříceniny Kunratického hradu a vojenského letiště Prácheň.*



Obr. 5. Nový hrad u Kunratic s táborem obléhatelů. Celkový plán s vyznačením reliktů hradu a terénních reliktů tábora z roku 1928, opatřený razítkem Památkového sboru hlavního města Prahy. Uloženo v Archivu hl. města Prahy, Sběrka map a plánů, neuspořádaná část, bez sign. Zpracoval patrně G. Varvažovský.
Fig. 5. Nový hrad at Kunratic with the camp of the Hussite attackers. Overall plan from 1928 showing the remains of the castle and the terrain relics of the field camp, with the stamp of the Prague Heritage Committee.



Obr. 6. Tábor obláhatelů na předpolí Nového hradu u Kunratic. Krokovaný náčrt celkové situace terénních relikvů a sond archeologického výzkumu z let 1952–1953. Zpracoval V. Vojáček 1953 (podle Janáček ed. 1964).

Fig. 6. Field camp of the Hussite attackers in the foregrounds of Nový hrad at Kunratic. Sketch of the overall layout of the terrain remains and trenches from the archaeological excavation in 1952–1953 (after Janáček ed. 1964).

terénních reliktů (a sond výzkumu), jehož původní publikovaná verze (*obr. 6*) je označena jakožto „schematický polní náčrt husitského tábořiště“, přičemž z údajů u měřítka vyplývá, že byl vytvořen krokováním (*Janáček ed. 1964*); v sekundární literatuře doznal pouze grafických úprav, nikoli měřičských korekcí (*Durdík 1999, 40*).

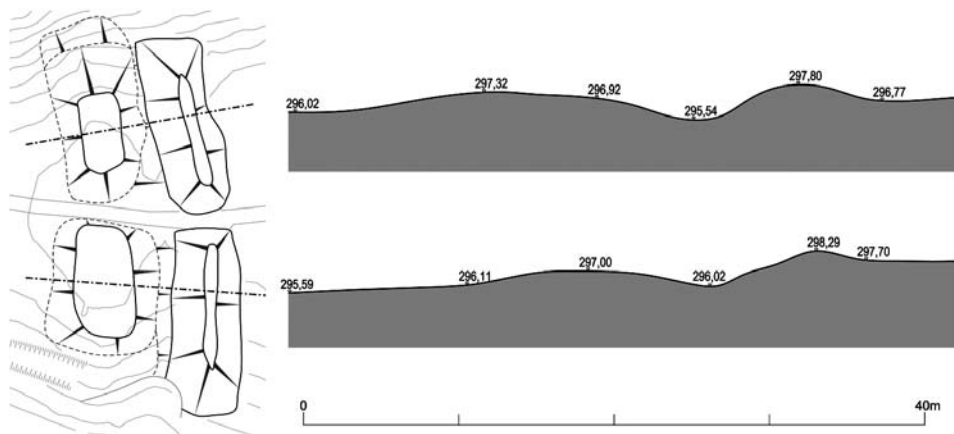
Při srovnání publikovaného plánu (*obr. 6*) s terénní situací jsou na první pohled patrné odchylky od skutečnosti, které zvláště vyniknou u zobrazeného průběhu nejvýraznějších objektů – obvodových valů. Úkol pořídit přesné zaměření nabyl v současné době na důležitosti tím více, jak na některých místech dochází v důsledku živelné jízdy na horských kolech k postupnému poškozování řady mělkých zahloubených objektů. Na aktuálně provedenou geodetickou dokumentaci celého areálu tábora (*Kypta – Podliska 2013*)³ a hradního jádra (*Podliska 2012; Flek – Podliska – Semerád 2014*) navázal geofyzikální průzkum vybraných ploch na předpolí (*Křivánek 2014a; 2014b*). Jeho hlavním cílem bylo ověřit míru výpovědi povrchově patrných pozůstatků o celkové struktuře obléhacích prací, tedy vyloučit/potvrdit existenci dnes nezřetelných terénních zásahů. Nově pořízená dokumentace rovněž vybízí k širšímu srovnávacímu studiu, zvláště když byly v poslední době zkoumány některé pozoruhodně podobné areály z téhož časového horizontu.

Kronikářovo svědectví

V bitvě u Vyšehradu 1. listopadu 1420 husité nejenže drtivě zvítězili nad Zikmundovým vojskem, ale souběžně obsadili i zdejší důležitou pevnost. Tím výrazně narušili několika-měsíční citelnou zásobovací blokádu Prahy královskými posádkami, rozmístěnými především ve východním zázemí souměstí. Po úspěchu u Vyšehradu Pražané spolu s tábory v krátkém časovém sledu vypudili Lucemburkovy oddíly z dalších opěrných bodů – Řičan, Kostelce nad Labem, Brandýsa nad Labem; jiné pod hrozbou útoku předem kapitulovaly (*Čornej 2000, 274–278; Šmahel 1996, 61–64*). Ke konci prosince husité obrátili pozornost k poslední vážné hrozbě v těsné blízkosti pražského souměstí. Trnem v oku jim byla posádka Nového hradu u Kunratic, jež kontrolovala komunikace směřující od řeky Sázavy. Průběh osudového dobývání někdejší rezidence Václava IV. ve své kronice stručně popisuje umírněný kališník Vavřinec z Březové (*FRB V, 465–466*). Uvádí, že posledního dne roku 1420 Pražané k hradu vyslali pěší hotovost i jízdu s vozy. Dále popisuje, jak vojáci v blízkosti hradu, v místě zvaném Hřeben, rozbili tábor chráněný příkopy. V něm si zřídili provizorní příbytky – jakési boudy a stany (*tuguria et tentoria*). Útočníci mohutnou palbou z děl a tří praků záhy poničili střechy veškerých hradních budov. A na předsunutém místě u hradního příkopu vztyčili malý prak, jehož obsluha (*praczate*) bořila hradby obránců. V bezvýchodné situaci velitel hradní posádky Mikuláš Herbort z Fulštejna sjednal na 25. ledna kapitulaci s podmínkou, že husité jemu a všem jeho mužům umožní odjezd do Kouřimi. Obléhatelé svůj slib dodrželi, ovšem Fulštejn chtěl údajně odvézt i předměty z Václavovy

děkujeme za poskytnuté informace. Výběr kresebné dokumentace z výzkumu Z. Drobné se nachází v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze. Tyto listy však značně poškodila povodeň v r. 2002.

³ Na základě iniciace autorů příspěvku provedl geodetické zaměření tábora obléhatelů geodet a dokumentátor Jakub Hlavatý (*Hlavatý 2013*). Měřičské práce byly realizovány na přelomu let 2012 a 2013; objednavatelem byl odbor městské zeleně a odpadového hospodářství Magistrátu hl. m. Prahy.



Obr. 7. Tábor obláhatelů na předpolí Nového hradu u Kunratic. Západní pás opevnění s okótovanými řezy. Zpracoval J. Hlavatý, geodetické zaměření 2012–2013.

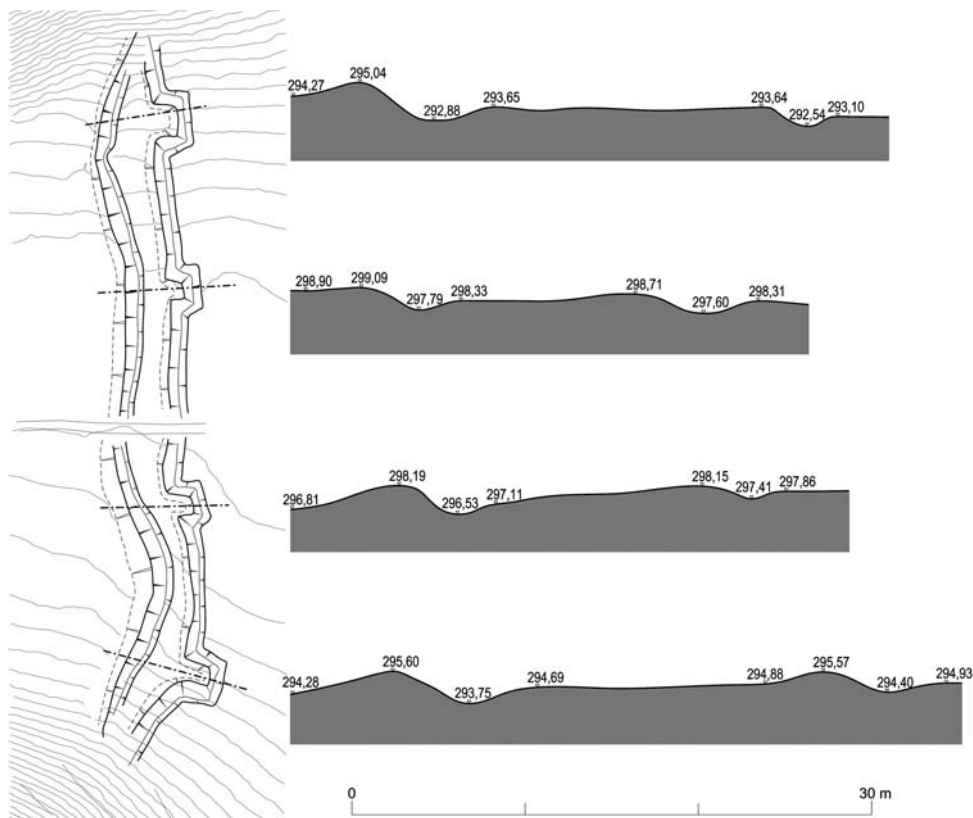
Fig. 7. Field camp of the Hussite attackers in the foregrounds of Nový hrad at Kunratic. Western line of fortifications with elevation points.

pozůstalosti, což zavrželo záminku k tomu, že do hradu vtrhla lůza. Ta – jak kronikář bez okolků líčí – rozchvátla mj. zbytky proslulé královny knihovny. Pražané vyrabovaný hrad vypálili, načež zjednaní dělníci zbořili torza budov.

Terénní stopy obléhání

Nový hrad (Praha 4 – Kunratice) náleží mezi poslední stavební projekty zeměpanských rezidencí doby krále Václava IV. Svou koncepcí bezpochyby navázal na starší Václavovy stavební podniky (Žebrák a Točnick, Hrádek na Zderaze v Praze aj.), při jejichž výstavbě byl kladen větší důraz na komfort bydlení a reprezentaci, přesto zde nalézáme některé nové prvky zvyšující jeho obranyschopnost (*Durdík 1984; 1986; 1999, 389–390; Záruba 2014, 265–271*). Králi měl poskytnout pohodlné zázemí v loveckém revíru v blízkosti Prahy. Jeho výstavba započala v r. 1411 a už v následujícím roce práce natolik pokročily, že panovník tu mohl strávit delší dobu. Jeho častý zdejší pobyt je doložen i v dalších letech; 16. srpna 1419 zde skonal. V přelomovém válečném r. 1420 sem Zikmund dosadil jednu ze svých posádek.

Zbytky hradu se nacházejí v souvislém lese asi 1 km severozápadně od historického jádra někdejší vesnice Kunratice. Vybudován byl na skalnatém konci protáhlé ostrožny, vymodelované Kunratickým potokem (*obr. 1–3*). Hrad z jižní, severní a západní strany chránily prudké svahy širokého údolí. Jeho víceméně rovné východní předpolí naopak umožňovalo pohodlný přístup, jenže – jak se záhy ukázalo – i poměrně snadné dobytí. Poznání stavební podoby hradu je značně limitováno stavem dochování. Poslední nadzemní zbytky ve středověku stržených trosek budov byly definitivně rozebrány r. 1881, aby nepřitahovaly výletníky, kteří zde plašili zvěř (*Merhout 1912, 90*). Část hradních staveb narušil i dlouhodobě provozovaný lom na kámen, který definitivně odstranil především



Obr. 8. Tábor obláhatelů na předpolí Nového hradu u Kunratic. Východní pás opevnění s okótovanými řezy. Zpracoval J. Hlavatý, geodetické zaměření 2012–2013.

Fig. 8. Field camp of the Hussite attackers in the foregrounds of Nový hrad at Kunratic. Eastern line of fortifications with elevation points.

partie na jižní straně areálu. Dnes se zde dochovala jen torza zdív v úrovni někdejších sklepů a suterénů, z velké části odkrytá. Obnažena byla během rozsáhlých vykopávek v letech 1928–1929. Lze si podle nich učinit alespoň rámcovou představu o hradní dispozici. O z našeho úhlu pohledu důležité fortifikační složce architektury však víme stále málo. Blíže můžeme zkoumat jedině torzo druhé brány, prakticky nic nevíme o charakteru obvodové hradby s hlavním vstupem, vnějšího zemního opevnění umístěného na svahu po obvodu hradního kopce a dalších prvků, které případně mohly být využity k aktivní obraně. Naproti tomu pozůstatky terénních prací husitských obláhatelů se dochovaly v neobyčejně „čitelné“ podobě. Na první pohled zaujmou i vnímavého laika.

Už delší dobu je známo, že areál se stopami obláhacích prací pokrývá velkou část bezprostředního východního předpolí hradu (*obr. 4*). Jednotlivé objekty se nacházejí ve vzdálenosti ca 65–375 m od vnější hrany mohutného, ve skále vylámaného příkopu, který přepažuje konec ostrožny s hradním jádrem. Převážná většina terénních úprav husitských útočníků se rozprostírá v rovinatém terénu, některé objekty leží těsně pod hranami úbočí



Obr. 9. Tábor obléhatelů na předpolí Nového hradu u Kunratic. Současný stav severního úseku východní příčné linie opevnění tábora. Pohled od jihovýchodu, z přístupové cesty k hradu. Foto J. Podliška 2014.
 Fig. 9. Field camp of the Hussite attackers in the foregrounds of Nový hrad at Kunratic. Current condition of the northern section of the camp's eastern transverse line of fortifications. View from southeast from the access path to the castle.

ostrožny. Plochý terén výrazně přispěl k mimořádně kvalitnímu stavu dochování areálu památky: erozní procesy zde probíhají jen velmi pozvolna, navíc je terén zpevněn hustým travnatým porostem v listnatém lese. Po staletí zde nedošlo k žádné výraznější lidské činnosti, a proto se povrch terénu od středověku prakticky nezměnil. Jediné výrazné zásahy jsou spojeny s úpravami poměrně široké cesty do hradu, jež vede přibližně v ose ostrožny. Ovšem v posledních letech jsou některé plochy v jižní polovině areálu tábora devastovány intenzivní jízdou na terénních kolech, která zřetelně poškozuje řadu mělkých zahloubenin.

Ač dávný kronikář charakterizoval tábor obléhatelů jen několika málo slovy, poměrně dobře vystihl jeho podobu (*FRB V*, 465–466). Jako první zmínil obranné příkopy ležení, které lze v terénu okamžitě ztotožnit s dvěma výraznými pásy valů a příkopů na předpolí hradu. Ty příčně přepažují ostrožnu, přičemž z ní vydělují zhruba lichoběžnou plochu o rozloze ca 2,3 ha (včetně fortifikací), jejíž hlavní osa probíhá přibližně ve směru západ–východ. Dlouhý fortifikační pás na východní straně tvoří podstavu tohoto lichoběžníku, na západní, proti hradu obrácené straně je délka fortifikace podstatně kratší, neboť ostrožna se směrem k hradu výrazně zužuje. Absence zemního opevnění po hranách obou úbočí je logická, neboť terén zde prudce spadá do potočního údolí. Kronikářovo tvrzení, že útočníci svůj tábor ohradili ze všech stran, je proto třeba rozumět v tom smyslu, že se zabezpečili jak vůči případnému výpadu posádky hradu, tak vojsku, které by obleženým přišlo na pomoc. Prostor mezi příčnými pásy valů a příkopů z větší části vyplňují řady hustě rozmístěných jam,

kteří lze pokládat za zčásti zasypané zemnice, resp. provizorní příbytky řadových vojáků a další provozní objekty. Na straně proti hradu z ohrazené plochy vybíhá jediný výrazný objekt, a sice úzký dlouhý žlab.

Západní příčná fortifikační linie tábora obléhatelů, vzdálená od vnější hrany hradního příkopu ca 140 m, sestává ze dvou sypaných valů a mezilehlého, poměrně mělkého příkopu. Oba valy jsou dnes v ose ostrožny protnuty novodobou cestou k pozůstatkům hradu. Tento zářez vznikl zjevně dodatečně. Východní val je ca 1,5 m vysoký a v patě 4 m široký. Západní, o poznání nižší val je zřejmě dodatečně snížený; dosahuje výšky kolem 1 m. Výsledky geofyzikálního průzkumu nasvědčují výraznému podílu kamenů v tělese západního valu (Křivánek 2014b). Autorka archeologického výzkumu z počátku 50. let 20. stol. uvádí, že sondy položené napříč tímto fortifikačním pásem doložily prostý násep bez vnitřní ztužující konstrukce (Drobná 1953, 198). A dodává, že „na vnější straně valu, tedy na straně proti nepříteli, je vždy vyhozen příkop, za nímž se ihned zvedá val“; příkop před západním z obou valů však dnes není patrný a ani nebyl rozlišen při geofyzikálním měření (Křivánek 2014b). V publikovaném plánu (obr. 6) areálu jsou zakresleny obrysy čtyř úzkých sond, položených napříč západní fortifikační linií ležení, přičemž na některé z nich kolmo navazují další stejně široké pásové sondy uvnitř ohrazené plochy. Co se týče fortifikace tábora na straně proti hradu, v předběžné zprávě zvláště zaujme tato pasáž: „zajímavý objev jsme učinili na předním valu [z textu vyplývá, že autorka má na mysli val proti hradu, přesněji řečeno východní z dvojice valů proti hradu; pozn. autoři]. Vpravo od cesty směrem ke hradu prostírá se na vrcholu valu plošina velikosti zhruba 3 x 3 m, s podlahou zpevněnou velkými opukovými kameny. Pod ní táhne se pod valem, na vnitřní straně do tábora, pás se zbytky mohutných opukových prakových koulí, z nichž jedna o průměru 40 x 40 cm zachovala se celá v téměř neporušeném stavu“ (Drobná 1953, 199). Popsanou nálezovou situaci autorka hypoteticky pokládá za plošinu pro umístění malého praku, o němž se zmiňuje Vavřinec z Březové. Ještě odváznější závěr ohledně umístění praku vyslovil P. Koscelník, jenž má za to, že „k čelnímu valu přiléhá z vnitřní strany plošina, která mohla sloužit jako prakoviště trojice praků“ zmiňovaných Vavřincem z Březové (Koscelník 2013a, 192). Plošinu lze prý rozpoznat na digitálním modelu terénu, nám se ji však přímo v terénu dohledat nepodařilo. Ani na jiných místech celého areálu tábora obléhatelů nenacházíme terénní úpravy, které by bylo možné *per analogiam* pokládat za plošiny pro rozestavení praků.⁴ Jejich polohu si lze nejlépe představit uvnitř ohrazené plochy tábořiště, a sice při valech proti hradu, které by jejich obsluze poskytovaly krytí. Tomu ostatně napovídají i nálezy velkých kamenných projektilů v rámci archeologického výzkumu. Jenže právě nejpříhodnější poloha pro umístění praků, za niž považujeme mírně zvýšený prostor kolem osy ostrožny, je dosti poničena recentními úpravami cesty do hradního jádra.

Zpoza jižního konce vnějšího valu západního fortifikačního pásu tábora vybíhá úzký žlab, který vede těsně pod hranou úbočí ostrožny a při svém západním konci, který se od hrany svalu přibližuje k ose ostrožny, se dvakrát mírně zalamuje. Dlouhý je ca 90 m, široký 2 m a hluboký nejvíce 1 m. Vytrácí se ca 65 m od vnější hrany hradního příkopu. Původně žlab mohl k hradu ještě pokračovat, dnes je v těchto místech terénní situace značně znejasněna

⁴ Příklady charakteristických plošin, buď ve formě zářezů do svahů či terasových náspů, které lze takřka s jistotou považovat za postavení větších praků, se dochovaly v areálech táborů obléhatelů hradů Bechyně (Kypta – Richtero-
rová 2004), Kostelce nad Sázkou (Meduna 1984) a Velkého Vřeštova (Kypta – Richtero-
rová 2003).

recentními úpravami přístupové cesty. V předběžné zprávě se Z. Drobná o tomto objektu nezmiňuje, nicméně jeho spojitost s obléhacími pracemi si uvědomovala. Nasvědčuje tomu zakreslení žlabu v celkovém plánu terénních situací, včetně dvou krátkých sond, položených zjevně záměrně přes tento útvar (*obr. 6*). Všichni další autoři, kteří se táboru obléhatelů věnovali, žlab svorně charakterizují jako sapu, tj. přibližovací okop (např. *Durdík 1999*, 40). Tento pozoruhodný objekt lze dát do přímé souvislosti s kronikářovými slovy, kterak se útočníci těsně přiblížili k hradu, postavili u příkopu malý prak: *et propinquius super fossata appropinquantes parvam erigunt machinam*. Zdá se však, že doslovný překlad této pasáže je do určité míry zavádějící. Těžko se totiž věří tomu, že by obléhatelé byli schopni v tak malé vzdálenosti od hradu sestavit a obsluhovat prak, třebaže malý. Průběh přibližovacího žlabu na starším plánu je oproti dnešní situaci na západní straně zřetelně delší, nadto se poblíž hradního příkopu rozdvouje. Ověřit tento důležitý detail a také existenci dvou jam, do nichž na zákresu obě větve ústí, dnes nelze. V prostoru mezi hradním příkopem a západním fortifikačním pásem tábora obléhatelů zobrazuje aktuální plán tři větší jámy nejasného stáří i účelu.

Východní příčná linie opevnění tábora také sestává ze dvou valů, které v celé délce ca 160 m přepažují ostrožnu, a mezilehlého příkopu. Mnohem mohutnější je val vnitřní, několikrát mírně zalomený (v patě široký ca 5 m, vysoký až 1,5 m vůči své vnitřní patě, vůči dnu příkopu 1,3–2,5 m). Vnější, podstatně nižší a užší násep má složitější průběh (vysoký je ca 0,5 m a v patě široký 1,2 m); ve čtyřech místech vytváří pravouhlé baštovité výběžky, které lze pokládat za postavení lafetovaných zbraní. Východní pás opevnění je také zhruba uprostřed své délky přerušen cestou, což lze nejspíš pokládat už za původní řešení, neboť jiný přístup do ohrazené plochy není patrný (oba valy sahají až k hranám ostrohu). Přes východní fortifikační linii položila Z. Drobná jedinou dlouhou pásovou sondu; v předběžné zprávě uvádí, že také tyto násypy mají jen prostou podobu bez ztužující konstrukce (*Drobná 1953*, 199). Výsledky geofyzikálního měření ukazují, že ve valech na východní straně ležení převažuje hliněná složka (*Křivánek 2014b*).

Prostor mezi příčnými pásy opevnění z větší části pokrývají kruhové, oválné či výrazně protáhlé jámy, které se značně koncentrují v týlu ohrazené plochy. Napočítáme jich nejméně 208. Slovo „nejméně“ je použito záměrně, neboť stanovení přesného počtu jam závisí na subjektivním pozorování dokumentátorů: obrysy některých zahloubenin lze jen obtížně vzájemně rozlišit, neboť na sebe dosti často plynule navazují. Před 60 lety jich bylo rozeznatelných „na 220“ (*Drobná 1953*, 198). Nepatrné snížení celkového počtu objektů nejspíš souvisí s odlišnou interpretací obrysů některých objektů během zaměřování: např. jedna výrazně podlouhlá jáma v aktuálním plánu byla dříve zakreslena jako několik menších jam řazených těsně za sebou. Současně je třeba brát v potaz i lokální terénní narušení reliktnů z poslední doby, zejména v důsledku jízdy na horských kolech (srov. *Křivánek 2014b*). Plán pořízený r. 1928 (*obr. 5*) v zásadě ukazuje stejný rozsah plochy pokryté jámami jako dnes.

Převážná většina jam je uspořádána v řadách orientovaných přibližně od jihu k severu. Jámy těsně přiléhají k východnímu pásu opevnění, u západního pásu naopak vznikla prázdná plocha trojúhelního tvaru – západním směrem se řady jam směrem od osy ostrožny víceméně souměrně zkracují. Jedním z hlavních cílů geofyzikálního průzkumu bylo ověřit, do jaké míry současný rozsah prostoru bez zahloubenin odráží někdejší prostorové členění tábora. Některé anomálie zjištěné při magnetometrickém měření lze považovat za pokračování struktury na povrchu terénu patrných řad jam, a to v severozápadní části zdánlivě

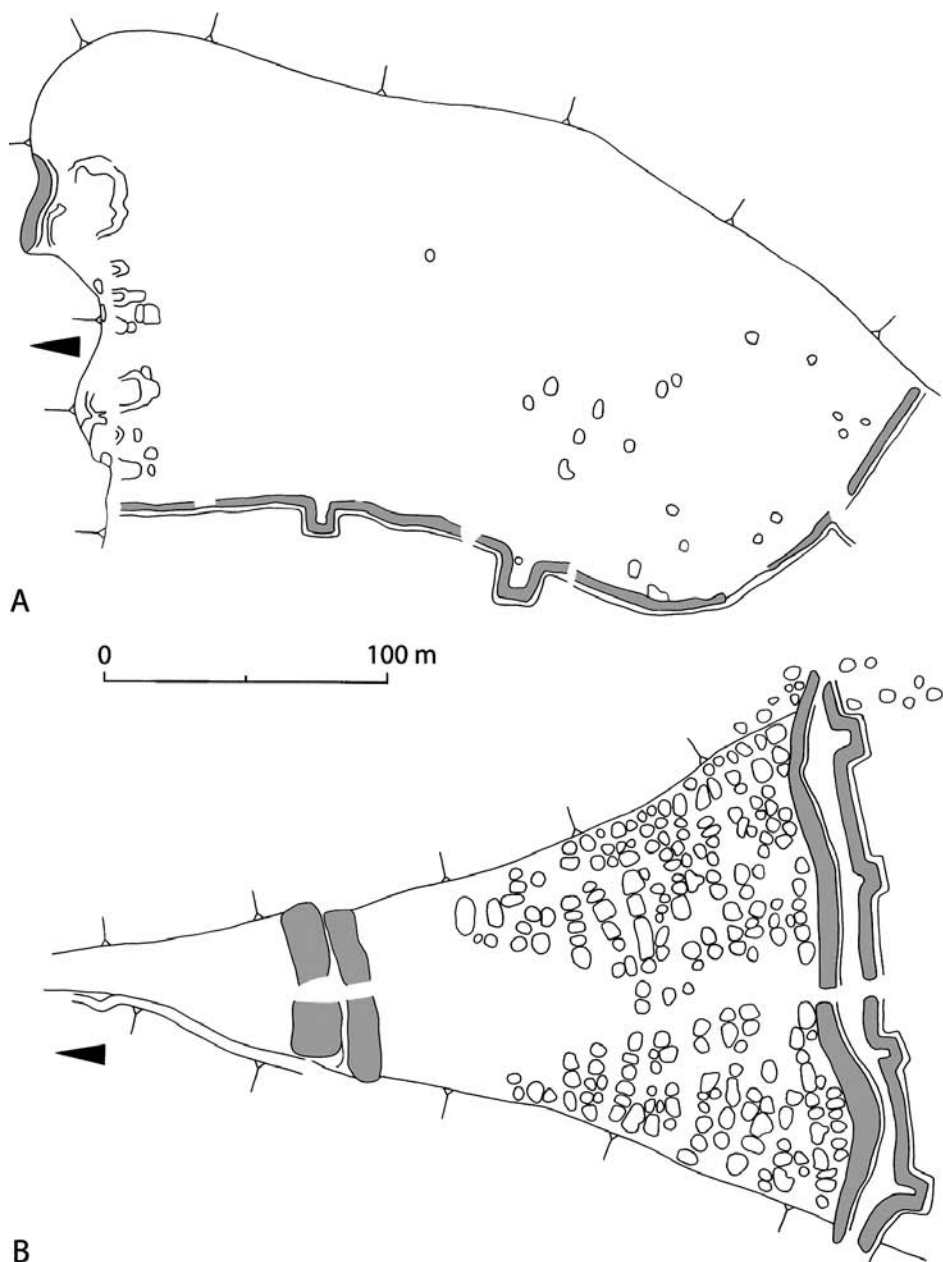
nezastavěné plochy. Celkově však není sporu o existenci poměrně rozlehlého prostranství v západní části tábora; bylo ale o trochu menší, než jak se jeví na základě vizuálního průzkumu (*Křivánek 2014b*). Druhé, podstatně menší prostranství se nacházelo ve východní části ležení, a sice podél přístupové cesty; geofyzikální průzkum zde absenci jam bezpečně ověřil. O trochu více pravidelné je uspořádání jam v jižní polovině ležení. Rozměry púdorysů jednotlivých zahloubenin kolísají od 2 x 2 po 5 x 10 m, hloubka mezi 0,2 a 0,6 m. Po obvodu některých jam jsou patrné nízké náspy, jež zjevně pocházejí z vykopaného materiálu. Tyto útvary se špatně čitelnými obrysy nebyly v aktuálním plánu kvůli přehlednosti zaznamenány. Způsob uspořádání jam nepřímou dokládá středověké stáří trasy dnešní přístupové cesty k hradu: osy jednotlivých řad jam, protilehle umístěných proti sobě severně a jižně od cesty, na sebe nenavazují, resp. všechny jsou vzájemně orientovány lehce, leč na první pohled zřetelně šikmo. Tento důležitý detail vyplynul teprve na základě nově pořizovaného geodetického plánu, jemuž přesně odpovídají i výsledky geofyzikálního průzkumu. Kolem severního konce východního fortifikačního pásu pozorujeme v uspořádání jam výraznou anomálii. Jednak zde zaujme vysunutí šesti jam do prudkého svahu těsně pod hranu úbočí ostrožny, jednak existence sedmi jam mimo ohrazenou plochu.

Výsledky odkryvu asi čtyř zahloubenin v 50. letech přibližuje krátká pasáž: „Při dosavadním průzkumu jam podařilo se nám zachytit na několika místech podlahu husitských chat nebo stanů v nevelké hloubce asi 40 cm pod dnešním povrchem terénu. Ve dvou chatách přišli jsme na středověké kruhové ohniště v podlaze zapuštěné, z nichž větší a úplnější mělo v průměru asi 80 cm a bylo obloženo kameny. Okolo obou ohnišť nalezli jsme dosti středověkých ručně kovaných hřebíků a hřebů, takže se skoro domníváme, že jsme přišli na nějakou polní dílnu nebo kovárnu“ (*Drobná 1953, 199*). U jam podrobených geofyzikálnímu průzkumu byly zjištěny opakující se bodové anomálie, jež lze i na základě citované pasáže pokládat za stopy ohnišť; ovšem stejně se mohou projevat i kovové předměty (*Křivánek 2014b*). Při interpretaci obrovského množství pravidelně rozmístěných jam tedy není pochyb, že se jedná o pozůstatky provizorních přístřešků, povětšinou obytných zemnic. Tím získává jasnější obrysy výklad kronikářových výrazů *tuguria* a *tentoria*.

Analogie

Dosavadní bádání hodnotí pozůstatky tábora obláhatelů před Novým hradem u Kunratic jako unikátně dochované (*Durdík 1999, 389*). Nicméně z doby husitských válek známe dva srovnatelně kvalitně dochované areály, a sice u jihočeského hradu (nyní zámku) Bechyně (*Kypta – Richterová 2004a*) a středočeského hradu Siónu. Průzkum a interpretace složitě dispozičně členěného komplexu terénních pozůstatků ležení obláhatelů Siónu zatím nejsou dokončeny (předběžně *Koscelník 2013b*), proto se soustředíme na srovnání s bechyňským příkladem. Tábory v Bechyni i u Kunratic se shodně vyznačují dosti přehledným uspořádáním, což je odlišuje od nesnadno interpretovatelných jednotlivých dispozičních částí ležení před Siónem.

Zatímco husité Nový hrad dobývali přibližně tři týdny, Bechyni obléhali mnohem delší dobu – od začátku července do poloviny října 1428. Je-li tedy vzájemný časový odstup obou akcí krátký, výrazně se lišily co do délky pobytu vojska. Počty útočníků z písemných pramenů samozřejmě nevyplývají, ovšem můžeme se pokusit alespoň o rámcové vzájemné



Obr. 10. Půdorysná schémata táborů obléhatelů: A – u hradu (nyní zámku) Bechyně (okr. Tábor), 1428 (překresleno podle *Kypta – Richterová 2004a*); B – u Nového hradu u Kunratic, 1420/1421. Šedě: obvodové násypy, šipky: směr k hradu. Kresba J. Kypta.

Fig. 10. Ground plans of Hussite camps: A – at Bechyně Castle (now a chateau) in the Tábor district, 1428 (after *Kypta – Richterová 2004a*); B – at Nový hrad at Kunratic, 1420/1421. Grey: perimeter ramparts, with arrows pointing toward castle.

srovnání na základě rozlohy táborů. Výměra ohrazené plochy na předpolí Nového hradu obnáší 1,8 ha (bez fortifikací), v případě ležení u Bechyně naměříme 3,5 ha. I když je vzájemný rozdíl výrazný, jeví se oba tábory jako podobně rozlehlé (*obr. 10*). Tábor husitů u Bechyně rovněž využívá příhodnou terénní polohu, konkrétně rozložitou ostrožnu. Na ní byli obláhatelé nuceni vybudovat podstatně delší obrannou linii, aby z rozlehlé plošiny vydělili smysluplně hájitelnou plochu. Oproti týlové fortifikaci tábora před Novým hradem je podstatně subtilnější; tvoří ji jeden nízký (0,5–1 m) násep lemovaný z vnější strany mělkým žlabem. Přes tento nápadný rozdíl je právě typ opevnění tím, čím se obě lokality vzájemně nejvíce podobají. Souvisí to s uplatněním flankovacích prvků shodného pravoúhlého půdorysu. Ač je ohrazení bechyňského tábora řádově delší, opatřeno bylo pouze třemi takovými „baštami“, vzájemně od sebe více vzdálenými než u staršího ležení pražské hotovosti.

Výrazný rozdíl mezi oběma lokalitami spočívá v časových okolnostech dobývání. Obléhání Bechyně v letních a podzimních měsících se dnes projevuje v malém počtu zahloubených objektů, jež lze interpretovat jako pozůstatky provizorních příbytků či provozních přístřešků. Takových objektů, vytvářejících nepravidelný shluk v týlu ležení, zde napočítáme nanejvýš 25 (vzhledem k plochému terénu není pravděpodobné, že původně jich tu bylo více, resp. že v důsledku eroze došlo k zarovnání většiny jam). Oproti tomu nepřehledně velké množství jam na předpolí Nového hradu se logicky jeví jako charakteristický rys zimních ležení. V tomto ohledu však není na místě přímocharē zobecňování, neboť v areálu tábora obláhatelů Siónu, vybudovaného také v létě, nacházíme velké množství velikostně srovnatelných zahloubených objektů, z nichž podstatnou část patrně bude třeba vyhodnotit jako zemnice.

Terénní situace husitského tábora u Bechyně je k nám velice příznivá mj. v tom, že zde dobře rozpoznáváme postavení těžkých palných zbraní a praků. Střelecká linie se totiž nacházela na zaoblené hraně ostrožny proti týlu hradního jádra, od něhož tábor oddělovalo nepřekonatelné údolí s kolmou skalní stěnou. Tím, jak útočníci rozestavěli děla a praky co nejbliže hraně skály, byli nuceni výrazně upravit terén pro střelecká postavení. Proto se zde v doslova učebnicové podobě dochovaly okopy nejméně pěti děl a dvě větší plošiny určené nepochybně pro praky. Oproti tomu v celkově víceméně plochem prostoru tábora před Novým hradem nelze očekávat zahloubená postavení děl ani praků. A tudíž se nabízí hypotéza, že obláhatelé zde rozmístili (některé) lafetované zbraně přímo na zdvojené valové linii proti hradu: koruny naspů se jeví jako dostatečně široké pro osazení i těžkých kusů. Postavení rozměrnějších praků si pak představíme poblíž vnitřní paty východního z obou těchto valů.

Oba výše probírané tábory husitských vojsk se nacházejí na úplném začátku chronologické řady dochovaných terénních pozůstatků obláhacích prací v českých zemích. Do 20. let 15. stol. ještě spadají stopy činnosti husitských vojsk v okolí hradů Karlštejna a Zvíkova, které ale představují dosti typově odlišnou skupinu objektů. S působením obláhatelů Karlštejna lze spojit pozůstatky několika palebných postavení z května až listopadu 1422 (*Meduna 1986; Koscelník 2010b*). U Zvíkova zjišťujeme drobná opevnění ve strategicky důležitých místech (*Fröhlich 1991; Kypta – Richterová 2004b*). A přitom se terénní konfigurace předpolí Zvíkova velice podobá situaci u Nového hradu. Nejužší a současně příhodně vyvýšené místo zde zaujala drobná „pevnůstka“, kterou patrně vybudovali husitští obláhatelé v r. 1429. Prostor za ní, tedy ve směru od hradního jádra, je dostatečně rozlehlý

i plochý, aby zde útočníci mohli vybudovat podobné ležení jako před Novým hradem. Skutečně zde registrujeme příčný val, ovšem bez jakýchkoli náznaků flankovacích prvků, a k tomu je ohrazená plocha nepoměrně menší. Stěží je tedy řešitelná otázka, zda s komplexem dochovaných terénních úprav na jižním předpolí Zvíkova souvisí zmínka Bartoška z Drahonice: než husité po třináctidenním obléhání odtáhli, spálili své ležení, jakýsi nový hrad – *novum castrum* (FRB V, 600). Lze si totiž dobře představit, že hradní posádka mohla nejvýraznější zemní fortifikace tábora útočnicků po skončení obležení srovnat se zemí; dochovaný příčný val může být mladšího původu, ovšem nelze vyloučit ani jeho pravěké stáří (srov. *Kypta – Richterová 2004b*, 259). Nezbyvá tedy než odhadovat, do jaké míry umožňují dochované (a které konkrétní) fortifikace v okolí Zvíkova učinit si představu o rozsahu obléhacích prací z r. 1429.

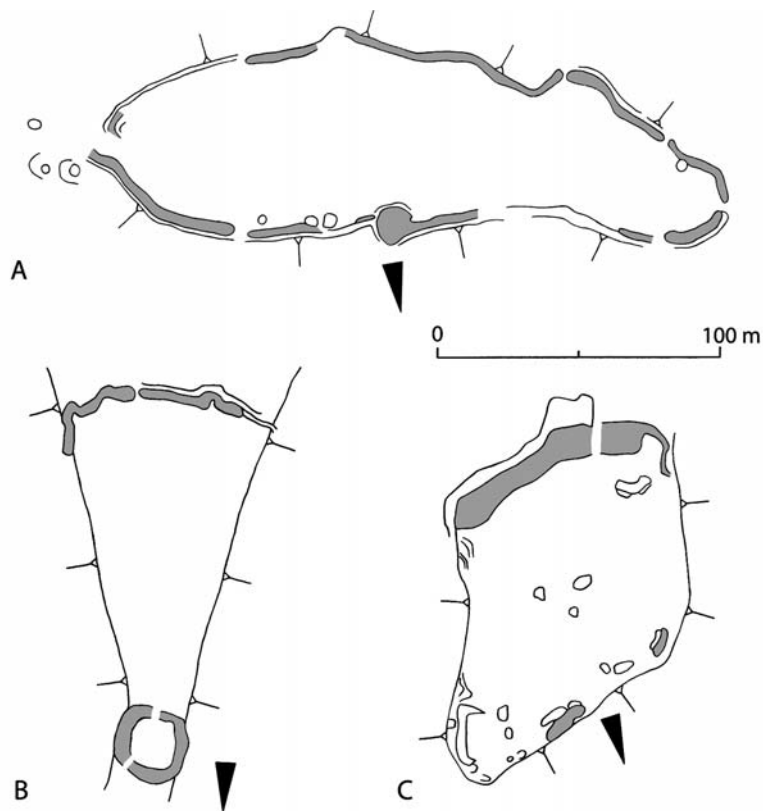
Do 30. let 15. stol. spadají dvě lokality. Vedle už zmíněného komplexu objektů v okolí Siónu to jsou více či méně zjevné stopy činnosti obléhatelů západočeského hradu Lopaty (*Novobilský 2008*). Ty nás zaujmou z několika důvodů, prvoplánově kvůli tomu, že útočníci rovněž patřili ke straně podobojí. Ve vztahu k obléhání Nového hradu stojí za pozornost i časové okolnosti, neboť dobývání Lopaty probíhalo rovněž v zimních měsících (1432/1433). Její posádka však vzdorovala mnohem déle – čtyři měsíce. Součástí rozsáhlého komplexu terénních úprav v okolí Lopaty, které lze s jistotou či hypoteticky spojit s činností obléhatelů, je i plošně poměrně velký shluk asi osmi desítek zahloubených objektů, které se jeví – mj. kvůli nálezům keramiky, včetně nádobkových kachlů – jako pozůstatky provizorních obytných a provozních staveb. Patrně se tedy jedná o stopy (hlavního) ležení útočnicků, čemuž nasvědčuje i poloha většiny těchto objektů v mělké úžlabině, před střelbou z hradu kryté skalnatým hřbetem. Oproti táborům před Novým hradem a Bechyní zde ale nezjišťujeme sebemenší doklady obvodového ohrazení v podobě náspu či příkopu. Nadto objekty tvořící areál uvažovaného ležení obléhatelů Lopaty nevykazují vůbec žádné stopy pravidelného prostorového uspořádání; jsou nahodile rozptýleny či soustředěny v menších skupinách. Jedinou fortifikační linií v rámci obléhacích prací tu představuje nízký násep (s jednou „pevnůstkou“), který ve čtvrtkruhu obíhá hrad.

S terénními stopami v okolí Lopaty má mnoho společného komplex obléhacích prací před jihočeským hradem Husí (*Anderle – Procházka – Rožmberský 1993*). Ostatně aktéři obou těchto válečných akcí byli v podstatě titíž: řady lapků na Husí doplnili muži, jimž se včetně velitele podařilo uprchnout z obležené Lopaty, a po necelých deseti letech, konkrétně r. 1441, proti nim znovu vytáhli kališnickí spojenci z jihozápadních Čech. Jelikož obléhání Husí se protáhlo od poloviny února až do začátku září, zaujme tím více absence jakýchkoli terénních zásahů na širším předpolí hradu, které by bylo možné označit za stopy ležení obléhatelů. A přitom v celém okolí hradu mohli útočníci svůj tábor smysluplně rozbit jedině v tomto prostoru. Možnost, že by jeho terénní pozůstatky zanikly v důsledku nějaké pozdější lidské činnosti, je málo pravděpodobná, protože právě na zalesněném předpolí se dobře dochoval liniový okop (včetně prakoviště a menší bašty), jimž útočníci zadrželi přístup k hradu. Jediný patrný, zato nepřehlédnutelný doklad tábora obléhatelů na předpolí Husí je menší fortifikační objekt oválného půdorysu, který svou formou i velikostí připomíná tvrziště. Důvod, proč se pozůstatky obléhacích prací kališnických dobyvatelů hradů Lopaty a Husí po typologické stránce výrazně liší od husitských táborů z 20. let, lze patrně hledat v rozdílné struktuře a organizaci mužstva. Tomuto směru úvah nasvědčuje – jak si vzápětí ukážeme – „tvrziště“ vybudované obléhatelem Husí.

Těžiště terénních dokladů obléhacích prací z 2. pol. 15. stol. leží v poměrně krátkém období poděbradských válek. Jakožto nejcharakterističtější složka těchto mladších komplexů se ukazují nápadné, samostatně opevněné objekty relativně malé rozlohy. Jedná se o tvarově a velikostně rozličnou skupinu objektů, které zjevně souvisejí s nárokem prostorově hierarchizovat vojenské ležení. Jako přijatelná se jeví hypotéza, že tyto ohrazené útvary představují „formální i faktické vydělení stanoviště velitele žoldněřského vojska“ (Meduna 1994, 244). Citovanému úsudku dodává na opodstatněnosti i srovnání s doklady obléhacích prací z 1. pol. 15. století. Patrně příznačná je absence tzv. stanoviště velitele u husitských ležení u Bechyně a Nového hradu. Naopak jeho přítomnost je očekávatelná na předpolí Siónu, jehož dobývání se účastnily dosti nesourodé oddíly. A zde skutečně nacházíme charakteristický příklad tohoto typu fortifikací, nejenže ten vůbec nejstarší, ale i s výmluvně masivním obvodovým náspem a čtveřicí flankovacích prvků (Koscelník 2013b). Co se týče táborů západočeských kališníků, na předpolí Husi o existenci tzv. stanoviště velitele není pochyb, kdežto v okolí Lopaty žádný podobný útvar neregistrujeme. Typový ráz obléhacích prací v okolí Husi narušuje obraz (specifického) husitského ležení, jak se jeví na základě pozůstatků u Bechyně a Nového hradu, ale jen zdánlivě. Konfesní příslušnost útočníků totiž není určující sama o sobě, klíčová je patrně jejich sociální skladba: zatímco na oba starší příklady z 20. let lze nahlížet jako na doklady organizace městských hotovostí, resp. polních vojsk, na obléhání Husi se podílely především osobní oddíly šlechticů, přičemž lze hypoteticky uvažovat o vysokém podílu žoldněřů.

V některých lokalitách s obléhacími pracemi z mladší časové vrstvy sice také nacházíme zřetelné liniové náspy, jež vymezují větší prostor (často těsně připojený k tzv. stanovišti velitele), který lze pokládat za ležení řadových vojáků, příp. jakési provozní zázemí. Ovšem na rozdíl od husitských ležení z 20. let jsou tyto útvary prosty flankovacích prvků. I toto pravidlo má však svou výjimku, jíž je obranná linie v týlu tábora obléhatelů krušnohorského hradu Perštejna, dobývaného r. 1451 (Koscelník 2010). Zpevňují ji dva vystupující prvky, avšak ve srovnání s baštovitými útvary husitských táborů mnohem menší, nadto okrouhlé (obr. 11: B). Pro srovnání stojí za to uvést i další dobře dochované ukázky obvodových fortifikací ležení z mladší časové vrstvy. Tábor rozbitý u hradu Kostelce nad Sázavou (subkomplex v poloze Hradečnice) souvisí s některým ze tří pokusů o dobytí v letech 1449, 1450 a 1467 (Richterová 2003). Zaujímá prakticky celé oválné temeno kopce o výměře ca 1 ha (obr. 11: A). Jeho rozsah je dobře zřetelný díky průběžnému nízkému náspu a okopu, doplněných jen o jeden baštovitý prvek, a sice dosti zvláštní kuželovitý násep s vnitřní prohlubní. Doslova miniaturní tábor obléhatelů na předpolí středočeského hradu Staré Dubé, vybudovaný r. 1466, má sice pravidelný obdélný půdorys, ovšem s naprosto přímými úseky obvodového náspu (Durdík 1980). Tábor obléhatelů z r. 1467 naproti východočeskému hradu Velkému Vřešťovu (Kypta – Richterová 2003) se stran terénní konfigurace velice podobá husitskému ležení u Bechyně. Střelecká postavení se zde rovněž nacházela na výrazné terénní hraně proti hradu, tyl ležení chránil obloukovitý násep, dosti mohutný a na jedné straně zakončený sypanou plošinou, která připomíná baštu pro lafetovanou zbraň (obr. 11: C). Tento útvar však nepředstupuje před vlastní val, jenž ani na jiných místech není doplněn o flankovací prvky.

Třebaže uvedené příklady napovídají, že také v pohusitské době mohly být obvodové fortifikace vojenských ležení opatřeny předsazenými zemními objekty, dobře si všimneme zásadního posunu v taktice. U mladší časové vrstvy obléhacích prací se s flankovacími



Obr. 11. Půdorysná schémata táborů obléhatelů: A – u hradu Kostece nad Sázavou (okr. Benešov), 1449, 1450, či 1467 (překresleno podle *Richterová 2003*); B – u hradu Perštejna (okr. Chomutov), 1451 (překresleno podle *Koscelník 2010*); C – u hradu Velkého Vřeštova (okr. Trutnov), 1467 (překresleno podle *Kypta – Richterová 2003*). Šedě: obvodové náspy, šipky: směr k hradu. Kresba J. Kypta.

Fig. 11. Ground plans of military camps: A – at the castle in Kostelec nad Sázavou (Benešov district), 1449, 1450, or 1467 (after *Richterová 2003*); B – at Perštejn Castle (Chomutov district), 1451 (after *Koscelník 2010*); C – at the castle in Velký Vřeštov (Trutnov district), 1467 (after *Kypta – Richterová 2003*). Grey: perimeter ramparts, with arrows pointing toward castle.

prvky setkáváme v mnohem větší míře a v mnohem sofistikovanější podobě u fortifikací, pro které se ujal výraz stanoviště velitele, než u obvodových násypů táborů jako takových. Jedná se nepochybně o vývojový trend postihnutelný na několika charakteristických příkladech – pro kontrastní srovnání k husitským táborům u Bechyně a Nového hradu se nejlépe hodí obléhací práce královských vojsk, která v letech 1466–1468 dobývala hrady představitelů tzv. Zelenohorské jednoty (souhrnně *Meduna 1994*). Jiné příklady však ukazují meze mechanického zobecňování.

U husitských a mladších táborů obléhatelů lze postřehnout řadu dílčích vzájemných shod na úrovni jednotlivých objektů. Jako zvláště vhodný srovnávací materiál se opětne ukazují lokality spojené s rozsáhlou kampaní poděbradských vojsk v letech 1466–1468. Jámy klasifikovatelné jako pozůstatky zahloubených provizorních příbytků a provozních

přístřešků se ve skupinách objevují v blízkosti několika tzv. stanovišť velitelů v komplexech obléhacích prací u hradů Konopiště (*Meduna 1994*), Kostelce nad Sázavou (*Meduna 1983; 1986*) a Cornštejna (*Měřínský – Plaček 1991*). V této časově sevřené skupině památek také dohledáme jedinou analogii k přibližovacímu žlabu dobyvatelů Nového hradu. Z tábora obláhatelů před Českým Šternberkem rovněž vede směrem k hradu úzký žlab, u něhož nás navíc zaujme shodné umístění v terénu – těsně pod výrazným zlomem, resp. podél hrany úbočí ostrožny (*Meduna 1986*). Liniový okop u Českého Šternberka je však mnohem více poškozen mladšími zásahy; zbylo jen ca 30 m dlouhé torzo.

Pokud víme, mezi dosud publikovanými zahraničními doklady obléhacích prací nenajdeme ani jeden komplex terénních reliktů, který by alespoň vzdáleně připomínal husitská ležení před Novým hradem a za týlem Bechyně – ani co se týče rozlohy areálu, ani typu obvodového ohrazení, ani zástavby v podobě hustě řazených zemnic (u Nového hradu), ba ani baterií okopů děl a prakovišť (u Bechyně). Většinou se jedná o jednotlivé terasové úpravy, jež lze považovat za postavení praků a děl (např. *Meyer 2000*), nebo objekty připomínající svým tvarem tvrziště, a srovnatelné tím pádem s českými tzv. stanovišti velitelů (např. *Küntzel 2008a*). V širším geografickém měřítku se pro srovnání nejlépe hodí přibližovací okop dobyvatelů Nového hradu, k němuž nalezneme řadu pozoruhodných analogií v Alsasku, ovšem většinou štolového rázu (*Wagner 2012*, s lit.).

Závěr

Dva z vůbec nejstarších terénních dokladů obléhacích prací v českých zemích – pozůstatky táborů husitských dobyvatelů Nového hradu u Kunratic a Bechyně – se souhrou okolností dochovaly v nevšední kvalitě. Vzájemně se dosti podobají především formou obranného náspu s předstupujícími (flankovacími) prvky. Také se však vzájemně výrazně odlišují v typové škále a kvantitě objektů uvnitř ohrazených ploch, což nespíš souvisí s jinými časovými okolnostmi (zimní x letní/podzimní obležení) a specifickým terénním reliéfem. Tato skutečnost tedy není odrazem typové odlišnosti táborů jako takových, ba právě naopak. Díky tomu, že byl rozbit v zimě, vypovídá tábor před Novým hradem o pravidelném uspořádání provizorních přístřešků vojáků. Tábor u Bechyně poskytuje dobrou představu o rozmístění a podobě palebných postaveních, neboť ta zde bylo nutné zapustit do hrany svahu. Oba tyto druhy obléhacích prací, které za odlišných podmínek v různé míře zasahují do terénu, lze v zásadě nahlížet jako dva otisky jednoho a téhož charakteristického ležení husitů. V případě tábora před Novým hradem stojí i z širšího hlediska studia fortifikací za pozornost, že poměrně mohutné obvodové náspy byly vybudovány během pouhých tří týdnů.

Srovnání s mladšími doklady obléhacích prací napovídá, že v polovině 15. stol. nastává výrazný vývojový posun k složitějšímu prostorovému členění táborů, jehož nejnápadnějším průvodním znakem jsou tzv. stanoviště velitelů. Jenže polovina 15. stol. zároveň představuje zřetelný předěl v počtu evidovaných lokalit s terénními pozůstatky obláhatelů. Nepoměrně vzácnější jsou právě doklady z doby husitských válek. Těžiště relativně hojnějších mladších příkladů leží ve třech letech poděbradských válek (1466–1468). Vzájemné typologické rozdíly komplexů obléhacích prací těchto dvou časových vrstev se sice jeví jako ostré, do určité míry to však může být optický klam způsobený celkově nedostatečným

početnou pramennou základnou. Za vývojově důležitý spojující článek lze pokládat rozsáhlé ležení před Siómem z r. 1437. Nicméně mezi všemi doklady obléhacích prací z 15. stol. nenacházíme podobně vysoce sdělné pozůstatky ležení jako u Nového hradu a Bechyně, unikátní i v celoevropském měřítku.

Příspěvek vznikl v rámci výzkumného cíle „Archeologie“ Národního památkového ústavu, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (DKRVO). Za zpracování dokumentace a přípravu obrazového doprovodu děkujeme radě kolegů, jmenovitě alespoň Františku Flekovi, Jakubu Hlavatému a Ondřeji Malinovi.

Prameny a literatura

- Anderle, J. – Procházka, Z. – Rožmberský, P. 1993: Hrad Hus a jeho obležení. In: *Castellologica bohemia* 3, Praha, 131–136.
- Čornej, P. 2000: Velké dějiny země Koruny české V. 1402–1437. Praha – Litomyšl.
- Drobná, Z. 1953: Husitský polní tábor u Kunratic. *Historie a vojenství* 2/1953, 197–200.
- Durdík, T. 1980: Povrchový průzkum zaniklého středověkého sídlištního komplexu Stará Dubá. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21, 141–168.
- 1984: Nový hrad u Kunratic (Praha 4) a jeho postavení ve vývoji české hradní architektury. *Archeologica Pragensia* 5, 173–190.
- 1986: Hrady Václava IV. v pražských městech a jejich nejbližším okolí. *Documenta Pragensia* 6, 24–46.
- 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- 2006: Zum derzeitigen Stand der Studien zu Belagerungswerken vor böhmischen Burgen. In: *Wagner – Laß Hrs. 2006*, 305–326.
- Flek, F. – Podliška, J. – Semerád, M. 2014: Nálezová zpráva, záchranný archeologický výzkum a operativní průzkum a dokumentace, NPÚ, ú. o. p. v hl. m. Praze, 2012/39, 2013/39, Praha – Kunratic, Nový hrad u Kunratic, ppč. 863/1. Ms., archiv nálezových zpráv Národního památkového ústavu – ú. o. p. v hl. městě Praze, čj. 311/54136/2014.
- FRB: *Fontes rerum Bohemicarum* V. Ed. J. Emler. Praha 1893.
- Fröhlich, J. 1991: Středověká opevnění kolem hradu Zvíkova. In: *Castellologica bohemia* 2, Praha, 155–160.
- Hlavatý, J. 2013: Geodetické zaměření husitského obléhacího tábora v předpolí Nového hradu u Kunratic (zpráva, plánová dokumentace a digi. data na CD). Ms., archiv dokumentace Odboru archeologie Národního památkového ústavu – ú. o. p. v hl. městě Praze, složka NAV č. 2013/01.
- Janáček, J. ed. 1964: *Dějiny Prahy*. Praha.
- Koscelník, P. 2010a: Analýza prostorových a formálních vlastností středověkých obléhacích táborů. Ms. diplomové práce, Západočeská univerzita v Plzni.
- 2010b: Obléhání hradu Karlštejn roku 1422. In: P. Křišťuf ed., *Archeologická studia*. Sborník z 1. studentské konference Katedry archeologie FF ZČU v Plzni, Plzeň, 87–98.
- 2013a: Využití lidarových dat v archeologii konfliktu středověku: obléhací práce z 15. století. In: M. Gojda – J. John a kol., *Archeologie a letecké laserové skenování krajiny*, Plzeň, 190–199.
- 2013b: Archeologie konfliktních areálů v Čechách. Ms. disertační práce, Západočeská univerzita v Plzni.
- Křivánek, R. 2014a: Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na základě HS č. 714032/14 na lokalitě Praha-Kunratice, okr. Praha 4. Ms., archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, př. č. TX-2014-4809.
- 2014b: Geofyzikální průzkum v areálu husitského obléhacího tábora na předpolí Nového hradu v Praze-Kunraticích. *Archeologické rozhledy* 66, 633–650.
- Kühtreiber, T. – Wagner, O. 2007: Die Burg vor der Burg als Forschungsproblem – Vorgängeranlage, Vorwerk, Belagerungsanlagen?. In: H. Müller – R. Schmitt Hrs., *Zwinger und Vorbefestigungen, Langenweißbach*, 19–35.

- Küntzel, T. 2006: Belagerungsburgen in Niedersachsen. In: *Wagener – Laß Hrsg. 2006*, 327–360.
- 2008a: Mittelalterliche Belagerungsschanzen im Harz. In: *Archäologie mittelalterlicher Burgen. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit 20*, Paderborn, 45–54.
- 2008b: Die „Alte Burg“ beim Hanstein – eine Belagerungsburg des Landgrafen von Essen. In: *Burg Hanstein. Zur 750-jährigen Geschichte einer eichsfeldischen Grenzfestung*, Duderstadt, 81–85.
- Kypta, J. – Podliska, J. 2013: Praha 4 – Kunratic. Povrchový (nedestruktivní) výzkum relikvů obléhacích prací v předpolí Nového hradu u Kunratic, pč. 863/1. Ms., archiv nálezových zpráv Národního památkového ústavu – ú. o. p. v hl. městě Praze, čj. NAV 2013/01.
- Kypta, J. – Richterová, J. 2003: Tábor obléhatelů u hradu Velkého Vřešťova. *Hláska 14*, 37–40.
- 2004a: Tábor obléhatelů z doby husitských válek u Bechyně. In: *Dějiny staveb 2003*, Plzeň, 117–122.
- 2004b: Příspěvek k interpretaci relikvů obléhacích prací u hradu Zvíkova. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17*, 253–260.
- Meduna, P. 1983: Pozůstatky středověké militární činnosti u hradu Kostelce nad Sázavou. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25*, 119–128.
- 1986: Komplexy přechodných vojenských objektů ve středověkých Čechách. Ms. diplomové práce, Univerzita Karlova v Praze.
- 1994: Povrchový průzkum komplexu obléhacích prací u Konopiště z let 1467–1468. In: *Castellologica bohemia 4*, Praha, 243–250.
- Merhout, C. 1912: Čtení o Novém hradu a Kunraticích. Praha.
- Měřínský, Z. – Plaček, M. 1991: Terénní pozůstatky fortifikačních systémů v předpolí hradu Cornštejna (k. ú. Bítov, okr. Znojmo). In: *Castellologica bohemia 2*, Praha, 161–176.
- Meyer, W. 2000: Die Burgen in der Blutrachefehde von 1308/09 gegen die Mörder König Albrechts I. *Historische und archäologische Befunde*. In: *Château Gaillard 19*, Caen, 191–203.
- Novobilský, M. 2008: Obléhání hradu Lopaty. Rekonstrukce obléhání hradu z roku 1432–1433. Plzeň.
- Podliska, J. 2012: Nálezová zpráva, záchranný archeologický výzkum NPÚ, ú. o. p. v hl. m. Praze, 2012/20, Praha – Kunratic, Nový hrad u Kunratic pč. 863/1. Ms., archiv nálezových zpráv Národního památkového ústavu – ú. o. p. v hl. městě Praze, čj. 62789/2012; archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, pč. č. TX-2013-2173.
- Richterová, J. 2003: Obléhání středověkých pevností. Ms. diplomové práce, Univerzita Karlova v Praze.
- Šmahel, F. 1996: Husitská revoluce 3. Kronika válečných let. Praha.
- Wagener, O. 2012: Wie erobert man eine Burg? Ein kurzer Überblick zu Belagerungen und Belagerungsanlagen. In: E. Beck – E.-M. Butz – M. Strotz – A. Zettler – T. Zotz Hrsg., *Burgen im Breisgau. Aspekte von Burg und Herrschaft im überregionalen Vergleich*, Ostfildern, 395–401.
- Wagener, O. – Laß, H. Hrsg. 2006: ...wurfen hin in steine / gröze und niht kleine...: Belagerungen und Belagerungsanlagen im Mittelalter. Frankfurt am Main.
- Záruba, F. 2014: Hrad Václava IV. Od nedobytného útočiště k pohodlné rezidenci. Praha.

The Hussite field camp from the siege of Nový hrad at Kunratic (1420/1421)

Surface survey and a comparison with parallel sites

The Battle of Nový hrad (Prague 4 – Kunratic) occurred at the very beginning of the Hussite Wars. Hussite forces successfully captured the castle from King Sigismund's garrison following a siege lasting approximately three weeks at the end of 1420 and the beginning of 1421. The course of the siege is described in detail by period chronicler Vavřinec of Březová, who wrote that the attackers built a camp protected by ditches near the castle. Inside the camp they constructed temporary dwellings – types of huts and tents (*tuguria et tentoria*). After the garrison capitulated, the Hussites demolished the castle. It was not later rebuilt.

The remains of the Hussite field camp have been preserved in very good condition on the flat land in front of the castle. The individual features are located approximately 65–375 m from the castle

ditch. The chronicler from the period recorded the appearance of the Hussite camp with relative accuracy; he first mentioned the camp's defensive ditches, which can be identified as the two distinct lines of ramparts and ditches on the castle foregrounds. These fortifications form a transverse partition to the promontory and create a roughly trapezoidal space with an area of about 2.3 hectares. The long line of fortifications on the eastern side of the camp is reinforced by four formations with a rectangular ground plan reminiscent of bastions. The absence of earth fortifications along the two sides is logical given that the terrain falls steeply toward the stream valley. The space between the lines of ramparts and ditches is mostly filled with densely placed pits, which can be assumed to be the partially-filled makeshift sunken dwellings of soldiers and other operational features. Some of these features were investigated in the 1950s, at which time a simple fire pit was identified. An open space was located in the western part of the camp.

On the side opposite the castle, a long, narrow trench gully running from the enclosed area of the camp provided the attackers with cover during raids on the castle. Although the chronicler states that the Hussites built large catapults in front of the castle, the position of these weapons is not apparent in the terrain today. The western transverse fortification line of the Hussite camp is crossed approximately in the middle by a path to the castle remains. This break in the wall was apparently created later. In contrast, the break in the eastern line of fortifications by this same path can be regarded as part of the original design, since there is no evidence of a different entrance to the camp.

The remains of the Hussite camp on the foregrounds of Nový hrad at Kunratic represent the oldest preserved evidence of a siege in the Bohemian lands. A similar site contains the remains of a Hussite camp from their siege of Bechyně Castle in south Bohemia in 1428. Above all, these two sites are quite similar in that they both have defensive ramparts with projecting (flanking) features. The absence of a larger number of pits on the grounds of the camp at Bechyně is probably related to the fact that the siege there occurred in the summer and autumn. Nový hrad, on the other hand, was conquered during the winter.

A comparison with later evidence of siege activity suggests that there was a significant developmental shift in the middle of the fifteenth century toward a more elaborate camp layout marked by smaller defensive structures, which can be classified as command stations and, on the other hand, the virtual absence of terrain fortifications around the perimeter of the entire camp. Nevertheless, none of the other evidence of siege activities from the fifteenth century is as spectacular as the remains of the camps at Nový hrad and Bechyně Castle, sites that are in fact unique on a European scale.

English by *David J. Gaul*

Geofyzikální průzkum v areálu husitského obléhacího tábora na předpolí Nového hradu v Praze-Kunraticích

Roman Křivánek

V souvislosti s novými povrchovými průzkumy a geodetickým zaměřením Nového hradu, včetně obléhacího tábora na východním předpolí, byl uskutečněn také nedestruktivní geofyzikální průzkum. Bylo sledováno šest ploch vybraných dle potřeb archeologů i aktuálních podmínek měření. Rozsáhlejší plochy byly sledovány plošným magnetometrickým měřením, na několika dílčích specifických místech bylo realizováno geoelektrické odporové měření. Geofyzikální průzkum přispěl k podrobnějšímu vymezení rozsahu zastavěné části tábora i charakteru jednotlivých objektů.

vojenský tábor – opevnění – husitské války – nedestruktivní archeologie – geofyzikální průzkum – zahloubený objekt

***Geophysical survey on the grounds of the Hussite siege camp in the foregrounds of Nový hrad in Prague-Kunratice.** In connection with new surface surveys and the geodetic survey of Nový hrad (New Castle), including the siege camp in the eastern fields of the castle foregrounds, a non-destructive geophysical survey was conducted. Six areas selected to meet the needs of archaeologists and the relevant measurement conditions were explored. The larger areas were studied by means of magnetometric survey, whereas geoelectrical resistivity measurement was used on several specific locations. The results achieved using geophysical methods contributed to a more detailed demarcation of the range of the built-up part of the camp and the nature of individual features.*

military camp – fortifications – Hussite Wars – non-destructive archaeology – geophysical survey – sunken feature

Úvod

Uplatnění nedestruktivních geofyzikálních metod archeologického průzkumu nemovitých kulturních památek typu vojenských obléhacích táborů a ležení nepatří ani v tuzemském, ani v celoevropském měřítku k běžným způsobům podrobné povrchové dokumentace. Z důvodu úzké a kusé základny poznatků archeologických výzkumů vojenských táborů pak mj. vyplývá téměř naprostá absence zkušeností s možnostmi a způsoby nedestruktivních geofyzikálních průzkumů takových lokalit. Důležitými předpoklady úspěšnosti podobných metod jsou alespoň částečné povrchové i podpovrchové dochování a povrchová rozlišitelnost reliktních objektů v terénu. V případě vojenských táborů je pravděpodobnost zachování čitelných stop (vůči jiným, např. sídlištním nebo výrobním aktivitám) poměrně nízká. Jak naznačuje rovněž předcházející text (*Kypta – Podliska 2014, 623*), charakter i rozsah aktivit v rámci vojenského tábora, a tedy také šance na jejich detekci, mohou navíc souviset s roční dobou, délkou nebo intenzitou dobývání, resp. obléhání. V případě obléhacího husitského tábora využívaného v zimním období 1420–1421 na východním předpolí Nového hradu v Praze-Kunraticích jsou povrchové relikty aktivit dodnes výrazné, početné a dobře zachované. Předložené výsledky systematického geofyzikálního průzkumu mohou být vodítkem pro budoucí povrchové geofyzikální průzkumy podobných méně zřetelně rozpoznatelných a vymezených lokalit.

Okolnosti a podmínky průzkumu

Před vyslovením reálných cílů nedestruktivního geofyzikálního průzkumu obléhacího tábora je zapotřebí zohlednit jak dosavadní zkušenosti s průzkumy podobných lokalit, tak konkrétní podmínky geofyzikálního měření v lokalitě. V evropském měřítku lze nalézt příklady detektorových průzkumů v místech vojenských táborů, systematické plošné sledování středověkého obléhacího tábora některou z geofyzikálních metod ale chybí. Příbuzná aplikace magnetometrického měření na novověkém vojenském areálu z českého území pochází z bojiště třicetileté války u Třebele na k. ú. Zliv, okr. Tachov

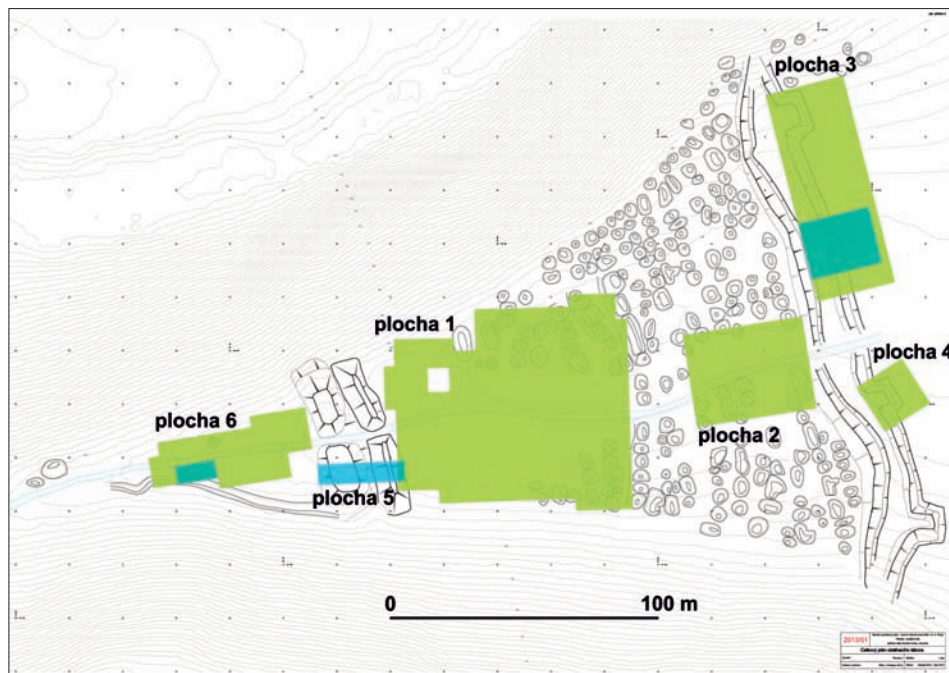
(Křivánek 2001, 126). V zahraničí najdeme řadu výsledků geofyzikálních měření na vojenských táborech a leženích buď starších, nebo výrazně mladších. Asi nejširší soubor geofyzikálních průzkumů se vztahuje k vojenským táborům z doby římské (např. *Boschi 2011; Davies 2005; Fassbinder et al. 2014; Groh 2009; Hankinson – Jones 2007; Neubauer et al. 2012; Smart 2013; Woolliscrofte – Hoffmann 2011*). Plošné magnetometrické měření zde bezesporu bylo nevhodnější geofyzikální metodou pro detekci zahloubených objektů opevnění i vnitřního osídlení římského tábora. Příklady efektivních prospekci nacházíme také ze sledování byzantských nebo vikinských vojenských táborů (viz např. *Groh 2012; Watts – Plumpkin 2013*). Velkou perspektivu magnetometrického měření dokládají rovněž výsledky získané při geofyzikálních průzkumech novověkých až novodobých vojenských opevnění a ležení (např. *Pringle – Doyle – Babits 2007; Saey et al. 2013; Staveley 2014*). Kromě odlišení zahloubených opevnění zde mohly být sledovány vypálené partie opevnění nebo místa koncentrace kovů. V případě několika lokalit byly v menším rozsahu uplatněny další geofyzikální metody (např. geoelektrický odporový průzkum nebo radar).

Pro výběr vhodných ploch i metod geofyzikálního měření husitského obléhacího tábora na předpolí Nového hradu v Kunraticích byl určující stav dochování, dosavadní archeologické poznatky a aktuální podmínky pro geofyzikální měření areálu. Areál je situován na rozšiřující se části výrazného ostrohu zakončeného na západě reliktu Nového hradu. Mírně ukloněný terén terasy neobsahuje výrazné terénní novověké zásahy. Díky trvalému zalesnění a travnaté vegetaci zde také byla done dávna málo pravděpodobná výraznější eroze. Od severu i jihu je rozsah tábora vymezen přirozenou terénní hranou nad strmými bočními svahy. Na rovinatější části ostrohu převažuje vyšší stromová vegetace (převážně dub), pouze lokálně se vyskytuje nižší křovinatá vegetace nebo nálety. Geologické podloží ostrohu je poměrně homogenní, tvoří jej především proterozoické vrstvy slabě magnetických sedimentů (břidlice, prachovce: viz *Kypta – Podliska 2013*), a je překryté tenkou vrstvou půdního profilu.

Přestože území Kunratického lesa je dlouhodobě chráněné, je zasaženo intenzivním turistickým ruchem a též lokálními zásahy do terénního reliéfu lokality. Tyto faktory jsou negativní jak z hlediska památkové ochrany, tak z pohledu efektivní aplikace geofyzikálních průzkumných metod. Na průběžnou degradaci reliéfních tvarů, svahů a cest v oblasti hradu i obléhacího tábora na jeho předpolí upozorňoval již v 80. letech 20. stol. i později opakovaně (a marně) *T. Durdík* (např. *1986; 1987; 1999*). V případě obléhacího tábora se dnes jako nejzávažnější ohrožení dochovaných povrchových reliéfních tvarů jeví neregulovaná cyklistika vytvářející řadu nelegálních cest. Rušivým prvkem z hlediska geofyzikálního měření je též lokální členitost reliéfu terénu v místech koncentrací reliktů zahloubených objektů. To ovlivnilo rozsah měřených ploch i kvalitu výsledků magnetometrického měření. Rozsah měřených ploch také lokálně limitovalo lesní hospodářství (vývraty a pokácené a neodklizené stromy). S výraznějším ovlivněním výsledků měření bylo také nutné počítat v místech opakovaně upravovaných přístupových cest napříč táborem ke hradu a v bezprostředním okolí silně magneticky rušivých informačních tabulí naučné stezky. S lokálním rušivým projevem recentních kovů bylo vzhledem k turistické frekvenci nutné počítat prakticky po celé ploše předpolí hradu. Ovlivnění vypovídací hodnoty výsledků bylo též zapotřebí předpokládat v zasypaných místech dřívějších archeologických výzkumů (západní valy, místa zkoumaných zahloubených objektů, místo bašty východního opevnění jižně od cesty).

Cíle, plochy a metody průzkumu

Vzhledem k výše uvedeným okolnostem nebylo možné ani efektivní sledovat celou vnitřní plochu obléhacího tábora. Byly proto sledovány takové úseky tábora a jeho bezprostředního okolí (*obr. 1*), kde použité geofyzikální metody mohly přinést nové poznatky a doplnit stávající zjištění o aktivitách v rámci areálu. Ty se dosud opírají o předběžně publikované výsledky archeologických výzkumů z 50. let 20. stol. (*Drobná 1953a; 1953b*) nebo o výsledky nových povrchových průzkumů (*Kypta – Podliska 2014*). Primárním cílem byl průzkum vnitřní zástavby tábora. Centrální části území tábora byly sledovány s cílem porovnat rozsah antropogenních aktivit zjištěných na základě magnetometrického měření s geodetickým zaměřením reliéfních terénních útvarů. Na dvou zájmových plochách



Obr. 1. Rozložení ploch geofyzikálních měření v roce 2014 v rámci zaniklého obléhacího tábora (podklad: *Kypta – Podliska 2013*, obr. 4, upraveno). Zeleně – magnetometrický průzkum, modře – geoelektrický odporový průzkum.

Fig. 1. The layout of the areas subjected to geophysical survey in 2014 at the former siege camp (source: *Kypta – Podliska 2013*, fig. 4, modified). Green – magnetometric survey, blue – geoelectric resistivity survey.

byl ověřován rozsah předpokládaného nejintenzivněji využívaného centrálního prostoru obléhacího tábora. Na stejných plochách byla ověřována existence pouze podpovrchových situací a byly sledovány části bez povrchově patrných zahloubených objektů. Samostatným cílem byl průzkum charakteru a způsobu opevnění tábora. Měření na dalších třech plochách měla za cíl zjištění způsobu opevnění v daných místech a také způsobu využívání plošin uvnitř baštovitých útvarů ve východní linii opevnění. Dílčím cílem bylo také prověření vnější plochy východně tábora, kde archeologický výzkum v 50. letech 20. stol. na několika místech doložil pravěké objekty a vrstvy (*Drobná 1953a*). Dalším cílem byl průzkum prostoru v místě vyústění bočního přístupového příkopu – sapy mezi táborem a hradem.

Geofyzikální průzkum na šesti zájmových plochách byl realizován ve třech etapách měření na jaře až počátku léta 2014. Pět ploch bylo sledováno plošným magnetometrickým měřením, ve dvou případech byly tyto výsledky doplněny také dílčím geoelektrickým odporovým měřením, jedna další plocha byla sledována pouze geoelektrickým odporovým měřením (*obr. 1*). V širším areálu husitského vojenského tábora byla magnetometrickým měřením celkem prozkoumána plocha 0,9115 ha. Doplnkovým geoelektrickým odporovým měřením byla prozkoumána celková plocha 0,0867 ha.

Hlavní metodou byl plošný magnetometrický průzkum, doplňkovou metodou pak geoelektrický odporový průzkum s mělčím hloubkovým dosahem. Geofyzikální průzkumy byly realizovány pomocí přístrojového vybavení ARÚ AV ČR Praha v rámci spolupráce s Národním památkovým ústavem. Při magnetometrickém měření bylo využito pětikanálového magnetometru DLM-98-ARCH na kolovém podvozku (Sensys, Německo) umožňujícím pomocí pěti fluxgate gradiometrů se sondami FMG650B paralelní měření na pěti profilech. Magneto-

metr byl využit pro identifikaci lokálních magnetických změn, např. zahloubených situací s výplní odlišnou od podloží stejně jako podpovrchových projevů úprav terénu, přítomnosti kovů, nebo také navážek či případných destrukcí obsahujících vypálené materiály. Vzhledem k omezeným možnostem manipulace s aparaturou v zalesněném terénu byl plošný průzkum proveden na úzkém podvozku, a tedy v podrobnější síti měření $0,25 \times 0,2$ m. Naměřená data byla primárně zpracována prostřednictvím programu Magneto-arch (Sensys), následně upravena a zobrazena v programu Surfer (Golden software).

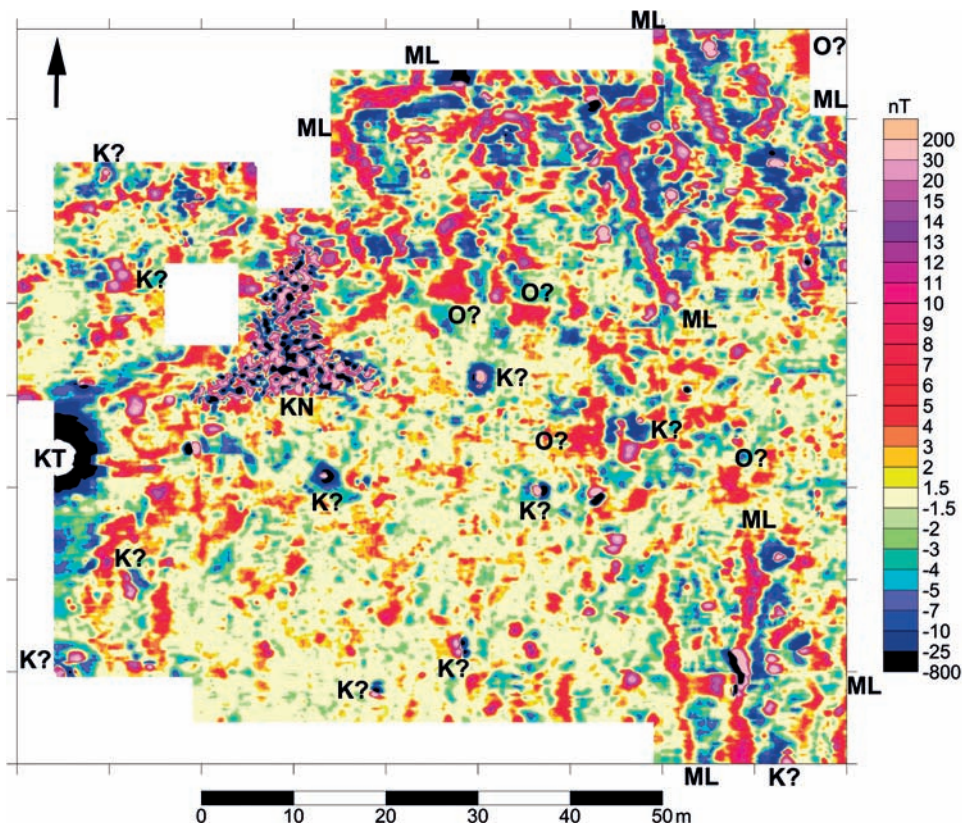
Při sledování dílčích situací týkajících se opevnění tábora bylo užito geoelektrického odporového měření aparaturou RM-15 (Geoscan Research, Velká Británie). Vzhledem k blízkému skalnímu podloží v lokalitě bylo měření provedeno metodou symetrického odporového profilování (SOP) v geometrii Wennerova uspořádání elektrod A0,5M0,5N0,5B (možnost sledování situací do max. hloubky 0,5 m). Hustota měření byla 1×1 m, data byla zpracována pomocí softwaru Surfer (Golden software). Rozsah ploch geofyzikálního měření, resp. rohové body sledovaných ploch a také nejvýraznější linie opevnění resp. zástavby, byly zaměřeny pomocí GPS.

Výsledky

Vnitřní zástavba tábora

Plocha 1. Nejrozsáhlejší sledovaná plocha magnetometrického měření (ca 0,5665 ha) se nacházela v prostoru mezi centrální zastavěnou částí tábora a jeho západním příčným opevněním. Reálný rozsah efektivního magnetometrického měření byl předurčen rozsahem nejrovinatější části, linií valu a také koncentracemi zahloubených objektů. Výsledek eviduje mnoho magnetických anomálií, jejichž zdroje mají pravděpodobně různý původ i stáří (*obr. 2*). Mezi rušivé magn. anomálie novodobého až recentního původu můžeme řadit projevy v okolí informační tabule, navážek kamenů při odbočení cesty nebo rozptýlených kovů (KT, KN a K? na *obr. 2*). S činností oblátek může souviset několik magn. liniových anomálií ve východní části plochy (ML na *obr. 2*). K nim můžeme zřejmě přiřadit i kratší linie odbočující přibližně v kolmém směru a další torza magnetických linií či polygonů. Nejpravděpodobnějším vysvětlením jejich původu jsou v terénu patrné elevace a hrany u depresí okolo částečně zahloubených objektů. Vnitřní členění těchto linií s náznaky příček potvrzuje pravidelnou strukturu zástavby, resp. systematické členění osídlené plochy, patrné z geodetického plánu povrchově rozlišených reliéfních tvarů. Výše amplitud některých magnetických linií pak může odrážet také lokální změny reliéfu. U většiny těchto výrazněji magnetických linií soustředěných vesměs po obvodech zahloubených objektů (zřejmě zemnic) lze předpokládat jistý podíl či kumulace výrazněji magnetického materiálu (mocnější vrstvy hlíny, popř. také jiné částečně vypálené materiály). Ohniště uvnitř zahloubených domů rovněž dokládají výsledky sondáže Z. *Drobné (1953a, 199)*. Ve výstupu měření můžeme dále odlišit méně pravidelné a slabší magnetické anomálie (O? na *obr. 2*). I ty mohou detekovat místa reliktvů méně magnetických zahloubených objektů. Některé z nich se nacházejí v okolí magnetických linií a zahloubených domů, jiné v terénu bez výraznějších změn reliéfu. Mezi ty druhé patří také kumulace nepravidelných magn. anomálií v širším okolí přístupové cesty při východním okraji měřené plochy. Jedná se o místo, kde silnější magnetické linie, související se zahloubenými zemnicemi, jsou jak od severu, tak od jihu přerušeny. Zde zřejmě nejde o projev úprav ve skutečnosti mnohem užší cesty, ani o relikty větších zemnic. Při absenci jakýchkoli náznaků linií může jít o doklad jiných aktivit v rámci nezastavěné části tábora okolo přístupové komunikace.

Ze srovnání výřezu geodetického plánu tábora s výsledkem měření na ploše 1 (*obr. 3*) vyplývá, že plošný rozsah silněji magnetických linií a dalších anomálií se poměrně dobře shoduje s povrchově dokumentovaným rozsahem husté zástavby se zahloubenými objekty. V některých případech zde můžeme ještě také vymezit přibližně obdélný tvar původních zahloubených objektů. Ten v geodetickém plánu tábora není patrný a zahloubené objekty se jeví jako oválné jámy. Ze zájmové plochy byla zřejmě nejintenzivněji využívána její severovýchodní část. Jisté rozdíly jsou patrné především podél severního okraje měřené plochy. Podle magnetometrického měření zde nelze vyloučit pozůstatky povrchově nerozlišených aktivit (náznak pokračování magnetické linie – zástavby?) až pod vnitřní linii západního systému opevnění tábora. Střední až jihovýchodní část sledované plochy zřejmě až k jižní terénní hraně ostrohu můžeme na základě absence reliéfních tvarů i výrazných magnetických

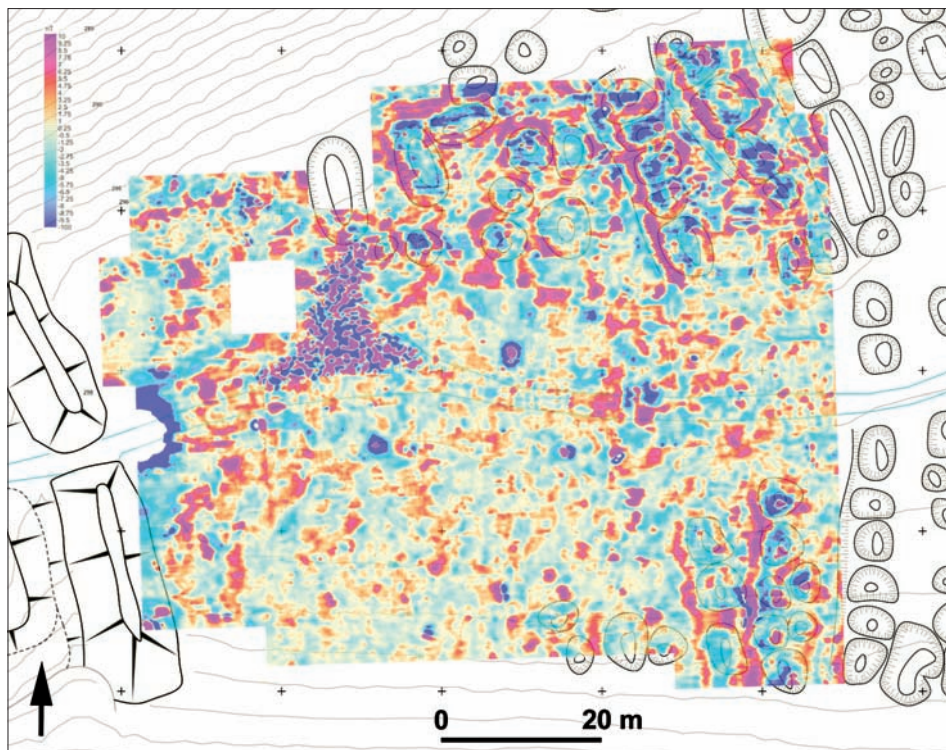


Obr. 2. Výsledek magnetometrického průzkumu na ploše 1 v západní části uvnitř tábora. ML – silně magnetické linie, O? – možné zahloubené nebo jiné větší objekty, K? – pravděpodobně rušivý vliv kovů nejasného původu, KN – rušivý vliv kamenitých naváček cesty, KT – rušivý vliv kovových částí informační tabule.

Fig. 2. The result of magnetometric survey at area 1 in the western part inside the camp. ML – heavily magnetic lines; O? – possible sunken or other larger features; K? – probable disruptive impact of metals of an unclear origin; KN – disruptive impact of the stone surface of the path; KT – disruptive impact of metals from an information panel.

linií považovat za nezastavěnou, resp. jinak využívanou část uvnitř vojenského tábora. Tato plocha je v geodetickém plánu lokality větší, ve výstupu z magnetometru se díky lokaci aktivit podél severního okraje jeví jako menší (odhadem 40 × 50 m). Detekce rozptýlených malých a nepravidelných magn. anomálií však neumožňuje bližší interpretaci nezastavěné plochy (pouze povrchové nebo mělce pod-povrchové aktivity, malé zastoupení kovů, bez vypálených materiálů, bez výrazněji zahloubených objektů).

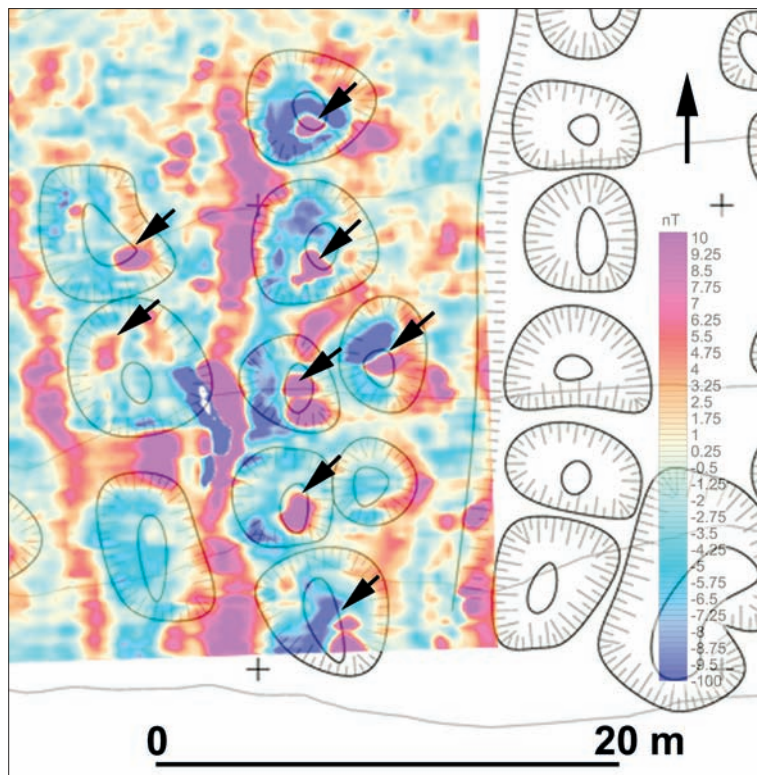
Ve výsledku magnetometrického měření na ploše 1 se můžeme také zaměřit na porovnání magn. anomálií s rozmístěním povrchově patrných zahloubených objektů (obr. 4). V naprosté většině případů se okraje současných depresí (oválných jam) shodují s průběhy liniových magn. anomálií naznačujících místa i pravouhlé půdorysy nebo jednotlivé rohy zahloubených objektů. V místech depresí řady zahloubených objektů identifikovalo měření magnetické anomálie (šipky na obr. 4), bodové (kovové předměty?) i oválné (ohniště?). Archeologický výzkum ukázal, že podlahy husitských chat nebo stanů se nacházely v hloubce asi 40 cm pod dnešním povrchem, ve dvou případech pak byla



Obr. 3. Kombinace výřezu plánu tábora a výsledku magnetometrického průzkumu na ploše 1.
Fig. 3. Combination of camp plan inset and the results of magnetometric survey at area 1.

zjištěna v podlaze zapuštěná kruhová ohniště s kamenným obložení a také drobné kovové artefakty (Drobná 1953a, 199). V současné době však cyklistické stezky nepochybně již zasáhly podlahové úroveň objektů několika objektů, a do budoucna lze očekávat rapidní úbytek vypovídací schopnosti lokality.

Plocha 2. Druhá sledovaná plocha magnetometrického měření (ca 0,1575 ha) uvnitř tábora se nacházela v bezprostředním okolí přístupové cesty uprostřed východní poloviny centrální části tábora. Rozsah magnetometrického měření byl vymezen nápadnými reliéfními tvary, liniemi zahloubených objektů a vnitřním valem. Výsledek průzkumu se v mnohém podobá výsledku z plochy 1. Rušivé magnetické anomálie byly způsobeny novodobými navážkami kamenů v linii přístupové cesty a přítomností recentních kovů (KN a K? na obr. 5). Archeologicky zajímavější magn. anomálie jsou zastoupeny kratšími liniemi nebo také lomenými liniemi ve tvaru polygonů (ML a MP na obr. 5). Pravděpodobně se opět jedná o torza původních zahloubených objektů. Dobře se zde např. projevíly podpovrchové pozůstatky zástavby v jihozápadní části plochy. Reliéfní tvary původních zahloubených objektů jsou dnes razantně erodovány a rozježděny svazkem několika linií nelegálních cyklistických cest. Ve výsledcích můžeme opět odlišit méně pravidelné, torzovité a slaběji magnetické anomálie (O? na obr. 5). Ty rovněž mohou naznačovat místa destruovaných a méně magnetických relikvů zahloubených objektů, případně jiných aktivit. Některé z nich se nacházejí při severním okraji sledované plochy, kde je pravděpodobné, že směrem k severu budou přecházet opět v obvodové magnetické linie nápadněji koncentrovaných zemnic.



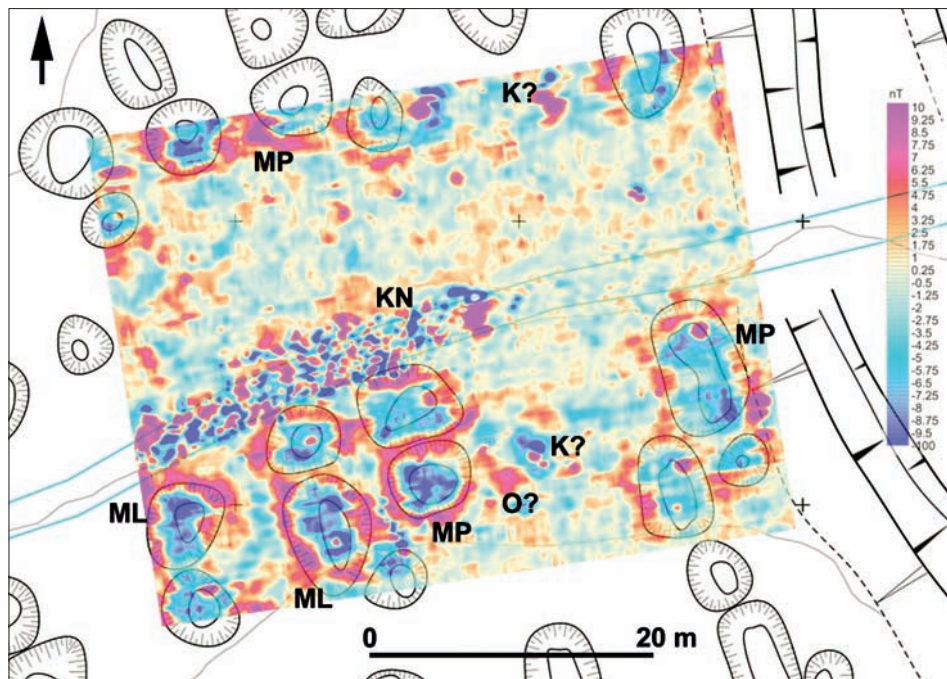
Obr. 4. Detail porovnání magnetometrického průřezu s výsekem plochy 1. Šipkami označena místa uvnitř depresí objektů, kde se vyskytují menší magnetické anomálie – možnost detekce kovů nebo vypálených materiálů.

Fig. 4. Detail of the comparison of the magnetometric survey with a section of area 1. Arrows indicating the location inside the depressions of features where smaller magnetic anomalies occur – possibility of the detection of metals or burnt materials.

Při srovnání výřezu geodetického plánu tábora s výsledkem měření na ploše 2 (obr. 5) můžeme sledovat velkou shodu magnetických linií a dalších anomálií s geodeticky dokumentovaným rozsahem intenzivní zástavby. Několik míst zde opět naznačuje, že původní rozsah zahloubených objektů mohl být o něco větší, resp. širší. Okraje nejintenzivněji využívané plochy a zdejších zahloubených objektů už ale nejsou na základě výsledku magnetometrie všude plně vymežitelné. Měření na ploše 2 však potvrzuje, že také přibližně uprostřed východní poloviny tábora se nacházela menší otevřená plocha, zřejmě bez výraznějších zahloubených situací. Nezastavěná plocha (odhadem 15 × 35 m) se nachází ve střední části zájmového území v místech průběhu přístupové cesty a severně od ní. Kromě absence výrazněji zahloubených zemnic (bez linií) je zde také (kromě rušivých navážek kamenů) nápadně malé zastoupení bodových magn. anomálií, které by mohly dokládat přítomnost kovových předmětů nebo místa vypálených materiálů.

Opevnění tábora

Plocha 3. Ve vnější linii východního opevnění tábora severně od přístupové cesty byla magnetometrickým měřením sledována nejdlejší část fortifikace (ca 0,12 ha). Zájmové území zahrnovalo vnější

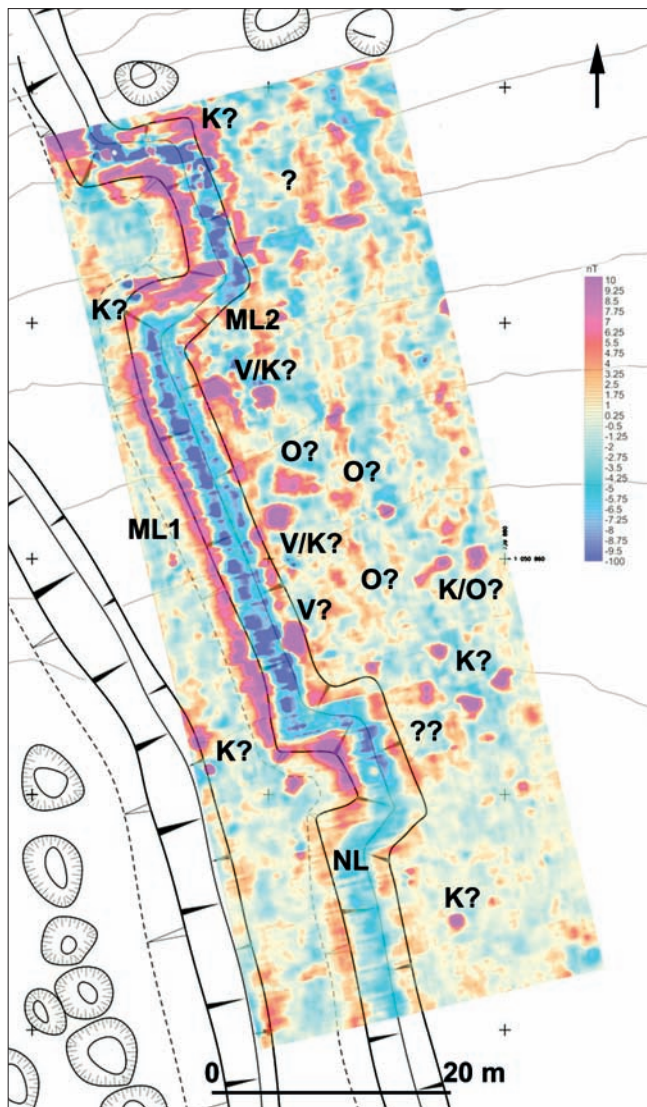


Obr. 5. Kombinace výřezu plánu tábora a výsledku magnetometrického průzkumu na ploše 2 ve východní části uvnitř tábora. ML – silně magnetické linie, MP – magnetické polygony; O? – možné zahloubené nebo jiné větší objekty, K? – pravděpodobně rušivý vliv kovů nejasného původu, KN – rušivý vliv kamenitých navážek cesty.

Fig. 5. Combination of camp plan inset and the results of magnetometric survey at area 2 in the eastern part inside the camp. ML – heavily magnetic lines; MP – magnetic polygons; O? – possible sunken or other larger features; K? – probable disruptive impact of metals of an unclear origin; KN – disruptive impact of the stone surface of the path.

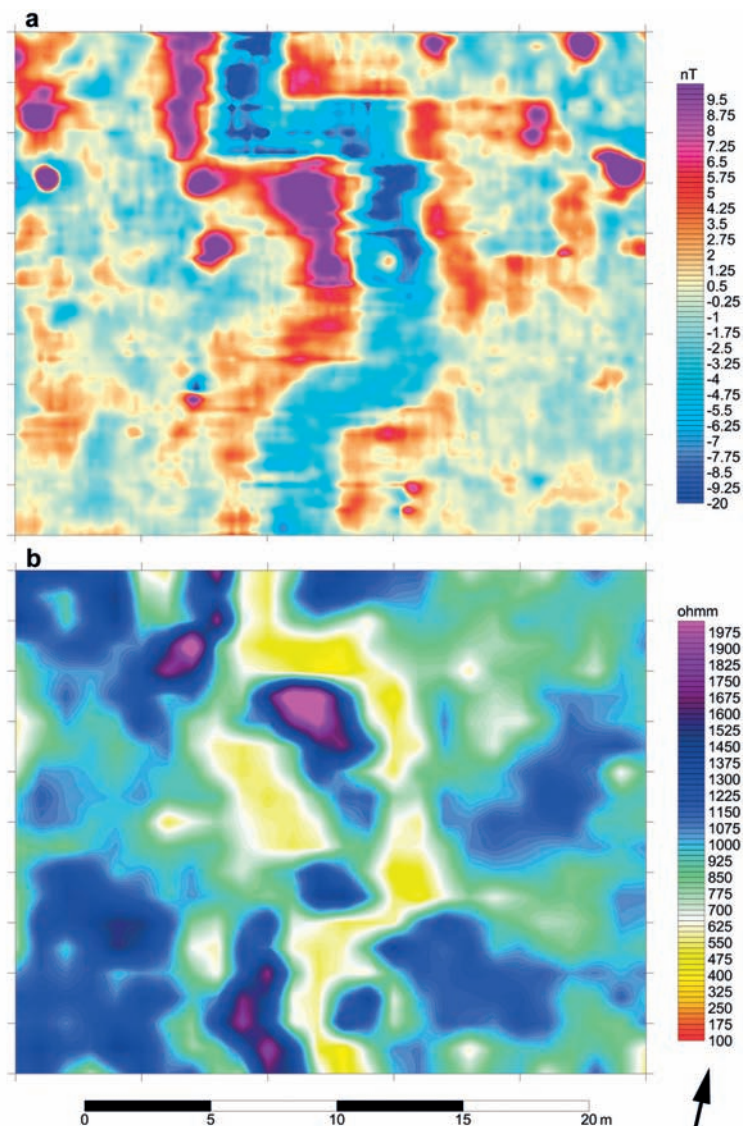
linii valového opevnění se dvěma baštami a část vnější plochy východně tábora. Efektivita měření byla dána sklonem i mírou narušení terénu při hraně ostrohu a výrazně převýšeném valu. Širší prostor bašty severně od přístupové cesty byl následně sledován geoelektrickým odporovým měřením. Výrazné terénní tvary opevnění ovlivnily výsledky obou geofyzikálních metod. Ve výsledku magnetometrického průzkumu můžeme sledovat výraznou shodu liniových magn. anomálií s průběhy výrazných linií terénních relikvů (obr. 6).

Z dvojice zachycených magn. linií je západnější projevem nejvýraznější terénní elevace – vnějšího valu tábora (ML1 na obr. 6). S velkou pravděpodobností se jedná o sypaný val obsahující převážně hlinitý materiál. Vzhledem k průběžné změně amplitud magnetické linie nelze vyloučit ani lokální změny hlinitých materiálů valu (popř. také možnost příměsí vypálených materiálů v hlinitém tělese). Východnější a slabší z obou rovnoběžných liniových magn. anomálií probíhá před vnějším příkopem (ML2 na obr. 6). Pravděpodobně představuje projev zalomení terénu před příkopem (kumulace vyházeného materiálu při budování příkopu). Negativní liniová magn. anomálie mezi nimi kopíruje průběh výrazné deprese vnějšího příkopu (NL na obr. 6). Výskyt malých až bodových silně magnetických anomálií na ploše 3 se zdá být nepravidelný. Většina z nich patrně určuje výskyt kovových předmětů (K? na obr. 6). Vzhledem k nápadné koncentraci při opevnění můžeme očekávat i kovy staršího, resp. středověkého stáří. V linii vnějšího opevnění nebo těsně před ní nemůžeme



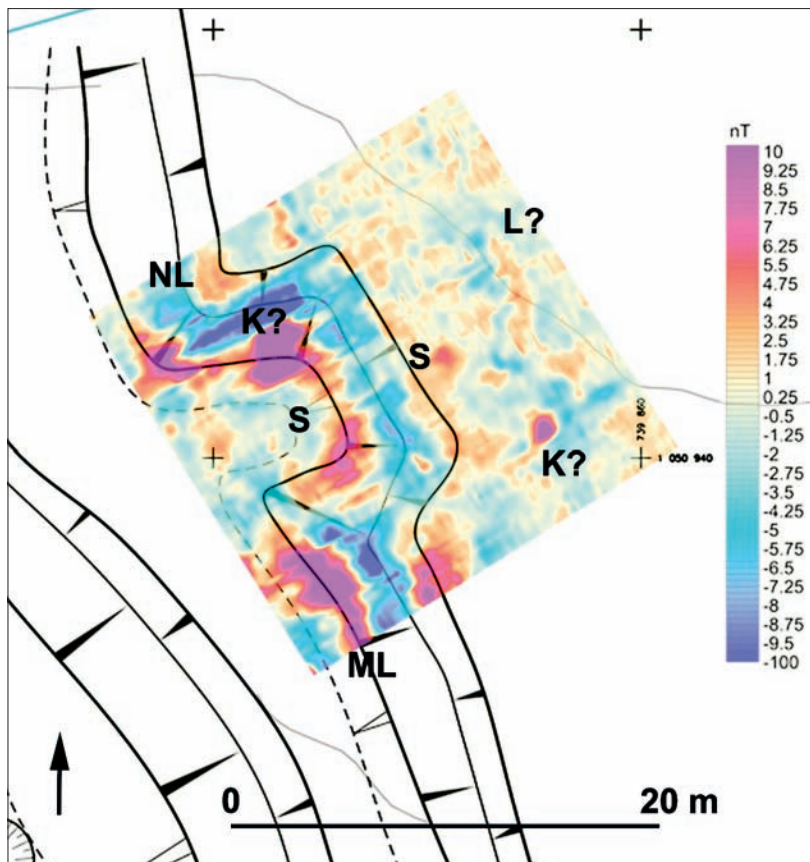
Obr. 6. Kombinace výřezu plánu tábora a výsledku magnetometrického průzkumu na ploše 3 nad baštami východního opevnění severně cesty. ML1 – magn. linie nad valem opevnění, ML2 – magn. linie způsobená lomením terénu před vnějším příkopem, NL – negativní linie nad příkopem, O? – možný projev zahloubených objektů, K/O? – vliv kovů nebo také zahl. situací, ? a ?? – situace nejasného nejednoznačného původu, V? – možný projev vypálených materiálů, V/K? – možný projev vypálených materiálů nebo kovů, K? – pravděpodobný vliv kovů.

Fig. 6. Combination of camp plan inset and the results of magnetometric survey at area 3 above the bastions in the eastern fortifications to the north of the path. ML1 – magnetic lines above the rampart; ML2 – magnetic line caused by a break in the terrain in front of the outer ditch; NL – negative line above the ditch; O? – possible manifestation of sunken features; K/O? – impact of metals or also sunken situations; ? and ?? – situation of an unclear and ambiguous origin; V? – possible manifestation of burnt materials; V/K? – possible manifestation of burnt materials or metals; K? – probable impact of metals.



Obr. 7. Porovnání výsledku magnetometrického (a) a geoelektrického odporového měření (b) na ploše 3.
Fig. 7. Comparison of the results of magnetometric survey (a) and geoelectrical resistivity measurement (b) at area 3.

vyloučit ani torza vypálených materiálů nebo vrstev (V? nebo V/K? na obr. 6). Několik nižších oválných až obdélných magn. anomálií na vnější ploše mimo tábor by mohlo nasvědčovat přítomnosti menší skupiny zahloubených objektů – jam (O? nebo K/O? na obr. 6). Lze se domnívat, že se jedná o projev stop pravěkého osídlení (viz Drobná 1953a, 199–200). Pozornost si také zaslouží méně výrazné a pravidelné slabě magn. anomálie nacházející se v rovinnatém vnějším terénu východně před oběma baštami (? a ?? na obr. 6). Může se jednat o projev novodobých lesních úprav

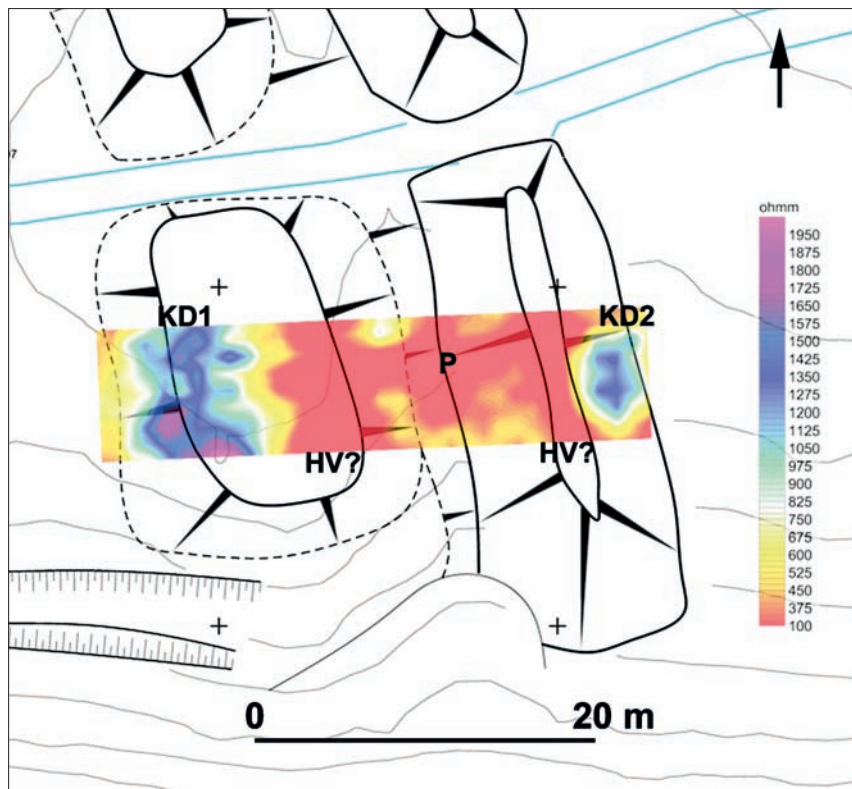


Obr. 8. Kombinace výřezu plánu tábora a výsledku magnetometrického průzkumu na ploše 4 nad baštou východního opevnění jižně cesty. ML – magn. linie nad valem opevnění, NL – negativní linie nad příkopem; L? – situace nejasného nejednoznačného původu, S – rušivý projev sondáže, K? – pravděpodobný vliv kovů.

Fig. 8. Combination of camp plan inset and the results of magnetometric survey at area 4 above the bastion in the eastern fortification south of the path. ML – magnetic line above the ramp; NL – negative line above the ditch; L? – situation of unclear and ambiguous origin; S – disruptive manifestation of trenching; K? – probable impact of metals.

(např. linie výsadby?), projev změn geologického podloží, či jen lokálních pedologických změn. Jejich nápadné lomení, resp. především umístění před baštami, dovoluje uvažovat také o reliktech úprav terénu před baštami z doby obléhání (např. předsunutá ochrana bašty, žlab, relikť dřevěného ohrazení?).

Vnitřní i vnější prostor bašty ve východní linii vnějšího opevnění severně od přístupové cesty byl proto cíleně sledován také geoelektrickým odporovým měřením. Průzkum měl prověřit možnost podpovrchového dochování případných kamenných konstrukcí i destrukcí. Na porovnání výsledků magnetometrického a geoelektrického odporového měření stejného výseku plochy 3 (20 × 25 m) můžeme dokumentovat některé odlišnosti z hlediska rozložení magnetických nebo odporových anomálií (obr. 7). Shodu ve výsledcích obou využitých geofyzikálních metod můžeme spatřovat



Obr. 9. Kombinace výřezu plánu tábora a výsledku geoelektrického odporového průzkumu na ploše 5. KD1 – kamenná destrukce nad částí západního valu, KD2 – kamenná destrukce pod východním valem, P – projev příkopu, HV? – pravděpodobně hlinité části valů.

Fig. 9. Combination of camp plan inset and the results of geoelectrical resistivity measurement at area 5. KD1 – stone rubble above part of the western ramp; KD2 – stone rubble below part of the eastern ramp; P – manifestation of ditch; HV? – probable soil part of rampart.

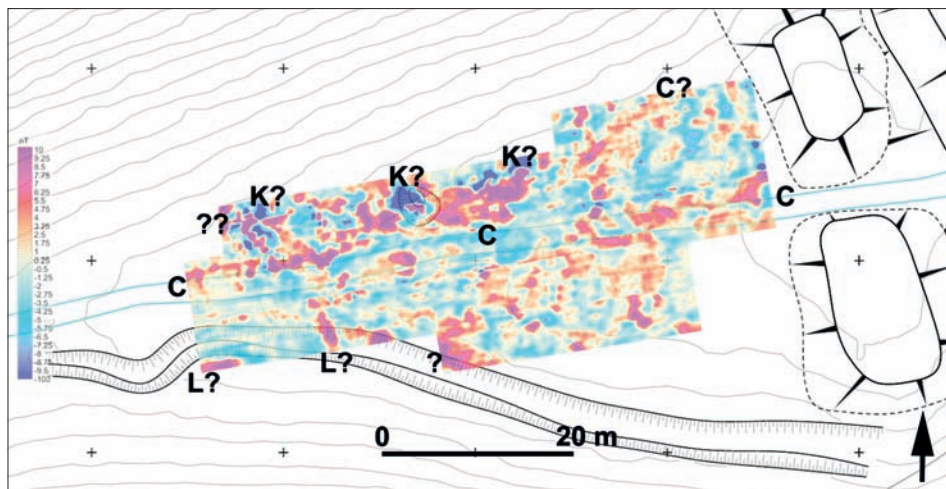
především ve vymezení průběhu opevnění. Průběh negativní liniové magnetické anomálie nad vnějším příkopem (vliv výkopu, deprese) se shoduje s průběhem liniové anomálie nízkých odporů (vliv výkopu, vlhkosti v depresi). Průběh liniové magnetické anomálie nad valem se projevil nespojitou liniovou anomálií vyšších odporů. Podpovrchová přítomnost linie souvislého zdiva ve valu je nepravděpodobná, spíše se jedná o důsledek lokálního výskytu hlinitokamenitého materiálu (popř. také pouze lokální přítomnost kamenů). Poznatek je ve shodě s výsledkem archeologické sondáže jedné z bašt jižně od přístupové cesty, kde prostý násep byl bez ztužující konstrukce (*Drobná 1953a, 198*). Výsledky obou geofyzikálních metod také naznačují, že vyvýšená plošina uvnitř bašty zřejmě nebyla (kromě valu, popř. nějakého dnes již ani podpovrchově dochovaného nižšího dřevěného ohrazení) dovnitř tábora ohrazena. Rozlišeny nebyly ani výrazněji zahloubené objekty, plošný pokles odporů uvnitř bašty může odrážet pouze povrchové úpravy plošiny pro předpokládané postavení lafetových zbraní (viz *Kypta – Podliska 2014, 622*). Lehčí předsunuté ochranné konstrukce v prostoru před baštami nelze bez archeologického ověření potvrdit. Magnetometrické výsledky naznačují úpravy terénu vně bašt, výsledky z odporového měření spíše odrážejí proměny blízkého skalního podloží.

Plocha 4. Pro ověření možnosti identifikace nejasných struktur před dalšími baštami východního opevnění tábora byl magnetometrický průzkum realizován také jižně od přístupové cesty. Nejjižnější ze čtyř bašt východního opevnění nebylo možné zkoumat vzhledem k husté vegetaci. Pro měření byla zvolena menší plocha (20 × 20 m) nad druhou z bašt jižně komunikace (*obr. 8*) při vědomí, že byla již dříve ve střední části narušena archeologickou sondou (*Drobná 1953a*). Toto místo lze identifikovat jako přerušení liniové magnetické anomálie valu a negativní liniové anomálie nad vnějším příkopem (S na *obr. 8*). Linie vnějšího valu stejně jako negativní linie nad příkopem (ML a NL na *obr. 8*) je rozlišitelná v dalších částech sledované plochy. Vnitřní prostor bašty se (přes narušení) jeví jako prázdný, resp. bez magn. anomálií. Východně od bašty můžeme sledovat lokální magn. projevy hlinitého materiálu vytěženého pravděpodobně při hloubení příkopu. Dále východním směrem je patrná úzká a krátká, slabě magnetická linie nejednoznačného původu. Její orientace je paralelní s linií bašty (L? na *obr. 8*). Také v případě sledování předpolí třetí bašty z linie východního opevnění husitského tábora byla magnetometrickým měřením rozlišena nejasná situace naznačující podobné (nenáhodné) umístění a možná též souvislost s vnější ochranou bašt.

Plocha 5. V rámci obvodového opevnění tábora jsme dále sledovali malý segment výrazně členitého terénu (8 × 33 m) probíhající napříč západním systémem dvojitého valového opevnění jižně přístupové cesty ke hradu. Vzhledem k členitosti terénu, vegetaci, ale také k účelu průzkumu bylo realizováno pouze bodové geoelektrické odporové měření. Rozsah průzkumu byl limitován vegetací, stavem i narušením valů cestami i archeologickými sondážemi (viz *Drobná 1953a* a také náčrt tábořiště od V. Vojáčka z r. 1953). Prozkoumána byla méně narušená část systému opevnění jižně cesty. Ve výsledcích kombinovaných s výřezem vrstevnicového plánu lokality můžeme nad oběma valy i reliktem příkopu uprostřed sledovat liniové anomálie nízkých odporů (HV? a P na *obr. 9*). Hodnoty svědčí spíše o převažujícím hlinitém až kamenitohlinitém materiálu podpovrchových vrstev fortifikací. Nejnižší odporové hodnoty přibližně ve směru V–Z napříč opevněním naznačují ovlivnění výsledků zasypanou archeologickou sondou. Nejvýraznější pás vysokých odporových hodnot se nachází pouze na vnější (západní) části západního valu (KD1 na *obr. 9*). Ten pravděpodobně představuje podpovrchové destrukce nebo kumulace materiálu s významným podílem kamene (kamenná destrukce či záměrné zpevnění valu ze strany od hradu?). Přítomnost kamenné destrukce zdiva je zde méně pravděpodobná. Náročnější provedení západních valů nenaznačují ani výsledky archeologických sondáží (*Drobná 1953a*, 198: hliněný násyp bez registrovaného zpevnění). Menší koncentrace vysokých odporových hodnot při východním úpatí vnitřního valu v depresi (KD2 na *obr. 9*) detekuje zřejmě rozptýlené kumulace kamenů (nelze vyloučit přemístěný materiál, vliv eroze nebo sondáží).

Vnější prostor v okolí sapy

Plocha 6. Mezi obléhacím táborem a hradním příkopem byla pro magnetometrický průzkum zvolena ukloněná a směrem k hradu postupně se zužující plocha o výměře ca 0,105 ha. Možnosti prospekce zde byly ztíženy blízkostí skalního podloží a průběhem silně erodované hlavní přístupové cesty k hradu a několika navazujících lesních stezek. V místě nejbližším hradnímu příkopu a v předpokládaném prostoru vyústění bočního přibližovacího výkopu oblátek (sapy) proto měření nebylo smysluplné. Výsledky magnetometrického měření na zájmovém segmentu plochy 5 jižně od cesty doplnilo geoelektrické odporové měření. Výsledek magnetometrického měření potvrdil, že na většině nenarušené plochy nelze očekávat podpovrchové pozůstatky zahluobených situací. Nejvíce magnetických anomálií je soustředěno v narušeném prostoru přístupových cest (C a C? na *obr. 10*) a nad severním svahem ostrohu. Zde se pravděpodobně vyskytují jak recentní kovy, tak jiné magnetické projevy blíže nespecifikovatelných aktivit a datace (K? a ?? na *obr. 10*). Pouze při jihozápadním okraji měřené plochy byly rozlišeny v okolí sapy kratší magnetické linie nejasného původu (L? a ? na *obr. 10*). Ty mohou odrážet lokálně patrné přirozené změny terénu, popř. i slabě patrnou příčnou linii jižně od cesty. Vlastní průběh části liniové terénní deprese sapy se ve výsledcích magnetometrie v jihozápadním cípu plochy magnetickými změnami neprojevil.



Obr. 10. Kombinace výřezu plánu tábora a výsledku magnetometrického průzkumu na vnější ploše 6 mezi táborem a hradním příkopem. L? – krátké magnetické linie nejednoznačného původu, ? a ?? – nejasné magnetické anomálie, K? – pravděpodobně rušivý vliv kovů, C – rušivý projev přístupové cesty ke hradu, C? – pravděpodobný rušivý projev pěšiny.

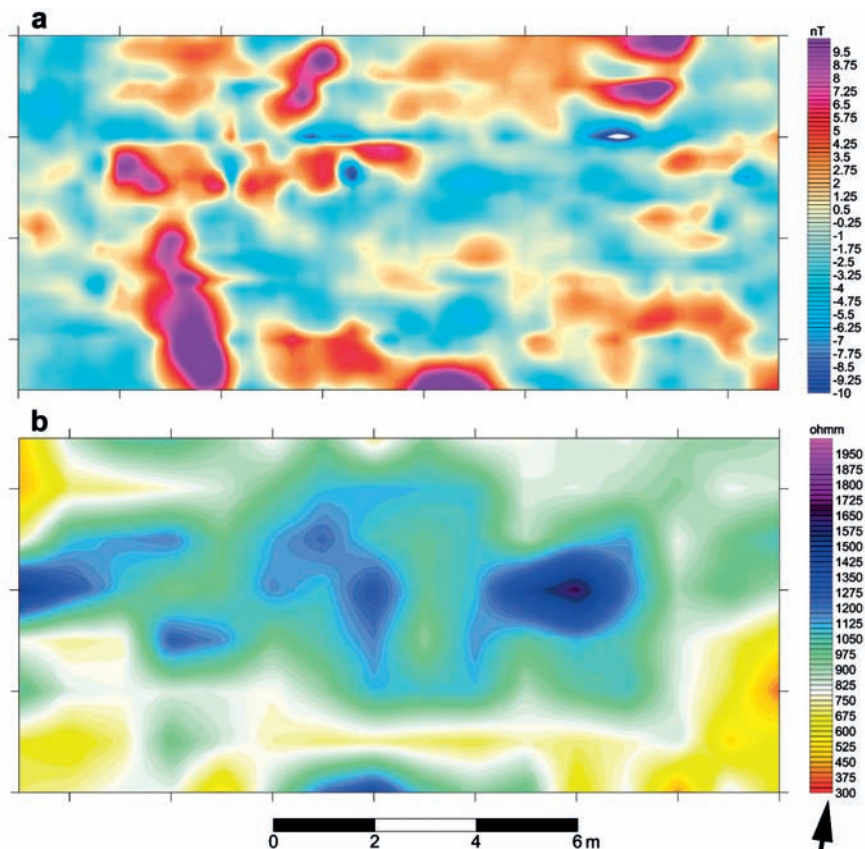
Fig. 10. Combination of camp plan inset and the results of magnetometric survey at outer area 6 between the camp and the castle ditch. L? – short magnetic lines of an ambiguous origin; ? and ?? – unclear magnetic anomalies; K? – probable disruptive impact of metals; C – disruptive manifestation of path to castle; C? – probable disruptive manifestation of path.

Výsek plochy 5 s nejasnou magnetickou linií mezi sapou a přístupovou cestou před hradem (7 × 15 m) byl doplňkově sledován také geoelektrickým odporovým měřením. Na porovnání výsledků obou metod vidíme jen minimální shodu v detekci magnetických a odporových anomálií (obr. 11). Krátké magnetické linie nejsou na výsledku odporového měření rozlišitelné, po celé střední ploše byly naměřeny pouze vysoké odporové hodnoty, odpovídající blízkému skalnímu podloží. Původ krátké magnetické linie napříč zúžení ostrožny zůstává nejasný. Při jihozápadním okraji sledované plochy pokles odporových hodnot detekoval okraj příkopu – sapy pod lesní pěšinou. Z výsledků měření (částečně rušeného) mezi táborem a hradním příkopem nevyplývá žádný argument pro podporu dobové zprávy o umístění praku v tomto prostoru (viz *Kypta – Podliska 2014*, 621).

Zhodnocení

Měření v areálu zaniklého husitského obléhacího tábora na východním předpolí Nového hradu na k. ú. Praha-Kunratice představuje první systematický geofyzikální průzkum přechodně vybudovaného tábora s poměrně dobrým zachováním i povrchových terénních tvarů objektů. Výsledky jednotlivých měření jsou vzhledem k neovlivnitelným terénním podmínkám zatíženy několika neodstranitelnými chybami. Ty nejčastěji vyplývají z členitého reliéfu tábora a v neposlední řadě také ze způsobů recentního využívání lokality. Zvolenou nenákladnou kombinaci geofyzikálních metod je možné uplatnit i v dalších, hůře povrchově dochovaných lokalitách. Základním předpokladem vhodně zvolených ploch prospekce je ale znalost předpokládaného rozsahu aktivit i terénních relikvií táborů a existence dostatečně podrobných a přesných plánů lokalit.

Areál obléhacího tábora v Kunratickém lese má plošný rozsah přibližně 2,3 ha. Dosavadní archeologické terénní sondáže nezasáhly ani 0,5 % plochy. Třídenní geofyzikální měření pokrylo téměř 50 % plochy areálu a doplňuje poznatky povrchového geodetického průzkumu reliéfních tvarů



Obr. 11. Porovnání výsledku magnetometrického (a) a geoelektrického odporového měření (b) na segmentu plochy 6.

Fig. 11. Comparison of the results of magnetometric survey (a) and geoelectrical resistivity measurement (b) at a segment of area 6.

o vrstvu podpovrchových situací (obr. 12). Výsledky přispěly k bližšímu poznání vnitřní struktury tábora, k potvrzení různých způsobů využívání jeho částí a doložily také mj. přítomnost vypálených materiálů v místech zemnic. Dohledány byly rovněž situace, jež nezanechaly na povrchu patrné stopy, popř. jejichž relikty se na povrchu terénu nedochovaly. Sledování fortifikací přispělo k rozlišení stavebních materiálů v systému západního a východního opevnění tábora. Průzkum vnější plochy naznačil další, povrchově již nezachované terénní úpravy před baštami východního opevnění a také další podpovrchově dochované objekty, související pravděpodobně s pravěkým osídlením ostrohu. Variabilita naměřených anomálií i jejich amplitud indikuje v ploše tábora nerovnoměrný stav podpovrchového dochování archeologických situací, jenž závisí na intenzitě recentního narušení terénu lokality.

Článek vznikl v rámci aktuálního výzkumného záměru ARÚ AV ČR Praha AV0Z80020508 a institucionální podpory RVO 67985912. Geofyzikální průzkum lokality bylo možné realizovat díky finanční podpoře z interního projektu NPÚ.



Obr. 12. Kombinace nového plánu tábora a výsledků magnetometrických měření. – Fig. 12. Combination of new camp plan and the results of magnetometric survey.

Prameny

- Křivánek, R. 2014:* Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na základě HS č. 714032/14 na lokalitě Praha-Kunratice, okr. Praha 4. Ms. depon. in archiv ARÚ AV ČR Praha, č.j. TX-2014-4809.
- Kypta, J. – Podliska, J. 2013:* Praha 4 – Kunratice. Povrchový (nedestruktivní) výzkum reliktů obléhacích prací v předpolí Nového hradu u Kunratic, pč. 863/1. Nálezořá zpráva č. NAV 2013/1. Ms. depon. in NPÚ HMP, Praha.

Literatura

- Boschi, F. 2011:* Geophysical Survey of the Burnum Archaeological Site, Croatia. *Archaeological Prospection* 18/2, 117–126.
- Davies, J. L. 2005:* Old Forts. New Plans. Geophysical Survey and the Archaeology of the Roman Army in Wales. In: Z. Visy ed., *Limes XIX. Proceedings of the XIXth International Congress of Roman Frontier Studies held in Pécs, Hungary, September 2003*, Pécs, 95–106.
- Drobná, Z. 1953a:* Husitský polní tábor u Kunratic. *Svobodné slovo* 12. 4. 1953.
- 1953b: Husitský polní tábor u Kunratic. *Historie a vojenství* 2, 197–200.
- Durdík, T. 1986:* Hrad Václava IV. v pražských městech a jejich nejbližším okolí. *Documenta Pragensia* 6, 24–46.
- 1987: Praha 4 – Kunratice, hrad Nový hrad. In: *Výzkumy v Čechách 1984–1985*, Praha, 168–169.
- 1999: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha.
- Fassbinder, J. W. E. – Sternberg, R. – Zanier, W. – Ebner, D. – Rageth, J. 2014:* Magnetic prospecting of the Roman military camp at Septimer Pass (Switzerland). In: R. H. Tychok ed., *Proceedings of the 38th International Symposium on Archaeometry – May 10th–14th 2010, Tampa, Florida*. *Open Journal of Archaeometry* 2, 5303.
- Groh, S. 2009:* Neue Forschungen an der Bernsteinstraße in Nordwestpannonien. Die römischen Militärlager von Strebersdorf und der Vicus von Strebersdorf-Frankenau/Frankenava (Mittelburgenland), *Archäologie Österreichs* 20/2, 59–64.
- 2012: Forschungen zur Urbanistik und spätantik-byzantinischen Fortifikation von Aquileia (Italien). Bericht über die geophysikalischen Prospektionen 2011. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 81, 67–96.
- Hankinson, E. – Jones, N. W. 2007:* Roman Military Sites in north-east and east Wales. Geophysical Survey at Caersws 1, Dolau Bridge near Nantmel and Clyro. CPAT Report 854. Welshpool, Powys.
- Hopewell, D. – Hodgson, N. 2012:* Further Work at Llanfor Roman Military Complex. *Britannia* 43, 29–44.
- Křivánek, R. 2001:* Přínos měření cesiovými magnetometry pro průzkum i výzkum archeologických lokalit v Čechách v letech 1999–2000. In: R. Nekuda – P. Kouřil – J. Unger edd., *Ve službách archeologie III*, Brno, 114–131.
- Kypta, J. – Podliska, J. 2014:* Tábor obléhatelů na předpolí Nového hradu u Kunratic (1420/1421). Povrchový průzkum a srovnání s analogickými lokalitami. *Archeologické rozhledy* 66, 609–632.
- Neubauer, W. – Doneus, M. – Trinks, I. – Verhoeven, G. – Hinterleitner, A. – Seren, S. – Löcker, K. 2012:* Long-term Integrated Archaeological Prospection at the Roman Town of Carnuntum/Austria. In: P. Johnson – M. Millett eds., *Archaeological Survey and the City*, Oxford, 202–221.
- Pringle, J. K. – Doyle, P. – Babits, L. E. 2007:* Multidisciplinary Investigations at Stalag Luft III Allied Prisoner-of-war Camp: The Site of the 1944 “Great Escape”, Zagan, Western Poland. *Geoarchaeology: An International Journal* 22, 729–746.
- Saey, T. – Stichelbaut, B. – Bourgeois, J. – Van Eetvelde, V. – Van Meirvenne, M. 2013:* An Interdisciplinary Non-invasive Approach to Landscape Archaeology of the Great War. *Archaeological Prospection* 20, 39–44.
- Smart, Ch. 2013:* Calstock Roman Fort. Tamar Valley Area of Outstanding Natural Beauty: <http://www.tamarvalley.org.uk/wp-content/uploads/2011/02/Calstock-booklet-13MB.pdf>
- Staveley, D. 2014:* A geophysical survey at Summerdown camp, Eastbourne: <http://www.scribd.com/doc/210856970/Snuffler-1305>
- Watts – Plumpkin, E. 2013:* Viking Torksey: Inside the Great Army’s winter camp. *Current Archaeology*: <http://www.archaeology.co.uk/articles/viking-torksey-inside-the-great-armys-winter-camp.htm>
- Woolliscrofte, D. J. – Hoffmann, B. 2011:* Excavation and geophysical survey at the roman fort at temporary military camp of Brochaste: <http://www.theromangaskproject.org.uk/Pages/Papers/Bochastle.html>

Geophysical survey on the grounds of the Hussite siege camp in the foregrounds of Nový hrad in Prague-Kunratice

The geophysical survey on the grounds of the Hussite siege camp in front of Nový hrad in Prague-Kunratice was conducted as part of the surface survey and archaeological evaluation of the site by the National Heritage Institute. Nearly 50 % of the total 2.3 ha of the camp (including the lines of fortifications) that could be accessed today (the land is afforested) was investigated using two geophysical methods. The areas for geophysical survey were chosen in cooperation with archaeologists with regard to the earlier results of archaeological survey by trenching and also with respect to the results of new surface surveys, including geodetic surveys (see *Kypta – Podliska 2014*). The choice of areas for survey was also influenced by the current condition and local topography of the terrain. Six separate areas were investigated on the grounds of the camp. A total area of 0.9115 ha was subjected to magnetometric survey, while geoelectrical resistivity measurement was used to measure 0.0867 ha.

The two largest areas were investigated using magnetometric survey inside the fortified part of the camp (*fig. 2–5*). Relatively distinct magnetic anomalies and grids of lines enabled a reliable demarcation of the built-up area with sunken dwellings. Also detected were relics of situations and probable structures no longer visible on the surface of the terrain and therefore not documented on the plan of the camp. Thanks to the possibility of a detailed comparison of geophysical results with the plan of the camp, it was also possible to establish the presence of burnt materials (and metals) in the fill of sunken features; the presence of fire pits had been established by an earlier archaeological excavation (*Drobná 1953b*). The survey also made it possible to identify spaces without significant magnetic anomalies around the access paths inside the camp. The results confirm the archaeological assumption of a different use of these areas, which were open or featured only shallow and above-ground structures.

Three areas were surveyed along the military camp fortifications (*fig. 6–9*). Two areas were investigated by means of magnetometric survey at select locations along the eastern camp fortifications; at one spot the survey was supplemented with separate geoelectrical resistivity measurement. The survey results confirmed the course of the ramparts and the outer ditch with sporadic outer mounds of earth from the ditch. The rampart was clearly made only of earth, mostly of a soil, or stone and soil nature. The terrain was only slightly modified at the site of the bastions. A group of smaller sunken features, perhaps relics of the prehistoric settlement of the site, was probably identified outside the eastern fortifications. Prehistoric settlement had already been demonstrated by the earlier archaeological excavation of sunken dwellings inside the camp (*Drobná 1953b*). Another area above a segment of the western fortifications was investigated only by means of geoelectrical resistivity measurement. The results suggest differences in the use of building materials in the system of the western fortifications of the camp, where part of the rampart closest to the castle was evidently strengthened with stones.

One area was investigated by magnetometric survey outside the camp, between the fortifications and the castle (*fig. 10, 11*); the survey at this location was supplemented with geoelectrical resistivity measurement. The presence of large cut features outside the camp is not probable at this location. Geophysical results were also used for a more general evaluation of the preserved condition of the site. From this perspective, the considerable variability in the measured anomalies and their amplitude on the surface of the camp confirm the uneven state of the underground preservation of the archaeological situations. This condition is closely related to the intensity of the recent disruption of the terrain at the site. Despite the limits of the survey, the selected combination of two geophysical methods is an appropriate approach for the quick survey and evaluation of the subsurface potential of the site, one that could also be effective in the survey of other similar locations.

English by *Zuzana Maritz*

MATERIALIA

K osídlení labské nivy v eneolitu a starší době bronzové: sídelní areál s půdorysy kúlových domů u Kozel, okr. Mělník

Milan Zápotocký

Sídelní poloha situovaná při okraji terasy würmského stáří uprostřed labské nivy byla s většími přestávkami užívána od časného eneolitu do počátku starší doby bronzové. Poté ji z větší části překryl písečný přesyp, který uchránil nálezově bohatou kulturní vrstvu. Podle analýzy keramiky se zde vystřídalo pět sídelních fází. Z nejstarší, michelsberské fáze je půdorys domu č. 3, první tohoto typu v Čechách. Také další půdorys, č. 4, představuje první objev svého druhu v zemi, tentokrát ze staršího (baalberského) období kultury nálevkovitých pohárů. Stejně unikátní objekty jsou v kontextu své doby další tři půdorysy: lodovitý, č. 1, ze čtvrté fáze, patříci kultuře zvoncovitých pohárů, a dvojice úzce obdélníkových domů č. 5, 6 ze staršího období únětické kultury. Výzkum a sběry umožnily stanovit přibližnou velikost sídelního areálu, včetně hrubého odhadu plochy osazené v té které fázi. Pro funkci sídliště měla zřejmě podstatný význam poloha na aktivním toku Labe, jež bylo zároveň jednou z nejvýznamnějších dálkových komunikací Čech. Zánik sídelního areálu někdy po r. 2000 př. Kr. lze pak vysvětlit jako důsledek přesunu řeky jižněji, čímž se meandr, při jehož břehu areál ležel, změnil ve slepé rameno.

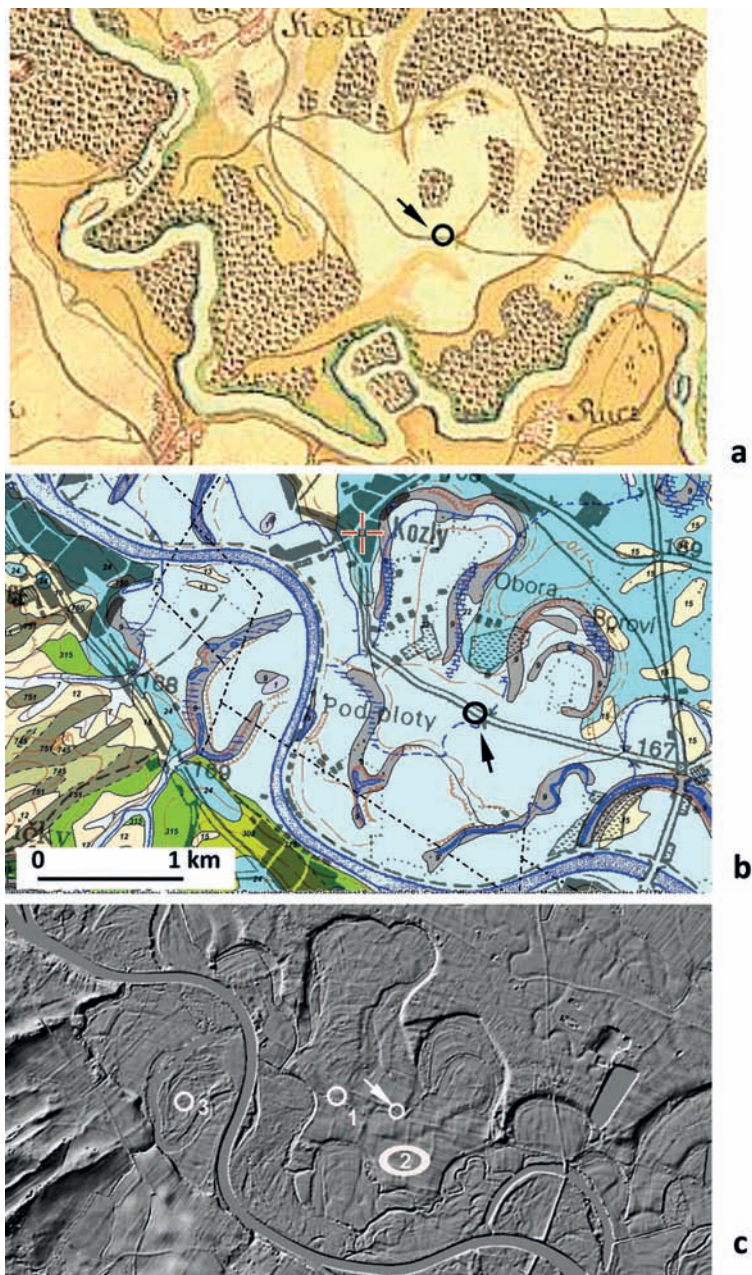
střední Čechy – Labe – niva – eneolit – starší doba bronzová – sídelní areály – domy

Remarks on the Eneolithic and Early Bronze Age settlement of the Elbe flood plain: Settlement area with post constructions of longhouses at Kozly, Central Bohemia. The settlement area situated at the edge of a Würm-dating terrace in the centre of the Elbe flood plain had been used – with longer breaks – since the Early Eneolithic until the beginning of the Early Bronze Age. Thereafter, a sand dune mostly covered it and protected the rich in finds cultural layer. Pottery analysis attests for five different settlement phases. The earliest, Michelsberg phase yielded the ground plan of house no. 3, the first of this type in Bohemia. The ground plan of another house, no. 4, also represents the first detected instance of this type in the country, dating to the early (Baalberg) phase of the Funnel Beaker culture. The ground plans of three more houses are equally unique in their chronological context: ship-shaped ground plan, no. 1, belongs to the 4th phase and dates to the Bell Beaker culture, and two narrow rectangular houses, no. 5 and 6, belong to the early phase of the Unětice culture. Excavation and surface survey enabled assessment of the approximate size of the settlement area, including a rough estimate of the area occupied in each particular phase. The position of the settlement next to the active Elbe watercourse seems to have significantly determined its function, since the Elbe river represented one of the most important means of long-distance communication in Bohemia. The decline of the settlement area approx. after year 2000 BC may then be explained as consequence of the river's relocation southward, which turned the meander where the settlement existed in a dead-end channel (palaeochannel).

Central Bohemia – the Elbe river – flood plain – Eneolithic – Early Bronze Age – settlement areas – houses

1. Přírodní prostředí a poloha naleziště

Otázka pravěkého osídlení labské nivy se těšila zvýšenému zájmu již v 90. letech 20. stol., kdy se také stala jedním z témat rozvíjející se krajinné archeologie. Úsek středního Polabí mezi Brandýsem n. Labem a Mělníkem, v jehož středu zkoumaná lokalita leží, byl pak zvláště podrobně sledován v r. 1992 v rámci projektu „Ancient Landscape Reconstruction in Northern Bohemia“ (ALRNB), jehož výsledky byly prezentovány v řadě prací (především *Dreslerová 1995; Dreslerová et al. 2004; Dreslerová – Pokorný 2004*). Výzkum u Kozel byl vedený takřka půlstoletí před tímto projektem, nicméně ukazuje se, že jeho vyhodnocení může poskytnout nová data k sídelní strategii praktikované v této svébytné ekozóně staré sídelní oblasti Čech v období staršího pravěku.



Obr. 1. Krajina mezi Kozly a Kostelem nad Labem podle: (a) 1. vojenského (josefského) mapování z let 1763–1783, (b) geologické mapy 1 : 50 000, (c) digitálního modelu povrchu; poloha výzkumu označena šipkou, č. 1–3 sídelní areály v blízkosti Čihadel: 1 Marečkova pískovna a pole, 2 sběry v rámci projektu ALRNB, 3 Kozly – hradiště.

Fig. 1. Landscape between Kozly and Kostelec nad Labem according to: (a) the first military (Joseph's) survey in years 1763–1783, (b) geological map 1 : 50 000, (c) digital surface model; location of the excavation indicated by an arrow, nos. 1–3 settlement areas in the vicinity of Čihadla: 1 Mareček's sand quarry, 2 surface survey as part of the ALRNB project, 3 Kozly – hillfort.

Krajina mezi Neratovicemi a Kostelcem n. L. je typickou polabskou rovinou. Značnou část z ní zabírá niva Labe, široká na tomto úseku 1,5 až 2,5 km, při jejímž severním okraji lokalita leží. Povrch nivy, tvořené z větší části šterkopísky teras würmského stáří, je zbrzděný četnými starými meandry, vodotečemi a melioračními strouhami. Vegetačním krytem jsou zde, kromě lužních lesů, louky a pole, zatímco na terasách risského stáří, jež nivu ohraničují, se střídají pole a borové lesy. Současným půdním typem je zde hnědá půda (Tomášek 2007, mapa). Podle rekonstrukční mapy vegetace by přirozeným porostem zde měla být kostřavová borová doubrava (Neuhäuslová et al. 2001, 202, mapa). Klimaticky zdejší oblast spadá do okrsku A2 (teplý, suchý, s mírnou zimou: Hazdrová et al. 1983, 17).

Zkoumaná lokalita se nachází v poloze Čihadla, 1,2 km na JV od Kozel, jež jsou dnes součástí obce Tišice (obr. 1; 3). V 60. letech 20. stol. se zde při obou stranách okresní silnice do Kostelce n. L. nacházela dvojice pískoven: severní (Hádkova) na poli kat. č. 395/5 a jižní (Chalupova) na poli kat. č. 329 (obr. 2). V době výzkumu byly obě již opuštěné a písek tu těžili jen příležitostně místní občané. Plocha s pískovkami leží v úrovni 165–166 m n. m., a je tak ohrožena jen povodněmi na úrovni stoletých vod (hladina dnešního Labe, ca 1 km západně odtud, je v úrovni 160 m n. m). Geologicky jde o terasu VIIb würmského stáří, označovanou též jako vyšší nivní stupeň (Balatka – Sládek 1965). Její rovný povrch je zde rozčleněn zaniklými říčními rameny – paleomeandry (obr. 1: b, c). Paleomeandr, podél jehož břehu se plocha s oběma pískovkami táhne, je staroholocénního stáří (Butler 1993). Výrazný terénní stupeň, lemující pole s jižní pískovnou, byl původně jeho břehem. Bod 0 na okraji sondy 11, z něhož vycházelo zaměření výzkumu, převyšoval úroveň paleomeandru o 133 cm. Od pískovny k J a Z se terén povlovně svažoval o ca 1 m v sotva znatelný žlab, naznačující pokračování tohoto starého říčního ramene. Jeho průběh se dal sledovat podle tmavšího zbarvení ornice na polích, přes která v šíři ca 70 m přecházel: od kat. č. 327/4 k Z přes pole kat. č. 331 na kat. č. 345, kde se stočil k S, aby po ca 400 m vyústil do obloukovitého torza paleomeandru dosud zčásti zavodněného. V době jarního tání bývala pole v těchto místech podmáčená či zalitá vodou.

V současnosti má krajinný reliéf poněkud odlišný ráz. Terén s oběma pískovkami byl po skončení výzkumu v 70. letech 20. stol. zplanýrován a upraven na pole. Znivelizován byl do té míry, že zanikl i výrazný terasový břeh paleomeandru, při jehož břehu pravěký sídelní areál ležel.

2. Výzkumy v l. 1956–1957 a 1960–1961

2.1. Starší nálezy a záchranná akce v r. 1956

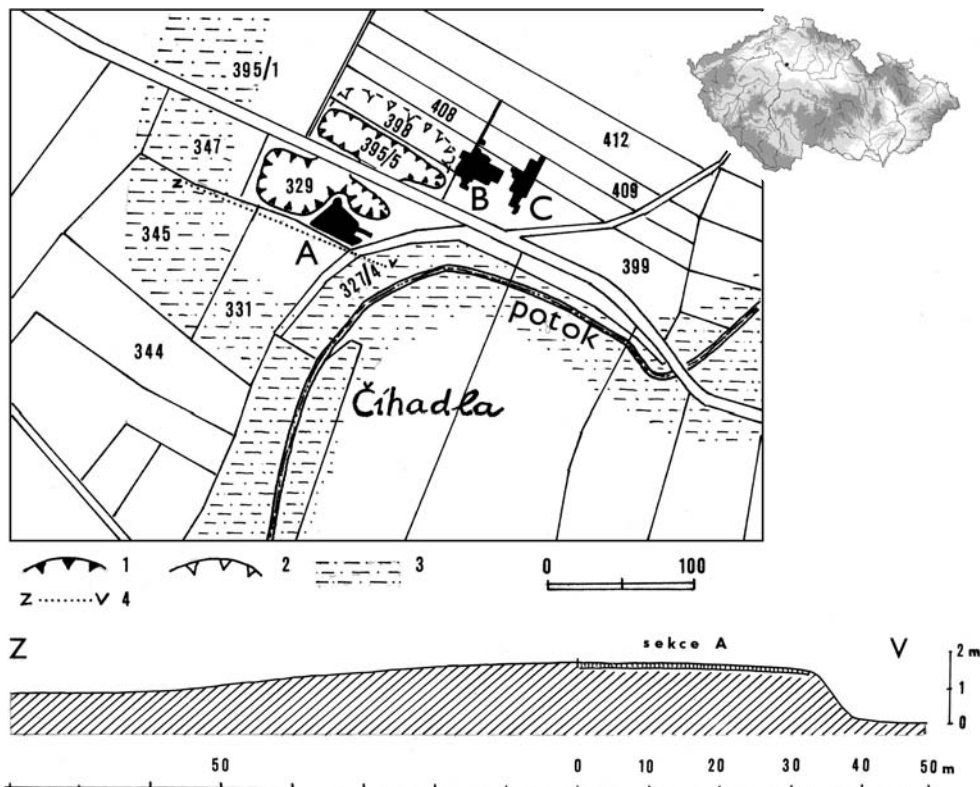
Jako archeologická lokalita byly obě pískovny na Čihadlech známé už dříve. Starším nálezem ze severní (Hádkovy) pískovny je nezdobený pohár s uchem z kostrového hrobu kultury zvoncovitých pohárů (Hájek 1968, 44). V r. 1955 jsem při průzkumu v obou pískovnách pozoroval souvislou tmavě hnědou humózní vrstvu. O rok později jsem z ní získal i drobné atypické střepy a v severní pískovně prokopal dva porušené objekty:

Objekt 1/1956. Jáma kotlovitého profilu, dm. 55 cm, hl. 80 cm, tmavě hnědý písčité zásyp zčásti sesutý pod profilem. Nálezy: amfora dvojjuchá; okraj krátce vyhnutý, kónické hrdlo odsazené, cibulovité tělo s výraznou výduti, dno lehce odsazené, p. šedý až černý, pův. leštěný, v. 263, obr. 4: 2. – Atypické střípky (počet ?). M Mělník č. 10330. – Datování: k. únětická.

Objekt 2/1956. Zbytek jámy kotlovitého profilu, dm. 60 cm, hl. 62 cm, tmavě hnědý písčité zásyp. Na dně objektu, obrácená ústím dolů: část oble dvojkónické mísy, na výduti jazykovité pupky (pův. čtyři); p. hrdlo hlazené, tělo vodorovně i svisle hrubě prstované, zach. v. 120 mm, o-dm. ca 135 mm, obr. 4: 1. M Mělník č. 10331. – Datování: k. únětická.

2.2. Výzkum v l. 1957, 1960–1961: cíl, metoda a průběh výzkumu

Podle dvojice jam z r. 1956 se zdálo, že zde bylo zasaženo sídliště ze starší doby bronzové. Krátce poté se však mezi atypickými střepy sebranými pod jihovýchodním profilem jižní pískovny našly i dva zdobené zlomky nádob kultury zvoncovitých pohárů. Následující výzkum, vedený jako záchranný, byl proto zahájen též s nadějí, že se zde podaří odhalit sídliště této kultury, jež jsme do té doby z Čech prakticky neznali. Urychlené závěry, vyvozené z první sezóny (Zápotocký 1960) – totiž



Obr. 2. Kozly, trať Čihadla. Poloha výzkumu na katastrální mapě: jižní plocha (sekce A, u Chalupovy pískovny) a severní plocha (sekce B, C) východně od Hádkovy pískovny; doplněny hranice obou pískoven dle stavu v r. 1960, poloha Z–V profilu a čerchované přibližné rozsah zaniklých labských ramen. – Dole: Z–V profil jižně od pískovny na kat. č. 329. Obr. 2–18, 27 kresba a foto autor, obr. 19–26 kresba T. Mazálková.

Fig. 2. Kozly, location Čihadla. Location of the excavation at the cadastral map: southern part (section A, by the Chalupa's sand quarry), and the northern part (sections B, C) to the east of the Hádek's sand quarry; boundary of both sand quarries as of the 1960 situation, location of the W–E cross section and the estimated extension of the former Elbe channels (dash-and-dot). – Bottom: W–E cross section to the south of the sand quarry at cadaster no. 329.

že jde o sídlištní lokalitu zvoncovitých pohárů s prvky starší fáze únětické kultury – byly dané malým rozsahem zkoumané plochy, a pak také odpovídaly tehdejšímu stavu relativní chronologie, jenž koexistenci obou kultur nevyklučoval. Následující dvě výzkumné sezóny ale tyto závěry podstatně modifikovaly.

Cílem výzkumu vedeného v následujícím roce a poté ještě v l. 1960–1961 bylo ověřit rozsah a stáří pravěkého osídlení v prostoru obou pískoven. Skrýváno proto na dvou plochách: jižní, označené jako sekce A, a severní, se sekcemi B a C. Při vyměřování sond jsme se orientovali na průběh kulturní vrstvy, zřetelně se rýsující na středním a východním úseku profilů obou pískoven. Výzkum jsem vedl v letních měsících r. 1957 a 1960–1961.

Metoda výzkumu byla ve své době standardní, tj. v první fázi provedena ruční skrývka ornice včetně vrstvy vátoho písku a kulturní vrstvy, poté povrch začištěn a ohraničený obrysy kúlových jam a jámových objektů, jež se ve šterkopisčím podloží zřetelně rýsovaly. Po vybrání a zakreslení objektů pořízeny celkový plán a fotodoku-



Obr. 3. Kozly – Čihadla, pohled od SV; stav v l. 1956–1961.

Fig. 3. Kozly – Čihadla, view from the south (top) and north-east (bottom); as of 1956–1961.

mentace. Nálezy sáčkovány na sekci A podle sond a objektů, teprve u sekcí B a C jsme sondy dělili na sektory a sáčkovali podle sond, sektorů a objektů. Souběžně s odkryvem jsme sledovali stav, resp. prezenci/absenci kulturní vrstvy a dokumentovali profily sond. Kromě celkové nivelace jsme po skončení výzkumu ještě zaměřili dva vzájemně na sebe kolmé profily, každý o délce 110 m.

Akutním problémem oněch let byl nedostatek pracovních sil. Prostřednictvím Národních výborů v okolních obcích se většinou nepodařilo získat více než čtyři dělníky, vesměs důchodce ve věku 65–80 let. Proto jsme už nestihli skrýt plochu mezi sekcemi B a C, ani sondovat severně od sekce C, kam pokračovala kulturní vrstva. Eventuální další výzkum byl pak vyloučen výhledovým plánem místního JZD, podle něhož měla být plocha tohoto neobdělávaného pozemku přeměněna v zelinářské pole.

V první sezóně (3.–8. 6. 1957), jež navázala na záchrannou akci z r. 1956, skryta část sekce A; podána o ní náleзовá zpráva (čj.1504/59 v archivu Archeologického ústavu AV ČR Praha, dále ARÚ) a informace v odborném tisku (*Zápotocký 1960*). Ve druhé sezóně (13. 6. – 9. 7. 1960) dokončena sondáž v sekci A, poté započat odkryv v severní části lokality, v sekci B. Ve třetí sezóně dokončena sekce B a poté skryta a dokončena sekce C; srov. náleзовá zpráva čj. TX-2014-0039 v archivu ARÚ AV ČR Praha (*obr. 5*).

Celková rozloha prozkoumané plochy měřila 1263 m², přičemž ve všech třech sekcích zjištěno kromě náleзовé bohaté kulturní vrstvy celkem 22 objektů, včetně dvou kostrových hrobů, a 434 kůlových jam, z nichž část umožňovala rekonstrukci šesti půdorysů domů.

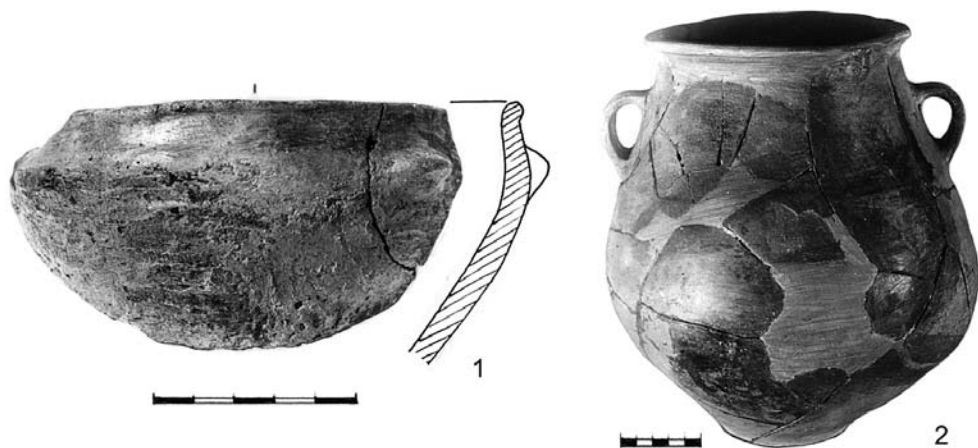
2.3. Terénní situace

2.3.1. Půdní poměry

Povrchová vrstva (ornice) je zde klasifikována jako hnědá půda vyvinutá na nekarbonátových terasových písčích (Půdní mapa ČR, list 12–22 Mělník z r. 1991). Podle půdně interpretační mapy (list 12–22 Mělník, 1992) je její produkční potenciál ze sedmistupňové škály zemědělských půd (A–G) na stupni F, tj. druhém nejnižším. Mezi ní a svrchní horizont terasy se ve všech třech zkoumaných sekcích vsouvaly jeden či dva další půdní horizonty: tmavý, humózní, který zde označujeme jako kulturní vrstvu, a jemný vátý písek. Na odkrytých plochách se tak střídaly čtyři varianty půdních profilů (pro sekci C srov. *obr. 6*, pro sekce A, B srov. náleзовou zprávu):

V místech, kde pod ornici chyběla kulturní vrstva a pravěké objekty, byla následnost vrstev dvojí:

- 1) A – šedohnědá písčitá hlína o síle 15–30 cm – ornice;
 - B – rezavě hnědý šterkopísek o průměrné mocnosti 10 cm – svrchní horizont říční terasy;
 - C – žlutohnědý šterkopísek – říční terasa.
- 2) A – šedohnědá písčitá hlína o síle 15–30 cm – ornice;
 - P – jemný hnědožlutý písek o průměrné mocnosti 10 cm – písečný přesyp;
 - B – rezavě hnědý šterkopísek o průměrné mocnosti 10 cm – svrchní horizont říční terasy;
 - C – žlutohnědý šterkopísek – říční terasa.



Obr. 4. Kozly – Čihadla. Severní (Hádkova) pískovna, nálezy z r. 1956: 1 objekt 2/1956; 2 objekt 1/1956.
 Fig. 4. Kozly – Čihadla. Northern (Hádek's) sand quarry, finds from year 1956: 1 feature 2/1956; 2 feature 1/1956.

V místech s kulturní vrstvou a objekty byla následnost vrstev opět dvojího druhu:

- 3) A – šedohnědá písčitá hlína o síle 15–30 cm – ornice;
 P – jemný hnědožlutý písek o průměrné mocnosti 10 cm – písečný přesyp;
 KV – tmavě hnědý až hnědočerně žíhaný štěrkopísek – kulturní vrstva, objekty, kůly;
 B – rezavě hnědý štěrkopísek o průměrné mocnosti 10 cm – svrchní horizont říční terasy;
 C – žlutohnědý štěrkopísek – říční terasa.
- 4) A – šedohnědá písčitá hlína o síle 15–30 cm – ornice;
 KV – tmavě hnědý až hnědočerně žíhaný štěrkopísek – objekty, kůly, místy ještě kulturní vrstva;
 B – rezavě hnědý štěrkopísek o průměrné mocnosti 10 cm – svrchní horizont říční terasy;
 C – žlutohnědý štěrkopísek – říční terasa.

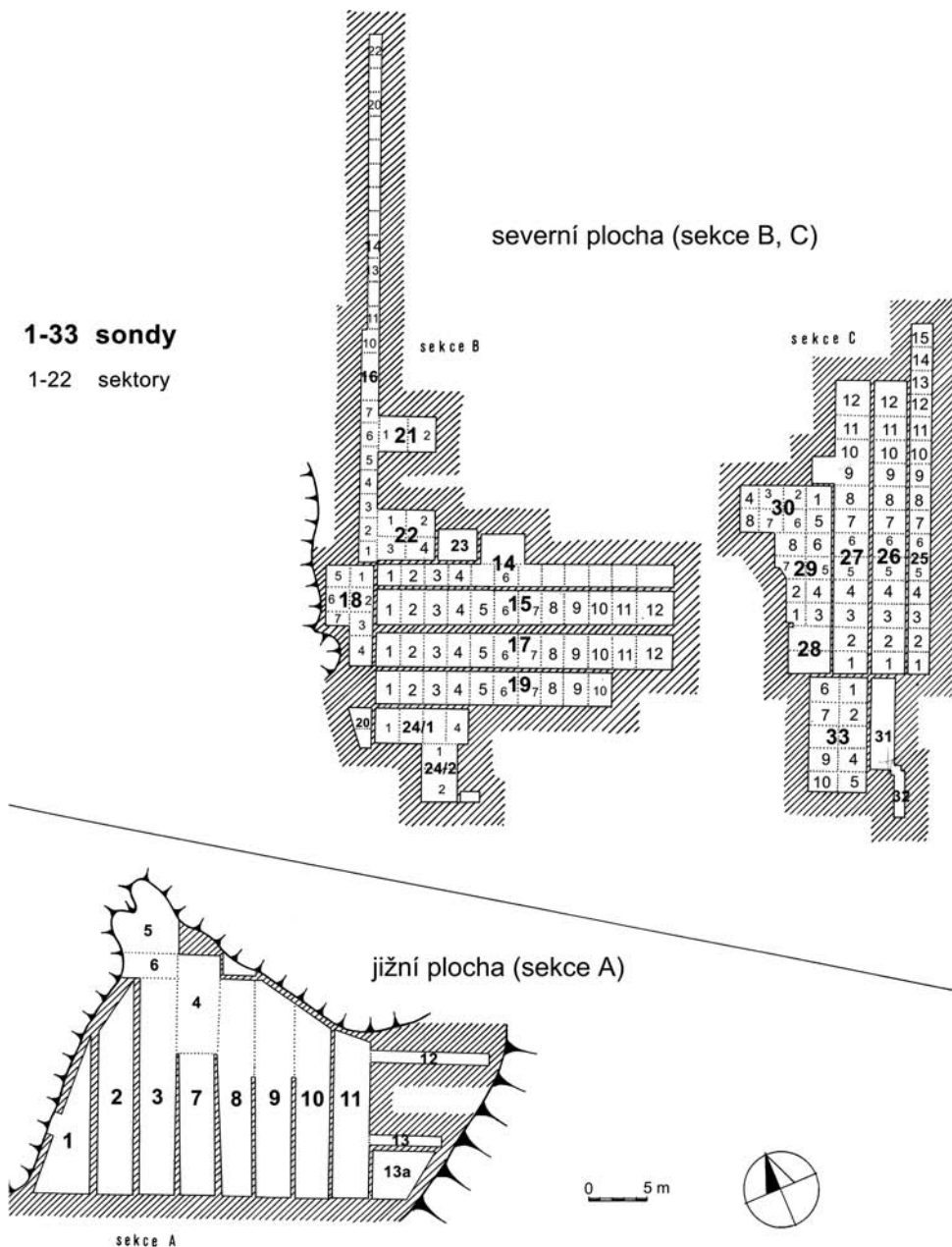
Pravěké objekty a kulturní vrstva se tedy nacházely buď přímo pod ornici, nebo se mezi ně a ornici vsouvala vrstva váteho písku.

Písečný přesyp. Vrstva váteho písku, jež na většině zkoumané plochy překryla kulturní vrstvu a objekty, byla vcelku slabá. Na jižní ploše, v sekci A, její mocnost kolísala od 5 do 10 cm, na severní ploše, v sekcích B, C, sílila místy až na 20 cm, v sondě 18 až na 30 cm.

Podle V. Příbyla (1972, 6) v literatuře převládá názor, že naváté písky a přesypy náležejí svým stářím do nejmladšího pleistocénu nebo do rozhraní pleistocénu a holocénu, nicméně prokázáno je též jejich podstatně nižší stáří (postglaciál až subrecent-recent). Obdobné situace pozoroval na jiných místech Polabí, na Poděbradsku, Pardubicku a Hradecku už K. Žebera (1955) a také ca 2,5 km severozápadně od naší lokality, na známé mezolitické stanici v prostoru písečné duny, zjistil J. Petrbok (1937) převátí zhlíněné vrstvy se střepy z doby halštatské. V našem případě můžeme s jistotou říci jen to, že k navátí přesypu došlo někdy po starší době bronzové. Ve zdejší krajině se písek věje i v současné době a při silném větru v suchých letních i zimních měsících tu dochází k písečným bouřím, po nichž na polích zůstávají písečné závěje

Kulturní vrstvu, resp. pracovně takto označený půdní horizont, jsme pozorovali v obou pískovnách už při průzkumech v 50. letech. Na profilech sond v sekcích A–C se jevila jako pás tmavě hnědého až hnědočerného štěrkopísku různé síly, od 4–5 cm do 20–30/35 cm, před vyklíněním přecházela do rozptýlených tmavě hnědých skvrn a prosaků. Barvou ani konzistencí se nelišila od výplně objektů a kůlových jam. Nasedala na štěrkopísčité podloží terasy, jehož povrch byl na všech třech zkoumaných plochách rovný, bez depresí. Dochovala se všude tam, kde ji kryl vátý písek; v místech, kde tento chyběl, se obvykle vytrácela.

Na jižní ploše, v sekci A, jsme ji sledovali ve dvou směrech na 40 profilech. Mocnější, v síle max. 20 cm, byla jen v jižní partii sekce, k severu se po pěti až deseti metrech na profilech buď ztrácela, nebo slábla na 5–8 cm



Obr. 5. Kozly – Čihadla, výzkum v l. 1957, 1960–1961. Číslování sond a sektorů na sekcích A (sondy č. 1–13), B (sondy č. 14–24) a C (sondy č. 25–33). K poloze sond viz obr. 2.

Fig. 5. Kozly – Čihadla, excavation in years 1957, 1960–61. Numbering of trenches and sectors within section A (trenches no. 1–13), B (trenches no. 14–24) and C (trenches no. 25–33). See fig. 2 for the location of the trenches.

sekke C, profily sond:

Z-V profily

sondy 30 - 27 - 26 - 25:



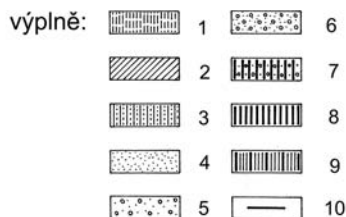
sondy 28 - 27 - 26 - 25:



sondy 33 - 31 - 32:



Z — 10 5 0 5 m V



J-S profily

sondy 33 - 28 - 29 - 30:

0
60 cm

sondy 33 - 26:



sondy 32 - 31 - 25:



J 0 5 10 15 20 25 30 35 40 m S

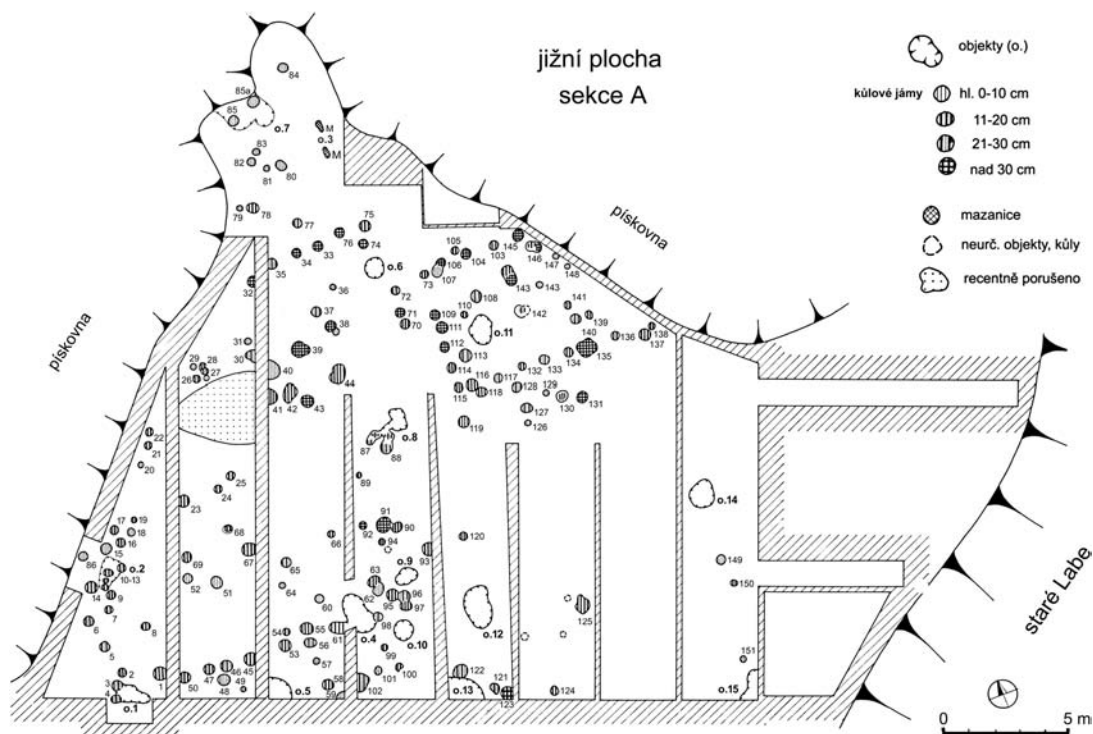
Obr. 6. Kozly – Čihadla. Severní plocha, sekce C, profily sond 25–33.

Fig. 6. Kozly – Čihadla. Northern area, section C, cross-sections of trenches no. 25–33.

a po desátém metru mizela. Výjimkou byl prostor sondy 10, kde se zachovala v celé délce sondy v síle klesající z 20 cm (J) na 5–8 cm (S).

Na severní ploše se tato humózní vrstva dochovala téměř v celé její rozloze. V sekci B (65 profilů) měla jazykovitý tvar táhnoucí se v šíři ca 40–50 m a síle až 20 cm od Z, od okraje Hádkovy pískovny, k V, kde se po 20.–25. m vytrácela. Podobně mizela i v severní a jižní části sekce. Souvrství omnice a vátého písku kryjící kulturní vrstvu tvořilo v těchto místech nevýraznou terénní vlnu, jež se od Z směrem k V, S i J snižovala. V sekci C (59 profilů, obr. 6) ležela také na téměř celé ploše, zde ale vyznívala k J, přičemž k V ani k Z, směrem k sekci B, její mocnost neklesala. Maxima, až 35 cm, dosahovala v severním úseku sond 25–27 a v této síle, jak jsme ověřili i několika vrty, pokračovala dále k S, na kat. č. 408.

Předpokládáme, že uloženina, kterou zde označujeme jako „kulturní vrstvu“, je reliktem původní nedegradované půdy staroholocénního stáří vyvinuté na terase vyššího nivního stupně. Kvalitu „kulturní vrstvy“ – tedy vrstvy s různým podílem keramických zlomků pravěkého stáří – nabyla jen v prostoru pravěkého obytného areálu, jenž – soudě dle rozložení kúlových jam – zabíral téměř celou zkoumanou plochu. V době osídlení byla její mocnost na celé ploše terasy nejspíše zhruba stejná, minimálně 30–35 cm. Že se tato stará půda dochovala jen místy, především tam, kde ji chránila vrstva vátého písku, bylo zřejmě důsledkem více činitelů, které modelovaly písčité povrch terasy během čtyř tisíciletí po posledním, tedy starobronzovém osídlení. V úvahu přichází, kromě novodobé kultivace a denudace během „stoletých“ vod, především působení větru za aridních sezón. O působení větru na ráz zdejší krajiny výmluvně svědčí i pás písčiny dun táhnoucí se při okraji riské terasy v lesích mezi



Obr. 7. Kozly – Čihadla. Jižní plocha, sekce A, celkový plán.

Fig. 7. Kozly – Čihadla. Southern area, section A, general plan.

Kozly a samotou Na kopě, ca 1,5 km severně odtud. Zvlnění povrchu větrnou deflací by také vysvětlovalo ostrůvkovitý ráz kulturní vrstvy a různou sílu i směr jejího vyznívání: v sekci A k severu, v sekci B od západu jazykovitě k východu, v sekci C k jihu.

Recentní zásahy. Kromě objektů pravěkého stáří se na všech třech sekcích vyskytly také plochy různých rozměrů s výplní shodnou s ornici. Jejich velikost kolísala od malých skvrn až po plochy zabírající několik čtverečních metrů. Jednalo se nejspíše o pozůstatky příležitostné těžby písku, údajně se zde také pohřbívala v obci uhnulá zvířata.

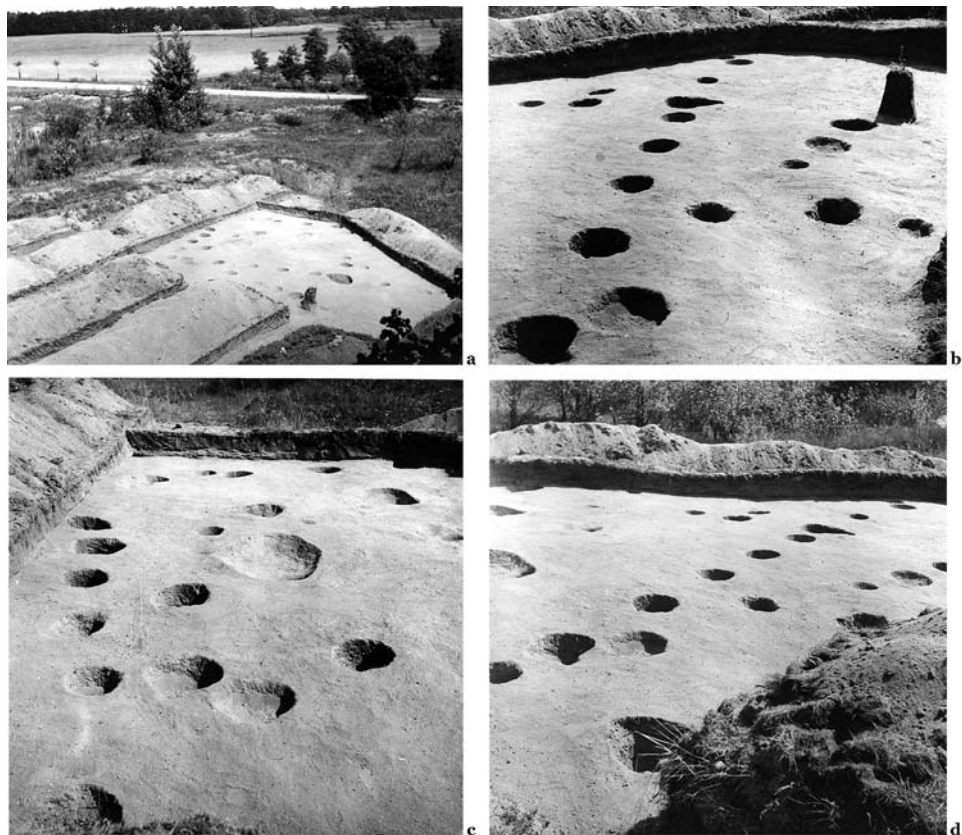
Hlavním důvodem, proč se sídelní poloha na Čihadlech dochovala ve stavu zachyceném při výzkumu, je tedy skutečnost, že ji z větší části překryla vrstva váitého písku, i když vcelku slabá. Druhým důvodem je mělká a neúrodná půda, jež nedovolovala hlubší orbu. Podle mapy 1. vojenského mapování z l. 1764–1783 zde pole sice existovala, podle informací od kozelských občanů je ale tradičně vlastnili drobní domkáři, kteří zde někdy zasedli, jindy je nechávali neobdělána, jen pro pastvu.

2.3.2. Jižní a severní plocha

Jižní plochu (sekci A) dělila od severní (sekce B, C) vzdálenost ca 80 m (obr. 2); zabrala střed jižní části pole č. kat. 329 při jihovýchodním okraji jižní. Chalupovy pískovny, neprokopán zůstal jen úzký pás vybihající od jihovýchodního rohu sekce podél terasového břehu paleomeandru k SV.

Sekce A (obr. 5; 7; 8; 12) sestávala ze třinácti sond (č. 1–13) o celkové rozloze 457,5 m²; z nich prvních šest skryto v r. 1957, zbývající v r. 1960. Kromě kulturní vrstvy zde zjištěno 15 objektů (o. 1–15), z toho dva kostrové hroby (o. 6, 12), a 151 kúlových jam (k. 1–151), zčásti patřící k půdorysům domů č. 1–3.

Severní plocha vyměřena východně od Hádkovy pískovny. Sondovali jsme zde na dvou místech, přičemž číslování sond, objektů a kúlů navázalo na číslování ze sekce A.



Obr. 8. Kozly – Čihadla. Jižní plocha, sekce A. a – pohled od J, v pozadí písky po obou stranách silnice Kozly – Kostelec n. L.; b – jižní stěna domu č. 3 (od Z); c – jihozápadní nároží domu č. 3 a objekt o.11 (od J); d – východní část domu č. 3 (od JZ).

Fig. 8. Kozly – Čihadla. Southern area, section A. a – view from the south, sand quarries in the background along both sides of the road Kozly – Kostelec n. L.; b – southern wall of house no. 3 (looking from the west); c – south-western corner of house no. 3 and feature no. 11 (looking from the south); d – eastern part of house no. 3 (looking from the south-west).

Sekce B na kat. č. 398 (*obr. 5; 9; 12*) sestávala z jedenácti sond (č. 14–24) o celkové ploše 444,5 m². Jako první, ještě v r. 1960, skryta dvojice sond 14, 15. V následujícím roce na ni postupně navazovaly nejprve zjišťovací sonda 16, dlouhá 45 m, vytýčená se záměrem zjistit rozsah osídlení severně od břehu paleomeandru, poté sondy č. 17, 19, paralelní s prvními dvěma, a konečně pětice menších sond 18, 21–24, jež měly doplnit či vyjasnit terénní poznatky získané čtyřmi sondami směru Z–V (14, 15, 17, 19). Odkryta zde kulturní vrstva, šest větších jámových objektů (o. 16–21) a 120 kúlových jam (k. 152–271), z nichž část tvoří půdorys jedné stavby – domu č. 4.

Sekce C na kat. č. 398, 408 (*obr. 5; 10; 12*) složena z jedenácti sond o celkové ploše 368 m². V první fázi skryta trojice sond 25, 26, 27 směru S–J. Poté jejich plocha rozšířena, s ohledem na kúlové řady v sondě 27, k západu pásem sond 28, 29, 30 a k jihu sondami 31, 32, 33. Kromě kulturní vrstvy zde nalezeny pouze kúlové jámy (k. 272–434); jediný „objekt“ (objekt 22), se po vybrání ukázal být těž řadou kúlů. Ze 163 kúlů většina patří dvěma půdorysům – domům č. 5, 6.

Pravěké objekty rýsuující se po skrytí ornice a kulturní vrstvy ve šterkopískovém podloží byly trojího druhu: jámové objekty (o.), kostrové hroby a kúlové jámy (zkráceně „kúly“, k.). Výplň všech byla shodné struktury jako

kulturní vrstva – tedy tmavě hnědý až hnědočerný humózní štěrkopísek. Kde se kulturní vrstva dochovala, tam se objekty zahlubovaly do podloží z této vrstvy, kde chyběla, vyrýsovaly se hned po skrytí ornice. Rozměry a hloubka objektů měřeny v úrovni podloží.

2.3.3. Jámové objekty

Z 22 objektů (o. 1–15 v sekci A, o. 16–21 v sekci B, o. 22 v sekci C) mělo po vybrání charakter jam jen šest: o. 4, 5, 13, 15, 20+21. Ze zbývajících byl jeden (o. 3) patrně torzem pece (srov. kap. 2.4.3), dva kostrovými hroby (o. 6, 12) a třináct kúlovými jámami většího průměru (o. 10, 14, 19) či soustavami dvou, tří i více kúlových jam (o. 1, 2, 7–9, 11, 16–18, 22; *obr. 11*).

Objekt 4: oválná jáma žlabovitého tvaru, 160 x 80/100 cm, hl. 60/65 cm; na Z straně na ni navazuje kúl k. 61 (*obr. 11: 4*). Nálezy: 5 zl. atyp. (k popisu nálezu srov. pozn. 1).

Objekt 5: část (čtvrtkružnice) vanovité prohlubně v JZ rohu sondy 3, dm. 90 cm, max. hl. 13 cm (*obr. 11: 5*). Nálezy: 5 ks ŠI.

Objekt 13: část (čtvrtkružnice) vanovité jámy v JZ rohu sondy 8, dm. 140 cm, max. hl. 55 cm. Na S straně je objekt propojen do kúlu k. 122 (*obr. 11: 13*). Nálezy: 1 zl. orn. KZP, 13 zl. atyp.

Objekt 15: část půdorysu jámového objektu zachycená JV rohem sondy 11; max. š. 120 cm, max. hl. 25 cm (*obr. 11: 15*). Nálezy: 1 zl. orn. KZP, 1 zl. atyp.

Objekty 20, 21. Mělká deprese vybihající širokými laloky od J profilu sondy 24/1 (š. 2,8 m, d. 2,5 m) a od Z profilu sondy 24/2 (š. 3,9 m, d. 2,2 m) na plochu obou sond. Vanovité dno rozčleněno prohlubněmi, z nichž tři v S laloku objektu 20 a dvě při profilu objektu 21 měly charakter kúlových jam. V konci SV výběžku objektu 21 zasazena misovitá zásobnice KNP („Z“ na plánu) a při jeho okraji se na ploše sondy vyrýsoval blok červeně vypáleného písku o síle 17 cm s kousky mazanice („M“). Hloubka objektů: 25–40 cm. Nálezy: 1 nádoba, 4 zl. typic., 13 zl. atyp. Dat.: KNP.

Z hlediska funkce představují tři objekty (o. 5, 13, 15) typ mělkých vanovitých prohlubní neznámého určení, čtvrtý (o. 4) mohl konstrukčně souviset s kúlovou jámou a pátý (o. 3) byl patrně torzem povrchové pece. Objekty nejsou blíže datovatelné, s výjimkou soujámí o. 20+21, jež se nacházelo při JZ nároží domu č. 4. Tento objekt měl též ráz vanovité deprese, ale podstatně větších rozměrů, navíc s několika prohlubněmi rázu kúlových jam ve dně, z nichž tři navazují na linii jižní stěny domu č. 4; předpokládáme, že k jeho zahloubení došlo v souvislosti s touto stavbou, datovanou do doby kultury nálevkovitých pohárů.

2.3.4. Kúlové jámy a půdorysy domů

Kúlových jam (k.) zde zjištěno celkem 447; z nich 434 jsme takto označili už během výzkumu (151 v sekci A, 120 v B, 163 v C; rozměry, tvar, nálezy: *Zápotocký 2014*, tabula 2A–C.) a zbývajících 12 vedeno původně jako jámové objekty (kap. 2.3.3). Kúlové jámy se vyskytly ve čtyřech formách: a) jednoduché, kruhového půdorysu o průměru zpravidla 35–50 cm; b) zdvojené, „dvojkúly“ (35x); c) tři a více kúlových jam spojených do řady (8x: o. 8, 17, 18, 22, k. 266, 432–434 a linie tří kúlů ve dně objektu o. 20); d) shluky tří a více kúlových jam (3x: o. 1, 2, 7). V jejich výplni, shodné s kulturní vrstvou, jsme nepozorovali rozdílů. Od počátku až do konce zdejšího osídlení, tj. do starší doby bronzové, je zaplňovala stále táž nedegradovaná staroholocénní půda.

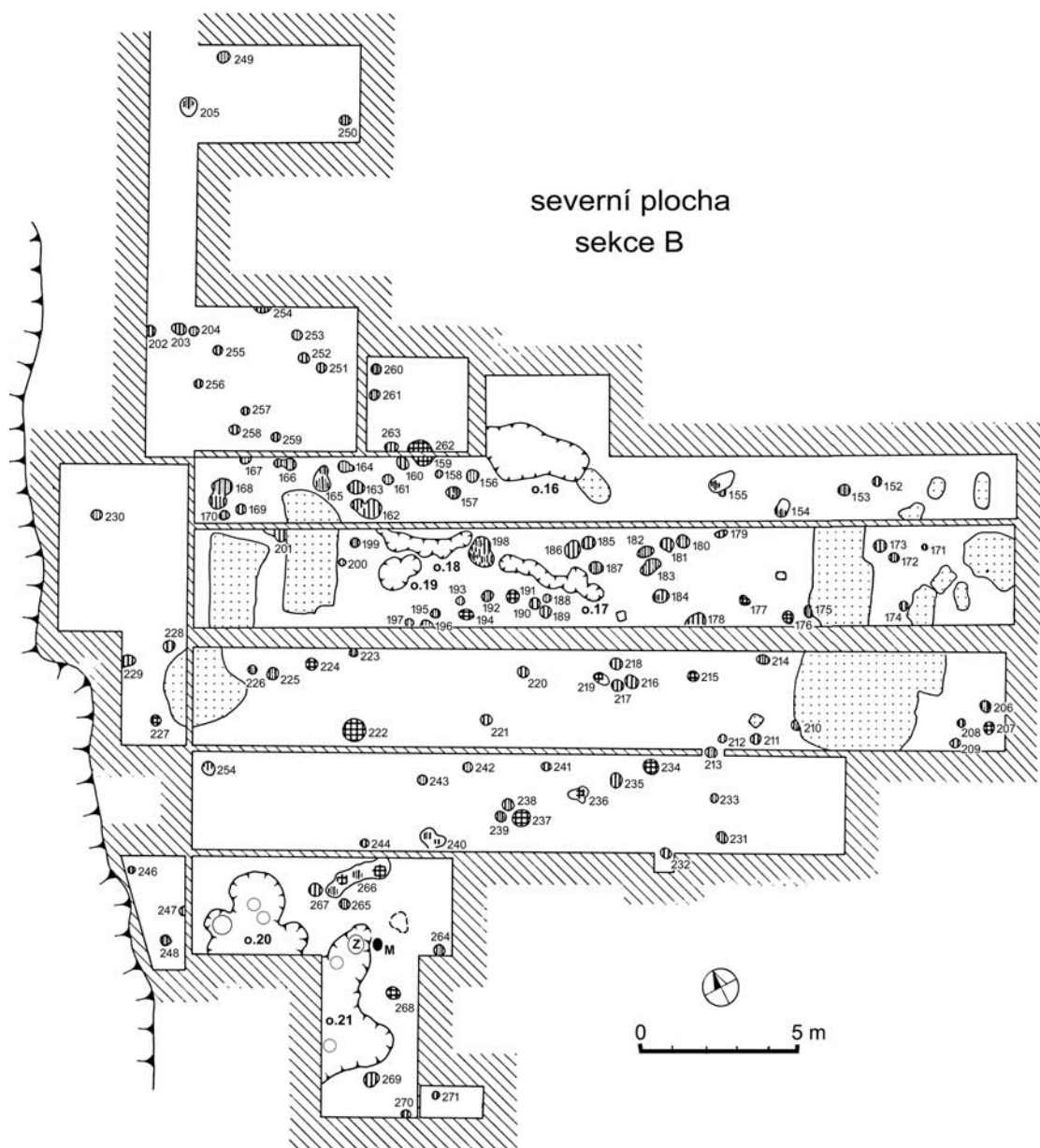
Nálezy, takřka výhradně keramické zlomky, obsahovalo 115 kúlů (= 26 % ze 447), z nich ale jen třetina (36 kúlů = 8 %) zlomky datované, nejčastěji zvoncovitých pohárů (19x) a únětické (10x), řidčeji ze zbývajících sídelních fází (3x KNP, 1x MK/KNP, 2x stř./ml. E, 1x KKA).

V mozaice kúlových jam se vyrýsovalo celkem šest půdorysů staveb, tři na jižní a tři na severní ploše (*obr. 7; 9; 10*); jejich popisu a datování je věnována kap. 2.4.3.

2.3.5. Kostrové hroby

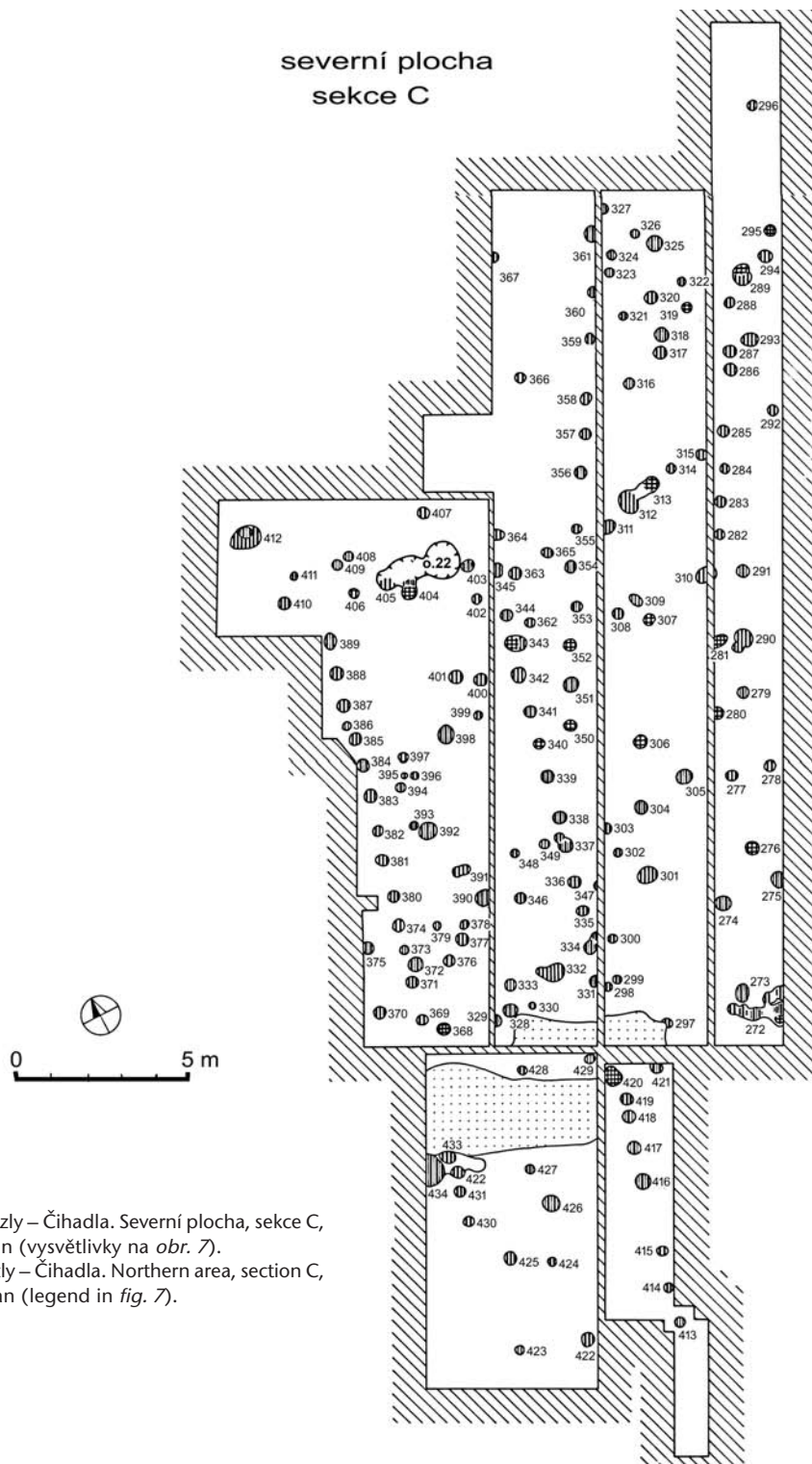
Dva kostrové hroby, oba dětské, se našly na sekci A; k datování a interpretaci srov. kap. 2.4.2.

Kostrový hrob o. 6 (*obr. 11: 6*), dětský, v sondě 4. Široce oválná vanovitá jáma 80 x 71 cm, max. hl. 20 cm, orientovaná od JJV k SSZ. Z pohřbeného, uloženého na pravém boku, J–S, tvář k východu, zůstaly jen zlomky lebky a obratel. Podle posudku J. Chochola, M. Blajerové a H. Palečkové (archiv ARÚ AV ČR Praha, inv. č. Ao 2245) se z kostry dítěte, zemřelého přibližně ve věku čtyř let, dochovalo několik zlomků mozkovny, horní a dolní čelisti a zlomek prvního krčního obratle, přičemž „celkový charakter pozůstatků lebky je infantilní: zoubkování lebečních švů je dosud dosti primitivně vytvořeno, v čelistech je prořezán teprve mléčný chrup; z trvalých zubů sice již byly vytvořeny např. korunky a základy kořenů prvních stoliček, ale k prořezávání ještě nedošlo.“



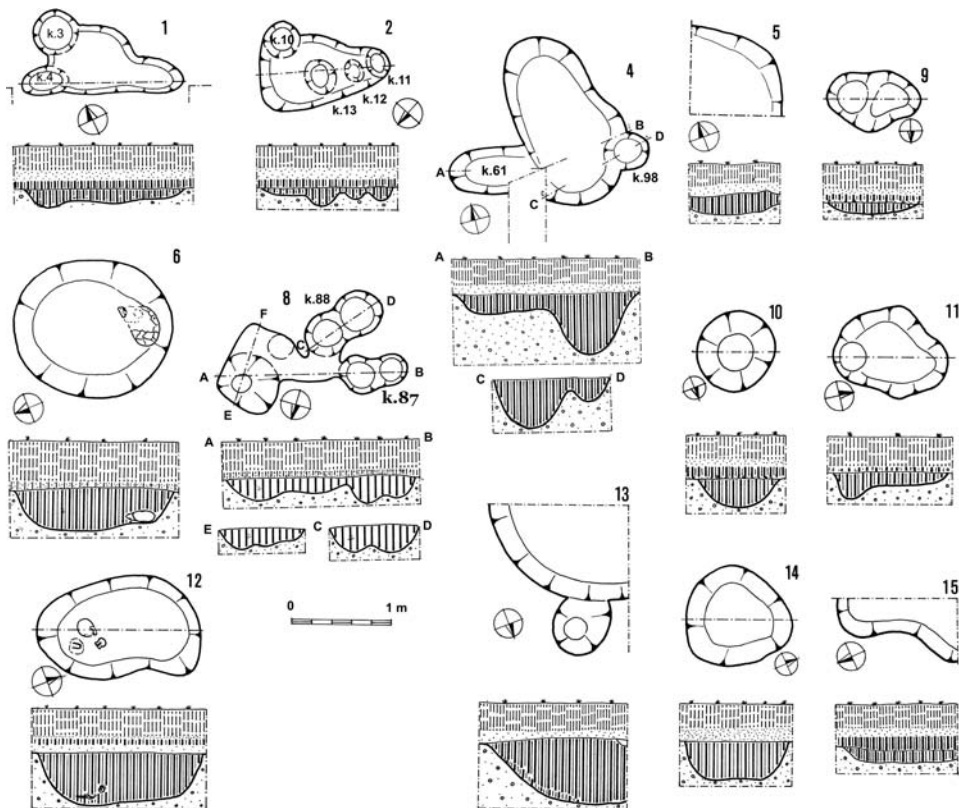
Obr. 9. Kozly – Čihadla. Severní plocha, sekce B, celkový plán (vysvětlivky na obr. 7).

Fig. 9. Kozly – Čihadla. Northern area, section B, general plan (legend in fig. 7).



Obr. 10. Kozly – Čihadla. Severní plocha, sekce C, celkový plán (vysvětlivky na obr. 7).

Fig. 10. Kozly – Čihadla. Northern area, section C, general plan (legend in fig. 7).



Obr. 11. Kozly – Čihadla. Jižní plocha, sekce A, objekty o.1, 2, 4–6, 8–15.

Fig. 11. Kozly – Čihadla. Southern area, section A, features no. 1, 2, 4–6, 8–15.

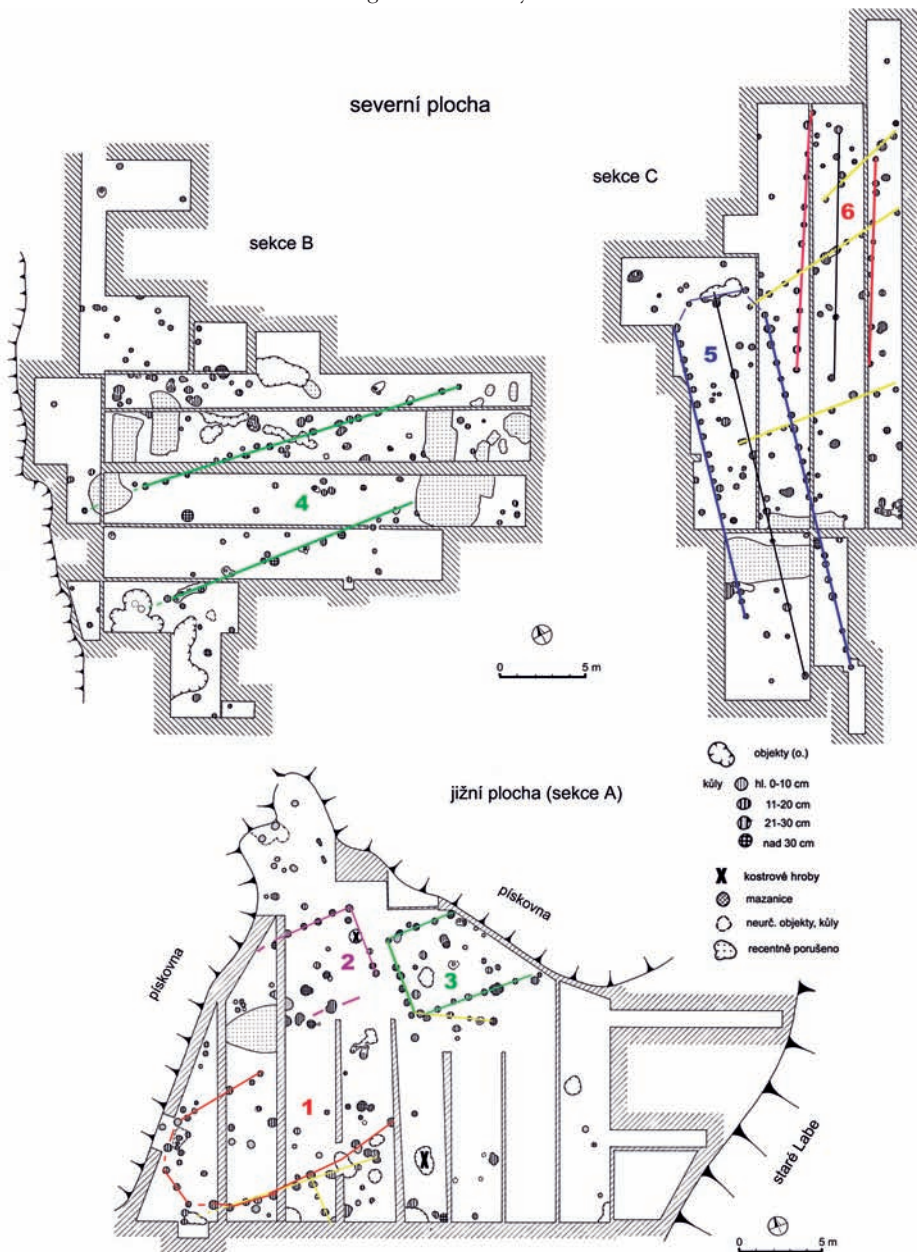
Kostrový hrob o. 12 (obr. 11: 12), dětský?, v sondě 8. Oválná jáma se slabě prohnutou východní stranou, na profilu vanovitá s plochým dnem, 160 x 95/100 cm, max. hl. 55 cm, orientovaná od S k J. Z kostrového pohřbu, dle rozměru hrobové jámy patřícího dítěti či jedinci malého věku, zůstalo jen torzo lebky spočívající na pravé lici, 5 cm nad dnem. Podle polohy lebky pohřbený ležel na pravém boku, zřejmě ve skrčené poloze, ve směru J–S, tváří k V. Ve stejné hloubce a těsně v jihových. sousedství lebky se nacházela sytě černá kruhovitá skvrna o průměru ca 15 cm a v ní rezavě hnědý podkovovitý útvar organické hmoty s písčitou výplní. Druhým předavkem zde byl koflík, ležící na boku těsně před bradou zemřelého, ale o ca 15 cm výše:

Koflík únětický předklasického typu, cele dochovaný, o1, d2, p21, ucho š. 18, v. 67 mm, obr. 22: 1.

2.4. Nálezy a sídelní fáze

2.4.1. Nálezový stav

Dominantní složkou nálezového fondu je více než osm tisíc zlomků keramiky. Podíl jiných kategorií – kamenné industrie, kostí, mazanice – je minimální (tab. 1). Katalog nálezů se slovním popisem a datací, jakož i tabulace artefaktů jsou součástí nálezové zprávy (Zápotocký 2014, kap. 8, tabula 3A–C). Nálezy z první sezóny byly zpracovány v muzeu v Teplicích (Budinský 1981, 79), později předány do muzea v Mělníku (Sklenář 1973, 10). Materiál z let 1960–1961 byly zpracovány a deponovány v muzeu v Litoměřicích a poté v depozitáři ARÚ v Bylanech (zde bohužel došlo k poškození několik krabic, a tím ke ztrátě identifikace 22 souborů ze sekcí B a C).



Obr. 12. Kozly – Čihadla. Kúľové pôdorysy domů a jejich datování. Jižní plocha, sekce A: domy č. 1 (k. zvoncovitých pohárů), 2 (eneolit), 3 (k. michelsberská). – Severní plocha, sekce B, C: domy č. 4 (k. nálevkovitých pohárů), 5, 6 (k. únětická). Žluté linie – kúľové řady naznačující existenci dalších rovnoběžkově orientovaných staveb (KNP, KZP ?).

Fig. 12. Kozly – Čihadla. Ground plans of longhouses and their dating. Southern area, section A: houses no. 1 (Bell Beaker culture), 2 (Eneolithic), 3 (Michelsberg culture). – Northern area, sections B, C: houses no. 4 (Funnel Beaker culture), 5, 6 (Únětice culture). Yellow lines – rows of postholes suggesting other parallel oriented constructions (FBC, BBC?).

Kozly, okr. Mělník				keramika - počet zlomků:		ostatní nálezné kategorie (ks.)		
plocha	sekce	sonda	plocha (m ²)	Σ	počet na m ²	BI	ŠI	KA
jižní	A	1	32,5	26	0,8		1	
		2	46,5	26	0,5		6	
		3	54	51	0,9		6	
		4	28	9	0,3			
		5	30	101	3,3		2	
		6	10	4	0,4			
		7	36	86	2,4		1	1
		8	51	102	2,0		2	
		9	51,5	16	0,3			
		10	45	8	0,8		1	
		11	40,5	38	0,9		1	
		12	10,5	4	0,4			
		13	22	3	0,1		1	
		Σ		457,5	474	1,03		21

		keramika - počet zlomků:		ostatní nálezné kategorie (ks.)		
plocha	sekce	keramika (zl.)	BI	ŠI	KA	
jižní	A	474	0	21	1	
severní	B	4984	3	14	5	
	C	2915	6	24	3	
celkem:		8373	9	59	9	

				keramika - počet zlomků:		ostatní nálezné kategorie (ks.)				
plocha	sekce	sonda	plocha (m ²)	Σ	počet na m ²	BI	ŠI	KA		
severní	B	14	60,5	933	15,4	2	2	3		
		15	75	717	9,6		1			
		16	55	359	6,5		2			
		17	75	999	13,3		3	2		
		18	28	645	23,0		1			
		19	60,5	524	8,7		2			
		20	5,5	60	10,9					
		21	15	138	9,2					
		22	22,5	243	10,8		1			
		23	8,5	75	8,8	1				
		24	39	291	7,5		2			
		Σ	444,5	4984	11,2	3	14	5		
		C		25	60	1123	18,7	2	2	1
				26	75	562	7,5	1	5	
27	80			690	8,6	2	7	1		
28	16			22	1,3		1			
29	35			123	3,5	1	5			
30	32			364	11,3		3	1		
31	16			5	0,3					
32	4			0	0,0					
33	50			26	0,5		1			
Σ	368			2915	7,9	6	24	3		

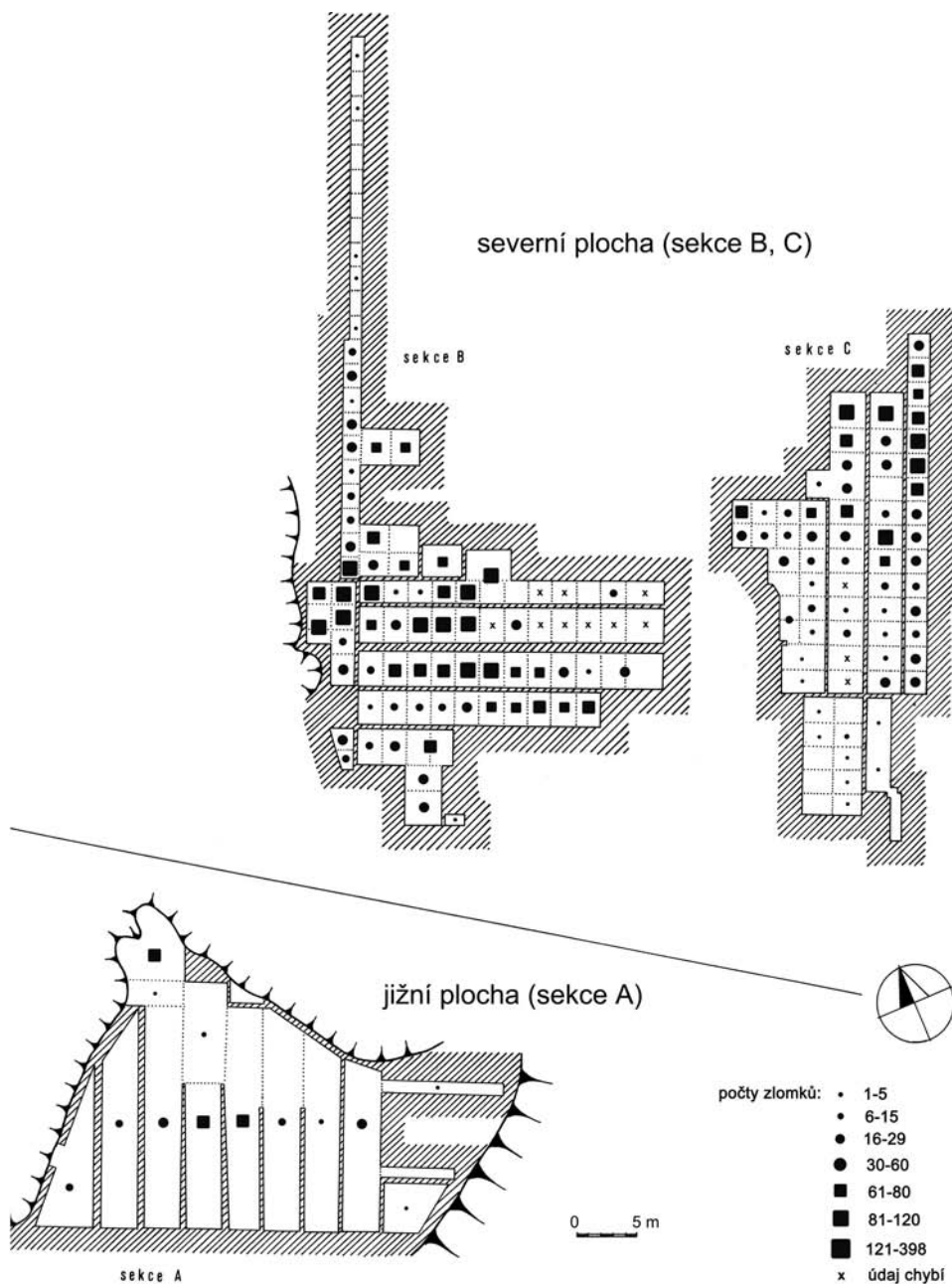
Tab. 1. Kozly – Čihadla. Sekce, sondy (plocha v m²), nálezy (počty).Tab. 1. Kozly – Čihadla. Sections, trenches (surface in m²), finds (total number).

Četnost nálezů versus stav kulturní vrstvy. Už během výzkumu bylo nápadné, že sondy na severní ploše jsou náleзовě podstatně bohatší než na ploše jižní. Z porovnání sekcí, rozlohou jen málo rozdílných (A: 457,5 m², B: 444,5 m², C: 368 m²), pak skutečně vyplynulo, že úhrnným počtem keramických zlomků převyšují obě severní sekce (B, C) sekci jižní (A) šestkrát až desetkrát (A: 474 zl., B: 4984 zl., C: 2915 zl.; obr. 13).

Stejně je tomu, porovnáme-li obě plochy podle počtu zlomků na 1 m² (tab. 1). Zatímco v sekci A se tento počet pohybuje od 0,1 do 3,3 zl./m² a v průměru činí 1,03 zl./m², v sekci B stoupá na 6,5 až 23 zl./m², což je v průměru 11,2 zl./m², a v sekci C se pohybuje od 0,5 do 18,7 zl./m², tj. v průměru 7,9 zl./m². Celkově je tedy „hustota“ stěpů na čtverečný metr vyšší v obou severních sekcích proti sekci jižní osmkrát (v sekci C) až jedenáctkrát (v sekci B). Příčinou tohoto kvantitativního rozdílu je, jak se ukázalo, stav kulturní vrstvy, resp. mocnost, v jaké se na té které sekci, sondě a sektoru dochovala (srov. kap. 2.3.1; k vysoké hodnotě kulturní vrstvy jako archeologického pramene srov. *Ernée 2008*).

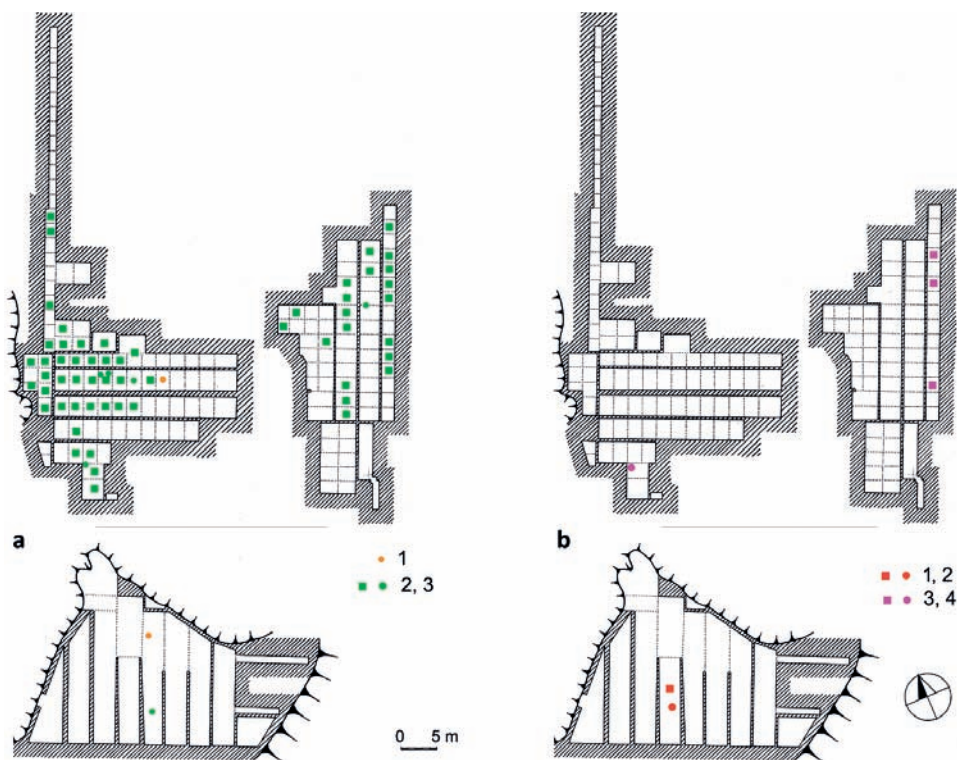
Keramika¹ se dochovala v silně fragmentárním stavu; jedinou celou nádobou je koflík (obr. 22: 1) z hrobu o. 12. Při zpracování jsme nálezy dělili na (a) zlomky typické (okraje, profilované, zdobené, dna, zlomky s povrchem leštěným, drsněným, blátitým, špachtlovaným, prstovaným, slámovým –

¹ Zkratky použité při popisu keramiky (dm. – průměr, orn. – zdobený, p. povrch, v. – výška, zl. – zlomek (typic. – typický, tvarově určitelný; atyp. – atypický (způsob popisu, kódy: *Zápotocký 2013*, 441), ostatních nálezů (BI, ŠI, KA – broušená, šípaná a ostatní kamenná industrie; ks. – kus, exemplář, artefakt), objektů (dm. – průměr, hl. – hloubka, k. – kúlová jáma, o. – objekt, š. – šířka, d. – délka) a při udávání lokace (s. – sonda, kupř. s. 14–5 – sonda č. 14, sektor č. 5) a kulturního určení (k. – kultura, KKA – kulovitých amfor, KNP – nálevkovitých pohárů, KZP – zvoncovitých pohárů, MK – michelsberská, ŘIV – řivnáčská, ÚK – únětická, protoÚK – protoúnětická, stf. E, ml. E – střední, mladý eneolit, st. bronz. – starší doba bronzová).



Obr. 13. Kozly – Čihadla, sekce A–C. Prostorové rozložení keramiky v sondách a sektorech dle počtu zlomků: na sekci A podle sond, na sekcích B, C podle sektorů (číslování sond a sektorů na obr. 5).

Fig. 13. Kozly – Čihadla, section A–C. Spatial distribution of pottery in trenches and sectors according to the number of fragments: in section A based on the trenches, in sections B, C according to sectors (numbering of trenches and sectors in fig. 5).



Obr. 14. Kozly – Čihadla, sekce A–C. a. Keramika kultur michelsberské (1) a nálevkovitých pohárů (2, 3). – b. Keramika kultury kulovitých amfor (1, 2) a zlomky se slámovaným povrchem (p7) ze středního/mladšího eneolitu až starší doby bronzové? (3, 4). – Značky: ■ z kulturní vrstvy, ● z kulové jámy, objektu.

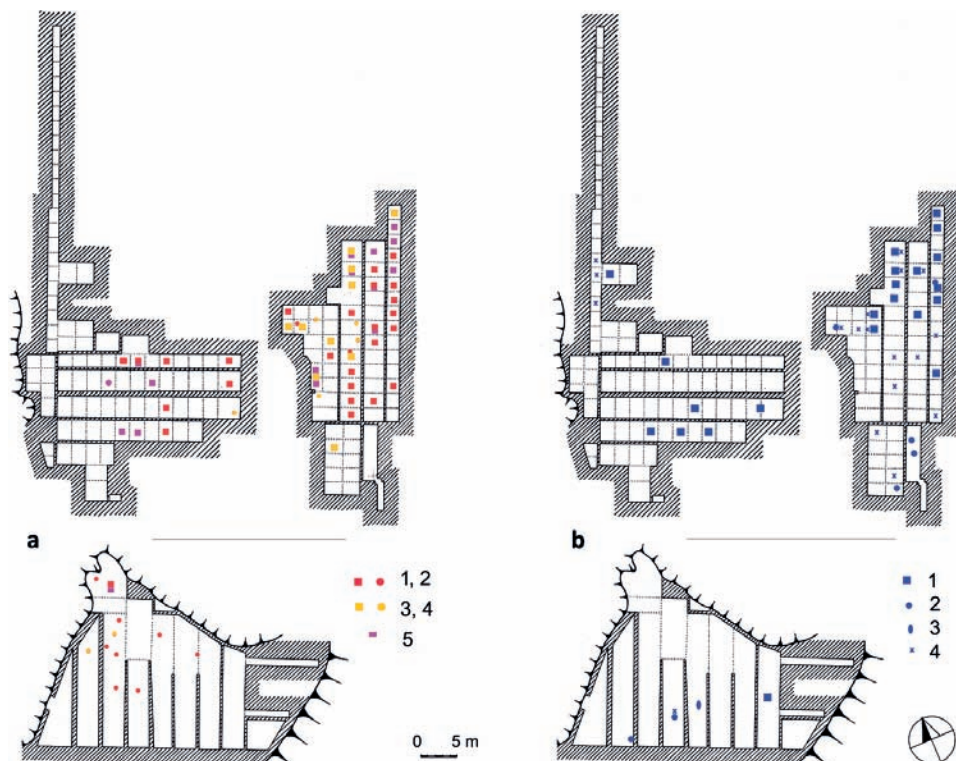
Fig. 14. Kozly – Čihadla, section A–C. a. Pottery of the Michelsberg (1) and Funnel Beaker (2, 3) cultures. – b. Pottery of the Globular Amphorae culture (1, 2) and fragments with brushed surface (p7) dating to middle-late Eneolithic to Early Bronze Age? (3, 4). – Marks: ■ from cultural layer, ● from posthole or sunken feature.

a ty dále na /aa/ kulturně určitelné, /ax/ kulturně neurčitelné), a na (b) zlomky atypické (s povrchem hlazeným, ořelým či korodovaným), rozdělené podle velikosti do dvou skupin (do 3–4 cm a větší). Poučné je přitom zjištění, že ačkoliv v četnosti keramiky je mezi sekcemi podstatný rozdíl, procento typických zlomků je relativně stabilní, pohybuje se mezi 7,5 a 9 % (A: 8,8 % z 474 zl.; B: 7,6 % z 4984 zl.; C: 9,0 % z 2915 zl.). Z celkového počtu 8373 je 8,2 % zlomků typických a 91–95 % atypických. Výsledkem morfologické analýzy keramiky je vyčlenění sídelních fází (kap. 2.4.2).

Ostatní nálezové kategorie. Jejich podíl v nálezovém fondu je minimální (tab. 1), navíc jsou, s výjimkou části broušené industrie, v rámci zdejších sídelní sekvence blíže nedatovatelné. Kostěné artefakty, stejně jako zvířecí kosti, se – až na nepatrné zbytky – ve zdejší odvápněné půdě nedochovaly.

Broušených nástrojů se nalezlo celkem 9 ks, všechny na severní ploše, v sekcích B (3 ks) a C (6 ks). Kromě kladívka z kůlu k. 276 jsou všechny z kulturní vrstvy (k datování srov. kap. 2.4.2):

1. ze *sekery* odštěpek plochy a bočnice; hrana oblá, hornina šedá až narůžovělá, zach. d. 50 mm (s. 14–4, k.v.);
2. ze *sekery/tesly* fragment břitové a střední partie; hrany i lehce asymetrické ostří ostré, hornina zelenavě šedá, p. přešestěný, zach. d. 78 mm, obr. 17: 13 (s. 14–5);
3. ze *sekery* (?) odštěpek; hornina zelenavě šedá, zach. d. 45 mm (s. 23–x);



Obr. 15. Kozly – Čihadla, sekce A–C. a – keramika kultury zvoncovitých pohárů (1, 2), dto nezdobená s červenohnědým slípem (3, 4) a keramika zvoncovitých pohárů /únětická (5); b – keramika únětické kultury: z kulturní vrstvy (1), z kůlové jámy, objektu (2), kostrový hrob obj. 6 (3), zlomky zásobních nádob s blátivým prstovaným a špachtlovaným povrchem (4). – Značky: ■ z kulturní vrstvy, ● z kůlové jámy, objektu, ◇ – kostrový hrob.

Fig. 15. Kozly – Čihadla, section A–C. a – pottery of the Bell Beaker culture (1, 2), the same undecorated and with red-to-brown slip (3, 4) and Bell Beaker/Únětice culture pottery (5); b – únětice culture pottery: from cultural layer (1), from posthole or sunken feature (2), inhumation burial no. 6 (3), fragments of storage vessels with roughened surface (4). – Marks: ■ from cultural layer, ● from posthole or sunken feature, ◇ – inhumation burial.

4. *sekerovitě kladívko*; přední i zadní ploška (těl) oble konvexní, hrany oblé, profil oble obdélníkový, hornina zelenavě šedá, p. přešleštěný, d. 69 mm, *obr. 21: 18* (s. 25–3);
5. *sekerovitě kladívko*; přední ploška slabě konvexní, těl plochý, obě plochy přešleštěné; ze stran slabě obité, hornina zelenavá, černě zrnitá, d. 65 mm, *obr. 21: 19* (s. 25–3, kůl k. 276);
6. ze *sekery* břitová partie; ostří symetrické, š. 49 mm, výborně vybroušená, p. leštěný, hornina: zelenavě šedý, tmavošedě a černě žíhaný spilit; zach. d. 38 mm, *obr. 17: 14* (s. 26–12);
7. *kladivovitý mlat* sekundárně upravený z fragmentu masivního klínu či sekery; těl i protilehlá břitová strana zabroušené do slabě konvexní plošky, profil oble čtvercovitý, hornina zelenavě šedá, d. 78 mm, *obr. 21: 20* (s. 27–2);
8. ze *sekery* zlomek lehce asymetrického ostří š. 38 mm s částí ploch a bočnic, hornina zelenavě šedá, povrch přešleštěný, zach. d. 46 mm, *obr. 17: 15* (s. 27–12);
9. *sekerka miniaturní*, trojúhelníkovitá; ostří symetrické, zčásti obité, těl odštipnutý se zahlazeným lomem, hornina zelenavě šedá, p. leštěný, d. 49 mm, *obr. 21: 17* (s. 29–6).

Kozly - Čihadla, okr. Mělník			počty kulturně určených zlomků keramiky							celkem (% z celk. počtu ker. zlomků)
plocha	sekce	keramika (Σ zlomků)	k. michelsberská	k. nálevkovitých pohárů	k. kulovitých amfor	sř. / ml. / eneolit	k. zvoncovitých pohárů	zvonc. poháry / únětická	k. únětická	
			MK	KNP	KKA	stř./ml. E - ÚK.	ZP	ZP/ÚK	ÚK	
			1	2	3	3/4	4	4/5	5	
jižní	A	474	7	0	7	2	21	1	4	42 (8,8%)
severní	B	4984	1	236	0	0	11	17	11	276 (5,6%)
	C	2915	0	44	0	5	81	29	105	264 (9,0%)
z celk. počtu 8373 zl. z A-C kulturně určeno:			8	280	7	7	113	47	120	582 (7,0%)
%			1,4	48	1,2	1,2	19,4	8	20,6	100% z 582

Tab. 2. Kozly – Čihadla. Sekce A–C, keramika: celkový počet a podíl kulturně určitelných zlomků.

Tab. 2. Kozly – Čihadla. Section A–C, pottery: total number and share of culturally identifiable sherds.

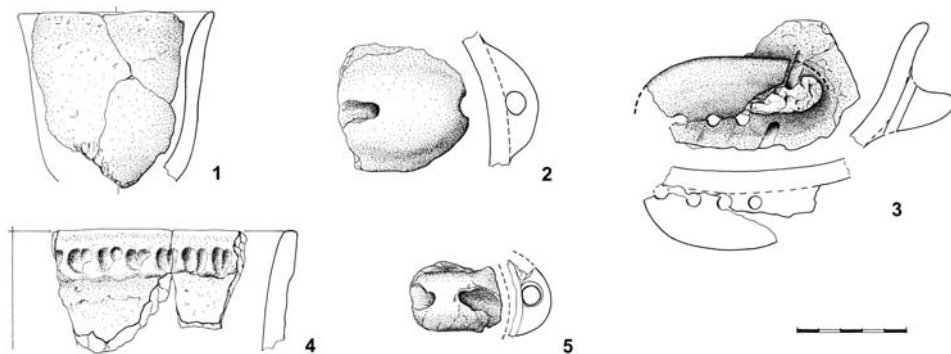
Štípané industrie získáno celkem 59 ks, z toho 21 ze sekce A (*Zápotocký 1960*, obr. 8: 7–13), 14 z B, 24 z C. Početně i morfologicky jde o velmi chudý soubor, jenž působí dojmem negativního výběru. Z nástrojů jsou zde výrazněji zastoupeny jen *čepelky* (15 ks = 25 %) a kromě nich ještě 2 *šipky*, 2 *škrabadla*, 5 *ústěpů*, 8 *jader*. Zbytek – takřka polovina (27 ks = 46 %) – připadá na *amorfní úštěpy* a *odštěpy* beze stop opracování. Surovinou je dle makroskopického odhadu baltský sílex (SGS) a kvarcit, 1x porcelanit.

Ostatní kamenná industrie (9 ks). Jižní plocha: 1 *brus* ? (3 ploché zlomky, jemně písčité homina, v. 22–25 mm, s. 7–o. 9). – Severní plocha: 2 *brousky* (1 zl., jemnozrný hnědý pískovec, max. dm. 30 mm; s. 27 – k. 330; 1 zl., šedý jemný pískovec, 40 x 40, v. 20 mm, s. 14 – o. 16); 2 *hladítka* (1 zl., jemnozrný pískovec, 100 x 50, v. 20 mm; obr. 17: 16, s. 15–3; 1 zl., jemnozrný pískovec, s. 25–11); 4 *drtidla* (1 zl. oválné desky, hrubozrný světle šedohnědý porfyr !?, ca 65 x 45, v. 40 mm, s. 14–1; 1 zl. boční strany, fialově šedý hrubozrný porfyr; 55 x 11, v. 20 mm, s. 14 – o. 16; spodní kámen – ležák úzce oválný, obě čela odštěpaná, horní plocha rovně zbroušená, bočnice a spodní strana jen zběžně upravené, tmavě šedý, hrubě zrnitý porfyr (?), 230 x 135 x 50 mm, s. 17–4; 1 zl., hrubozrný porfyr !?, dm. 35 mm, s. 17–9).

Mazanice, pokud se vyskytla, pak v naprosté většině jen ve formě drobných amorfních valounů v počtu 1–5 ks; zvláštností je zlomek charakteru hrncířského těsta, do něhož je zapracován střep zásobního hrnce KNP (srov. kap. 2.4.2). Redukci až absenci mazanice je zde možno zdůvodnit, stejně jako v případě kosterního materiálu, odvápněním a rozplavením. Větší kumulace, jež by bylo možné interpretovat jako pozůstatky výmazu kúlových stěn nebo pyrotechnologických objektů, zmíníme v partii o domech (kap. 2.4.3). Většina z nich se nalezla vně kúlových půdorysů, a pokud by skutečně šlo o zbytky pecí, pak by to byly buď pece venkovní, nebo pece z domů starších či mladších, než jsou domy č. 1–6.

2.4.2. Sídlní fáze

Podle rozboru keramiky byla zdejší poloha osídlena minimálně v pěti obdobích, počínaje raným eneolitem a konče raným úsekem starší doby bronzové. Podílem v nálezovém fondu, resp. počtem kulturně určitelných zlomků a jejich prostorovým rozptylem se ale jednotlivá období podstatně liší



Obr. 16. Kozly – Čihadla. Raný eneolit, michelsberská kultura: 1–3 sekce A, s.8, objekt 11; 5 sekce B, s.15–8. – Raný/starší eneolit: 4 sekce A, s.7, kůl 96/97. – s. = sonda.

Fig. 16. Kozly – Čihadla. Early Eneolithic, Michelsberg culture: 1–3 section A, t.8, feature 11; 5 section B, t.15–8. – MC/FBC: 4 section A, t.7, posthole 96/97. – t. = trench.

(tab. 2). Kvantitativně je zde z hlediska kulturní příslušnosti nejčetněji – polovinou – zastoupena kultura nálevkovitých pohárů (KNP: 48 %). Podíl keramiky kultury zvoncovitých pohárů (KZP: 19,4 %), únětické (ÚK: 20,6 %) a blíže neurčitelné keramiky mladoeneolitického až starobronzového stáří (KZP/ÚK: 8 %) je už podstatně slabší. Zbývající dvě entity – k. michelsberská (MK: 1,4 %), kulovitých amfor (KKA: 1,2 %), jakož i soubor zlomků se slámovaným povrchem, rámcově středo- či mladoeneolitického, event. až starobronzového stáří (stř.E./ÚK: 1,2 %) – jsou zde přítomné jen stopově. Není třeba připomínat, že takto vyjádřený poměr je – s ohledem na obecně známé rozdíly v identifikovatelnosti keramiky těchto pěti kulturních skupin – relativní.

1. Raný eneolit: michelsberská kultura (MK)

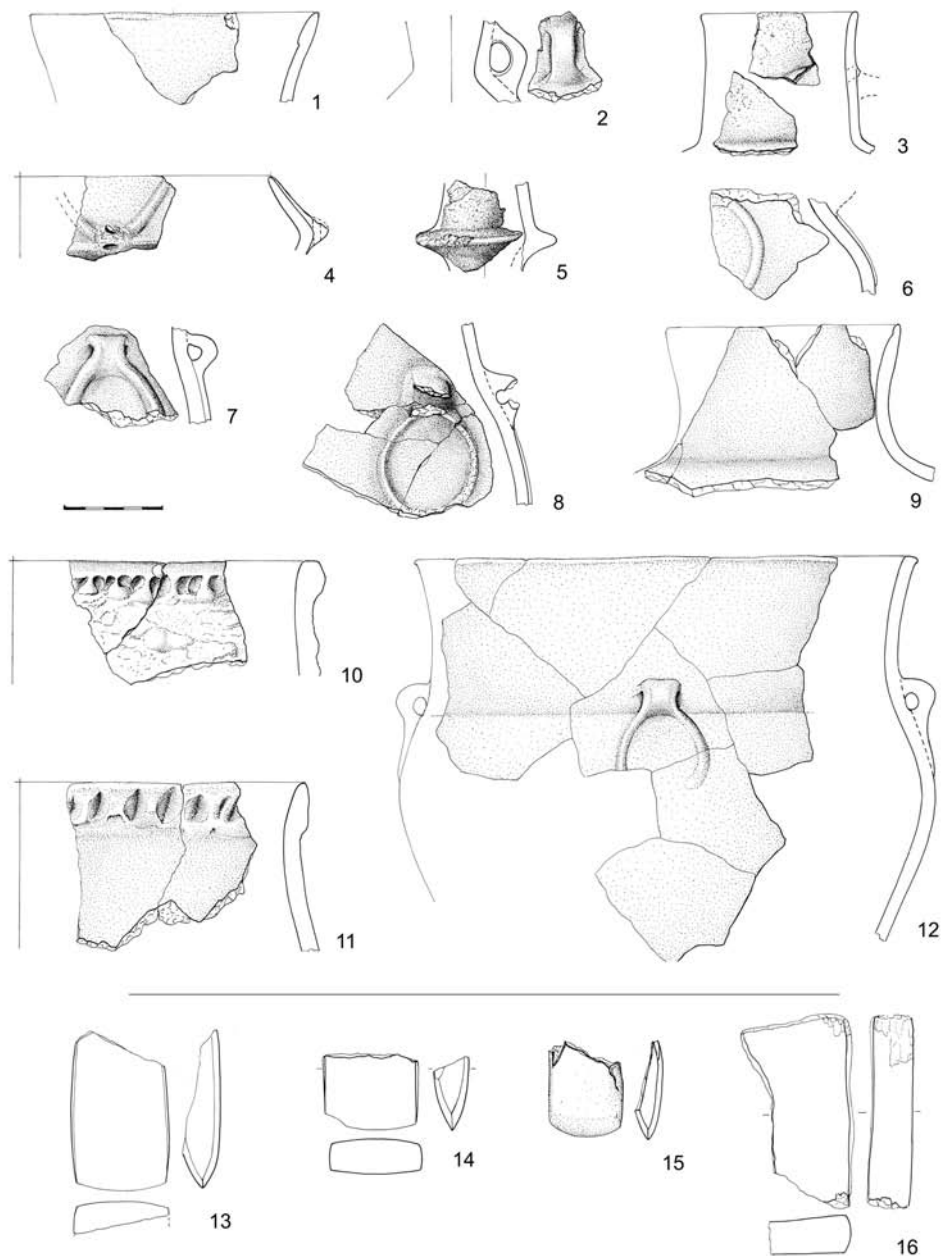
Na přítomnost této kultury, jakkoliv nečekanou, ukazují dva nálezy. Tím prvním je soubor keramiky z dvojkůlu o. 11 na sekci A:

Pohárek se svislým, slabě esovitým profilem s náběhem na oblé či zploštělé dno, zběžně tvarovaný: část (3 zl.) o-sp, o-dm. 90, zach. v. 80 mm, p25 okrově hnědý, obr. 16: 1. – *Mísa* kalotovitá s prohnutě rozevřeným ústím, pod okrajem horizontální jazykovitý pupek čtyřikrát svisle tyčinkovitě provrtaný (kruhové provrty dm. 5–6 mm): část (3 zl.) o-sp., zachovaná š. pupku 64 mm; p25 červenohnědý, zach. v. ca 50 mm, obr. 16: 3. – *Amfora*, typ ? : 1 zl. oblé výdutě s pupkovitým uchem tyčinkovitě provrtaným, dm. ucha ca 70 mm, dm. provrtu 10 mm, p25 okrově hnědý, obr. 16: 2.

Druhým nálezem, patřícím – podobně jako zlomek (obr. 16: 2) z předchozího souboru – není prokazatelně této kultuře, tedy spolehlivě do období raného eneolitu, je zlomek *amfory* (obr. 16: 5) ze sektoru 15–8 s uchem téhož typu.

Soubor z objektu o. 11 je svou sestavou chronologicky i kulturně dobře určitelný. Pohárek odpovídá tvarem i rozměry druhé formě michelsberských pohárů, tzv. vakovitým (*Beutelbecher*), datovaným do středního a mladšího období této kultury (MK III–V: Lüning 1968, 27, Beilage 7, typ 13, var. 2). Pro mísu s horizontálním pupkem se čtveřicí otvorů provrtaných tyčinkou kruhovitěho profilu nalezneme analogii v západočeské skupině této kultury (Kříženeč: Pleslová-Štiková 1969, Abb. 3: 6), i v jihozápadním Německu, zde na amforovitých či lahovitých tvarech (Lüning 1968, Taf. 34: 7, 51: 2). Malý rozsah souboru ovšem jednoznačné určení souboru do jisté míry problematizuje: srov. komplikovanou situaci v mladším úseku raného eneolitu (Neustupný 2008, 56), jež nevylučuje – při event. početnějším typovém spektru – i jiné skupinové zařazení.

U zlomku *amfory* ze sektoru 15–8, s pupkovitým uchem vrtaným shodnou technikou jako pupek mísy, je příslušnost k michelsberské kultuře pouze pravděpodobná, protože tento typ uch je znám i z jiných raně eneolitických skupin (Zápotočský 1996, 442).



Obr. 17. Kozly – Čihadla. Starší eneolit, kultura nálevkovitých pohárů (výběr). Sekce B: 1 s.18–1, 2 s.15–7, 4 s.16–10, 6 s.15–5, 7 s.15–3, 8 s.14–4, 9 s.14–5,10, 11 s.15–3, 12 s.18–1. – Sekce C: 3 s.26–12, 5 s.25–12. – Broušená industrie. Sekce B: 13 s.14–5, 16 s.15–3. – Sekce C: 14 s.26–12, 15 s.27–12. – s. = sonda – sektor. Fig. 17. Kozly – Čihadla. Early Eneolithic, Funnel Beaker culture (selection). Section B: 1 t.18–1, 2 t.15–7, 4 t.16–10, 6 t.15–5, 7 t.15–3, 8 t.14–4, 9 t.14–5,10, 11 t.15–3, 12 t.18–1. – Section C: 3 t.26–12, 5 t.25–12. – Polished industry. Section B: 13 t.14–5, 16 t.15–3. – Section C: 14 t.26–12, 15 t.27–12. – t. = trench – sector.

Objekt o. 11 v sekci A je z funkčního hlediska dvojkulem v ose domu č. 3 (kap. 2.4.3). Druhý nález – ucho amfory – je z kulturní vrstvy v sekci B. Stopy raně eneolitického osídlení jsou tedy z obou zkoumaných ploch (*obr. 14: a*).

2. Starší eneolit: kultura nálevkovitých pohárů (KNP)

V souboru čítajícím 280 kulturně určitelných zlomků a fragmentů jsou zastoupené všechny hlavní třídy keramiky KNP: nálevkovité poháry a hrnce (včetně tvarů s typickým lištovitým zesílením vnitřní strany okraje), mísy dvojkónické a mísy s nálevkovitě rozevřeným hrdlem, džbány a amfory s plastickými V- i archaickými O-vously pod uchem, láhev s límcem a zásobní hrnce s okrajovou lištou prstovanou či nehtovanou, které jsou nejpočetnějším tvarem souboru (89 zl.).

Pozoruhodným nálezem, patřícím též spolehlivě této fázi, je *valoun mazanice* ze sektoru 18–6,7 v sekci B. Povrch valounu je z jedné strany formovaný otisky prstů, z opačné strany je do jemnozrnné hmoty zapracován střepek okraje hrnce s okrajovou lištou naspodu prstovanou, viditelně deformovaný ještě za měkkého stavu, před vypálením; max. průměr 34 mm. Skutečnost, že střepek hrnce byl zapracovaný do jemně plavené hlíny ještě v plastickém, nevypáleném stavu dává tomuto nálezu charakter hrncířského těsta, do něhož byly použity i nepodařené a dosud nevypálené polotovary nádob. Nález je tak indicií, že na zásobování zdejší komunity se podílela místní hrncířská výroba.

Typovým složením se celý soubor řadí do staršího, baalberského stupně KNP, a to do jeho střední, klasické fáze (*Zápotocký 2013, 394*); srov. výběr tvarů na *obr. 17: 1–12*; širší dokumentace a rozbor budou zahrnuty do práce zaměřené na chronologii raného a staršího eneolitu v této části Polabí. Z broušené industrie jsou nejspíše z této doby sekery *obr. 17: 13–15*.

Keramiká KNP pochází v naprosté většině z kulturní vrstvy. Ve výplni kůlových jam a objektů se vyskytla ve pěti případech: v sekci B v objektu 21 a v kulech o. 18, o. 19, k. 190, v sekci C v kůlu k. 312. Prostorově (*obr. 14: a*) je spolehlivě zastoupena jen v materiálu ze severní plochy, ze sekcí B (341 zl.) a C (44 zl.). V sekci B se její zlomky kumulují do prostoru domu č. 4, tj. do západní poloviny sond 14, 15, 17, s přesahelem k severu do sond 22, 23, 16, i k jihu do sond 19, 24. V sekci C, kde je jejich výskyt podstatně slabší, jsou rozptýlené na střední a severní ploše. V sekci A – s výjimkou zlomku okraje *obr. 16: 4*, jehož datace není jistá (MK/KNP) – chybí.

3. Střední eneolit: slezská skupina kultury kulovitých amfor (KKA)

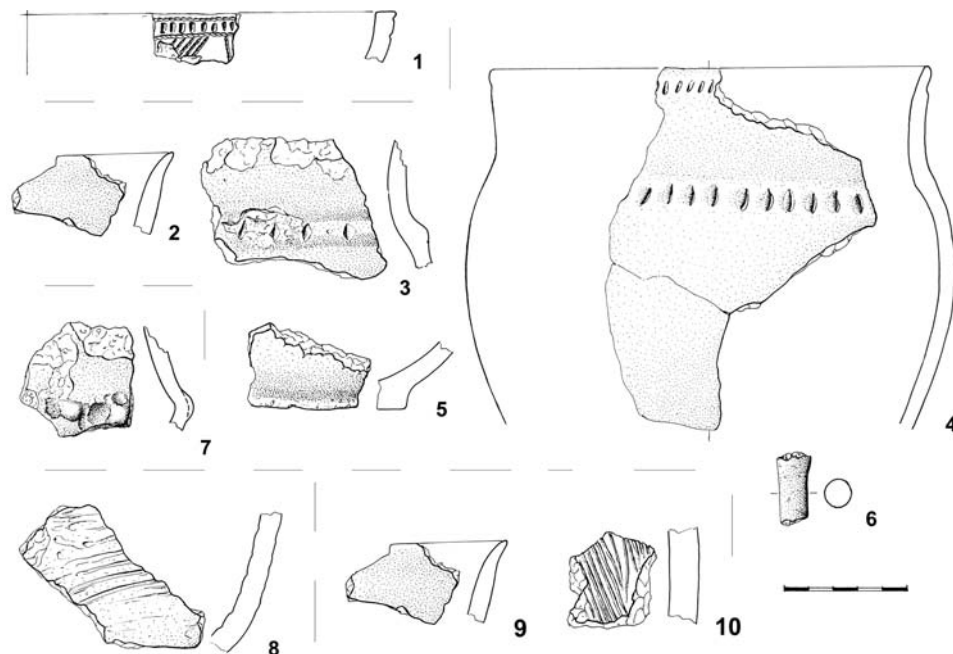
Její přítomnost zde dokládá soubor pouhých sedmi kulturně určitelných zlomků ze sondy 7; z nich dva (a) jsou z kulturní vrstvy, zbývající (b) z objektu o. 10:

(a) *Mísa* kalotovitá: 1 zl. o, o3, pod okrajem dvojice šňůr proložená řádkem svislých obdélníkovitých kolků, pod ní zavěšené šikmo šrafované šňůrové trojúhelníky, o-dm. ca 240 mm, p2, *obr. 18: 1*. – *Hrnc* s prohnutým hrdlem odsazeným od těla prstovanou lištou: 1 zl. h-t, p25, *obr. 18: 7*.

(b) *Hrnc* s válcovitým, lehce prohnutým hrdlem měkce nasazeným na tělo s horní výdutí: část (2 zl.) o-sp, pod okrajem a na nasazení hrdla řádek nehtovitých vrypů, p25, *obr. 18: 4*. – *Hrnc* s prohnutým hrdlem odsazeným od těla řídice nehtovanou lištou: 1 zl. h-pl, p25, *obr. 18: 3*. – Tvar ?: 1 zl. o, o2, p25, *obr. 18: 2*; 1 zl. t.-d., dno nožkovitě odsazené, p25, *obr. 18: 5*. – *Hliněný předmět, tvar ?*: 1 zl. tyčinky kruhového profilu, k jednomu konci zesílené, dm. 11–13 mm, zach. d. 29 mm, *obr. 18: 6*. Ze zbývajících 22 zlomků z objektu o. 10 náleží 1 zl. kultuře únětické, ostatní jsou atypické.

Tvar i výzdoba mísy *obr. 18: 1* mají u nás paralely v sídlištní keramice slezské skupiny KKA (*Ehrich – Pleslová-Štiková 1968, 165; Zápotocký – Zápotocká 2008, 187, obr. 76, 77*; na Moravě *Peška 2013, 74n.*, obr. 41–51). Hrncovité tvary a jejich prostá technická výzdoba jsou proti tomu skupinově ambivalentní, tj. známé ze sídlišť jak východní, slezské, tak západní KKA (v Čechách Lovosice: *Zápotocký – Dobeš 2000, 137, typ 33, var. 1, 2*; v českém Slezsku a na Moravě *Zezulová 2002, 31, obr. 23, 27, 34; Peška 2013, obr. 44: 14, 15*).

Příslušnost zdejšího osídlení ke slezské skupině KKA, jak ji alespoň naznačuje zlomek zdobené mísy *obr. 18: 1*, ovšem překvapuje, protože podle hrobových nálezů by tento úsek Polabí měl spadat do sféry západní KKA (její nejvýchodnější dosud známé hroby – z Kostelce n. L. a Nové Vsi – jsou odtud vzdálené 1,8 a 4 km). S hranicí mezi oběma skupinami se proto počítá východněji, zhruba mezi Brandysem n. L. a Nymburkem (*Dobeš 1998, 169, Abb. 1*). Za této situace by se pro existenci Kožel



Obr. 18. Kozly – Čihadla. Střední eneolit, kultura kulovitých amfor. Sekce A, sonda 7: 1, 7 kulturní vrstva; 2–6 objekt 10. – Střední/mladší eneolit?: 8 sekce C, s.25–3; 9, 10 sekce A, sonda 8, kůl k.111.
Fig. 18. Kozly – Čihadla. Middle Eneolithic, Globular Amphorae culture. Section A, trench 7: 1, 7 cultural layer; 2–6 feature 10. – Middle/late Eneolithic?: 8 section C, t.25–3; 9, 10 section A, trench 8, posthole 111.

jako nejdále k SZ vysunuté lokality slezské KKA (z českého i středoevropského hlediska) nabízelo dvojí vysvětlení: relativně chronologické, dané nesoučasností obou skupin (západní starší, slezská mladší), nebo sídelně geografické, naznačující existenci kontaktní zóny mezi nimi.

Keramika KKA, reprezentovaná jedním souborem z kulové jámy větších rozměrů (o. 10) a zlomky z kulturní vrstvy z její blízkosti, je zde lokalizována do prostoru středního úseku sondy 7 v sekci A (obr. 14: b).

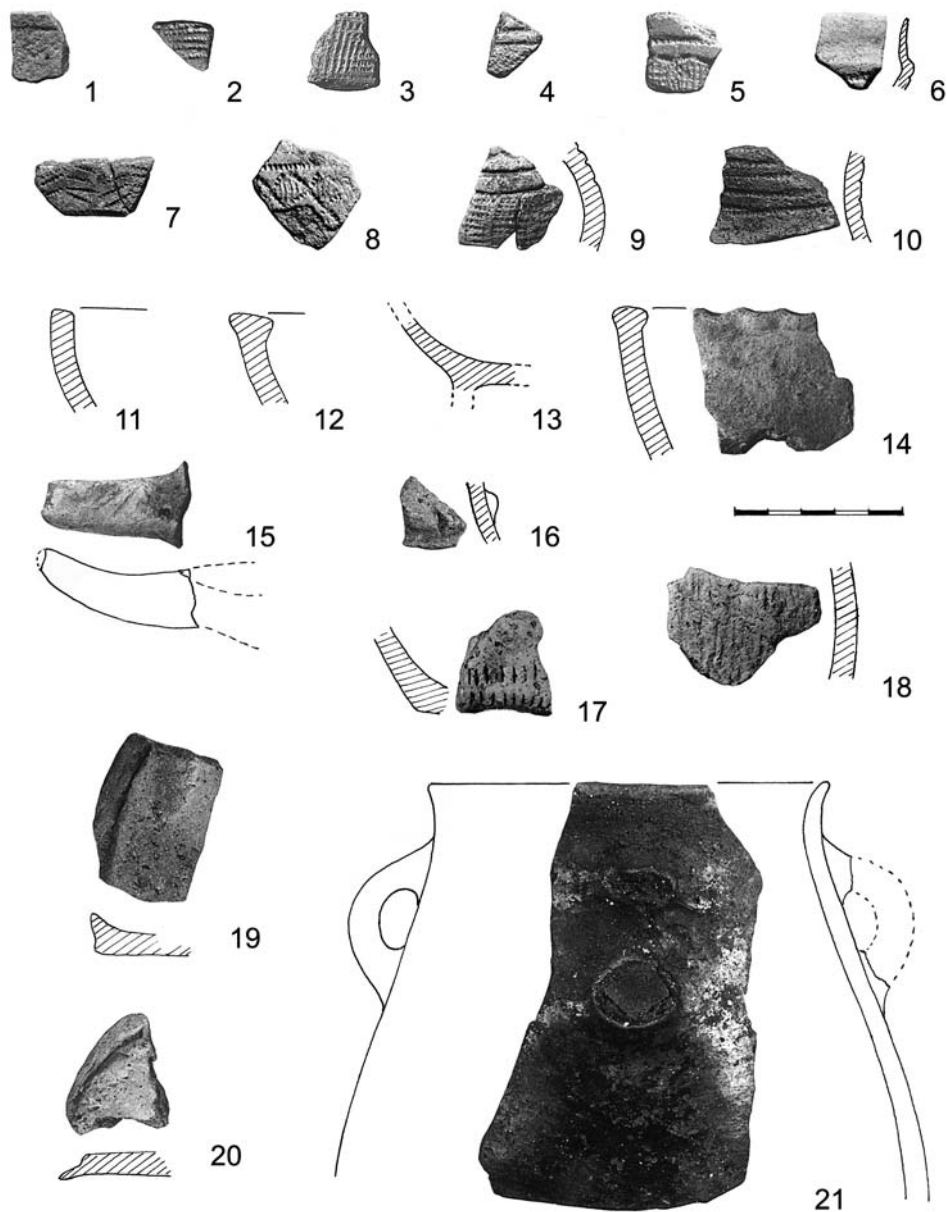
3./4. Střední/mladší eneolit až starší doba bronzová: keramika se „slámovaným“ povrchem

Jde o soubor sedmi zlomků ze zásobních hrnců s povrchem zdrsněným slámováním, což je sice technika typická pro mladší úsek středního eneolitu (k. řivnáčská, bošácká), u nás se objeví ale i v kultuře kulovitých amfor (Dobeš 1993, 568), mladoeneolitických pohárových kulturách (kupř. Matoušek – Turek 1998, obr. 9: 1; Pavlů 2000, 196, obr. 3: 12) a vzácně i ve starší době bronzové (Zápotocký 1982, 368, obr. 4: 19, 20); k původu a rozšíření této techniky Ehrich – Pleslová-Štiková 1968, 159n., nověji Peška 2009, 171. Zde bychom ji spojovali nejspíše se zvoncovitými poháry či únětickou kulturou.

Jednotlivé zlomky se slámovaným povrchem se vyskytly ve všech třech sekcích: ze sekce A jsou 2 zl. (1x z kulturní vrstvy, 1x z kůlu k. 111), ze sekce B jeden a ze sekce C čtyři, všechny z kulturní vrstvy (obr. 18: 8–10; 19: 18).

4. Mladší eneolit: kultura zvoncovitých pohárů (KZP)

Z celkového počtu 113 zlomků připadá polovina (63 zl. = 56 %) na tvary zdobené typickými radýlkovými motivy: poháry, džbány, mísu, hrnec (?); z nich 13 zl. má kromě této výzdoby navíc ještě povrch krytý slípem červenohnědé, rudé či hnědé barvy. Dalších 42 zlomků (37 %), zčásti



Obr. 19. Kozly – Čihadla. Sekce A, výzkum v r. 1957. Kultury zvoncovitých pohárů (1–14), únětická (21) a eneolit/starší doba bronzová (15–20). Sonda 3: 1 kůl 40; 2 kůl 43; 8 kůl 33; 10 kulturní vrstva; 14 kůl 34; 16 kůl 59. – Sonda 5: 3–5, 7, 11, 20 objekt 7; 6, 9, 12, 13, 15, 17 kulturní vrstva. – Sonda 1: 19 kůl 2. – Sonda 2: 18 kůl 50; 21 kůl 45.

Fig. 19. Kozly – Čihadla. Section A, excavation in year 1957. Bell Beaker (1–14), Únětice (21) cultures and Eneolithic/Early Bronze Age (15–20). Trench 3: 1 posthole 40; 2 posthole 43; 8 posthole 33; 10 cultural layer; 14 posthole 34; 16 posthole 59. – Trench 5: 3–5, 7, 11, 20 feature 7; 6, 9, 12, 13, 15, 17 cultural layer. – Trench 1: 19 posthole 2. – Trench 2: 18 posthole 50; 21 posthole 45.

nezdobených, ale tvarově určitelných (19 zl. = 17 %), zčásti atypických (23 zl. = 21%), má povrch krytý slípem. Poslední skupinu tvoří zlomky z mís s rozšířeným či T-okrajem (8 zl. = 7,1 %): *obr. 19: 1–12, 14; 20; 21: 1–15*. Do repertoáru sídlištní keramiky KZP patřily i hrncovité tvary, jejich spolehlivé odlišení je ale obtížné, protože jsou zčásti kulturně ambivalentní (KZP/protoúnětická/ÚK, srov. níže).

Z broušené industrie (kap. 2.4.1) pochází z této sídelní fáze s vysokou pravděpodobností trojice nástrojů s rovně zbrošenými úderovými plochami: dvě sekerovitá kladívka (*obr. 21: 18, 19*), obě ze sektoru 25–3, a kladivovitý mlat (*obr. 21: 20*) ze sektoru 27–2 (k jejich funkci jako kovotepckých nástrojů tvořících součást hrobové výbavy: *Moucha 1989*, v evropském kontextu *Bátora 2002*). Čtvrtým nástrojem hlásícím se do této fáze je miniaturní trojúhelníkovitá sekerka se širokým ostřím (*obr. 21: 17*) ze sektoru 29: 6; jde o výrazný typ, známý též z hrobů KZP (*Turek 2008*, 162, *obr. 58: 19*).

Podle značného počtu zdobených zlomků by těžiště osídlení mělo spadat do staršího období této kultury. Mezi výzdobnými motivy se kromě průběžných pásů vyskytují též pásy metopovité – včetně motivu přesýpacích hodin a úseků vyplněných horizontálními klikatkami, jež se považují za relativně mladší (k periodizaci *Hájek 1968*, 20; *Dvořák 1989*; *Turek 2008*, 151).

Ze sekce A, kde na značné ploše chyběla kulturní vrstva, pochází většina z 21 zlomků KZP z kúlových jam (k. 28, 33, 37, 40, 43, 59, 91, 102, 109, 135) a z jámových objektů (o. 7, 13, 15), ale jen šest zl. je z vrstvy. Na severní ploše, kde se vrstva dochovala, je situace opačná: ze sekce B je deset z jedenácti zlomků z vrstvy a jediný z kúlu (k. 208), a podobně ze sekce C je z 81 zlomků 74 z vrstvy (= 91 %) a sedm zl. z kúlových jam (k. 339, 351, 353, 374, 410 a linie kúlů o. 22). Dle toho by sídelní intenzita KZP na jižní ploše měla být podstatně silnější než na ploše severní.

Prostorově (*obr. 15: a*) je keramika KZP přítomna ve všech třech sekcích: v sekci A v celém středním pásu, v sondách 2–9, v sekci B jen ve střední a východní partii sond 14, 15, 17, 19, a v sekci C prakticky na celé ploše, s výjimkou jižní části, odkud je jediný zlomek ze sektoru 33–7.

Starší nález kostrového hrobu KZP z Hádkovy pískovny je indicií, že v prostoru západně od severní plochy, přesněji od sekce B, se nacházel pohřební areál této kultury.

4./5. Mladší eneolit/starší doba bronzová (KZP/protoúnětická kultura/únětická kultura)

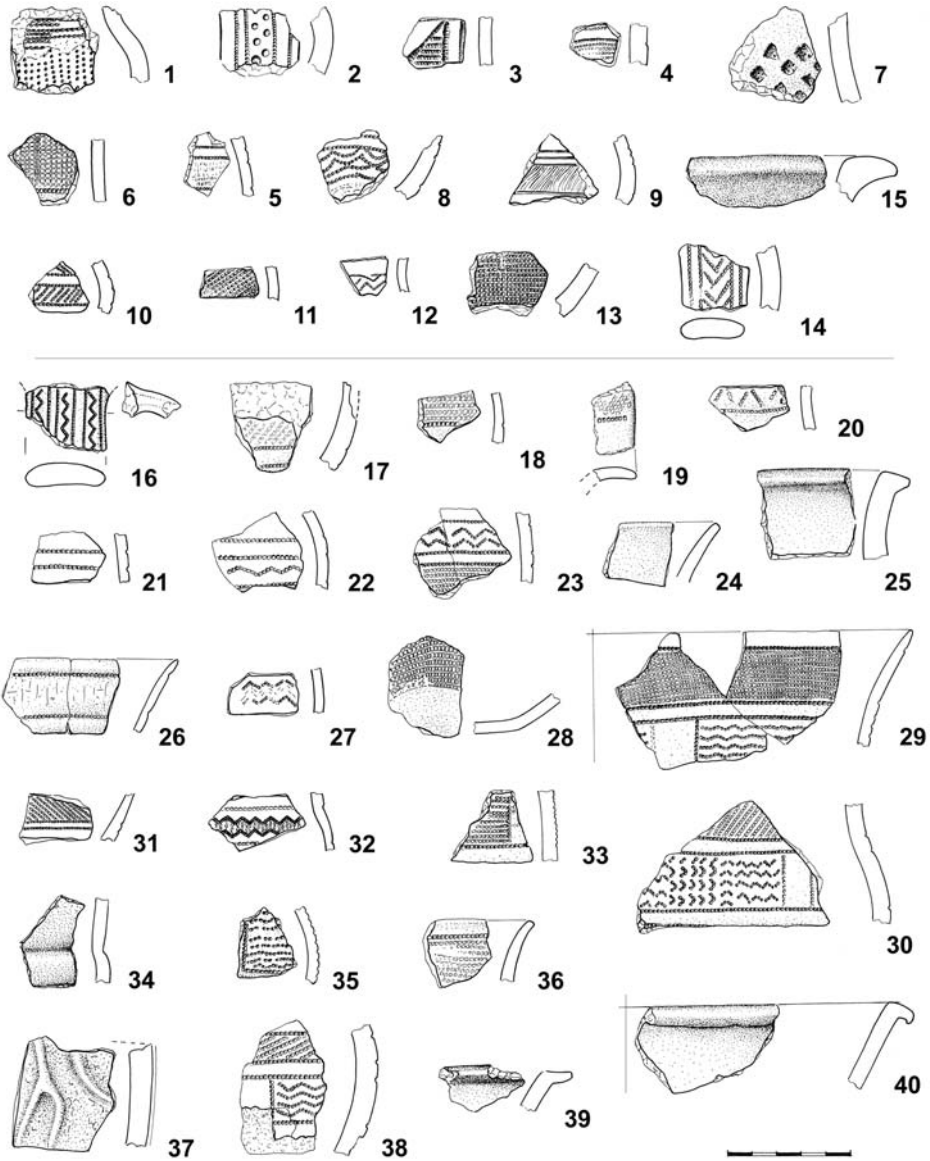
Jde o soubor 47 zlomků, jejichž bližší datace je sporná, protože analogie k nim nacházíme zčásti ve dvou, zčásti ve všech třech uvedených kulturách (k sídlištní keramice české skupiny KZP: *Turek 1993; Pavlů 2000; Limburský 2013*, k únětické kupř. *Pleinerová 1966; 1967; Čech 2008*; situaci navíc komplikuje fakt, že sídlištní keramika protoúnětické fáze zůstává dosud prakticky neznámá). Z mís to jsou tři tvary: s plášťovou nožkou (*obr. 19: 13*), s prolamovanou nožkou (*obr. 22: 5*) a na plných, zátkovitých nožkách (*obr. 22: 14, 15*; k výskytu a dataci kupř. *Moucha 1963; 2012; Stuchlík 2004*). Z hrncovitých nádob to jsou tvary s hladkými či prstovanými horizontálními pupky pod okrajem (*obr. 22: 13, 16, 19*) a s prstovanou lištou na hrdle (*obr. 19: 16*) či pod okrajem (*obr. 22: 17, 18*).

Ze 47 zl. je jediný ze sekce A, ze sondy 5. Všechny zbývající pocházejí ze severní plochy, ze středního úseku sekce B (17 zl.) a ze středního a severního úseku sekce C (29 zl.); z nich 1 zl. se nalezl v jámě po zdvojeném kúlu o. 19, 1 zl. v objektu o. 21 a zbývajících 46 zl. je z kulturní vrstvy.

5. Starší doba bronzová: únětická kultura (ÚK)

Soubor takto určené keramiky čítá celkem 120 zlomků a koflík z hrobu o. 12. Tvarově nejvýraznější složkou jsou zlomky a fragmenty džbánů či koflíků s jemně rytou „trášňovou“ výzdobou (*obr. 23: 2, 6, 7, 9, 10, 15, 17–19*) a zásobních hrnců s povrchem zdrsněným blátitým povlakem upraveným prstováním (p5) či tzv. špachtlováním (p6, srov. pozn. 1; *obr. 23: 4, 12, 13, 21–23*). Kromě nich jsme takto datovali i tenkostěnné zlomky koflíků/amfor s kónickým hrdlem a krátce rozevřeným okrajem *obr. 23: 1, 5, 8, 14, 16*, materiálově shodné se zlomky s trášňovou výzdobou, a okraje větších amforovitých tvarů (*obr. 22: 7, 20, 21, 24, 27, 30; 23: 11, 20*).

Chronologicky nejcitlivější složkou je zde keramika zdobená pásy tenkých oběžných či na sebe kolmých rýh – tzv. trášňovou výzdobou, jež je typická pro staroúnětické období (*Moucha 1963; Jiráň*



Obr. 20. Kozly – Čihadla. Mladší eneolit, kultura zvoncovitých pohárů. Sekce A. 1 s.7, kůl k. 91; 2 s.7, kůl k.102; 3 s.11, objekt o.15; 4 s.8, objekt o.13; 7 s.8, kůl k.109. – Sekce B. 5 s.14–6; 6 s.14–5; 8 s.14–8; 9 s.14–12; 10 s.15–12; 11–14 s.17–8; 15 s.19–8. – Sekce C. 16 s.25–3; 17, 18 s.25–7; 19, 20 s.25–9; 21, 22 s.25–10; 23 s.25–12; 24, 25 s.25–15; 26–28, 31, 32 s.26–6; 29, 30, 33–35 s.26–7; 37–40 s.26–10; 36 s.26–11. – s. = sonda – sektor.

Fig. 20. Kozly – Čihadla. Late Eneolithic, Bell Beaker culture. Section A. 1 t.7, posthole 91; 2 t.7, posthole 102; 3 t.11, feature no.15; 4 t.8, feature no.13; 7 t.8, posthole 109. – Section B. 5 t.14–6; 6 t.14–5; 8 t.14–8; 9 t.14–12; 10 t.15–12; 11–14 t.17–8; 15 t.19–8. – Section C. 16 t.25–3; 17, 18 t.25–7; 19, 20 t.25–9; 21, 22 t.25–10; 23 t.25–12; 24, 25 t.25–15; 26–28, 31, 32 t.26–6; 29, 30, 33–35 t.26–7; 37–40 t.26–10; 36 t.26–11. – t. = trench – sector.

ed. 2008, 42). Výrazným typem je také koflík (obr. 22: 1) z hrobu o. 12, hlásící se do mladšího, předklasického úseku tohoto období, do 3.–4. fáze ÚK dle třídění V. Mouchy. Těžiště únětického osídlení bychom dle toho kladli do mladšího úseku staroúnětického období, řazeného V. Mouchou (2005) ještě do pozdního eneolitu.

Na jižní ploše, tj. v sekci A, spadá do této fáze kromě zlomků ze skrývky a z kůlů k. 45 a o. 10 také dětský kostrový hrob o. 12 s koflíkem (obr. 22: 1). Únětický by mohl být i shodně orientovaný druhý dětský hrob (o. 6, bez výbavy). Na severní ploše je ze sekce B pouze 11 keramických zlomků přiřaditelných únětické kultuře, všechny z kulturní vrstvy. Nejsilnější podíl (105 zl.) jich pochází ze sekce C, zde kromě kulturní vrstvy též z pěti kůlů (k. 285, 410, 416, 418, 422).

Prostorově je keramika ÚK přítomna sice ve všech třech sekcích, ale v rozdílné míře (obr. 15: b), nejslaběji v sekci A, kde jí patří kromě hrobu o. 12 snad – dle orientace – i druhý dětský hrob (o. 6), situovaný do vstupu do domu č. 2 (kap. 2.4.3); u obou hrobů předpokládáme, že jde o pohřby v prostoru obytného areálu, ne o pohřebišť. Na severní ploše je tato keramika zastoupena v sekci B slabě, v C výrazněji, zde jí také náležejí půdorysy domů č. 5 a 6.

2.4.3. Kůlové domy

Ještě než se budeme věnovat popisu a typovému rozboru staveb, jejichž půdorysy se vyrýsovaly v mozaice kůlových jam, zvážíme možnosti jejich datování. Polykulturní osídlení lokality, stejně jako typová různost a rozmístění půdorysů už na první pohled napovídají, že jde o stavby z různých období. První z postupů, jež se v podobných případech zpravidla využívají, je datování podle kulturně určitelné keramiky z výplně kůlových jam. Takových případů je ze všech šesti půdorysů celkem dvacet:

Dům č. 1: kůlová jáma k. 45 (hl. 17 cm) – ÚK, kůlová jáma k. 50 (hl. 15 cm) – střední eneolit/starší doba bronzová;

Dům č. 2: 4 kůlové jámy: k. 33 (hl. 31 cm), k. 37 (hl. 18 cm), k. 40 (hl. 18 cm), k. 43 (hl. 17 cm) – vše KZP;

Dům č. 3: jáma po zdvojeném kůlu o. 11 (hl. 30 cm) – MK, 2 kůlové jámy: k. 109 (hl. 40 cm), k. 135 (40 cm) – obě KZP;

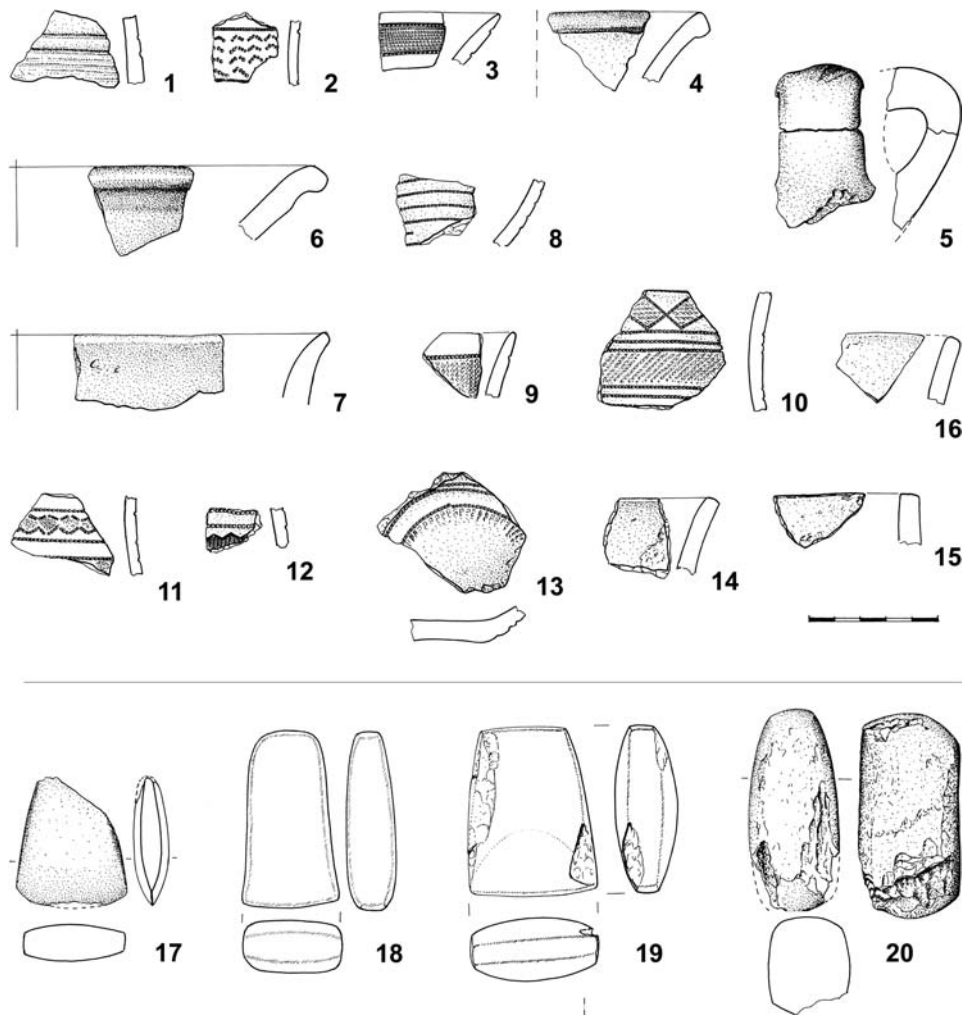
Dům č. 4: kůlová jáma k. 190 (hl. 12 cm) – KNP;

Dům č. 5: 3 kůlové jámy: k. 339 (hl. 28 cm), k. 374 (hl. 15 cm), linie sestávající ze spojitých kůlových jam o. 22 (hl. 22 cm) – vše KZP; 4 kůlové jámy: k. 336 (hl. 18 cm), k. 341 (hl. 26 cm), k. 416 (hl. 20 cm), k. 418 (hl. 20 cm) – vše ÚK);

Dům č. 6: 2 kůlové jámy: k. 351 (hl. 27 cm), k. 353 (hl. 26 cm) – obě KZP; kůlová jáma k. 285 (hl. 15 cm) – ÚK.

Fakt, že ve výplni kůlových jam čtyř ze šesti domů se našla keramika dvou různých kultur, že střepy kultury zvoncovitých pohárů byly ve výplni kůlových jam patřících půdorysům čtyř domů, či že fragmenty nádob únětické kultury pocházejí z půdorysů tří domů různého typu, orientace i stáří (kap. 2.3.4) ukazuje, že na keramiku z kůlových jam se v podmínkách zdejší lokality nelze spolehnout. Příčiny jsou zřejmé: jednou je malá hloubka kůlových jam (většinou do 20 cm, měřeno od povrchu podloží), druhou silná fragmentarizace keramiky, jež usnadňovala propad v nesoudržném šterkopísku působením kryo- či bioturbace (kupř. právě v době výzkumu devastovala sousední pole kolonie syslů). Obě společně mohly způsobit, že se střepy do výplně kůlových jam dostávaly jak během stavby, tak po jejím zániku, a nelze pak říci, které jsou reziduální nebo infiltrované (ke vztahu kulturní vrstvy a objektů *Ernée 2008*, 111).

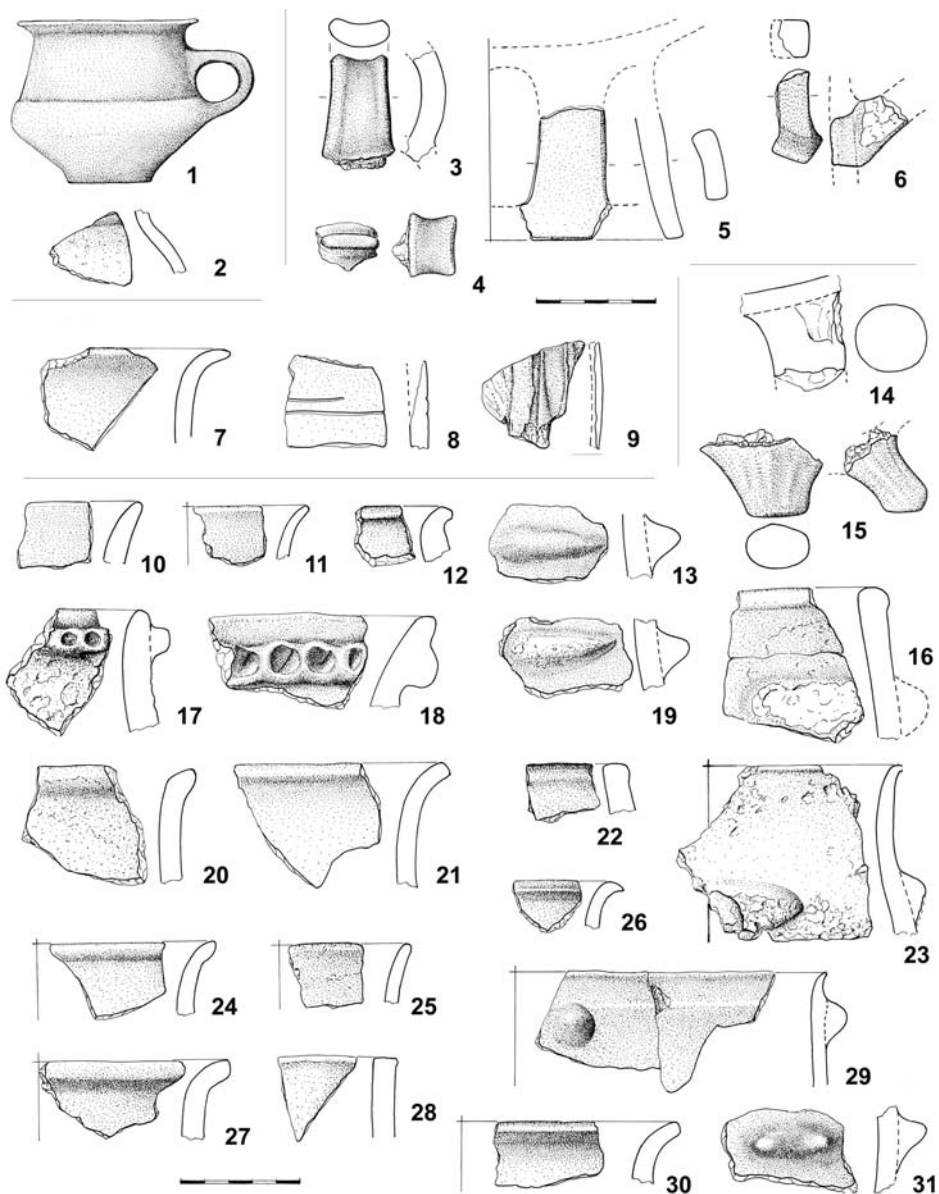
Při snaze určit dobu, kdy byly jednotlivé domy, dle horizontálně stratigrafické situace evidentně různého stáří, postaveny, nezbyvá než využít nepřímé indicie: nálezovou situaci a typ domu. Samotná nálezová situace má ale pro tento účel jen omezený význam (jak je zřejmé ze srovnání obr. 5 s obr. 14, 15). K jisté míře spolehlivosti vede až kombinace obou kritérií. Vycházíme přitom z dosa-
 vadních poznatků o typologii domu středoevropského eneolitu a starší doby bronzové, i když tyto jsou mezerovité a nevyklučují možnost podstatných regionálních i lokálních rozdílů. Pro území Čech



Obr. 21. Kozly – Čihadla. Mladší eneolit, kultura zvoncovitých pohárů. Sekce C. 1, 2 s.27–1; 3 s.27–2; 4 s.27–5; 5 s.27–3; 6 s.27–11; 7–9 s.27–12; 10 s.27–x; 11 kůl k.374; 13–15 s.29–5; 12 s.30, kůl k.410; 16 s.30–4. – Broušená industrie ze sekce C: 17 s.29–6; 18 s.25–3; 19 s.25. kůl 276; 20 s.27–2. – s. = sonda – sektor.

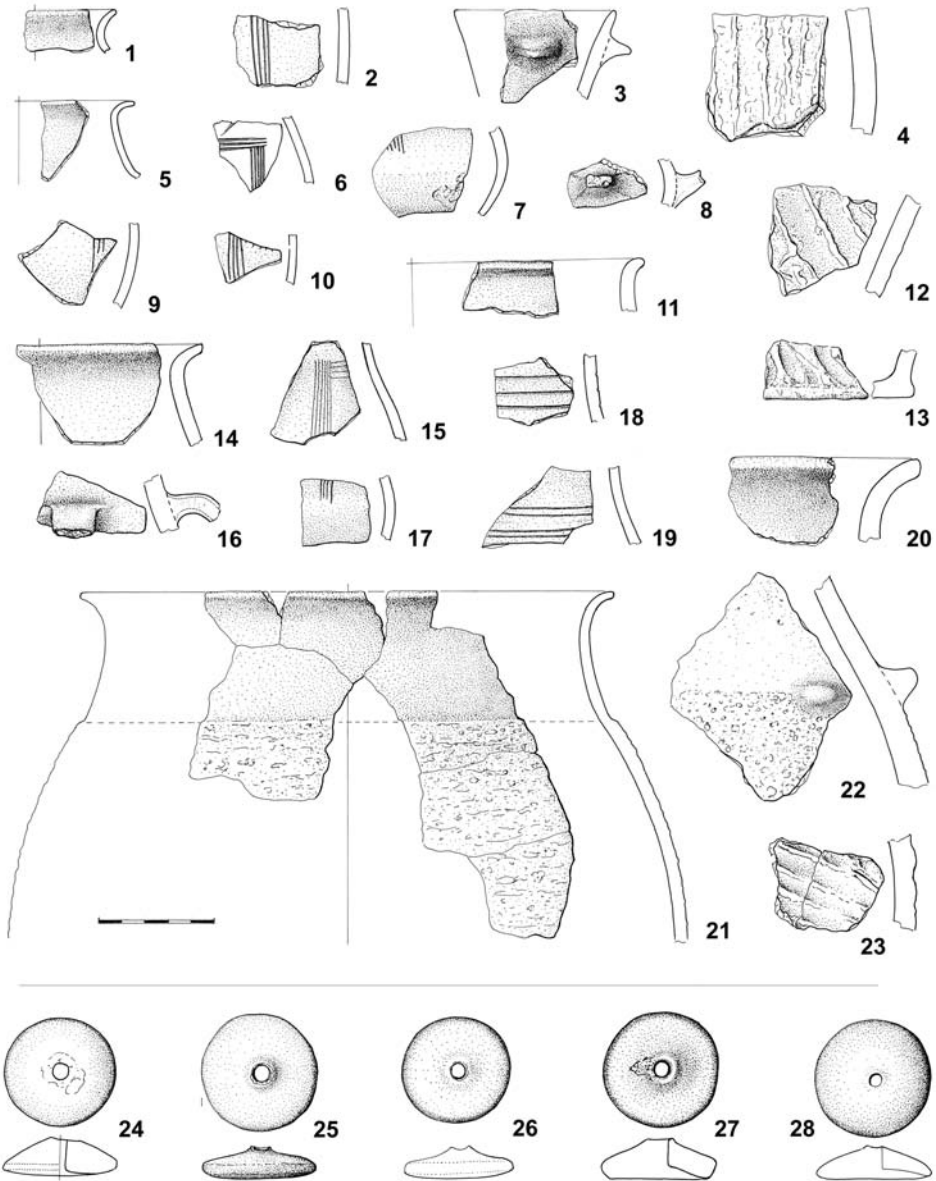
Fig. 21. Kozly – Čihadla. Late Eneolithic, Bell Beaker. Section C. 1, 2 t.27–1; 3 t.27–2; 4 t.27–5; 5 t.27–3; 6 t.27–11; 7–9 t.27–12; 10 t.27–x; 11 posthole 374; 13–15 t.29–5; 12 t.30, posthole 410; 16 t.30–4. – Polished industry from section C: 17 t.29–6; 18 t.25–3; 19 t.25. posthole 276; 20 t.27–2. – t. = trench – sector.

je navíc třeba brát v úvahu, že dosavadní představy o tom, jaký vlastně byl v tom kterém období standardní typ obydlí, jsou pro jednotlivé kultury – snad jen s výjimkou řivnáčské a únětické – ve stadiu ověřování (KNP, KZP), nebo vůbec chybějí (MK, BAD, KKA, ŠK, protoÚK). Datování staveb v polykulturní lokalitě toho typu, jako jsou kozelská Čihadla – tedy s kulturní vrstvou, minimem jámových objektů, ale se značným počtem kůlových jam zčásti vázaných do půdorysů, zčásti „volných“ – bude proto vždy spojeno se značnou dávkou nejistoty.



Obr. 22. Kozly – Čihadla. Mladší eneolit/starší doba bronzová (KZP/ÚK) a únětická kultura. Sekce A. 1 s.8, objekt o.12 – kostrový hrob; 2 s.11. – Sekce B. 3 s.17–11/12; 4 s.17–7; 5, 6 s. 14–5; 7 s.21–1; 8 s.19–4; 9 s.19–8. – Mladší eneolit/k. zvoncovitých pohárů/starší doba bronzová. Sekce B. 10–12, 14, 16, 19 s.14–6; 13 s.15–7; 15 s.15, objekt o.19; 20 s.19–5. – Sekce C. 17 s.25–11; 18 s.26–7; 22, 24–26 s.25–13; 21 s.26–10; 23 s.26–11; 27, 28, 31 s.27–11; 29 s. 27–12; 30 s.29–1/2. – s. = sonda – sektor.

Fig. 22. Kozly – Čihadla. Late Eneolithic/Early Bronze Age (BBC/UC) and Únětice culture. Section A. 1 t.8, feature no.12 – inhumation burial; 2 t.11. – Section B. 3 t.17–11/12; 4 t.17–7; 5, 6 t. 14–5; 7 t.21–1; 8 t.19–4; 9 t.19–8. – Late Eneolithic/Bell Beaker culture/Early Bronze Age. Section B. 10–12, 14, 16, 19 t.14–6; 13 t.15–7; 15 t.15, feature no.19; 20 t.19–5. – Section C. 17 t.25–11; 18 t.26–7; 22, 24–26 t.25–13; 21 t.26–10; 23 t.26–11; 27, 28, 31 t.27–11; 29 t. 27–12; 30 t.29–1/2. – t. = trench – sector.



Obr. 23. Kozly – Čihadla. Starší doba bronzová, únětická kultura. Sekce C. 1 s.25–4; 2 s.25–9; 3 s.25–12; 4 s.25–10; 5 s.25–15; 6 s.25–14; 7, 8 s.25, kúl k.285; 9, 11 s.26–8; 10, 12, 13 s.26–11; 14, 16, 17 s.27–12; 15 s.27–11; 18 s.27–9; 19 s.27–10; 20, 21 s.30–1; 22 s.30–5; 23 kúl k.410. – Přesleny ze sekci B, C a ze sběru: 24 s.14, objekt 16; 25 s.26–1; 26 s.26–7; 27 s.27–8; 28 sběr, pole Z od výzkumu. – s. = sonda – sektor.

Fig. 23. Kozly – Čihadla. Early Bronze Age, Únětice culture. Section C. 1 t.25–4; 2 t.25–9; 3 t.25–12; 4 t.25–10; 5 t.25–15; 6 t.25–14; 7, 8 t.25, posthole 285; 9, 11 t.26–8; 10, 12, 13 t.26–11; 14, 16, 17 t.27–12; 15 t.27–11; 18 t.27–9; 19 t.27–10; 20, 21 t.30–1; 22 t.30–5; 23 posthole 410. – Spindle whorls from sections B, C and surface survey: 24 t.14, feature 16; 25 t.26–1; 26 t.26–7; 27 t.27–8; 28 surface survey, fields to the west of the excavated area. – t. = trench – sector.

Stavby na jižní ploše

Už v první sezóně jsme zde, v sekci A, odkryli dva neúplné půdorysy (domy č. 1, 2), které jsem interpretoval jako chaty z období k. zvoncovitých pohárů (*Zápotocký 1960*, 11). Následující výzkum předchozí obraz doplnil, revidoval a navíc se zde vyrýsoval půdorys stavby třetí (*obr. 12*, č. 1–3):

Dům č. 1 (*obr. 12, sekce A*) v sondách 1–3, 7. Jeho půdorys, vymezený třemi řadami kúlových jam udávajícími linie obou bočních stěn, jižní a severní, a stěny zadní, západní, není zcela jednoznačný. Jižní stěna je dána lehce prohnutou řadou dvanácti kúlových jam, od k. 1 po k. 93 na *obr. 7* (někdejší rekonstrukce, ještě před odkryvem sondy 7, vycházela z předpokladu, že k této straně patří i dvojice kúlů k. 2, 3 v objektu 1, a že je tedy přímá). Linie severní stěny, tak jak ji naznačují kúlové jámy od k. 15 po k. 25, je přímá. Zadní stěna, daná trojicí kúlových jam k. 2–5–6, navazuje z obou stran šikmo na konce obou bočních stěn. Za středové lze počítat některé z kúlových jam k. 8, 51, 67. Nejistá je funkce kúlových jam na vnitřní ploše, kúlové jámy k. 64, 65, 67, 68 lze též interpretovat jako linii příčné stěny.

Takto rekonstruovaný půdorys představuje stavbu široce obdélníkovitého až – s ohledem na mírné prohnutí jižní podélné stěny – loďovitého půdorysu, patrně dvoulodní a dvouprostorovou, s polygonální zadní stěnou, směru Z–V (95° od S k Z), dlouhou minimálně 13 m a širokou 6–7 m. Z přední, vstupní stěny se kúlové jámy nedochovaly, patrně byla opatřena lehčí konstrukcí. Zlomky keramiky obsahovaly osm kúlových jam, ze dvou kúlových jam jižní stěny jsou kulturně určitelné: z k. 45 je fragment dvojčuché amfory únětické kultury *obr. 19: 21*, z k. 50 stěp se slámovaným povrchem.

Datování: kultura zvoncovitých pohárů.

Komentář. Za určující zde považuji typ stavby, jenž je odlišný od domů KNP a ÚK. Mírně prohnuté jižní stěny a polygonální závěr dávají jejímu půdorysu slabě loďovitý tvar s otevřenou východní, vstupní stranou. Že stavbu tohoto typu můžeme dnes se značnou pravděpodobností přisoudit této kultuře, je důsledkem objevů z posledních let. Již v poslední syntéze pravěku Čech, v partii o obydlích KZP, resp. o jejich dosavadní absenci, předpokládal *J. Turek (2008, 158)*, že půjde nejspíše o stavby s povrchovým založením, sрубové nebo s mělkou sloupovou konstrukcí. Závěr, že „myšlenka dlouhého domu loďovitého půdorysu byla zřejmě součástí fenoménu zvoncovitých pohárů“ (*Turek 2011b, 793*), jakkoliv překvapivá, se zdá mít – nyní i s ohledem na dům č. 1 z kozelských Čihadel – své opodstatnění.

Dům č. 2 (*obr. 12, sekce A*) v sondách 2–4, 7. Z půdorysu lze spolehlivě rekonstruovat jen severovýchodní nároží, dané dvěma liniemi kúlů. Severní se šesti kúlovými jámami (od k. 32 po k. 75 na *obr. 7*) je dlouhá 5 m. Východní stěna, s pěti kúly včetně rohového k. 75, měří 4 m a je blízce k SV rohu přerušena mezi k. 74 a 72 mezerou širokou 1,8 m, patrně vstupem, uprostřed něhož je zapuštěn dětský kostrový hrob o. 6. Ze shluky deseti kúlových jam na JZ od dochovaného nároží by kúlové jámy k. 30, 31, 40, 41 mohly být částí západní stěny a kúlové jámy k. 36–39 souviset s vnitřní konstrukcí této stavby. Linie jižní stěny je nejistá, mohly ji markovat kúly k. 41–44.

Dům, resp. jeho pravoúhlé torzo tedy neumožňuje jednoznačnou rekonstrukci. Půdorys orientace Z–V (93° od S k Z), se vstupem ve východní stěně, byl nejspíše obdélníkový o rozměrech ca 6 x 4,5 m. Kulturně určitelné zlomky keramiky jsou z kúlu k. 33 severní stěny a ze tří z prostoru stavby (k. 37, 40, 43); všechny patří zdobené keramice KZP.

Datování: starší než starší období únětické kultury.

Komentář. Kulturně určitelné zlomky z výplní kúlových jam patří KZP, dětský kostrový hrob v mezeře východní stěny je bez milodarů a i kdybychom uvažovali, že je – stejně jako nedaleký druhý dětský hrob – únětický, jeho zapuštění do vchodu starší stavby mohlo být náhodné. Proti datování do únětické kultury mluví typ stavby, odlišný od domů únětické kultury.

Dům č. 3 (*obr. 12, sekce A*) v severní části sond 9–11. Z půdorysu se dochovala západní část, východní zničena těžbou. Severní podélná stěna (šest kúlových jam, od k. 73 po k. 146 na *obr. 7*) měřila 4,5 m, jižní podélná stěna (deset kúlových jam, od k. 116+118 po k. 138) 8 m a západní, zadní stěna (devět kúlových jam, od k. 73 po k. 116+118) 5 m. Linií středové osy naznačují kúlové jámy k. 142 a dvojitá kúlová jáma o. 11. Nesouvislou linií kúlových jam k. 140–141 a 146–148 lze interpretovat jako pozůstatek příčky oddělující zadní místnost domu.

Dům, resp. jeho dochovanou západní část rekonstruujeme jako stavbu obdélníkového půdorysu s pevnou zadní (západní) stěnou a vstupem z východní strany, patrně dvoulodní a dvouprostorovou; šířka domu 4,5 m, dochovaná délka 8 m, rozloha zadní místnosti ca 4,5 x 5 m, orientace Z–V (90° od S k Z). Za předpokladu, že dům byl dvouprostorový a obě místnosti byly zhruba stejných rozměrů (což je s ohledem na synchronní paralely pravděpodobné), by jeho původní délka dosahovala ca 10 m.

Kulturně určitelné jsou zdobené zlomky KZP ze záspy kůlových jam k. 109 západní stěny a kůlové jámy k. 135 jižní stěny. Z dvojité kůlové jámy o. 11 při středu západní stěny pochází soubor zlomků keramiky michelsberské kultury. Při dataci vycházíme z předpokladu, že s ohledem na časové zařazení staveb č. 1, 4, 5, 6 můžeme vyloučit příslušnost ke KNP, ŮK i KZP, již patří zlomky z kůlové jámy k. 109, 135. Za určující v tomto směru považujeme soubor raně eneolitické keramiky ze zadní, tj. západní kůlové jámy středové řady – zdvojeného kůlu o. 11.

Datování: michelsberská kultura.

Komentář. V tomto případě není problémem ani tak typ či raně eneolitické stáří, jako kulturní zařazení domu. Stavby tohoto typu a rozměrů, i když různé konstrukce (kromě kůlových stěn těž vymezené obvodovými žlábkami či s podlahou mělce zapuštěnou), jež v tomto časovém horizontu vystřídaly neolitické „dlouhé domy“, jsou dobře známé od horního po střední Podunají, ovšem z osad pozdně- a postlengyelských skupin (kupř. *Zeeb 1994; Pavúk – Batora 1995; Schlichtherle 1997; Ganslmeier 2009; Šmíd 2011*). Proti tomu obydlí michelsberské kultury zůstávají, až na několik případů (Mairy, Wannkopf), prakticky neznámá (kupř. *Jeunesse 2010, 49; Zimmermann – Meurers-Balke – Kalis 2005, 46*). V Čechách je v raném eneolitu situace obdobná: žlábký vymezený obdélný půdorys z Třebestovic (11 x 6,4/7,25 m: *Čtverák – Rulf 1989, obr. 2*) je spojován s tamními hroby jordanovské kultury, přičemž není jisté, zda jde o stavbu profánní či kultovní, a jiné stavby z tohoto období nebyly dosud hlášeny (*Neustupný 2008, 43*; domy z Března náleží až KNP: *Pleinerová 2002, 164*). Jistou paralelou k domu č. 3 jsou typem a patrně i kulturní příslušností torza některých domů ze středoněmeckého Hutbergu (*Benesch 1941, Abb. 9*; k interpretaci *Müller 2001, 283, Taf. 46*).

Stopy dalších staveb. Kromě popsaných tří půdorysů zbývá na sekci A ještě zhruba dvakrát tolik kůlových jam „volných“, které dokládají, že staveb tohoto druhu zde bylo více. Většina je sice bez kontextu, v několika případech lze ale v jejich rozmístění pozorovat náznak řazení (*obr. 12, sekce A – žluté linie*):

(a) Shluk kůlových jam jižně od domu č. 1 naznačuje, že zástavba pokračovala od sekce A dále k jihu. Část z nich tvoří dvě navzájem kolmé řady, jednu směru Z–V, druhou S–J. Datovatelný je zlomek raně- či staroneolitického zásobního hrnce z kůlové jámy k. 96/97 ze „žluté“ linie směru Z–V, paralelní s jižní stěnou domu č. 1. Z dalších čtyř kůlových jam v tomto prostoru (k. 59, 91, 102, o. 13) pochází keramika KZP a z objektu o. 10 zlomky KKA (*obr. 18: 2–6*) a ŮK.

(b) Kůlové jámy severně od domu č. 2 ukazují, že zástavba pokračovala i tímto směrem. Z kůlových jam v tomto prostoru lze datovat keramika jen z objektu o. 7 (KZP). Na existenci staveb zde ukazuje i objekt 3 – nejspíše torzo pece, tedy zařízení, jež je obvykle součástí interiéru: dva bloky mazanice ležící na povrchu písčitého podloží a složené ze zborcených plochých či mírně zakřivených plátů o max. síle 4 cm, s povrchem do červena vypáleným (ve hmotě nepozorovány otisky dřev), dm. bloků ca 30 cm. Nálezy: 4 zl. atyp.

(c) Kůlové jámy v prostoru domu č. 3 mohly zčásti souviset s jeho vnitřní konstrukcí, dvě „žluté“ linie jižně od něj svědčí o existenci jedné či dvou starších či mladších staveb; bez datovatelných nálezů. Datování těchto půdorysných torz, rozptýlených na západní a střední partii sekce A, zůstává otevřenou otázkou.

Stavby na severní ploše

V sekcích B, C se nacházejí tři půdorysy, jeden v sekci B (dům č. 4), dva v sekci C (domy č. 5, 6); *obr. 12, č. 4–6*:

Dům č. 4 (*obr. 12, sekce B*) v sondách 14, 15, 17, 19, 24/1 má půdorys vymezený na bočních stranách řadami kůlových jam směru Z–V. Severní strana, minimálně s 19 kůly řazenými (od k. 225 po k. 152 na *obr. 9*) zčásti těsně vedle sebe, zčásti s mezerami až metrovými, se dochovala v délce 19 m. Recentně porušená plocha před jejím západním koncem ale nevyklučuje, že mohla v tomto směru pokračovat až po k. 227. Jižní strana je daná řadou ca 14 kůlových jam, z nichž čtyři jsou spojené do žlabovitého objektu k. 266, další dvě kůlové jámy jsou dvojité (k. 236, 240) nebo sázené těsně vedle sebe (k. 265+266, k. 237–239). Také délka této stěny, 16 m, není zcela jistá, protože na záp. konci na ni směrově navazují dvě prohlubně typu kůlových jam ve dně objektu o. 20; s nimi délka této strany stoupá na 17,5 m. Směr středové osy naznačují, zčásti i dle větší hloubky, kůlové jámy k. 175+176, 216–219 a 221. Některé z kůlových jam rozptýlených ve střední a východní části stavby by mohly pocházet z příčných stěn.

Takto rekonstruovaný půdorys představuje stavbu obdélníkového půdorysu, dvoulodní, dlouhou minimálně 22 m, širokou 6 m, orientace Z–V (92° od S k Z). Její boční stěny tvoří linie hustě řazených kůlových jam, zatímco obě čelní strany jsou otevřené, resp. beze stop po konstrukci.

Kulturně určitelnou keramiku – okraj zásobního hrnce KNP – obsahovala jen kůlová jáma k. 190 ze středního úseku severní stěny. Stejněho stáří jsou objekty o. 18, 19 při vnější straně severní stěny a rozměrný objekt

o. 20+21 při západním konci jižní stěny. Za určující pro datování považují typ konstrukce a v tomto případě také náleзовé prostředí, s maximální koncentrací keramiky KNP v prostoru stavby (obr. 14a).

Datování: starší (baalberské) období kultury nálevkovitých pohárů.

Komentář. V Čechách známe domy shodného typu ze dvou lokalit. V Březně u Loun odkryty dva, dům č. 88 o rozměrech 23,65 x 6,75 m a dům č. 96, dlouhý snad až 31 a široký 5,6 m, oba ve směru SZ–JV (Pleinerová 1990; 2002, 164). V Líbeznících, necelých 10 km na JZ od Kozel, zachyceno několik půdorysů těchto dlouhých domů, všechny s orientací Z–V, přičemž dva z nich, cele dochované o rozměrech 23 x 6 a 21 x 7 m, měly navíc – na rozdíl od Března i Kozel – vnitřní prostor příčně dělený (Turek 2011a).

Nečetné a zčásti sporné případy staveb tohoto typu jsou uváděné i z jiných skupin KNP (Niedźwiedz, Dölauer Heide, Flögeln: viz Pleinerová 1990, 263). Dobře dokumentovaná je jejich severská varianta, s obloukovitým závěrem obou užších stran (Wittenwater: Midgley 1992, 335; Hemmed: Boas 1997, fig 3; Limensgård: Nielsen 1999, 151, fig. 3).

Vezmeme-li v úvahu, že stavby tohoto typu, s relativně lehkou konstrukcí, nicméně rozměry zapadající do kategorie „dlouhých“ domů, byly budované jak na spraši (Březno, Líbeznice), tak na šterkopiskovém podloží (Kozly), a to jak ve starším (Kozly), tak i v mladším období KNP (Líbeznice, Březno?), nabízí se závěr, že jde o standardní typ obydli užívaný v celém průběhu trvání české skupiny KNP. Odpovědí na logickou námitku, proč v desítkách lokalit KNP zkoumaných v posledních desetiletích tyto půdorysy chyběly, by mohla být skutečnost, že hustě řazené kůly bočních stěn byly relativně mělce sázené. Jinou otázkou je, zda jde o typ staveb vázaný výlučně, nebo jen primárně na prostředí KNP; kupř. dva analogické půdorysy z Vávrovic u Opavy jsou spojované s kulturou kulovitých amfor (Zezulová 2002, 23, obr. 4 a plán; Janák 2004, 76, obr. 2, 3).

Dům č. 5 (obr. 12, sekce C) v sondách 27–31, 33. Půdorys vymezený, jako u předchozí stavby, dvěma paralelními řadami kůlových jam, ale poledníkového směru. Východní stěna, dlouhá 22,5 m, je dána řadou 21 kůlových jam vcelku pravidelně rozmístěných, s odstupy 0,5–1 m (od k. 345 po 413 na obr. 10); z nich kůlové jámy k. 343, 337, 334 jsou zdvojené. Západní stěna se nedochovala celá a navíc ji v sondě 33 porušil recentní zásah. Tvoří ji linie 19 kůlových jam, od k. 389 po k. 430, řazených stejně pravidelně, jako ve východní stěně; dlouhá je 17 m. Severní závěr stavby markuje řada kůlových jam k. 403–406 včetně liniového objektu o. 22, přičemž obě koncové kůlové jámy této řady navazují na konce podélných stěn šikmo. Jižní strana (kůlové jámy k. 413–422–423) je otevřená. Středovou osu polohou a zčásti i hloubkou tvoří řada šesti kůlových jam s mezerami od 3 do 5 m: k. 404–398–390–328–426–422. Beze stop po otopných zařízeních, jen z jižní části domu, ze sektorů 33–3, pochází větší valoun mazanice (dm. 57 mm) a ze sektoru 33–6 valoun mazanice ve tvaru pravoúhle zalomeného výmazu stěny (66 x 54 x 40 mm).

Relativně dobře dochovaný půdorys dovoluje určit tuto stavbu jako obdélníkovou, dvojkladní, dlouhou 23 m a širokou 4,5 m, s přední, jižní stranou otevřenou či uzavřenou lehčí konstrukcí, jejíž součástí by v tom případě byla jediná, středová kůlová jáma k. 422, a se zadní stranou ploše polygonální. Podélnou osou je dům orientovaný ve směru J–S (170° od S k Z). Kulturně určitelné zlomky obsahovalo osm kůlových jam: v severní stěně soustava tří kůlových jam o. 22 (KZP), v západní stěně kůlová jáma k. 374 (KZP), ve východní stěně kůlové jámy k. 339 (KZP), 336, 341, 416 a 418 (ÚK) a koncová kůlová jáma středové osy k. 422 (ÚK) – celkem tedy 3x zlomky zvoncovitých pohárů, 5x únětické.

Datování: starší období únětické kultury.

Komentář. Srov. dům č. 6.

Dům č. 6 (obr. 12, sekce C) v sondách 25–27. Půdorys daný opět dvojicí paralelních řad kůlových jam: západní, s dvanácti kůlovými jámami – od k. 327 po k. 350, s mezerami od 0,7 do 1,5 m – měří 15 m, a východní, s deseti kůlovými jámami – od k. 288 po k. 280 a s mezerami od 0,6 do 1,5 m – měří 12 m. Za středové se polohou a zčásti i větší hloubkou hlásí kůlové jámy k. 325–317–313–307–306, sázené v odstupech od 3,5 do 4 m. Severní, zadní stěna se nedochovala, určení jižní stěny (k. 350–305–x) není spolehlivé. Dochovaná, tj. minimální délka stavby orientované ve směru JJZ–SSV (155° od S k Z), měří 15 m, šířka stavby činí 3,5–3,8 m. Datovatelné zlomky pocházejí ze čtyř kůlových jam: 2x KZP (k. 351, 353) a 2x ÚK (k. 285, 290).

Ze dvou míst jsou též větší soubory mazanice, jež by mohly pocházet z destrukce ohniště či peci: (1) ze střední části domu, ze sektoru 26–7, je ca 80 drobných i středně velkých valounů o průměru 30–40 mm a 5 ks větších, s průměrem do 60 mm, vesměs amorfních, jen na 1 zlomku je otisk prutu polokruh. profilu, dm. 25 mm; celk. váha 1,2 kg; (2) ze severní části domu, ze sektoru 26–12, je ca 15 valounů, z nich 5 ks větších, dm. až 60 mm, 1 ks s otisky prutů, 1 ks s jednou stranou plochou.

Za určující pro datování domů č. 5 a 6 považujeme (a) typ stavby, (b) náleзовou situaci v sekci C, s relativně silnou přítomností únětické keramiky (*obr. 15b*), a (c) horizontálně stratigrafickou situaci, dle níž by měly náležet jinému období, než domy s rovnoběžkovou orientací – tedy domy č. 1, 3, 4.

Datování: starší období únětické kultury.

Komentář. Oba půdorysy úzce obdélníkového tvaru, vymezené liniemi hustě řazených kúlových jam bočních stěn s mezerami od 0,5 do 1,5 m, konstrukcí plně odpovídají domům únětické kultury, jak je pro její českou větev popsala už *I. Pleinerová (1967, 15; 2002; Hásek 1984, posledně Jiráň ed. 2008, 36; Bláhová-Sklenářová 2012, 99)*. Dům č. 5 je dvojloďný, tj. se středovou řadou nosných kúlů, u domu č. 6 ale situace v severní části nevyukčuje zdvojení středových kúlů, což v případě jediné, koncové dvojice bývá bráno za doklad valbového zakončení střechy, je-li dvojice více, pak jako indicie rozdělení domu na dvě části, přední dvojloďní, zadní trojloďní. Možnost, že jde o tzv. stájové domy, tj. že obě části jsou funkčně rozdílné, přičemž část zadní je určena k přechodnému ustájení, považovala ještě *I. Pleinerová (2002, 164)* v našich poměrech za málo pravděpodobnou, analýza půdních vzorků jednoho z domů z durynského Schlossvippachu však tento výklad podpořila (*Walter et al. 2007, 14*). Dva shluky mazanice, jeden ze střední, druhý ze severní části domu č. 6, naznačují polohu topenišť a zároveň možnost víceprostorového interiéru. Detailem podtrhujícím přináležitost k této stále rostoucí skupině starobronzových domů je i apsidovitý či polygonální tvar zadní stěny domu č. 5, svědčící, spolu s větším zahloubením, o její pevnější konstrukci. Podobně lomené zadní stěny mají kromě příkladů z českého území i domy na jiho-bavorských a středoněmeckých sídlišťích (*Nadler 1997, 166; Stäuble 1997, 133; Walter et al. 2007, 14*).

Podle vzájemné polohy nejsou obě stavby současné: půdorysy se takřka dotýkají (jihozáp. roh domu č. 6 dělí od linie vých. stěny domu č. 5 vzdálenost ca 1 m) a jsou odlišně situované – dům č. 6 je oproti severojižně orientovanému domu č. 5 vychýlen o 15° k SV.

Stopy dalších staveb na severní ploše. Kromě ca 120 kúlových jam vázaných do půdorysů domů č. 4–6 zbývá i zde, podobně jako tomu bylo na jižní ploše, ještě ca 160 „volných“ kúlových jam, prozrazujících existenci dalších staveb:

V sekci B je to především pole kúlových jam severně od domu č. 4, s náznakem linie směru SZ–JV tvořené objekty vzniklými z tří až čtyř spojených kladených kúlových jam o. 17 – o. 18 – k. 162 – k. 165 – k. 166. Severně od ní ležel objekt o. 16, v jehož východní polovině bylo patrně otopné zařízení (pec ?), jak to naznačuje nález dvou kumulací mazanice, jedné přímo v obvodu objektu (ca 40 amorfních valounů, včetně jednoho většího, o průměru ca 50 mm, s jednou stranou slabě konvexní, plochou), druhé při jeho okraji (ca 80 zlomků drobných i větších, do 50 mm).

Menší počet volných kúlových jam byl roztroušený také jižně od domu č. 4. Dvě menší kumulace mazanice po ca 15 drobných až středně velkých valounech o průměru až 50 mm z kulturní vrstvy při východním okraji jámového objektu o. 20–21 vedou opět k úvaze, zda nejde o zbytek rozpadlé pece. Dva větší mazanice bloky (max. dm. 80 mm) s otisky prutů na jedné straně, nalezené v sektoru 19–9, tedy při vnější straně jižní kúlové stěny domu č. 4, bychom nejspíše interpretovali jako zbytek výmazu této stěny.

V sekci C se rýsují tři řady kúlových jam směru Z–V, dlouhé 6 až 10 m, jež kříží půdorysy domů č. 5 a 6 (žluté linie na *obr. 12, sekce C*). Rovnoběžková orientace těchto linií odpovídá orientaci domu č. 4 v sekci B i domů č. 2 a 3 v sekci A. Jde zřejmě o fragmenty půdorysů starších, než jsou domy č. 5, 6, přes které přecházejí. S tím souhlasí i jeden datovatelný zlomek – okraj zásobního hrnce KNP z jedné z kúlových jam střední „žluté“ linie (k. 312). Z úhlu mezi vých. stěnou domu č. 5 a záp. stěnou domu č. 6, ze sektoru 27–7, je ca 60 drobných zlomků mazanice (z nich 1 ks plochý o váze ca 1,5 kg) a ze sektoru 27–8 je 15 valounů, vesměs větších rozměrů (dm. 40–50 mm, o celk. váze ca 0,5 kg), snad z otopných zařízení, jež by vzhledem k domům č. 5, 6 byly venkovní; druhá možnost je, že přináležely ke starší zástavbě.

Na obou severních sekcích, stejně jako na jižní ploše, jsou tedy zřetelné stopy dalších staveb, nesoučasných s výše popsanou trojicí domů č. 4–6. U „žlutých“ linií rovnoběžkového směru v sekci C je podle orientace, délky i náleзовé situace pravděpodobné, že jde o torza „dlouhých“ domů z předúnětických sídelních fází (KNP, KZP ?). V sekci B je situace v tomto směru nepřehledná.

Konstrukce a typy domů

Celkovou charakteristiku domů, jejich rozměry, orientaci a datování podává *tab. 3*. Jejich konstrukce je v základě shodná: jde vesměs o dvojloďní stavby, jejichž základním znakem jsou dvě paralelní linie kúlů bočních stěn a u většiny též lépe či hůře rekonstruovatelná středová řada kúlů. Kúlové

Dům č.	plocha výzkumu	sekce	datování		délka (m) // dochov. ? odhad.	šířka (m)	plocha (m ²) // dochovaná ? odhadovaná	směr středové osy	azimut (od S k Z)	směr vchodu
			období	sídelní fáze (č. - kultura)						
3	jižní	A	raný eneolit	1. - MK	/8/ ?10	4,5	/36/ ?45	Z-V	90°	V
4	severní	B	starší eneolit	2. - KNP	/22/	6	/132/	Z-V	92°	V
1	jižní	A	mladší eneolit	4. - KZP	/13/	6-7	/90/	Z-V	95°	V
2	jižní	A	eneolit	starší než ÚK	/6/	4,5	/27/	Z-V	93°	V
5	severní	C	starší doba bronzová	5. - st.ÚK	23	4,5	104	J-S	170°	J
6	severní	C	starší doba bronzová	5. - st.ÚK	/15/	3,8	/57/	JJZ-SSV	155°	J

Tab. 3. Kozly – Čihadla. Domy č. 1–6: rozměry, orientace, datování.

Tab. 3. Kozly – Čihadla. Houses no. 1–6: dimensions, orientation, dating.

jámy vyznačující stěny jsou přitom relativně hustě řazené, s mezerami v průměru od 0,5 do 1 m, a většinou mělce zapuštěné (v průměru od 10 do 20/25 cm do podloží). Stavební technika obydlí tohoto druhu z období eneolitu je sledována zejména v oblasti severoalpských pobřežních osad (kupř. *Schlichtherle 1997*, pro únětické domy již *Hásek 1984* a *Pleinerová 2002*). Typem odpovídají domům své doby (MK – KNP – ZP – ÚK), přičemž skutečnost, že při jejich stavbě byla použita vždy stejná stavební technika, mohla být důsledkem zdějších půdních poměrů – tedy málo soudržných šterko-pískových podloží a mělkého půdního pokryvu.

Zajímavým znakem je orientace domů, resp. její variabilita (*tab. 3*). U všech čtyř domů eneolitického stáří, od raně eneolitického (MK – dům č. 3) po mladoeneolitický (KZP – dům č. 1), je rovnoběžková, se středovou osou takřka přesně ve směru V–Z a se vstupem (u č. 1, 3, 4 jistě, u č. 2 pravděpodobně) z východní strany. Proti tomu oba domy z počátku starší doby bronzové mají naopak orientaci poledníkovou, se vstupem (u č. 5 jistě, u č. 6 pravděpodobně) z jižní strany. Už ze zřejmého srovnání s jinými lokalitami, kde jsou situace v tomto směru odlišné, nebo i zcela opačné – kupř. v Břežně je orientace neolitických domů SZS–JVJ, pozdně lengyelských a KNP SZ–JV a únětických Z–V (*Pleinerová 1990*, obr. 12), v Líbeznících jsou domy KNP položeny delší osou ve směru Z–V a dům KZP S–J (*Turek 2011a; 2011b*) – vyplývá, že orientace domů nebyla normovaná, spíše se přizpůsobovala přírodním podmínkám dané lokality v té které sídelní fázi. Pokud by pravidlem mělo být natočení stavby úzkou stranou proti nejčastějšímu směru větru (u nás už *Soudský 1969*, 81), pak bychom změny, jaké v tomto směru proběhly na Čihadlech, vysvětlovali nejspíše adaptací na stav místního zalesnění.

Pokud jde o plochu a délku domů, u půdorysů eneolitického stáří máme možnost srovnání s poznatky z labsko-sálské oblasti. *J. Müller (2001, 276)*, který měl odtamtud k dispozici 54 domových půdorysů z 18 lokalit z průběhu celého eneolitu, je rozdělil podle délky na domy malé (d. max. 8 m, š. 3,5–6 m, tj. o ploše do ca 45–50 m²) a domy dlouhé (d. 12,5–25 m, š. 5–6,8 m, tj. o ploše ca 60–130/170 m²). Podle tohoto dělení by do první skupiny spadal jen dům č. 2 (eneolit před starší ÚK), 6 x 4,5 m, 27 m²). Dům č. 3 (MK, 10 x 4,5 m, 45 m²) by stál už na hranici k domům dlouhým, k nimž by plně náležely dva zbývající, domy č. 4 (KNP, 22 x 6 m, 132 m²) a č. 1 (KZP, 13 x 6/7 m, ca 90 m²) a také oba domy z počátku doby bronzové, č. 6 (ÚK, 15 x 3,8 m, 57 m²) a č. 5 (ÚK, 23 x 4,5 m, 103 m²). Náš závěr, totiž že pět ze šesti kulových domů z Čihadel, datovaných od raného eneolitu do počátku doby bronzové, se řadí do kategorie „dlouhých domů“, souhlasí s již dříve vysloveným názorem *I. Pleinerové (1990, 270)*, že dlouhý dům byl na českém území „patrně nejčastějším,

případně základním typem obydlí od neolitu do starší doby bronzové“ (stejně i Janák 2004, 74). Tuto tradici se zdají porušovat jen polozemnice a povrchové kúlové domy řivnáčské kultury (jak též už Pleinerová 1990), délkou a plochou spadající do kategorie staveb menších rozměrů.

2.4.4. Rozsah sídelního areálu a jeho pozice v mikroregionu

Pro odpověď na tuto otázku máme k dispozici pět ukazatelů: plošný rozsah kúlových jam a objektů (obr. 7; 9; 10), profily sond, evidující stav kulturní vrstvy (obr. 6), nálezový potenciál kulturní vrstvy (obr. 13), stav kulturní vrstvy na profilech obou pískoven (dle průzkumu v r. 1956) a výsledky sběrů na okolních polích.

Na jižní ploše je z rozmístění kúlových jam a objektů zřejmé jejich pokračování od hranic sekce A dál k severu, západu a jihu, jen k jihovýchodu, k okraji paleomeandru, se vytrácely. Kulturní vrstva zde kryla větší část jižní partie sekce a z hraničních profilů sond je též patrné, že přesahovala k jihu a jihozápadu. Obojí je ve shodě s pozorováním v sousední jižní pískovně, kde se kulturní vrstva rýsovala na východním a středním úseku profilu.

Podobně tomu bylo na severní ploše, kde kúlové jámy a objekty byly rozptýlené prakticky na celé rozloze sekcí B a C, s výjimkou zjišťovací sondy 16, vedené v délce 45 m k severu, kde kúly končily na 12. m, kulturní vrstva na 15. m a nálezy se vytrácely po 20. metru. Také kulturní vrstva kryla většinu obou sekcí, její stav se ale lišil. V sekci B byla nejsilnější na západní straně, v C dosahovala maxima na severní straně a klesala, až se vytrácela směrem k jihu (kap. 2.3.1). A také zde – stejně jako v případě sekce A – situace korespondovala s výskytem kulturní vrstvy v sousední, zde severní (Hádkově) pískovně. Z té je i starší nález hrobu KZP, naznačující existenci pohřebiště (kap. 2.1). Povrchové sběry na polích severně od sekce C potvrdily, že osídlení v tomto směru pokračovalo. Atypické střepy pravěkého stáří jsme nacházeli až po východní cíp polí kat. č. 408–409 (obr. 2). V těchto místech byla tehdy vyhloubena odpadová jámka pro tišickou kafilerii, a také na jejím profilu se pod ornici vyrýsovala tmavší vrstva s nečetnými atypickými střepky.

Docházíme tak k závěru, že za předpokladu, že jižní a severní plocha tvořily původně jeden celek, jehož střední část v šíři ca 80 m zničila trasa silnice a obě pískovny, pak by délka zdejšího sídelního areálu dosahovala minimálně 200 m a šířka ca 50–70 m.

Rozsah osídlení v jednotlivých sídelních fázích je možno odhadnout (a) z prezenze/absence a počtu datované keramiky v sondách a sektorech sekcí A–C (obr. 14; 15), (b) z datace půdorysů domů č. 1–6 (obr. 12) – tedy z parametrů sledovaných v kap. 2.4.2 a 2.4.3:

1. sídelní fáze z doby raně eneolitické michelsberské kultury (obr. 14a, č. 1) je slabé, ale spolehlivě doložena jen na jižní ploše, přesněji v severovýchodní partii sekce A; patří jí zde soubor keramiky z dvojkúlu o. 11, jenž zároveň do této fáze datuje dům č. 3. Na severní ploše je jedinou stopou tohoto stáří zlomek s uchem amfory raně eneolitického typu.
2. sídelní fáze, reprezentovaná keramikou staršího, baalberského období kultury nálevkovitých pohárů (obr. 14a, č. 2, 3), má z pěti zde přítomných skupin nejsilnější zastoupení (tab. 2). Přítomna je jen na severní ploše, zde především v sekci B, kde jí náleží též půdorys domu č. 4. V sekci C je sektorů s keramikou KNP méně, jsou ale rozptýlené po celé její střední a severní části. Zdá se proto pravděpodobné, že sem zástavba pokračovala. Jejimi stopami by mohly být některé ze Z–V orientovaných „žlutých“ linií na obr. 12. Z rozptylu nálezů je zřejmé, že osídlení této fáze pokračovalo na Z od sekce B a na SV od sekce C.
3. sídelní fáze patřící slezské skupině kultury kulovitých amfor (obr. 14b, č. 1, 2) je zde přítomna, stejně jako fáze první, jen stopově (tab. 2), a sice na jižní ploše, ve střední partii sekce A.
4. sídelní fáze spadá, soudě dle značného podílu zdobeného zboží, do staršího období kultury zvoncovitých pohárů (obr. 15a). Keramika KZP, i když ne nejčetnější (tab. 2), vykazuje maximální plošný rozptyl, jenž zahrnuje obě zkoumané plochy. Na jižní, v jihozápadní části sekce A, do této fáze datujeme dům č. 1. Na severní ploše je přítomna ve střední a východní části sekce B a v celé střední a severní části sekce C, přičemž dle rozptylu nálezů osídlení KZP pokračovalo odtud na S, Z i V. Podobně jako v případě druhé sídelní fáze (KNP), můžeme i nyní uvažovat, zda této fázi nepatří některé z torz starší zástavby – žlutých linií orientovaných ve směru Z–V (obr. 12).
5. sídelní fáze, staroúnětická (obr. 15b), je, stejně jako předchozí fáze, na obou plochách. Na jižní ploše jsou však její stopy vcelku slabé, kromě skrovného počtu sídelní keramiky jsou zde ale též jeden či dva dětské hroby

tohoto stáří. Na severní ploše se první dva únětické objekty objevily už při záchranné akci v r. 1956 na profilu Hádkovy pískovny, tedy v těsném sousedství sekce B. Vyšší počty únětické keramiky evidujeme na severní a jiho-východní části sekce B, a stejně tak na celé severní polovině sekce C. Zde jí náležejí též domy č. 5, 6, podle vzájemné polohy nesoučasné, což naznačuje existenci dvou stavebních fází a tedy i delší trvání únětického osídlení. Rozptýl nálezů a stav kulturní vrstvy ukazují, stejně jako ve druhé a čtvrté fázi, že také nyní se osídlení táhlo od sekce C dále na S a V.

Rozloha plochy s nálezy a stopami zástavby se tedy v průběhu pěti sídelních fází podstatně měnila. V první a třetí fázi se osídlení jeví jako víceméně lokalizované do jednoho (KKA) či dvou (MK) míst. Ve druhé fázi (KNP), přítomné jen v severních sekcích, lze hovořit o areálu o rozloze 20–25 arů či větším, vezmeme-li v úvahu, že rozptýl keramiky KNP v obou sekcích naznačuje přesah západním i východním směrem. Ve čtvrté a páté fázi (KZP, ÚK), zastoupených ve všech třech sekcích, se náš odhad – za předpokladu, že osídlen byl též pás mezi jižní a severní plochou, zničeno-ny trasou silnice a pískovnamí – blíží třem čtvrtinám až jednomu hektaru. Přitom pro vyšší odhad mluví opět, jako už v případě 2. fáze, rozložení keramiky a stav kulturní vrstvy, dle nichž osídlení v obou fázích překračovalo hranice sekcí, a to jak směrem k J, k zákrutu paleomeandru, tak podél jeho břehu k V.

Pravěké lokality ve středním Polabí sledují především okraj tzv. risské terasy, četné jsou ale též na níže položených nivních terasách (*Dreslerová 1995*, fig. 16–21). Na zhruba tříkilometrovém úseku nivy mezi Kozly a Kostelcem nad Labem se kromě Čihadel nacházely dle starších nálezů a sběrů, vedených v rámci již zmíněného projektu ALRNB, ještě nejméně tři další lokality:

1. Ca 600–700 m na SZ od Čihadel (*obr. 1c*, č. 1), při břehu paleomeandru patrně staršího, než je ten, v jehož ohybu se nacházel náš výzkum, jsme při povrchovém průzkumu na polích po levé straně silnice do Kozel v květnu r. 1960 spolu s M. Steklou pozorovali rozměrné tmavé skvrny, vzniklé patrně prooráním na kulturní vrstvu. Sřepky nalezené v těchto místech byly vesměs nezdobené, strukturou ale srovnatelné s keramikou ze sekcí A–C (*Zápotocký 2014*, obr. 13: 24–28). Tato poloha leží v těsném sousedství pozemku kat. č. 361 („písková jáma“ na poli H. Marečka), kde v r. 1929 byl porušen kostrový hrob zvoncovitých pohárů (*Hájek 1968*, 44; *Sklenář 1982*, 148), a zhruba do těchto míst je též lokalizována plocha se sběry eneolitického stáří (*Dreslerová 1995*, 114, fig. 6).
2. Ca 100 až 500 m na JV od Čihadel (*obr. 1c*, č. 2), v oblouku paleomeandru jižnějšího a zřejmě i mladšího, než jsou ty, při nichž ležely obě předchozí lokality, bylo zachyceno relativně rozsáhlé osídlení. Podle keramiky ze sběrů ALRNB by zde sídelní sekvence měla být posunuta do mladšího pravěku (mladší doba bronzová, laténská, římská) a raného středověku.
3. Poloha Hradiště, ca 1,6 km západně od Čihadel (*obr. 1c*, č. 3). Plochá terasová vyvýšenina, od S, Z a J chráněná paleomeandrem, se před regulací Labe nacházela, stejně jako Čihadla a obě předchozí lokality, na jeho pravém břehu. Někdy v r. 1960 mi z této polohy předal student z Kozel soubor zlomků keramiky zčásti únětické, zčásti pravěké (eneolit?, mladší doba bronzová, d. římská?) a raně středověké (M Mělník č. 22823–872; *Sklenář 1989*, 13). Ze starších sběrů je odtud keramika halštatská a raně středověká (*Sklenář 1982*, 146). V raném středověku zde bylo vybudované blatné hradiště o ploše ca 1 ha, chráněné valem a na západní straně dosud patrným příkopem (*Píč 1893*; *Čtverák et al. 2003*, 148; *Budinský – Křivánek 2007*).

Všem třem polohám je spolu s Čihadly společné umístění při okraji některého ze starých říčních ramen. Zajímavé je, že na Čihadlech a v lokalitě č. 1, tedy na dvou polohách ležících při paleomeandrech, jež se dle terénní konfigurace jeví jako starší, je také sídelní sekvence relativně starší než na zbývajících dvou, osazovaných přes mladší pravěk až do raného středověku. Příčinou relokace sídliště, s níž počítá i *D. Dreslerová (1995, 114)*, zde byly zřejmě změny meandrujícího říčního toku, přesunujícího se postupem času stále jižněji, blíže k současnému toku Labe. Zde bychom hledali i vysvětlení časového limitu sídelní sekvence na Čihadlech. Její konec mohl být důsledkem jedné takové změny, po které se úsek toku, při němž zdejší sídelní poloha od raného eneolitu existovala, změnil v opuštěné říční rameno. Zda k této změně došlo už na počátku starší doby bronzové, či o něco později, nelze říci.

3. Závěr

Sídlištní areál v poloze Čihadla, v samém centru labské nivy mezi Mělníkem a Kostelcem nad Labem, ležel při okraji terasy würmského stáří, tzv. vyššího nivního stupně. Úkolem výzkumu bylo ověřit rozsah osídlené plochy, který byl dle nálezů ze dvou zdejších pískoven značný. Kopáno proto na dvou plochách – jižní, označené jako sekce A, a severní, se sekcemi B a C – o celkové rozloze 1263 m². Většinu plochy všech tří sekcí kryla náleзовě bohatá kulturní vrstva, ze zahloubených objektů zjištěno kromě kúlových jam jen několik málo prohlubní neurčité funkce a dva dětské hroby, oba zřejmě záměrně uložené v prostoru či blízkosti obydlí. Po zániku osídlení byl povrch lokality z větší části překryt slabým písečným přesypem, jenž uchránil pravěkou situaci před zničením – což zároveň značí, že z hlediska povrchové dostupnosti zůstala prakticky nezachytitelná jak tradiční, tak leteckou prospekci.

Podle rozboru keramiky se zde vystřídalo celkem pět sídelních fází spadajících do let ca 4000–2000 před Kr., počínaje michelsberskou kulturou (MK), přes starší, baalberské období kultury nálevkovitých pohárů (KNP), slezskou skupinu kultury kulovitých amfor (KKA) a starší období kultury zvoncovitých pohárů (KZP), až po starší období únětické kultury (ÚK). Kromě zjištění sídelní sekvence lze za hlavní výsledky výzkumu na Čihadlech uvést především zjištění kúlových půdorysů šesti domů různého typu a stáří (MK, KNP, KZP, ÚK) a určení přibližné velikosti sídlíštního areálu (ca 200 x 50–70 m), včetně možnosti hrubého odhadu jeho rozlohy v té které fázi, od stopové (MK, KKA), přes plochu o rozloze minimálně čtvrt hektaru (KNP), až rozsahem se blížíci jednomu hektaru (KZP, ÚK). Hodnota získaných terénních dat, podle kterých bychom mohli usuzovat na charakter obytného areálu, jeho strukturu či funkci, je ale – též s ohledem na četnost sídelních fází – relativně malá. Dovolují jen říci, že forma zástavby se podle frekvence keramiky v kulturní vrstvě a rozmístění domů v jednotlivých sídelních fázích liší: v 1.–3. fázi se jeví jako prostorově omezená, ve 4. a 5. fázi jako plošně rozsáhlejší, v obou případech ale spíše rozvolněná. Pro obecnou klasifikaci lokality je podstatné, že na ploše sekce i v obou pískovnách jsme nepozorovali nic, co by svědčilo o existenci příkopu či jiného druhu ohrazení. Usuzujeme proto, že jde o typ rovinného nehrázeného sídlíštního.

Jinou otázkou je délka, resp. kontinuita zdejšího osídlení. Sídelní sekvence na Čihadlech je sice časově zřetelně ohraničená – startuje ke konci raného eneolitu a končí na počátku starší doby bronzové. Zároveň je ale silně mezerovitá, uvědomíme-li si intervaly mezi jednotlivými fázemi, jež se dle soudobé chronologie pohybují v délce ca 300 – 500/600 – 600/700 – 300 let. Přitom stav náleзовého fondu, s dominancí silně fragmentární keramiky a minimem artefaktů jiných náleзовých kategorií, jejichž početnost a složení – jako v případě broušené a štípané industrie – navíc působí dojmem negativního výběru, tedy záměrného vyklizení – svědčí spíše pro krátkodobé osídlení. Absence objektů běžných na sídlíštních na hlinitém podloží, jako zásobních jam a hliníků, se dá zdůvodnit šterkopisčím podložím, méně už zvýšenou hladinou spodní vody. S odkazem na specifické krajinné prostředí by bylo možné usuzovat i na důvody ekonomické, dané orientací na neagrární způsoby hospodaření, jako jsou chov dobytka či rybolov, jež pro sídla v labské nivě zvažuje *D. Dreslerová* (1995, 128). Naopak pro zemědělskou činnost mluví typ domů, který je stejný jako v sídlíštních na spraši či hnědozemí, a snad i takové detaily, jako je standardní repertoár keramiky těch fází, jež jsou zde materiálově širše reprezentované (KNP, KZP, ÚK) a indicie ukazující na provozování domácích řemesel: hrnčířství (zlomek charakteru hrnčířského těsta se střepem KNP) a práce s kovem, s níž jsou spojována sekerovitá kladívka považovaná za nástroje kovotepců KZP (*obr. 21: 18–20*). Hospodářským zázemím sídlíštní v krajině, o níž se dle pylového profilu z nedalekých Tišic soudí, že byla v oné době „značně zalesněná“², byla z části rovina terasy, při jejímž okraji leželo, zčásti niva a zaniklá říční

² S tím by mohly souviset poznatky o vegetaci středního Polabí, jež přinesl pylogenetický profil z vrtu v zaniklém jezeři u Tišic, ca 5 km na SZ od Čihadla, jež bylo původně meandrem staro- až středoholocenního koryta Labe. Nejstarší pylovou zónu (starší eneolit – střední doba bronzová) tam charakterizuje nízké zastoupení antropogenních indikátorů. Krajina v okolí vrtu by tehdy měla být „stále ještě značně zalesněná“, nicméně nápadně vysoká hodnota Graminae by mohla souviset s „lokálním maximum pasteveckých indikátorů ke konci středního eneolitu“ (*Dreslerová – Pokorný 2004, 752, 757*).

ramena. Půda je zde sice z hlediska úrodnosti hodnocená jako druhá nejhorší (dle sedmistupňové stupnice zemědělských půd; kap. 2.3.1), ale půdní typ z doby osídlení, dochovaný pod písečným přespem, je humóznější a zřejmě byl též úrodnější.

Pro funkci sídliště mohli mít podstatný význam ještě jeden faktor, jehož existenci jsme se pokusili zdůvodnit odkazem na stav a vývoj sídelní sítě zdejšího mikroregionu (kap. 2.4.4), a sice poloha na aktivním toku Labe, jež bylo zároveň jednou z nejdůležitějších dálkových komunikací Čech. Jeho zánik někdy kolem r. 2000 př. Kr. lze pak vysvětlit jako důsledek přesunu řeky jižněji. Podle této hypotézy by podmínkou existence sídliště na tom či jiném místě labské nivy byla poloha na hlavním, tj. aktivním toku řeky. K jeho zániku či relokaci by pak docházelo v případech, že se situace v tomto směru změnila a daná poloha se ocitla na vedlejších či slepém rameni. Zpětně lze předpokládat, že tam, kde k takové změně nedošlo, mohlo osídlení trvat podstatně déle. Takovým případem je kupř. sídlištní poloha v jižní části neratovické Spolany, ležící stejně jako Čihadla na vyšším nivním stupni, ale osazovaná od neolitu prakticky souvisle až do doby římské (*Kabát – Zápotocký 1962; Sklenář 1982, 307–313*). Srovnání sídelních sekvencí v nivních lokalitách tak zároveň nabízí možnost datovat změny toku Labe v průběhu středního a mladšího holocénu.

Literatura

- Balatka, B. – Sládek, J. 1965:* Pleistocénní vývoj teras Jizery a Orlice. Rozpravy ČSAV, řada mat.-přír. věd, roč. 75, č. 11. Praha.
- Bátora, J. 2002:* Contribution to the problem of „craftsmen“ graves at the end of Aeneolithic and in the Early Bronze Age in Central, Western and Eastern Europe. Slovenská archeológia 50, 179–228.
- Benesch, F. 1941:* Die Festung Hutberg, eine jungnordische Mischsiedlung bei Wallendorf, Kr. Merseburg. Halle/Saale.
- Bláhová-Sklenářová, Z. 2012:* Obytné stavby doby bronzové – otázky stavebního a konstrukčního vývoje. Praehistorica XXX/2. Praha.
- Boas, N. A. 1997:* Settlements and fields covered by sand drift in the Bronze Age, Djursland, East Jutland. In: J. J. Assendorp Hrsg., Forschungen zur bronzezeitlichen Besiedlung in Nord- und Mitteleuropa. Internationale Archäologie Bd. 38, Espelkamp, 16–28.
- Budinský, P. 1981:* Archeologické nálezy z Lounska a z území mimo Severočeský kraj ve sbírce teplického muzea. Archeologický výzkum v severních Čechách 8. Teplice.
- Budinský, V. – Křivánek, R. 2007:* Shrnutí geofyzikálních průzkumů v areálu hradiště Kozly, okres Mělník. Středočeský vlastivědný sborník 25, 139–147.
- Butler, S. 1993:* A strategy for lowland palynology in Bohemia. Památky archeologické 84, 102–110.
- Čech, P. 2008:* Sídlíště pozdní fáze únětické kultury ve Vysočanech, okr. Chomutov (Sídelní areál starší doby bronzové a analýza keramiky). In: E. Černá – J. Kuljavceva-Hlavová edd., Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003–2007, Most, 65–87.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003:* Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
- Čtverák, V. – Rulf, J. 1989:* Nálezy horizontu jordanovské kultury z Třebestovic, okr. Nymburk. Památky archeologické 80, 5–29.
- Dobeš, M. 1993:* Sídlíště kultury kulovitých amfor u Dolních Zálezel, okr. Ústí n. L. Archeologické rozhledy 45, 561–574.
- 1998: Gräber der Kugelamphorenkultur in Nordwestböhmen. Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7, 133–179.
- Dreslerová, D. 1995:* The prehistory of the middle Labe (Elbe) floodplain in the light of archaeological finds. Památky archeologické 86, 105–145.
- Dreslerová, D. – Břízová, E. – Růžičková, E. – Zeman, A. 2004:* Holocene environmental processes and alluvial archaeology in the middle Labe valley. In: M. Gojda ed., Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology, Praha, 121–171.
- Dreslerová, D. – Pokorný, P. 2004:* Vývoj osídlení a struktury pravěké krajiny na středním Labi. Pokus o přímé srovnání archeologické a pyloanalytické evidence. Archeologické rozhledy 56, 739–762.

- Dvořák, P. 1989: Die Glockenbecherkultur in Mähren. In: Das Äneolithikum und die früheste Bronzezeit (^{14}C 3000–2000 b.c.) in Mitteleuropa: kulturelle und chronologische Beziehungen. Acta des XIV. Internationalen Symposiums Prag – Liblice 20.–24. 10. 1986. Praehistorica XV, Praha, 201–205.
- Ehrich, R. W. – Pleslová-Štiková, E. 1968: Homolka. An Eneolithic Site in Bohemia. Praha.
- Ernée, M. 2008: Pravěké kulturní souvrství jako archeologický pramen. Památky archeologické – Supplementum 20. Praha.
- Ganslmeier, R. 2009: Lost villages: Wallerdorf – ein Weilerhof der Münchshöfener Kultur. In: L. Husty – M. M. Rind – K. Schmotz Hrsg., Zwischen Münchshöfen und Windberg. Gedenkschrift für Karl Böhm, Rahden/Westf., 109–130.
- Hájek, L. 1968: Kultura zvoncovitých pohárů v Čechách. Archeologické studijní materiály 5. Praha.
- Hásek, I. 1984: Obydlí a sídliště v oblasti únětické kultury. Zvl. otisk z Časopisu Národního muzea (řada hist.) 153, 1–27.
- Hazdrová, M. et al. 1983: Vysvětlivky k základní hydrogeologické mapě ČSSR 1 : 20 000, List 12 – Praha. Praha.
- Janák, V. 2004: Ke kontinuitě neolitického obyvatelstva na březích řeky Opavy. In: Acta archaeologica Opaviensia 1, Opava, 73–89.
- Jeunesse, Ch. 2010: Die Michelsberger Kultur. In: Jungsteinzeit im Umbruch. Die Michelsberger Kultur und Mitteleuropa vor 6000 Jahren. Katalog zur Ausstellung 20. 11. 2010 – 15. 05. 2011, Badisches Landesmuseum, Karlsruhe, 46–55.
- Jiráň, L. ed. 2008: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.
- Kabát, J. – Zápotocký, M. 1962: Pravěké osídlení na území chemického kombinátu Spolany v Neratovicích u Mělníka. Památky archeologické 53, 1–18.
- Limburský, P. 2013: Sídlíštní nálezy kultury se zvoncovitými poháry ve Vliněvsi, okr. Mělník. Archeologické rozhledy 65, 175–192.
- Lüning, J. 1968: Die Michelsberger Kultur. Ihre Funde in zeitlicher und räumlicher Gliederung. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 48, 1–350.
- Matoušek, V. – Turek, J. 1998: Nález nádoby sídlíštního typu šňůrové keramiky z vrchu Bacína, k. ú. Vinařice, okr. Beroun. Archeologické rozhledy 50, 359–374, 486.
- Midgley, M. S. 1992: TRB Culture. The First Farmers of the North European Plain. Edinburgh.
- Moucha, V. 1963: Die Periodisierung der Üněticer Kultur in Böhmen. In: Sborník Čs. společnosti archeologické 3, Praha, 9–60.
- 1989: Böhmen am Ausklang des Äneolithikums und am Anfang der Bronzezeit. In: Das Äneolithikum und die früheste Bronzezeit (^{14}C 3000–2000 b.c.) in Mitteleuropa: kulturelle und chronologische Beziehungen. Praehistorica XV, Praha, 213–219.
- 2005: Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen. Praha.
- 2012: Starounětické pohřebiště ve Kvíci, okr. Kladno. Archeologie ve středních Čechách 16, 195–204.
- Müller, J. 2001: Soziochronologische Studien zum Jung- und Spätneolithikum im Mittelbe-Saale-Gebiet (4100–2700 v. Chr.): eine sozialhistorische Interpretation prähistorischer Quellen. Rahden/Westf.
- Nadler, M. 1997: Langhäuser der Frühbronzezeit in Süddeutschland. Endglieder neolithischer Bautradition?. In: Vorträge 15. Niederbayerischer Archäologentag, Deggendorf, 161–188.
- Neuhäuslová, Z. et al. 2001: Mapa potenciální vegetace České republiky. Praha.
- Neustupný, E. 2008: Časný eneolit. In: E. Neustupný ed., Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit, Praha, 38–59.
- Nielsen, P. O. 1999: Limensgård and Grødbygård. Settlements with house remains from the Early, Middle and Late Neolithic on Bornholm. In: Ch. Fabech – J. Ringtved eds., Settlement and Landscape, Højbjerg, 149–165.
- Pavůl, I. 2000: První sídliště kultury zvoncovitých pohárů na Čáslavsku. In: P. Čech – M. Dobeš edd., Sborník Miroslavu Buchvaldkovi, Most, 195–199.
- Pavúk, J. – Batora, J. 1995: Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra.
- Peška, J. 2009: Protoúnětické pohřebiště v Pavlově. Olomouc.
- 2013: Morava na konci eneolitu. Olomouc.
- Piř, J. L. 1893: Stará hradiště na středním Polabí. Památky archaeologické a místopisné 15, 353–382.
- Pleinerová, I. 1966: Ünětická kultura v oblasti Krušných hor a jejich susedství I. Památky archeologické 57, 339–455.
- 1967: Ünětická kultura v oblasti Krušných hor a jejich susedství II. Památky archeologické 58, 1–26.

- Pleinerová, I. 1990:* Dva eneolitické dlouhé domy z Března. Památky archeologické 81, 255–274.
- 2002: Dlouhé domy únětické kultury v severozápadních Čechách. In: P. Čech – Z. Smrž edd., Sborník Drahomíru Kouteckému, Most, 163–166.
- Pleslová-Štiková, E. 1969:* Die Beziehungen zwischen Bayern und Westböhmen im Äneolithikum. Bayerische Vorgeschichtsblätter 34, 1–29.
- Příbyl, V. 1972:* Geomorfologie navátých písků v Čechách. Rozpravy ČSAV 82, MPV seš. 1. Praha.
- Schlichtherle, H. 1997:* Neolithische und bronzezeitliche Häuser in den Feuchtbodensiedlungen Südwestdeutschlands. Eine Übersicht. In: H. Beck – H. Steuer Hrsg., Haus und Hof in ur- und frühgeschichtlicher Zeit, Göttingen, 86–136.
- Sklenář, K. 1973:* Vlastivědné muzeum v Mělníku. Katalog pravěké sbírky II. Zprávy Čs. společnosti archeologické při ČSAV, Suppl. 10. Praha.
- 1982: Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku I, II. Mělník.
- 1989: Okresní muzeum v Mělníku – katalog pravěké sbírky IV. Zprávy ČSSA 36. Praha.
- Soudský, B. 1969:* Étude de la maison néolithique. Slovenská archeológia 17, 5–96.
- Stüble, H. 1997:* Die frühbronzezeitliche Siedlung in Zwenkau, Lkr. Leipzig-Land. In: J. J. Assendorp Hrsg., Forschungen zur bronzezeitlichen Besiedlung in Nord- und Mitteleuropa. Internationale Archäologie 38, Espelkamp, 16–28.
- Stuchlík, S. 2004:* Keramika z Prasklik a mísy na nožkách v únětické kultuře. In: Einflüsse und Kontakte alteuropäischen Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag, Nitra, 151–158.
- Šmíd, M. 2011:* Půdorys domu jordanovské kultury z Rousínovce u Rousínova, okr. Vyškov. Příspěvek k poznání časně eneolitické sídelní jednotky. Pravěk NŘ 19, 3–21.
- Tomášek, M. 2007:* Půdy České republiky. Praha.
- Turek, J. 1993:* Osídlení z období zvoncovitých pohárů v povodí řeky Bíliny v severozápadních Čechách. Ms. diplom. práce, FF ÚK Praha.
- 2008: Kultura zvoncovitých pohárů. In: E. Neustupný ed., Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit, Praha, 147–169.
- 2011a: Doklady obytných staveb z období nálevkovitých a zvoncovitých pohárů v Líbeznících u Prahy. In: Praehistorica 19, Praha, 415–430.
- 2011b: Pravěké osídlení na trase silničního obchvatu Líbeznic a otázka forem obydlí v období zvoncovitých pohárů. Archeologie ve středních Čechách 15, 2011, 785–796.
- Walter, D – Mecking, O. – Wehmer, M. – Jahn, S. – Birkenbeil, S. 2007:* Siedlung und Gräberfeld der frühen Bronzezeit von Schlosswippach, Lkr. Sömmerda. Alt-Thüringen 40, 5–118.
- Zápotocký, M. 1960:* Sídlíště kultury zvoncovitých pohárů u Kozel na Neratovicku. Památky archeologické 51, 5–26.
- 1982: Lovosice a oblast České brány – starobronzová sídelní koncentrace s doklady kovolitectví. Archeologické rozhledy 34, 361–405.
- 1996: Raný eneolit v severočeském Polabí. Archeologické rozhledy 48, 404–459.
- 2013: Kultura nálevkovitých pohárů v severočeském Polabí (ca 40.–33. století př. Kr.). Archeologie ve středních Čechách 17, 387–513.
- 2014: Kozly okr. Mělník. Nálezová zpráva čj. TX-2014-0039, archiv ARÚ AV ČR Praha.
- Zápotocký, M. – Dobeš, M. 2000:* Sídlíště kultury kulovitých amfor z Lovosic. K typologii KKA v severozápadních Čechách. Památky archeologické 91, 119–150.
- Zápotocký, M. – Zápotocká, M. 2008:* Kutná Hora – Denemark. Hradiště řivnáčské kultury (ca 3000–2800 př. Kr.). Památky archeologické – Supplementum 18. Praha.
- Zeeb, A. 1994:* Die Hausbefunde der frühjungneolithischen Siedlung von Nördlingen-Baldingen im Nördlinger Ries. Arbeiten zur Archäologie Süddeutschlands 2. Büchenbach.
- Zezulová, M. 2002:* Eneolitické objekty z výzkumu ve Vávrovicích – „U pahlanské cesty“ v roce 2001. Ms. bakalářské práce, Slezská univerzita v Opavě.
- Zimmermann, A. – Meurers-Balke, J. – Kolis, A. J. 2005:* Das Neolithikum im Rheinland. Bonner Jahrbücher 205, 1–63.
- Žebera, K. 1955:* Stáří přesypů a navátých písků ve středočeském Polabí. Anthropozoikum 5, 90–93.

Remarks on the Eneolithic and Early Bronze Age settlement of the Elbe flood plain: Settlement area with post constructions of longhouses at Kozly, Central Bohemia

The site situated at Čihadla, at the edge of a Würm-dating terrace in the centre of the Elbe flood plain near the Kozly village (Mělník distr.) had been alternately settled since the Early Eneolithic until the beginning of Early Bronze Age. Thereafter, a sand dune mostly covered it and protected it from more serious disturbance by ploughing (*fig. 1; 3*).

Older finds and rescue excavation in the year 1956. Excavation in years 1957, 1960–1961. The research aimed at verification and dating of the prehistoric settlement disturbed by two sand quarries. Two areas were therefore exposed (*fig. 2; 5*): southern (section A, *fig. 7; 8*), and northern (sections B, C, *fig. 9; 10*). The total area of 1263 m² was investigated, and the three sections together yielded, apart from a cultural layer rich in finds, approx. 450 postholes, part of which allowed for reconstruction of at least six house ground plans. Apart from these, 6 pit features of uncertain function, and two inhumation burials of children, one with an Únětice culture cup, the other with no grave goods (*fig. 11*), were detected.

The dominant component of the find assemblage is pottery (approx. 8400 sherds and fragments); the share of other categories – stone industry, bone, daub – is minimal (*tab. 1; fig. 13*). The difference in the number of finds between the southern and northern area is conspicuous. Both northern sections (B, C) yielded six to ten times more sherds than the southern section (A), and the same applies to the number of sherds per m² (*tab. 1*). The reason of this marked difference is the condition of the cultural layer, or more precisely, its preserved thickness in the particular section or trench (*fig. 6*).

Pottery analysis indicates the alternation of a total of five settlement phases (*fig. 14; 15; tab. 2*), starting with the Michelsberg culture (MC, *fig. 16*) through to the early (Baalberg) phase of the Funnel Beaker culture (FBC, *fig. 17*), the Silesian group of the Globular Amphorae culture (GAC, *fig. 18*) and earlier stage of Bell Beaker Culture (BBC, *fig. 17–19*) to the early phase of the Únětice culture (UC, *fig. 19; 22; 23*).

Besides establishing the settlement sequence, falling approximately between the years 4000–2000 BC, the main outcome of the excavation at Čihadla consists in detection of ground plans of six longhouses of different type and age (MC, FBC, BBC, UC, *fig. 12; tab. 3*), and determination of the approximate size of the settled area (approx. 200 x 50–70 m), including rough estimate of the settled area in each particular phase, ranging from weak traces of settlement (MC, GAC) through to an area encompassing a minimum of a quarter of a hectare (FBC) to the size approaching one hectare (BBC, UC).

The value of the field data acquired through the excavation, employable to assess the structure and function of the settlement area, is – also in view of the number of settlement phases – relatively low. The data only allow stating that the extent of the settlement, based on pottery frequency in the cultural layer and position of houses in the particular settlement phases, differs: it is space-limited in phases 1 to 3, and spatially more extensive in phases 4 and 5. The fact that there is no evidence of enclosure at the surface of the sections or in the cross-section of both sand quarries is substantial for the general classification of the site. We assume to be facing a flatland open site.

The duration or continuity of the site settlement poses a different question. Although the settlement sequence at Čihadla is clearly delimited (it begins toward the end of the Early Eneolithic and ends at the beginning of the Early Bronze Age), it is at the same time very discontinuous if we take into consideration the intervals between the particular phases, which according to the current chronology range in length between 300 – 500/600 – 600/700 – 300 years. The nature of the find assemblage is characterised by the dominance of heavily fragmented pottery and very low incidence of artefacts in other find categories; the artefacts' frequency and composition within a particular category, e.g. polished and chipped stone industry, gives the impression of a negative selection, attesting rather for short-term settlement periods.

The absence of features characteristic of settlements on clayish subsoil, such as storage pits and clay pits, may be explained by the sandy gravel subsoil or the higher level of ground water. With reference to the specific landscape conditions, it is possible to consider also economic reasons, especially in view of the non-agrarian economic activities, such as cattle farming or fishing. On the other hand, the house type, much the same as at settlements on loess or brown earth, bespeaks for agricultural activities, as do some other details such as the standard pottery repertory of the more represented phases (FBC, BBC, UC), or the evidence of crafts: pottery making (fragment of ceramic fabric with a FBC sherd), and perhaps also metal working, as suggested by axe-shaped BBC hammers (*fig. 21: 18–20*). The economic hinterland of the site – in a presumably “substantially woody” landscape according to the pollen profile from the nearby Tišice site – consisted in parts of the terrace plain, the flood plain, and the old river channels. Even though the local soil is evaluated as the second worst in terms of fertility (within the seven grades of agricultural soils scale), the soil type contemporary to the settlement, as preserved under the sand dune, appears to contain more humus and therefore be more fertile.

Yet another factor was probably key for the function of the settlement, and we have referred to its existence based on the nature and development of the settlement structure in the micro-region (*fig. 1c*), and that is the location on the active Elbe watercourse, which was one of the most important long-distance routes of Bohemia. Termination of the settlement after year 2000 BC may be explained as the result of the river shift towards the south, which turned the meander where the settlement was situated into a dead-end channel. This hypothesis claims that existence of settlements at a particular place of the Elbe flood plain was conditioned by its location at the active river watercourse, and its disappearance or relocation were result of the river shift into a new riverbed. Such a conclusion offers the possibility to date the changes in the Elbe watercourse based on the dating of the settlements within the Elbe flood plain.

English by *Sylvie Květinová*

Die Rondellnadeln Typ Franzhausen aus Niederösterreich

Christoph Blesl – Violetta Reiter

In Niederösterreich wurden im Rahmen von zwei Rettungsgrabungen des Bundesdenkmalamtes Gräberfelder der Böhheimkirchner-Gruppe der Věteřov-Kultur freigelegt, wobei in zwei Frauengräbern Nadeln mit horizontaler Kopfscheibe – Rondellnadeln Typ Franzhausen – besonderer regionaler Ausführung entdeckt wurden. Im Folgenden werden die Fundsituation und der Grabkontext genau beschrieben.

Frühbronzezeit – Niederösterreich – Böhheimkirchner-Gruppe – Věteřov-Kultur – Rondellnadel – Typ Franzhausen – Traisental

The disk headed pins type Franzhausen of Lower Austria. An unknown type of pin was discovered in 1997 in Neumarkt an der Ybbs and in 2004 at Franzhausen Swietelsky I, two sites are in Lower Austria. The pins – situated in graves of women of the Böhheimkirchner group of the Věteřov culture – have a horizontal disk head and have been named “Rondellnadeln Type Franzhausen”. The finds circumstances and the grave contexts are described in detail.

Early Bronze Age – Lower Austria – Böhheimkirchner group – Věteřov culture – disk headed pins – type Franzhausen – Traisental

An zwei Orten Niederösterreichs – Franzhausen Swietelsky I und Neumarkt an der Ybbs (*Abb. 1*) – wurde in befundeten Frauengräbern der ausgehenden Frühbronzezeit zwei annähernd gleiche horizontale Scheibenkopfnadeln bisher unbekannter Ausführung – Rondellnadeln Typ Franzhausen – gefunden, was darauf schließen läßt, dass beide aus einer regionalen Werkstatt stammen. Aufgrund der Ausführung der Nadeln und deren Lage am Skelett kann vermutet werden, dass es sich dabei nicht um die sonst üblichen Gewandnadeln handelt.

Franzhausen Swietelsky I

Die Fundstelle Franzhausen Swietelsky I befindet sich im Unteren Traisental, Niederösterreich. Ab 1981 wurden im Traisental aufgrund des Ausbaues der Schnellstraße S33 – sie verbindet Krems mit der Landeshauptstadt St. Pölten – und umfangreicher Schotterabbauaktivitäten großflächige Rettungsgrabungen des Bundesdenkmalamtes durchgeführt. Im Rahmen dieser jahrzehntelangen Ausgrabungen wurden zahlreiche Fundstellen, Siedlungen wie Gräberfelder aller Zeitstellungen aufgedeckt. Ein beeindruckender Überblick wird dem interessierten Besucher im Urzeitmuseum Nußdorf ob der Traisen geboten. Für die Frühbronzezeit sind hier an erster Stelle die beiden Nekropolen Franzhausen I und II zu nennen, die mit ihrer Ausdehnung als die größten in Mitteleuropa dieser Epoche zu bezeichnen sind (*Neugebauer – Blesl 1998*).

170 m südlich der Nekropole Franzhausen II befand sich ein kleines Gräberfeld der Böhheimkirchner-Gruppe der Věteřov-Kultur, das 2004 geborgen wurde (*Blesl – Gattringer 2004*). Zwischen der Nekropole Franzhausen II und dem Bereich, der Franzhausen Swietelsky I benannt wurde, befand sich eine fundfreie Zone.

Innerhalb des Grabungsareals wurden 57 Befunde dokumentiert, wovon 36 Gräber mit Skeletresten angetroffen wurden. In vier Fällen konnten aufgrund von sekundären Manipulationen nur mehr die völlig ausgehobenen Grabschächte festgehalten werden (Verfärbung = Verf. 13, 18, 30, 52). Bei der Verf. 35 dürfte es sich um eine völlig vergangene Kinderbestattung handeln und für die Verf. 11 ist die Ansprache als Grab zweifelhaft. Neben diesen Befunden wurden eine Hundebestattung, eine Bestattung der schnurkeramischen Kultur, ein Bombentrichter und eine neuzeitliche Gefäßdeponie aufgenommen.

Die frühbronzezeitlichen Gräber sind durch sekundäre Eingriffe gekennzeichnet, was durch verworfene Skeletteile bzw. Beraubungstrichter über der Bestattung feststellbar ist. 22 Gräber können



Abb. 1. Die Fundstellen Franzhausen Swietelsky I und Neumarkt an der Ybbs.
Fig. 1. The Franzhausen Swietelsky I and Neumarkt an der Ybbs sites.

gesichert als sekundär beeinträchtigt angesprochen werden.¹ Das entspricht einem Störungsgrad von 53 %. In 18 Gräbern konnte Grabinventar, vor allem in Form von bronzenen Trachtbestandteilen, gehoben werden. Nur vier Bestattungen waren Keramikgefäße beigegeben, da die Praxis, die Toten mit Speis und Trank auszustatten, am Ende der Frühbronzezeit nur mehr selten praktiziert wurde. 12 Beigaben führende Gräber waren ungestört, sechs wiesen Spuren von Eingriffen auf.

Die Toten wurden der Tradition der Unterwölblinger Kulturgruppe folgend bipolar annähernd Nord-Süd orientiert in hockender Stellung niedergelegt, wobei Männer mit dem Kopf im Norden und Frauen mit dem Kopf im Süden, beide mit dem Gesichtsfeld nach Osten vorgefunden wurden. Die geschlechtsdifferenzierte Lage entspricht mit einer Ausnahme der anthropologischen Geschlechtsbestimmung (Doris Schamall, Naturhistorisches Museum Wien). In Grab 28 lag ein Skelett mit dem Kopf im Norden – wäre also aus archäologischer Sicht ein Mann – wobei die anthropologische Untersuchung für eine Frau spricht. Die einzige Beigabe, eine Schale, kann hier keinen Beitrag zur Bestimmung des Geschlechtes liefern. Möglicherweise differierte bei diesem Toten das biologische mit dem sozialen Geschlecht, was bereits in einigen Fällen in Franzhausen II beobachtet wurde (Reiter 2008, 58–59).

Insgesamt konnte das Geschlecht von 15 Frauen und 12 Männern festgehalten werden. Von acht Kindern entfallen aufgrund der Orientierung fünf auf Mädchen und zwei auf Knaben. Die Altersstruktur nach der Klassenmitte betrachtet besagt, dass von 34 altersbestimmbaren Toten 24 über 20 Jahre waren. Die ältesten erreichten ein Lebensalter von 50 Jahren. In einigen Gräbern konnten Spuren des Gebrauchs von Holzsärgen nachgewiesen werden. 15 Bestattungen waren mit Steinlagen bedeckt, wobei die Dichte variierte. Neben der locker hockenden Lage wurden vier Frauen und zwei Männer mit extrem angezogenen Beinen angetroffen.

Der Großteil der Keramikgefäße – nämlich drei Stück – besteht aus Schalen, mit oder ohne Henkel. Hervorhebenswert ist die Steckdose aus Grab 27. Die Fußschale wurde in Hüfthöhe einer schmucklosen Frauenbestattung vorgefunden. Darin befanden sich zwei Tierknochen, die die Überreste der Speisebeigabe darstellen. Das Gefäß ist mit einem Bandhenkel und einer punktierten, großflächigen Zick-Zackverzierung ausgestattet, vergleichbar mit dem Fragment aus Bullendorf (Schmitsberger 2005, Abb. 1, 3).

13 tordierte Kugelkopfnadeln wurden in neun Gräbern angetroffen, wobei überwiegend Frauen zwei Nadeln und Männer eine Nadel trugen, was auch sonst in frühbronzezeitlichen Gräberfeldern zu beobachten ist. Seltener wurden Armreife mit und ohne Spiralenden angetroffen. Das Mädchen

¹ Fünf weitere Gräber sind aufgrund der dokumentierten Störungen der Verfärbung innerhalb des Grabschachtes trotz anatomisch korrekter Lage als möglicherweise manipuliert zu deklariert (Grab 20, 21, 47, 48, 53). Für weitere Berechnungen sollen hier die gesichert gestörten Gräber als solche angesprochen werden.

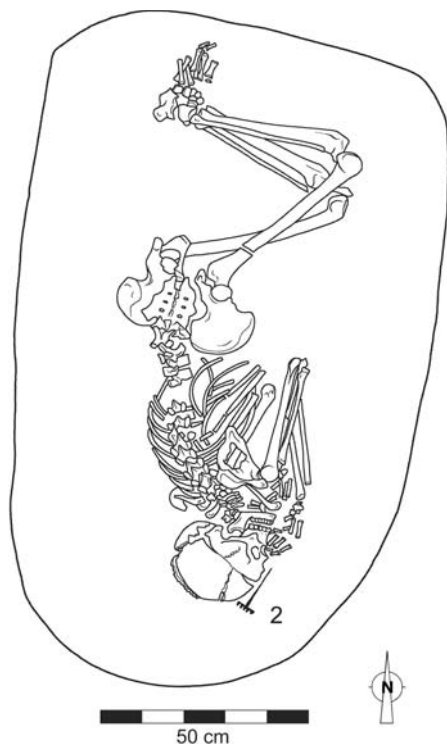


Abb. 2. Franzhausen Swietelsky I, Grab 47, Planum 4.
Fig. 2. Franzhausen Swietelsky I, grave 47, level 4.



Abb. 3. Die Rondellnadel aus Franzhausen Swietelsky I ist im Urzeitmuseum Nußdorf ob der Traisen ausgestellt.

Fig. 3. The disc-headed pin from Franzhausen Swietelsky I is on display at the Prehistoric Museum in Nußdorf ob der Traisen.

in Grab 17 trug einen Fußreif mit Spiralen und hatte einige Schleifenringe im Haar. Ein anderes Mädchen in Grab 36 trug neben Armreife mit übergreifenden Enden und Schleifenringen auch Ohringe. Einige Gräber stehen mit ihrer Ausstattung für sich allein da: So Grab 33 mit einem Pfriem und einer Silexklinge in der Schale, in Grab 40 trug eine Frau einen Blechtutuli mit Mitteldorn in Stirnhöhe – der offenbar als Bestandteil einer Kopfbedeckung diente – und in Grab 53 wurde ein mit einer Rollenkopfnadel ausgestatteter Mann geborgen.

Franzhausen Swietelsky I, Grab 47

Grab 47 befindet sich im südwestlichen Bereich des Gräberfeldes. In der Nord-Süd orientierten Grabgrube wurde eine Frau in hockender Lage mit stark angewinkelten Armen niedergelegt (Abb. 2). Ihre Hände verdeckten die untere Hälfte des Gesichtes. Die Form der Verfärbung in Planum 3 und der vorgefundene Holzmoder sprechen für den Gebrauch eines Holzsarges. Laut anthropologischer Analyse handelt es sich um eine 20–30 jährige Frau, bei der als einziges Artefakt eine Rondellnadel Typ Franzhausen dokumentiert werden konnte, die sich an der Stirn der Toten befand.

Fundbeschreibung (Abb. 3 und 4):

Fnr. 2: Rondellnadel Typ Franzhausen, Blechscheibe, die in der Mitte im rechten Winkel zu einer tordierten Nadel steht. Die Scheibe ist plastisch mit einem zentralen Buckel und am Rand mit einer Buckelreihe, sowie zwei gravierten, konzentrischen, schraffierten Reihen verziert. Lochung in Randnähe. Durchmesser der Scheiben 52 mm, Höhe des zentralen Buckels 10 mm, Höhe der Randbuckel 7 mm, Länge der Nadel 126 mm, quadratischer Querschnitt der Nadel 3,8 mm.

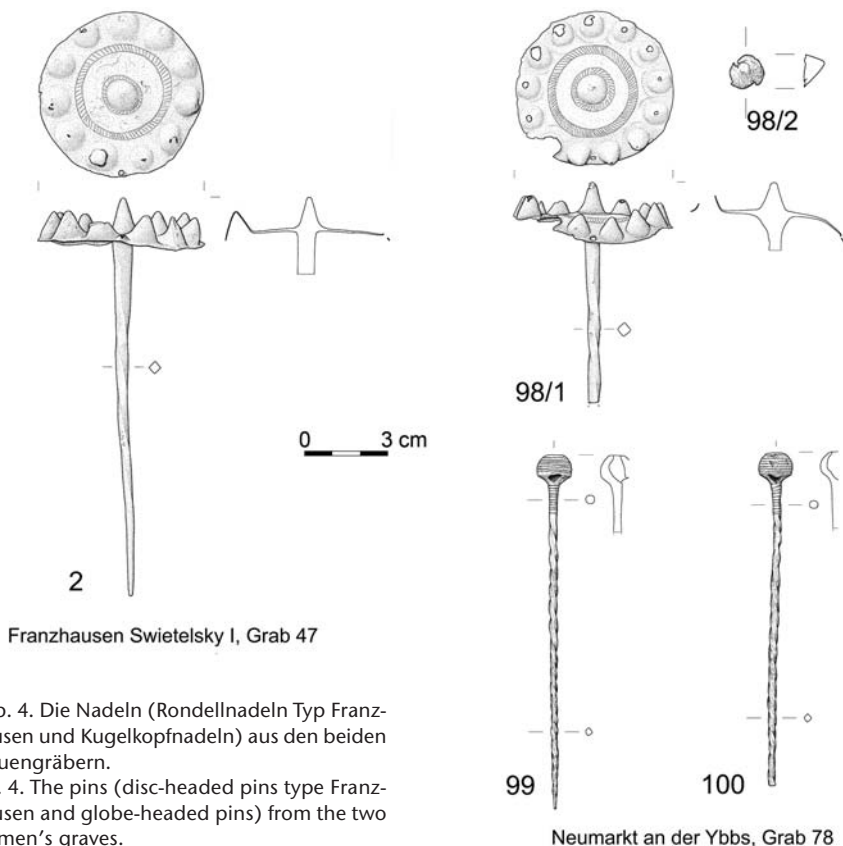


Abb. 4. Die Nadeln (Rondellnadeln Typ Franzhausen und Kugelkopfnadeln) aus den beiden Frauengräbern.

Fig. 4. The pins (disc-headed pins type Franzhausen and globe-headed pins) from the two women's graves.

Neumarkt an der Ybbs

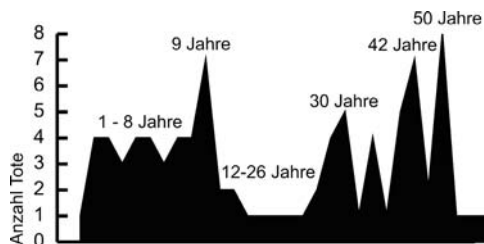
Neumarkt an der Ybbs liegt im Westen Niederösterreichs, 4 km südlich der Donau. Auf einer Schotterterrasse der Ybbs, nördlich des heutigen Ortskernes, wurden 1961 durch Schotterabbautätigkeiten verursacht, 38 frühbronzezeitliche Körpergräber geborgen, die der Unterwöblinger-Kulturgruppe zuzuordnen und an den Beginn der Frühbronzezeit A0/A1 zu stellen sind. 1997 kamen wieder Gräberreste zu Tage und wurden dem Bundesdenkmalamt gemeldet. Die sofort durchgeführte Rettungsgrabung, die 2000 eine Fortsetzung fand, wurde von Franz Sauer geleitet, wobei insgesamt 91 Bestattungen dokumentiert werden konnten (Sauer – Czubak 1997; 2000). Dieser Gräberfeldabschnitt entstammt dem Ende der Frühbronzezeit bzw. dem Beginn der Mittelbronzezeit und kann der Böheimkirchner-Gruppe der Věteřov-Kultur zugeschrieben werden, wobei als das nächstgelegene, vergleichbare Gräberfeld Gemeinlebarn F im Traisental vorliegt (Neugebauer 1991).

Das 1997/2000 untersuchte Grabungsareal umfasste etwa 6000 m², wobei im Süden zahlreiche Siedlungsobjekte aus dem Mittelneolithikum bzw. Latènezeit und nördlich, über einen kleinen Überschneidungsbereich hinweg, die Überreste des frühbronzezeitlichen Gräberfeldes dokumentiert wurden.

Das Gräberfeld wurde von einem Zentralbereich dominiert, in dem zwei Befunde lagen, die vermutlich von ehemaligen Hügelgräbern stammten. Sie zeigten sich als nur mehr wenig eingetiefte, rundliche Verfärbungen, die den Umriss einer leeren Grabgrube umfriedeten. Erst in einem Abstand von 5 m begann die Belegung der Körpergräber mit einer Dichte von 2,5 Gräbern pro 100 m². Durch diesen Zentralbereich wurde das Gräberfeld in einen rechten und linken Abschnitt geteilt. Die Gräber

Abb. 5. Neumarkt an der Ybbs: Altersstruktur (Alter = Klassenmitte).

Fig. 5. Neumarkt an der Ybbs: age structure (age = mean value of age class).



waren einheitlich in etwa Nord-Süd orientiert und bargen Skelette in gehockter Seitenlage. Wie für diese Region und Zeitepoche üblich wurden die Toten bipolar niedergelegt, Männer mit dem Kopf im Norden und Frauen mit dem Kopf im Süden, beide blickten nach Osten. Außer den 89 Körperbestattungen wurden ein Brandschüttgrab und eine Schädeldeponie aufgedeckt. In den ovalen Grabgruben wurden nur gelegentlich Überreste von Holzsärgen bzw. großen Steinblöcke beobachtet.

Erfreulicherweise blieben die Gräber vom zu dieser Zeit üblichen Grabraub größtenteils verschont, was der geringe Störungsgrad von 18 % bezeugt, der aufgrund von verlagerten bzw. entnommenen Knochen feststellbar war. In den gestörten Gräbern wurden unterschiedliche Formen der Handhabung beobachtet: So kann das Skelett völlig verworfen oder nur der Oberkörper durchwühlt sein, während einmal der Kopf in der Grabgrube verblieb und beim anderen nur der restliche Körper, einmal ist der Tote seiner Trachtbestandteile gänzlich beraubt, das andere Mal lagen sie noch bei der Aufdeckung an der Grabsohle. Vermutlich wurden Schädel für eine sekundäre Nutzung entnommen, was neben der Schädeldeponie 26 (*Reiter im Druck*) auch Funde von Schädelbechern in der Věteřov-Siedlung Böheimkirchen belegen (*Neugebauer 1994*, 133).

Trotz der schlechten Erhaltung der Skelette im meist schottrigem Boden, konnten von fast allen Geschlecht und Alter im Rahmen der anthropologischen Untersuchungen festgestellt werden (Karin Wiltshke Schrotta, Naturhistorisches Museum Wien, Karl Großschmidt, Medizinische Universität Wien). Von den 89 Körperbestattungen entfielen 28 auf Frauen, 18 auf Männer, 17 auf Mädchen und 25 auf Knaben, zwei blieben unbestimmbar. Der hohe Anteil an Kindern berührt, so beklagte jede Frau statistisch gesehen fast zwei verstorbene Kinder. Wer die Kindheit hinter sich gelassen hatte, konnte ein paar Jahre geruhsam in die Zukunft blicken. Erst ab Mitte 20 begann die Sterberate wieder zu steigen (*Abb. 5*) um bei 30 Jahren die erste Spitze mit fünf Bestattungen zu erreichen. Allerdings konnte auch ein fortgeschrittenes Alter erreichen werden, was sieben 42jährige und acht 50jährige bezeugen.

Die Toten wurden in ihrer Tracht bestattet, die nur in Form von Bronzeschmuck erhalten blieb. Die Mitgabe von Speise- und Trinkbeigaben in Keramikgefäßen war nicht mehr üblich, daher besteht das Fundmaterial ausschließlich aus Bronze, das neben Schmuck auch Waffen und Werkzeuge umfasst. Kennzeichnend ist die schrägdurchlochete Kugelkopfnadel mit insgesamt 71 geborgenen Exemplaren. Sie wurde von Frauen paarweise und von Männern einzeln getragen. Parallelen zu Věteřov-Gräbern aus Borotice liegen in Form von Kugelkopfnadeln mit kerbverziertem Kopf und einem Spiralfingerring vor (*Stuchlík 1990*, *Abb. 5: 1. 3*). Andere Gewandnadelformen stellen die Seltenheit dar, wobei es sich um zwei sichelförmige Nadeln, zwei Hakennadeln und eine Schleifenkopfnadel handelt. Bei sechs Frauen wurde die Kugelkopfnadel längs oder quer am Hinterkopf gefunden, um Haare oder eine Kopfbedeckung festzuhalten. Frauen schmückten sich gerne mit Armreifen, während fünf Männer in Besitz eines Dolches oder Beiles waren. Kinder trugen neben Ohrringen Nadeln und Armreife wie Frauen. Ein Neugeborenes wurde mit dem Armreif am Bein vorgefunden (Grab 61) und für einen Sechsjährigen wurde die einzig erhaltene kindergerechte Nadel angefertigt; es ist eine 29 mm lange Hakennadel (Grab 53). Sonst trugen Kinder Nadeln in der gleichen Länge wie Erwachsene, was ein Hinweis sein kann, dass es sich dabei um einen Totentrachtbestandteil handelt und nicht zur Alltagskleidung gehörte, da eine 12–14 cm lange Nadel für ein 3–, 4–, 5jähriges Kind unhandlich erscheint. Einem Knaben wurde ein Absatzbeil unter den Kopf gelegt (Grab 95), eine Waffe, die sonst nur bei

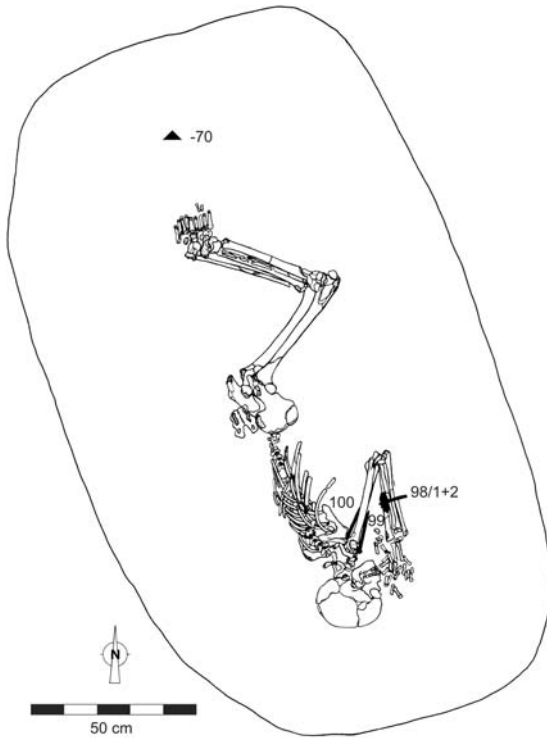


Abb. 6. Neumarkt an der Ybbs, Grab 78.
Fig. 6. Neumarkt an der Ybbs, grave 78.



Abb. 7. Neumarkt an der Ybbs: Rondellnadel *in-situ* in Grab 78.
Fig. 7. Neumarkt an der Ybbs: The disc-headed pin from grave 78 *in situ*.

Männern vorgefunden wurde. Über die genannten Fundarten hinausgehend, zählen zwei Gürtelhaaken, ein Anhänger Typ Včelince (Reiter 2014), ein Pfriem und eine Rondellnadel Typ Franzhausen (Grab 78) zu den Raritäten.

Neumarkt an der Ybbs, Grab 78

Die Frau in Grab 78 – es ist im Nord-Westen des Gräberfeldes zu finden – lag der örtlichen Tradition folgend in seitlicher Hockerlage mit dem Kopf im Süden der annähernd Nord-Süd orientierten, ovalen Grabgrube, deren Sohle mit 70 cm die tiefste im Gräberfeld darstellte (Abb. 6). Nach der anthropologischen Untersuchung handelt es sich um das vollständig erhaltene Skelett einer sehr zarten Frau zwischen 30 und 40 Jahren. Bei der ungestörten Bestattung wurden die Trachtbestandteile *in-situ* vorgefunden, was die Grünverfärbung an Ober- und Unterarmen bestätigt. Zwei schrägdurchlochte Kugelkopfnadeln (Fnr. 99 und 100) lagen im Schulter-Oberarmbereich, die Rondellnadel Typ Franzhausen befand sich auf den übereinanderliegenden Unterarmen (Abb. 7).

Fundbeschreibung (Abb. 4):

Fnr. 98/1+2: Rondellnadel Typ Franzhausen, Blechscheibe, die in der Mitte im rechten Winkel zu einer tordierten Nadel steht. Die Scheibe ist plastisch mit einem zentralen Buckel und am Rand mit einer Buckelreihe, sowie zwei gravierten, konzentrischen, schraffierten Reihen verziert. Lochung in Randnähe. Durchmesser der Scheiben 55 mm, Höhe des zentralen Buckels 11 mm, Höhe der Randbuckel 8 mm, erhaltene Länge der Nadel 66 mm, quadratischer Querschnitt der Nadel 4,5 mm, Gewicht 23,76 g (inklusive des abgegangenen Buckels Fnr. 98/2 mit 0,2 g).

Fnr. 99: schrägdurchlochte Kugelkopfnadel, rillverziert, tordiert, Typ Malching nach *Ruckdeschel 1978*, Typ A3 nach *Bátora 2000*, Länge 125 mm, Gewicht 8 g.

Fnr. 100: schrägdurchlochte Kugelkopfnadel, rillverziert, tordiert, Typ Malching nach *Ruckdeschel 1978*, Typ A2 nach *Bátora 2000*, Spitze fehlt, erhaltene Länge 118 mm, Gewicht 7,3 g.

Grab 78, Typologie und Feinchronologie der Kugelkopfnadeln

Die Kugelkopfnadel gilt als Leittyp der jüngeren Phase der Frühbronzezeit. Die schrägdurchlochte Kugelkopfnadel Typ Malching nimmt im Donaauraum eine dominante Stellung ein, wobei der Abschnitt in Niederösterreich und Oberösterreich im Zentrum der Verbreitung liegt (*Innerhofer 2000*, Karte 14). Die von Neumarkt an der Ybbs nächstgelegene und vergleichbare Konzentration befindet sich im Gräberfeld Gemeinlebern F. Dort wurden in den sehr stark gestörten Gräbern (94 %) immerhin 21 vergleichbare Nadeln gefunden (*Neugebauer 1991*, 132). Neugebauer bestätigt aufgrund von Fundvergesellschaftungen ihre chronologische Stellung in die Phase Gemeinlebern III/Langquaid. bzw. nach *Ruckdeschel A2b (Neugebauer 1991, 22, 25)*. Neugebauer weist auf feine Unterschiede in der Form der Kugelköpfe hin, die er als kugelig, konisch, eiförmig und halbkugelig anspricht, deren Übergänge fließend sind. Er kann sie allerdings nicht für feinchronologische Aussagen verwerten. Erst *Bátora* kann mit einer madarovce bezogenen Keramikkorrelation einen sinnvollen Vorschlag für eine Kugelkopfformentwicklung darlegen (*Bátora 2000*, 419–425). So geht die Tendenz vom kugelig-eiförmigen über halbkugelig und konisch zu der stark profilierten doppelkonischen Form. *Bátora* kann durch Vergesellschaftungen unterschiedlicher Typen überschneidende Lauf- bzw. lang anhaltende Tragezeiten aufzeigen. Die Kugelkopfnadeln Typ Malching von Neumarkt an der Ybbs wurden in das Schema von *Bátora* für das Gräberfeld Jelšovce eingeordnet, wobei alle Typen außer A5 und B2 belegt werden konnten. Die beiden Nadeln aus Grab 78 können als Typ A2 (Fnr. 100) und A3 (Fnr. 99) angesprochen werden, die er vom Übergang Aunjetitz/Madarovce bis in die Anfänge der klassischen Madarovce-Phase setzt.

Die Rondellnadeln Typ Franzhausen

Die Einheitlichkeit der beiden Exemplare ist bemerkenswert. Größe und Form, sogar die Richtung der inneren Schraffur stimmen bei beiden überein, allerdings weist die Anzahl der Buckel – elf am Exemplar aus Franzhausen, dreizehn am Stück aus Neumarkt an der Ybbs – und Schraffurstriche Unterschiede auf, sodass an eine kalendarische Funktion oder dergleichen nicht zu denken ist. Jedenfalls war sie keine gewöhnliche Gewandnadel, da die große Scheibe im rechten Winkel zum Nadelenschaft steht, der viel länger und dicker als bei Gewandnadeln dieser Zeitstellung ist. Möglicherweise waren die Toten verhüllt und die Nadeln dienten sowohl als Schmückung als auch als Verschluss, wofür die Lochung für den Fixierfaden spricht. Die Tote von Neumarkt an der Ybbs trug daneben die üblichen Gewandnadeln, sodass die Vermutung nahe liegt, dass der Gesichts- und Brustbereich frei von einer etwaige Umhüllung war, die über den Unterarmen verschlossen wurde, während die Tote von Franzhausen – ohne Gewandnadeln – vermutlich über den Kopf verhüllt war und daher an der Stirn die Rondellnadel zum Fixieren platziert wurde.

Für diese blütenförmig verzierten Scheiben, die aus den gegossenen Schaftenden getrieben wurden konnte bisher kein passendes Vergleichsexemplar gefunden werden. Einzelne Komponenten wie die Scheibe, eine kreisförmig um einen zentralen Buckel rotierende Verzierung, kreisförmige Schraffuren oder Buckelreihen treten immer wieder auf und sind keine Seltenheit, aber die gemeinsame Komposition auf einem tordierten Schaft tragen nur die beiden Rondellnadeln Typ Franzhausen in Niederösterreich, die sich zu den Nadeln mit horizontaler Kopfscheibe reihen (*David 1998*, 281). Die Vermutung liegt nahe, dass es sich hierbei um das Werk einer lokalen Produktionsstätte handelt. In der namensgebenden Siedlung Böheimkirchen Hochfeld weisen Tondüsen und Gussformen für Kugelkopfnadeln und Anhänger auf eine lokale Bronzeverarbeitung hin (*Neugebauer 1994*, 133, Abb. 70: 6, 7). Die Fundstellen Franzhausen Swietelsky I und Neumarkt an der Ybbs liegen im Umkreis von 50 km.

Die beiden Rondellnadeln Typ Franzhausen, die in den Gräberfeldern der Böhheimkirchner-Gruppe der Věteřov-Kultur in Franzhausen Swietelsky I und Neumarkt an der Ybbs gefunden wurden, stimmen in Form und Ausführung weitgehendst überein und sind bisher nur aus Niederösterreich bekannt. Es ist daher anzunehmen, dass es sich um das Werk einer lokalen Werkstatt handelt. Metallverarbeitung wurde bereits aus der zeitgleichen Siedlung Böhheimkirchen Hochfeld durch Tondüsen und Gußformen belegt (*Neugebauer 1994*, 133, Abb. 70: 6, 7).

Literatur

- Bátora, J. 2000*: Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken. *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 16. Kiel.
- Blesl, Chr. – Gattringer, A. 2004*: Franzhausen. *Fundberichte aus Österreich* 43, 15–16.
- David, W. 1998*: Zur Variantengliederung, Verbreitung und Datierung der kosziderzeitlichen Sicheladeln. In: *The early and middle Bronze Age in the Carpathian Basin. Bibliotheca Musei Apulensis VIII*, Alba Iulia, 281–370.
- Innerhofer, F. 2000*: Die mittelbronzezeitlichen Nadeln zwischen Vogesen und Karpaten. *Studien zur Chronologie, Typologie und regionalen Gliederung der Hügelgräberkultur. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 71. Bonn.
- Neugebauer, J.-W. 1991*: Die Nekropole F von Gemeinlebarn Niederösterreich. *Römisch-Germanische Forschungen* 49. Mainz am Rhein.
- *1994*: Bronzezeit in Ostösterreich. *Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreich* 98/99/100/101. St. Pölten.
- Neugebauer, J.-W. – Blesl, Chr. 1998*: Das Traisental in Niederösterreich. In: B. Hänsel Hrsg., *Die Siedlungserschließung einer Tallandschaft im Alpenvorland in der Bronzezeit. Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas. Abschlußtagung der Kampagne des Europarates an der Freien Universität Berlin: Die Bronzezeit: das erste goldene Zeitalter*, 17.–19. März 1997, Kiel, 395–418.
- Reiter, V. 2008*: Die frühbronzezeitlichen Brandbestattungen von Franzhausen II und Ratzersdorf im Unteren Traisental, doi: 10.1553/fbzbrand, <http://epub.oeaw.ac.at/fbzbrand>, 19. 5. 2014.
- *2014*: Das Grab mit dem Anhänger Typ Včelince aus Neumarkt an der Ybbs. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 44/3, im Druck.
- *im Druck*: Gräber der Frühbronzezeit aus Neumarkt an der Ybbs – ein Überblick. *Archaeologia Austriaca*.
- Ruckdeschel, W. 1978*: Die frühbronzezeitlichen Gräber Bayerns, *Text. Antiquitas* 11/2. Bonn.
- Sauer, F. – Czubak, J. 1997*: Neumarkt an der Ybbs. *Fundberichte aus Österreich* 36, 24–25.
- *2000*: Neumarkt an der Ybbs. *Fundberichte aus Österreich* 39, 25.
- Schmitsberger, O. 2005*: Eine frühbronzezeitliche „Steckdose“ aus Bullendorf, Niederösterreich. *Archaeologia Austriaca* 89, 145–151.
- Stuchlik, S. 1990*: Die bisherigen Ergebnisse der Erforschung des Hügelgräberfeldes in Borotice. *Archeologické rozhledy* 42, 159–169.

The disk headed pins type Franzhausen of Lower Austria

The two disc-headed pins known as the „Rondellnadel type Franzhausen“, which were found in the Franzhausen Swietelsky I and Neumarkt an der Ybbs cemeteries of the Böhheimkirchner group of the Věteřov culture, are very similar in their form and in their execution. Up to now they are known only from Lower Austria.

The pins were found in women's graves. These women were buried in the tradition of the region and period: they lay in a crouched position with the heads in the south, looking eastwards. The woman at Neumarkt an der Ybbs wore as is usual two globe-headed pins for closing her clothes, which were recorded near the collarbones. The disc-headed pin was found on her forearms (*fig. 7*). At the Franz-

hausen Swietelsky I site the disc-headed pin lay on the forehead of the dead woman, who was apparently buried without any further artefacts. The disc-headed pins are decorated with a central boss and a line of bosses along the edge. In-between there are two concentric strips filled with parallel, diagonal lines. Near the edge and between two bosses there is a small hole, with which the pin was fixed with a thread. The pins have a twisted shaft. The complete pin from Franzhausen has a length of 126 mm (*fig. 3, 4*).

We presume that the pins were used to fix a textile covering and are the products of a local workshop. Metal processing in the form of clay tuyères and moulds is known from the contemporaneous settlement of Böheimkirchen Hochfeld (*Neugebauer 1994, 133, Abb. 70: 6, 7*).

English by *Paul Mitchell*

*CHRISTOPH BLESL, Bundesdenkmalamt, Abteilung für Archäologie, Hofburg, Säulenstiege, A-1010 Wien
christoph.blesl@bda.at*

VIOLETTA REITER, Österreichische Akademie der Wissenschaften, OREA, Institut für Orientalische und Europäische Archäologie, Fleischmarkt 20–22, A-1010 Wien; violetta.reiter@univie.ac.at

Spony z doby římské ze severní části Boskovické brázdy

David Vích

Při detektorové prospekci v letech 2005–2012 byla na severozápadní Moravě a ve východních Čechách získána kolekce drobných kovových předmětů z doby římské. Příspěvek představuje dosud nepublikované nálezy z mladšího úseku starší doby římské a z mladší doby římské. Prezentované výrobky zhotovené bez výjimky z neželezných kovů prokazují vliv římského prostředí. Slabě je doložen i vliv východogermánského prostředí.

doba římská – Malá Haná – povrchová prospekce – kovová industrie

Roman period fibulae from the northern part of the Boskovice lowlands (Boskovická brázda). A collection of Roman period fibulae was acquired during field surveys with a metal detector in 2005–2012 in northwest Moravia and in east Bohemia. The work presents unpublished fibulae from the late phase of the Early Roman period and from the Late Roman period. Made exclusively of non-ferrous metals, the presented fibulae demonstrate a Roman influence. Weak east German influences are also documented.

Roman period – Central Moravia – East Bohemia – field survey – fibulae

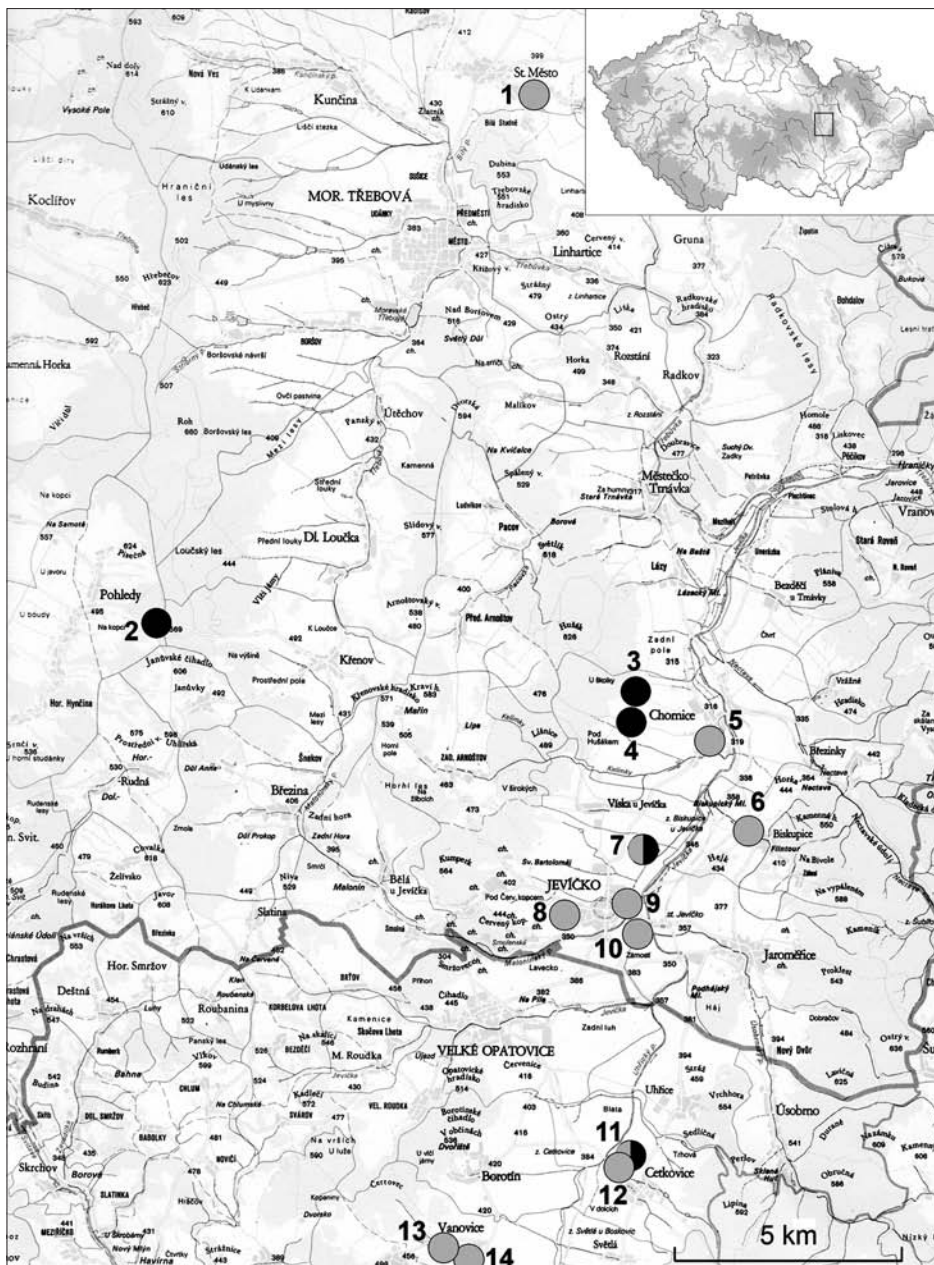
1. Úvod

V posledních letech se postupně mění pohled na nejstarší dějiny severní části Boskovické brázdy, kde se podařilo povrchovými sběry objevit mj. řadu lokalit doby římské, které byly spolu s nálezy ze starých muzejních sbírek postupně zveřejněny (Vích 2007; 2008). Z následné detektorové prospekce byly odborné veřejnosti představeny kovové nálezy z počátku doby římské (stupně A–B1: *Droberjar* – Vích 2009), soubor získaný detektorovou prospekci z důležitého pohřebiště objeveného autorem, lokality Jevičko-Předměstí 6 (*Droberjar* – Vích 2011) a soubor mincí z průběhu celé doby římské (nálezy do roku 2010 včetně: *Militký* – Vích 2011). Ke zveřejnění některých nálezů spon z Malé Hané došlo při srovnání s nálezovým fondem v rámci publikace souboru ze středního toku řeky Loučné ve východních Čechách (Vích 2010). Celkový obraz doplňují publikované výsledky dosud ojedinělých záchranných archeologických výzkumů (Němcová et al. 2009) a zpracování starých nálezů doby římské z jižnějších partií Boskovické brázdy (Zeman 2009).

Příspěvek představuje dosud nepublikovanou část nálezového spektra spínadel získaných detektorovou prospekci autora do závěru r. 2012.¹ Prezentovaná kolekce pochází ze severní části Boskovické brázdy (*obr. 1*), především pak z okr. Svitavy (Jevíčsko) a významně doplňuje představu o aktivitách na Malé Haně v době římské. Pro dokreslení obrazu je připojeno i stručné vyhodnocení další drobné kovové industrie, která rovněž dosud nebyla zveřejněna, jde opět o nálezy získané do konce roku 2012. Prezentována je tak veškerá drobná kovová industrie datovaná do doby římské, která dosud z různých důvodů unikala zveřejnění a byla nalezena do 31. 12. 2012. Nálezy jsou uloženy v muzeích v Litomyšli a Boskoviciích.

Sledovaný region představuje přirozeně vymezený celek, geomorfologicky tvořící západní část Brněnské vrchoviny (Jevíčská sníženina, Chrudichromský hřbet) a Orlické podsoustavy (Trnávecká vrchovina, Moravskotřebovská kotlina; *Demek – Mackovčín edd. 2006*). Jedná se o pruh úrodné země, který probíhá přibližně ve směru SV–JZ, ze Z a V je sevřený mezi vrchovinné oblastí. Nadmořská výška zde neklesá pod 300 m a běžně překračuje hodnotu 400 m. Sprašové podloží zde kryjí hnědozemní středo-evropské půdy (Válek 1964; k přírodním podmínkám podrobně Vích 2002, 61–64; *Hlava – Vích 2007*, 11–12). Geomorfologicky poměrně výrazně vymezený region postarádla výraznější hydrologickou osu. Pro dobu římskou bez významu (alespoň dle dosavadního stavu poznatků) zůstává Moravská Sázava protékající Lanškrounskem, určitý význam mohla mít říčka Třebůvka,

¹ Za cenné připomínky k textu jsem zavázán Janu Jílkovi z Východočeského muzea v Pardubicích.



Obr. 1. Nálezy drobné kovové industrie s vazbou na východogermský prostor (černě) a nálezy římsko-provinciální proveniencie (šedě, mimo mincí) z Malé Hané a okolí.

Abb. 1. Kleinfunde aus Metall mit Bindung an den ostgermanischen Raum (schwarz) und provinziäl-römische Funde (grau, außer Münzen) von der Kleinen Hanna und Umgebung.

1 Staré Město u Moravské Třebové 4a; 2 Křenov; 3 Chornice 5; 4 Chornice 24; 5 Chornice 6a, 6b; 6 Biskupice 4c; 7 Jevíčko-Předměstí 1; 8 Jevíčko-Předměstí 4b; 9 Jevíčko-Předměstí 28; 10 Jevíčko-Předměstí 3; 11 Cetkovice 2; 12 Cetkovice 5; 13 Vanovice; 14 Šebetov 1.

hlavní význam však mají toky nižšího řádu – pravobřežní přítok Třebůvky Jevíčka a její přítok Uhřický potok, v jižní části pak potok Semíč, levobřežní přítok řeky Svitavy.

Z hlediska osídlení v době římské představuje pojednávaný region dle dnešního stavu poznatku poslední výspu vybíhající sem z jižnějších partií Boskovické brázdy (srov. *Zeman 2009*). Dále severním směrem na Lanškrounsku známe jenom nálezy předneolitického stáří, přičemž s osídlením zemědělského pravěku obecně se zde setkáváme pouze ojediněle. Ze západu se přimykající již značně kopcovitá Svitavská brázda doposud doklady stálejší přítomnosti germánského obyvatelstva nepřinesla, i když nově objevené, jednotlivě nalézané artefakty naznačují, že zde s jistými aktivitami člověka v době římské musíme počítat (*Vích v tisku a*). Dále na západ se pak počínaje Litomyšlskem a Vysokomýtskem setkáváme s osídlením doby římské ve východních Čechách (*Vích 2007; 2008; 2010*; souhrnně *Jílek 2013*). Východním směrem tvoří přirozenou, ale nikoliv neprostupnou přírodní bariéru Dražanská a Bouzovská vrchovina oddělující Malou Hanou a Hanou.

2. Metodické poznámky

Předložený soubor je výsledkem detektorového průzkumu probíhajícího v rozmezí let 2005–2012, v prvních letech prováděného Regionálním muzeem ve Vysokém Mýtě ve vlastní režii, později stejnou institucí s podporou grantových projektů. Pro úplnost dodejme, že vedle uvedeného pracoviště prováděli v daném prostoru spíše namátkově prospekci i zaměstnanci Ústavu archeologické památkové péče v Brně (ÚAPP Brno), nálezy jsou však dosud zveřejněny pouze částečně, proto je následující řádky reflektují jen v případě publikovaných kvalitativně nových informací.

V průběhu let 2005–2012 byl vypracován postup detektorového průzkumu oraných ploch spočívající v procházení lokalit (tj. výrazných koncentrací povrchových nálezů označovaných v rámci jednotlivých katastrálních území referenčními čísly, výjimečně zavedenými pomístními názvy, k povrchovým sběrům *Kuna 1994, 50; Kuna et al. 2004, 324–325*, k metodice povrchových sběrů pro dané území *Vích 2002, 67–69*) zjištěných dříve povrchovými sběry, popř. lokalizovaných na základě starších nálezů (viz *Vích 2007; 2008*). Značný důraz byl při tom kladen na procházení celého prostoru lokality, aby byl výsledný obraz o prostorové distribuci kovových předmětů co možná nejobjektivnější. Oranou plochu jsme z důvodů nastíněných níže procházeli s diskriminací železa.

Z lokalit známých ze starších akcí a z povrchových sběrů uskutečněných autorem v posledních letech byl detektorový průzkum s různou intenzitou prováděn v následujících lokalitách: Biskupice 4a, 4c, Cetkovice 1, 2, 5, Chornice 2c, 6a, 6b, 10, 24, Jevíčko-Předměstí 1, 3, 6, Knínice 3, Lázy 3c, Paměťice 3, Staré Město u Moravské Třebové 2b, 3, 4a, Sudice – Na Vrších, Šebetov 1, 2, Vanovice 1, 2, Vážany–Štěrchy. Mimo ně se podařilo zjistit kovové artefakty i ve dvou lokalitách, ve kterých do té doby chyběly nálezy z doby římské vůbec. Jde o lokality Chornice 5 a Jevíčko-Předměstí 4b. Artefakty doby římské zde byly objeveny v souvislosti s hledáním metalických předmětů jiných období.

Přednostně jsme sledovali především severnější partii Boskovické brázdy, kterým autor věnoval značnou pozornost již při povrchových sběrech. Z Boskovicka byly opět preferovány zejména nově zjištěné lokality. Lokality objevené dříve dosud čekají na ověření, určitým problémem ale v některých případech je jejich nedostatečná prostorová lokalizace. Boskovicko, na rozdíl od severnějšího Jevíčska (sběry autora) a jižnějšího Bořitovska (sběry A. Štrofa), musíme z hlediska poznání všech období stále považovat za značně podhodnocené.

Terénní dokumentace při detektorovém průzkumu oraných ploch spočívala v zaměření každého artefaktu ruční stanicí GPS (u ručních stanic v otevřené krajině vždy s přesností 3–5 m bez ohledu na použitý přístroj), přidělení čísla v rámci číselné řady vedené pro každou lokalitu zvlášť bez rozdílu datování jednotlivých předmětů (pod těmito čísly figurují nálezy v katalogové části této práce) a zaznamenávání základních údajů (popis předmětu, datum, GPS souřadnice aj.). Jako významné se ukazuje i vedení evidence délky detektorové prospekce v té které lokalitě (*tab. 1*). Výsledky jsou totiž závislé na agrotechnických postupech (především obrácení větší mocnosti ornice spojené s vynesením nových předmětů do pracovního dosahu přístroje), což vede k nerovnoměrné distribuci prospekčních aktivit. Časové údaje pak umožňují korigovat představy o frekvenci nálezů v lokalitách – vyšší frekvence nálezů např. svádí k úvahám o vyšším sociálním prostředí daných lokalit, ve skuteč-

Lokalita	Časová dotace	Počet spon	Použité detektory
Biskupice 4c	40 h 45 min.	3	Fisher 1270, F 75, XP Goldmaxx Power II, XP Deus (program Deus Fast)
Cetkovice 2	23 h 45 min.	8	Fisher 1270, F 75, XP Goldmaxx Power II, XP Deus (program Deus Fast), Garret Ace 250
Cetkovice 5	21 h	4	Fisher 1270, F 75, XP Goldmaxx Power II, XP Gmaxx, XP Deus (program Deus Fast)
Chornice 6a	41 h	8	Fisher 1270, F 75, XP Goldmaxx Power II, XP Gmaxx, XP Deus (program Deus Fast)
Chornice 24	7 h 45 min.	1	Fisher 1270, Garret Ace 250, Zetex Omega
Jevíčko-Předměstí 1	93 h 15 min.	3	Fisher 1270, F 75, XP Goldmaxx Power II, XP Deus (program Deus Fast)
Jevíčko-Předměstí 3	55 h 30 min.	7	Fisher 1270, XP Goldmaxx Power II, XP Deus (program Goldmaxx Power)
Jevíčko-Předměstí 4b	19 h	1	Fisher 1270, Garret Ace 250, XP Goldmaxx Power II, XP Deus (program Deus Fast)
Jevíčko-Předměstí 28	25 h	5	F 75, XP Deus (program Deus Fast)
Paměťice 3	8 h	1	XP Goldmaxx, Fisher 1270, Minilab X-Terra 70
Staré Město 4a	8 h	1	Fisher 1270, Garret Ace 250
Šebetov 1	9 h	2	F 75, XP Gmaxx
Vanovice 2	12 h 45 min.	3	Fisher 1270, XP Gmaxx, XP Goldmaxx Power II, XP Deus (program Goldmaxx Power)

Tab. 1. Přehled údajů o časové dotaci, počtu nalezených spon (včetně publikovaných nálezů) a použitých přístrojích.

nosti ale může jít o obraz vzniklý vyšší intenzitou prospekce umožněnou aplikovanými agrotechnickými postupy (především častější hlubší orbou).

Jako příklad významu sledování těchto údajů uvedme lokality Jevíčko-Předměstí 1 a 3. U obou lokalit jsme limitováni agrotechnickými postupy, protože k hlubší orbě zde dochází pouze jednou za několik let, část časové dotace jde na vrub průzkumu ploch značně odkovených při předchozích prospekcích. Obě lokality (především Jevíčko-Předměstí 3) jsou navíc zatíženy detektorovým průzkumem dalších subjektů, kde nedisponujeme základními údaji o časové dotaci a používaných přístrojích, v případě nelegálních aktivit pak ani nálezy samotnými. Přesto ze srovnání údajů vyplývá podstatný rozdíl mezi oběma lokalitami. Zatímco u lokality Jevíčko-Předměstí 3 disponujeme sedmi sponami, z Jevíčka-Předměstí 1 jsme při téměř dvojnásobném času stráveném v lokalitě získali pouze spony tři (tab. 1), podobné je to i v případě ostatní drobné kovové industrie. Rozdíl podtrhuje i masový výskyt germánské keramiky v lokalitě Jevíčko-Předměstí 3 (ke keramice Vích 2007; 2008), zatímco v případě lokality Jevíčko-Předměstí 1 jsme se s odpovídající keramikou dosud prakticky nesetkali. Lokalitu Jevíčko-Předměstí 3 tak můžeme interpretovat jako sídlště doby římské, u lokality Jevíčko-Předměstí 1 nám konkretizace aktivit, při nichž došlo k archeologizaci kovových předmětů doby římské (navíc rozptýlených na velké ploše), zatím uniká (analogicky lokalita Jevíčko-Předměstí 4b, kde při absenci keramiky byly zatím pouhé dva kovové předměty představující římské importhy datované do stupně B1 nalezeny blízko sebe: *Droberjar – Vích 2009*, 241–242, obr. 2: 6–7).

Z kvantitativního hlediska se jako zajímavá jeví lokalita Cetkovice 2 s nálezy osmi spon v průběhu necelých 24 hodin, podobně je tomu i v lokalitě Cetkovice 5, kde nižší počet nalezených spon jde na vrub několika pochůzkám v méně vhodných podmínkách (strniště), navíc i v této lokalitě dochází k detektorovým průzkumům jinými osobami včetně nelegálních aktivit. Obě lokality ovšem odlišují

od výše uvedených i rozdílné agrotechnické podmínky. K orbě, a tím i vynášení nových předmětů na povrch, zde dochází častěji. Všechny tyto lokality lze interpretovat jako naorávaná germánská sídliště s charakteristickými projevy (půdní příznaky, masový výskyt keramiky).

3. Soupis nálezů

Prostorová identifikace je provedena standardně pomocí koordinátů na ZM 1 : 10 000 (další údaje jsou průběžně zveřejňovány na stránkách Zpravodaje muzea v Hradci Králové, respektive nově v Archeologii východních Čech). Vzhledem ke sběrovému charakteru nálezů uvádím pro lepší představu údaje o komponentách jiných období. Prezentované spony jsou zhotovené z bronzu (s možnou záměnou za mosaz).

d – průměr; dl. – délka; max. – maximální rozměr

Biskupice 4c

lokalizace: 24-21-07, (078:103), (095:122), (099:112), (104:107), (059:095); aktivity: výrazněji doba laténská a mladší doba hradištní, méně výrazně doba římská (keramika pozdní doby římské) a pozdní doba bronzová, ojedinělé nálezy kamenné broušené industrie z neolitu a eneolitu

č. 8 – zlomek spony typu Riha 5.12 se stěžejkovým mechanismem a zbytky bílého pokovení, páskový lučík se středovým podélným prožlabením nese podélné výzdobné pásy při okraji lučíku, max. dl. 20 mm (*obr. 2: 11*)

č. 27 – kruhová destičkovitá spona, průměr 31 mm (*obr. 2: 6*)

č. 30 – deformovaná jednodílná spona s podvázanou nožkou s lučíkem plankonvexního příčného průřezu, nožka, větší část vinutí a jehla odlomeny, max. 33 mm (*obr. 4: 12*)

Cetkovice 2

lokalizace: 24-21-16, (340:169), (354:190), (367:179), (352:156); aktivity: velmi četné nálezy z doby římské (keramika ze starší doby římské), zcela ojedinělé zlomky keramiky ze střední doby hradištní a časného eneolitu (?)

č. 7 – jednodílná spona s pravouhlou nožkou s metopovitou výzdobou a lučíkem zdobeným řadami vybíjených trojúhelníčků, dl. 50 (*obr. 4: 7*)

č. 8 – střešovitě hraněný lučík samostřilové spony s vysokým zachycovačem, dl. 32 mm (*obr. 4: 9*)

č. 9 – esovitě prohnutý páskový lučík se zbytkem zachycovače, dl. 28 mm (*obr. 4: 2*)

č. 10 – deformovaný lučík bronzové plechové spony A 41 s deformovaným rourkovitým krytím vinutí, dl. 28 mm (*obr. 4: 3*)

č. 11 – zlomek výrazně členěné spony s částí vinutí, max. dl. 16 mm (*obr. 2: 10*)

č. 19 – lučík trubkovité spony A 77, ořelý uzlík snad nesl drážky pro aplikaci stříbrných drátků, dl. 36 mm (*obr. 4: 6*)

č. 22 – část lučíku římskoprovinciální kolínkovité spony s polokruhovitou záhlavní destičkou typu Jobst 13C, dl. 24 mm (*obr. 2: 3*)

č. 24 – část lučíku výrazně členěné spony s vinutím, dl. 15 mm (*obr. 2: 13*)

Cetkovice 5

lokalizace: 24-21-16, (312:130), (311:180), (344:151), (339:135); aktivity: intenzivní osídlení v době popelnicových polí a době římské (keramika starší doby římské), slaběji se zde vyskytuje keramika střední doby hradištní

č. 3 – zlomek lučíku dvoudílné výrazně členěné spony, dl. 19 mm (*obr. 3: 4*)

č. 25 – část lučíku dvoudílné typu spony A 70, dl. 25 mm (*obr. 2: 14*)

č. 36 – část lučíku výrazně členěné spony typu A 84 (?), dl. 34 mm (*obr. 3: 5*)

č. 39 – deformovaný lučík spony A 84, dl. 39 mm (*obr. 3: 1*)

Chornice 6a

lokalizace: 24-21-07, (075:228), (107:233), (108:215), (077:213); aktivity: četné nálezy z doby římské (starší i mladší doba římská, keramika przeworské kultury) a raného středověku, ojedinělé doklady osídlení z doby lužických popelnicových polí a z doby laténské

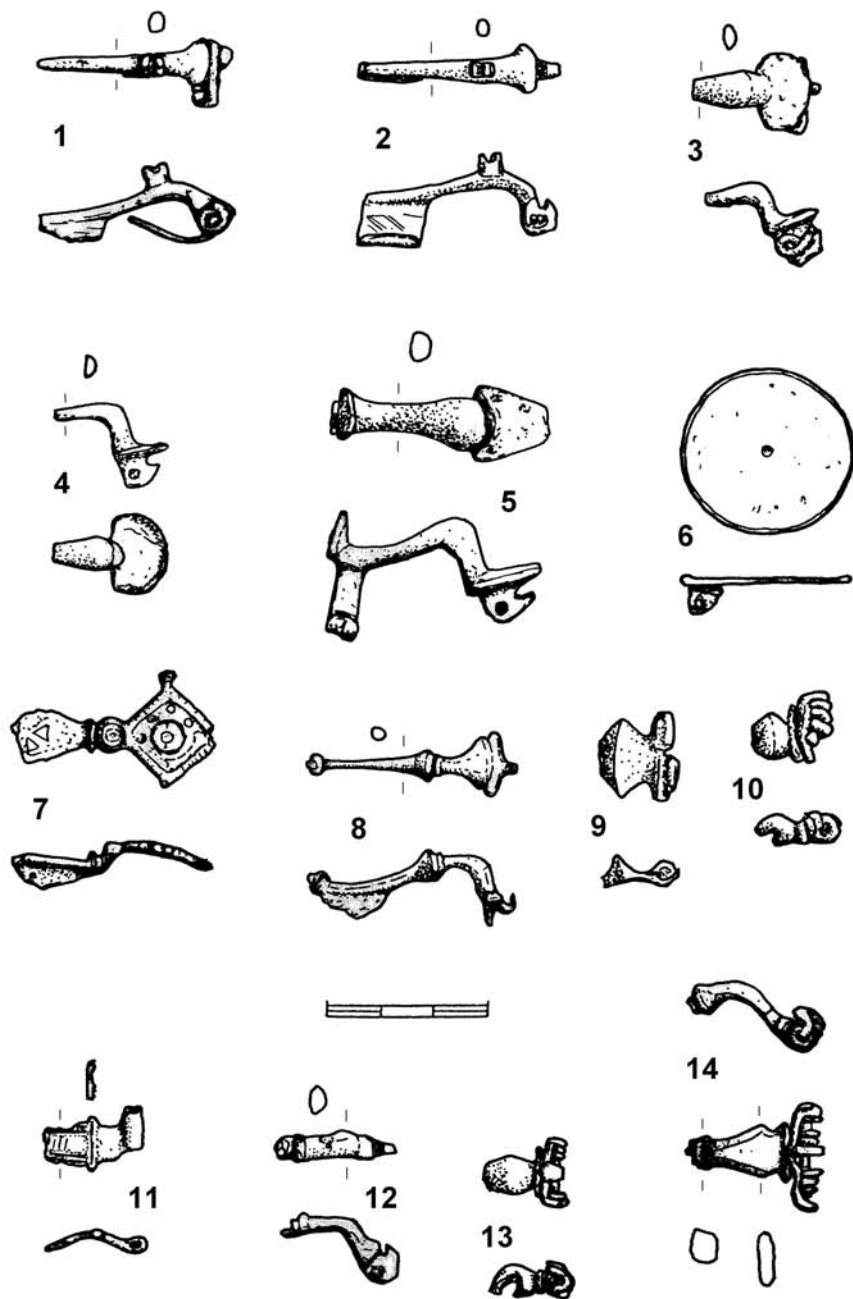
č. 1 – deformovaný lučík jednodílné spony s hrotitou či klínovitou (?) nožkou, dl. 41 mm (*obr. 4: 11*)

č. 2 – trapezovitá nožka výrazně členěné římskoprovinciální spony typu Jobst 4F, dl. 22 mm (*obr. 3: 8*)

č. 5 – trapezovitá nožka výrazně členěné římskoprovinciální spony Jobst 4F, dl. 22 mm (*obr. 3: 6*)

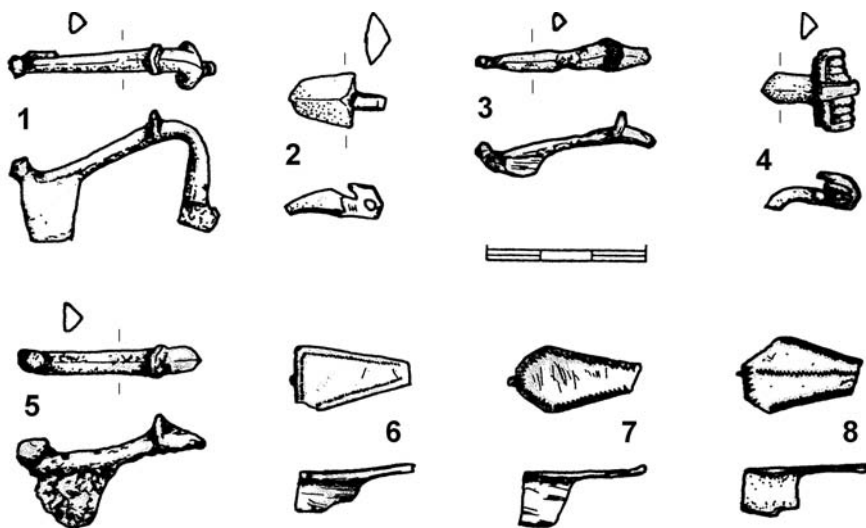
č. 6 – noricko-panonská spona s křídélky typu A 238q, dl. 36 mm (*obr. 2: 1*)

č. 15 – noricko-panonská spona s křídélky typu A 238q, dl. 37 mm (*obr. 2: 2*)



Obr. 2. Římskoprovinciální spony získané v letech 2005–2012 na Malé Hané. Kresby na obr. 1–6 Z. Beneš.
Abb. 2. 2005–2012 von der Kleinen Hanna gefundene provinzialrömische Fibeln.

1, 2, 4 Chornice 6a; 6, 11 Biskupice 4c; 3, 10, 13 Cetkovice 2; 5 Jevíčko-Předměstí 3; 7–8 Vanovice 2; 9 Jevíčko-Předměstí 28; 12 Šebetov 1; 14 Cetkovice 5.



Obr. 3. Římskoprovinciální spony získané v letech 2005–2012 na Malé Hané.

Abb. 3. 2005–2012 von der Kleinen Hanna gefundene provinzialrömische Fibeln.

1, 4, 5 Cetkovice 5; 2 Jevíčko-Předměstí 28; 3 Staré Město u Moravské Třebové 4a; 6, 8 Chornice 6a; 7 Jevíčko-Předměstí 1.

č. 24 – část lučičku římskoprovinciální spony s polokruhovitou záhlavní destičkou typu Jobst 13D, dl. 22 mm
(obr. 2: 4)

č. 28 – část lučičku typu Jobst 10A se střechovitě profilovaným lučičkem s výzdobou v podobě písmene V, dl. 28 mm
(obr. 4: 13)

Chornice 24

lokalizace: 24-21-06, (364:181), (367:204), (392:199), (388:176); aktivita: nepříliš četné nálezy z doby římské (keramika mladší doby římské) s výraznými půdními příznaky, ojedinělý nález eneolitické kamenné broušené industrie
č. 1 – jednoduchá spona s hrotitou nožkou (?), povrch silně korodován, dl. 58 mm (obr. 4: 10)

Jevíčko Předměstí 1

lokalizace: 24-21-06, (409:074), (427:096), (470:069), (469:050), (448:045); aktivita: velmi intenzivní osídlení doby popelnicových polí, ojedinělé nálezy z paleolitu, neolitu, eneolitu, doby římské a středověku
č. 199 – trapezovitá nožka výrazně členěné spony typu Jobst 4F, dl. 23 mm (obr. 3: 7)

Jevíčko Předměstí 3

lokalizace: 24-21-11, (366:252), (390:270), (420:247), (409:231); aktivita: velmi četné nálezy z doby římské a raného středověku, ojedinělé nálezy z doby halštatské a laténské

č. 13 – lučičk pozdní vendické spony západní série, horní část lučičku při okrajích a uprostřed podélně zdobena řadami bodů, dl. 39 mm (obr. 4: 4)

č. 33 – lučičk jednodílné spony s odlomenou nožkou, dl. 51 mm (obr. 4: 8)

č. 45 – široký esovitě prohnutý páskový lučičk spony, dl. 35 mm (obr. 4: 1)

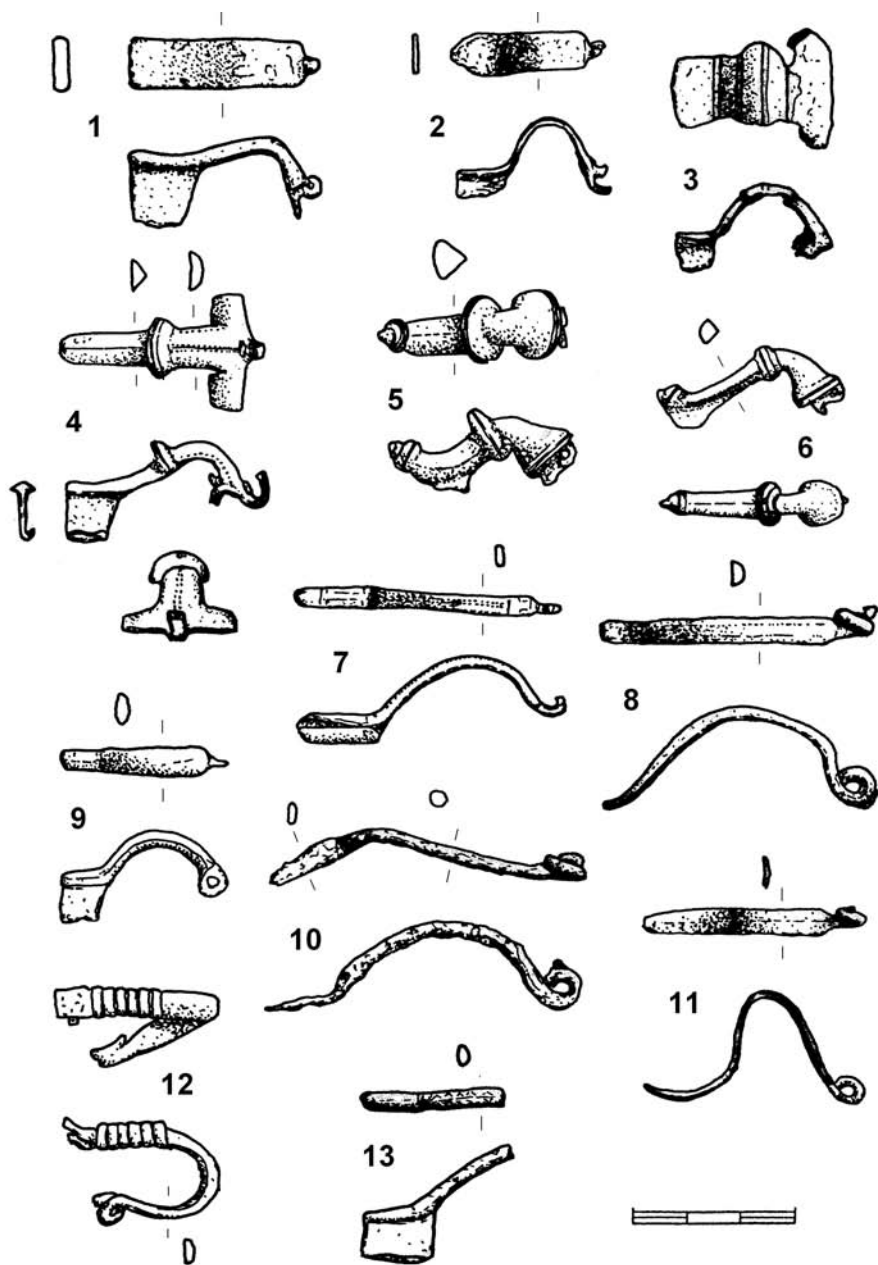
č. 69 – římskoprovinciální spona s trojúhelníkovitou záhlavní destičkou typu Böhme 20g – Bojovic 8 – Petkovic 18/D zkrácenou do trapezovité podoby, vinutí a jehla nedochovány, dl. 39 mm (obr. 2: 5)

Jevíčko Předměstí 28

lokalizace: 24-21-11, (276:334), (282:349), (326:335), (223:320); aktivita: četné nálezy doby římské (keramika starší doby římské), sporadické nálezy doby popelnicových polí

č. 6 – zlomek římskoprovinciální spony se stěžejkovou konstrukcí, dl. 15 mm (obr. 2: 9)

č. 19 – zlomek lučičku spony typu A 84, dl. 18 mm (obr. 3: 2)



Obr. 4. Barbarické spony (1–12) a římskoprovinciální spona (13) získané detektorovou prospekci v letech 2005–2012 na Malé Hané.

Abb. 4. Barbarische Fibeln (1–12) und eine provinzialrömische Fibel (13) aus der Metalldetektorprospektion in den Jahren 2005–2012 von der Kleinen Hanna.

1, 4, 8 Jevíčko-Předměstí 3; 2–3, 6–7, 9 Cetkovice 2; 5 Vanovice 2; 10 Chornice 24; 11, 13 Chornice 6a; 12 Biskupice 4c.

Staré Město u Moravské Třebové 4a

lokalizace: 14-43-11, (180:163), (204:157), (215:126), (199:124); aktivita: nálezy doby laténské a římské (keramika starší doby římské), ojedinělé nálezy z neolitu a eneolitu (kamenná industrie)

č. 1 – větší část lučíku subtilní spony typu A 84 (?), dl. 33 mm (*obr. 3: 3*)

Šebetov 1

lokalizace: 24-21-21, (215:199), (221:215), (232:210), (225:197); aktivita: osídlení doby římské (keramika), sporadické nálezy doby laténské

č. 5 – pravouhle lomený zlomek lučíku dvoudílné výrazně členěné spony(?) s jednostranně profilovaným uzlíkem, dl. 23 mm (*obr. 2: 12*)

Vanovice 2

lokalizace: 24-31-31, (221:285), (238:278), (220:237), (200:242); aktivita: nálezy výhradně z doby římské (keramika starší doby římské)

č. 3 – spona s emailovaným lučíkem typu Riha 5.17.5, dl. 38 mm (*obr. 2: 7; 7*)

č. 4 – lučík trubkovité spony A 77 s drážkou na lučíku pro aplikaci stříbrného drátku, dl. 35 mm (*obr. 4: 5*)

č. 13 – lučík spony A 68–69, dl. 40 mm (*obr. 2: 8*)

4. Analýza pramenů**4.1. Spony barbarské provenience**

Dva bronzové exempláře spon z lokalit Jevíčko-Předměstí 3 (č. 9; *obr. 4: 1*) a Cetkovice 2 (č. 45; *obr. 4: 2*) náleží k páskovým sponám s esovitě prohnutým lučíkem, které *J. Peškař (1972, 91–92)* klade do průběhu 2. stol. s možným výskytem ještě na počátku 3. století. Do stupně B2b klade tato spínadla *J. Tejral (1971, 37–38; 1998, 392)*. Vyskytují se především v severnějších částech evropského barbarika, přičemž bronzové spony s rovnoměrně širokým páskovým lučíkem označuje *J. Tejral* jako polabské (*Tejral 1971, 38*).

Dvěma exempláři máme zastoupeny spony II. skupiny v pojetí O. Almgrena, tedy tzv. spony vendické (*Rollenkappenfibel*):

Západní sérii náleží spona č. 13 s lučíkem zdobeným paralelními řadami vybějených bodů z lokality Jevíčko-Předměstí 3 (*obr. 4: 4*). Zatímco vendické spony západní série typu A 24 a 26, vyznačující se mj. prolamovaným zachycovačem, patří k charakteristické náplni stupně B1 (přičemž Čechy tvoří jedno z center výskytu těchto spon, *Peškař 1972, 68; Droberjar 1999a, 83–84; 2006, 617–620*), pokročilejší typy A 28–30, i když klasifikace jednotlivých typů podle O. Almgrena není vždy jednoznačná (*Peškař 1972, 69; Cosack 1979, 30; Leube 1998*), jsou datovány do mladšího useku 1. stol. a 1. pol. 2. stol. (*Peškař 1972, 68–69; Cosack 1979; Leube 1978, 12, Taf. 6: 13a; Droberjar 1999a, 84*), tedy do stupně B2 podle *E. Droberjara (1999b)* či B1c–2a podle *J. Tejrala (1986, 105–106)*. K těmto mladším sponám náleží podle tvaru zesílení na lučíku a především podle tvaru plného zachycovače odpovídajícímu Fig. 34c podle *O. Almgrena (1923, Taf. II)* i studovaný exemplář z Jevíčka.

Rovněž jediný exemplář reprezentuje východní sérii vendických spon. Je jím spona č. 10 z lokality Cetkovice 2 zhotovená z bronzového plechu s výrazně trapézovitě rozšířeným lučíkem, užší nožkou a nízkým, víceméně pouze naznačeným hřebínkem posunutým za vrchol výrazně klenutého lučíku směrem k nožce (*obr. 4: 3*). Uvedené znaky řadí sponu spolehlivě k typu A 41, variantě Y (*Schuster 2006, 105*), územně se kryjící především s rozšířením przeworské kultury (*Schuster 2006, 110–111, ryc. 12; Mączyńska 2006, 165–166, ryc. 6*), ovšem s hojným výskytem i v dolním Pomoraví (*Tejral 1999a, 160*). Chronologické těžiště výskytu spon A 41 leží podle doprovodných nálezů v pokročilém stupni B2–B2/C1 (*Peškař 1972, 70; Olędzki 1995, 238–243; Tejral 1999a, 160; Mączyńska 2006, 163–164; Schuster 2006, 101*). Nejbližší nálezy spon typu A 41 (provedené dokonce ve stříbře) byly zjištěny na orbou narušeném pohřebišti v lokalitě Jevíčko-Předměstí 6 (*Droberjar – Vích 2011, obr. 5: 13–15*). Další exemplář bronzové spony typu A 41 byl nedávno objeven v Prostějově (k. ú. Žešov: *Fojtík – Popelka 2010*).

Exempláře č. 4 z lokality Vanovice 2 (*obr. 4: 5*) a č. 19 z lokality Cetkovice 2 (*obr. 4: 6*) zastupují trubkovité spony, konkrétně typ A 77. Vyskytují se především ve 2. pol. 1. stol., případně v 1. pol.

2. stol., v pokročilejším provedení (menší, s vysokým zachycovačem, popř. s dvoudílnou konstrukcí) se udržují až do počátku 3. stol. (*Svoboda 1948*, 65–66; *Jobst 1975*, 40; *Droberjar 1999a*, 84; *Tejral 2001*, 204–205), tedy v relativní chronologii B2a–C1a (*Droberjar 1999b*), resp. B1c–C1a (*Tejral 1986*, 105–106). Jak v Čechách, tak na Moravě náleží trubkovité spony k běžně se vyskytujícím výrobkům (např. *Svoboda 1948*, 62–66; *Peškař 1972*, 82–85; *Motyková 1981*, 388, Abb. 12: 4, 6, 10; *Jílek 2007*), vedle spon z bronzů či železa se vzácně objevují dokonce i exempláře provedené cele v drahém kovu (*Tejral 2001*).

Torzo č. 30 z lokality Biskupice 4c umožňuje spolehlivé určení jako jednoduchá spona s podvázanou nožkou (*obr. 4: 12*). Spony s podvázanou nožkou patří k charakteristické náplni hmotné kultury v podstatě celého průběhu mladší doby římské (*Kolník 1965*, 202–210; *Peškař 1972*, 108–112, 113–115; *Tejral 1998*, 394).

Lučik spony č. 8 z lokality Cetkovice 2 (*obr. 4: 9*) se hlásí k dvojdílným samostřilovým sponám s vysokým zachycovačem Almgrenovy VII. skupiny 1. série (*Almgren 1923*, 90–98). Popisovaná spona se nejvíce blíží A VII 2, 8 (*Schulte 2011*, 83), případně A VII, 2, 22, varianta a, od varianty 8 se odlišující především způsobem zakřivení lučiku (*Schulte 2011*, 117). Blízké, i když ne zcela přesné analogie shledáváme např. v nálezech z Pňova (*Svoboda 1948*, 9: 7; *Rybová 1970*, tab. XXXI: 3), Dolínku (*Svoboda 1948*, *obr. 9: 10*) či Sudoměřic (jako starožitnost v mladším sídlištním prostředí *Vlach 2007*, 455, *obr. 6: 2*, s dalšími analogiemi). V poslední době se při detektorovém průzkumu sídlišť doby římské s uvedenými sponami setkáváme poměrně často (např. nedaleký Šebetov, *Čížmář et al. 2009*, 140, *obr. 3: 5*; Dolní Němčí – Vlčnov, *Čížmář et al. 2009*, 145, *obr. 7: 14*; Božice, *Jílek 2008*; Dyjákovice, *Jílek 2009b*, 322, *obr. 3: 5, 11*). Uvedeným sponám věnoval pozornost v souvislosti s objevem kovolitecké dílny v Pasohlávkách J. Tejral, přičemž objev této dílny přispěl k jejich datování do mladšího úseku stupně B2/C1–C1a (*Tejral 2006*, 135–138).

Z lokality Cetkovice 2 pochází také bronzová spona s pravoúhloú nožkou a zdobeným lučíkem (*obr. 4: 7*), vyskytující se především na Moravě a jihozápadním Slovensku. Datovány jsou do pokročilého 3. až pozdního 4. stol. (*Zeman 1961*, 204; *Peškař 1972*, 122–125; *Tejral 1992*, 231–232) a ve specifické formě se dožívají ještě počátku 5. stol. (*Tejral 1982*, 19; *1998*, 396).

Spony z lokalit Chornice 6a (č. 1; *obr. 4: 11*) a Chornice 24 (č. 1; *obr. 4: 10*) náleží s největší pravděpodobností (vzhledem ke stavu dochování) ke skupině A VI, 2. U silně korodované spony z lokality Chornice 24 můžeme nejspíše uvažovat o příslušnosti k jednoduchým sponám s hrotitou nožkou objevujícím se již před polovinou 3. stol. a doznávajícím v 1. pol. 4. stol. (podrobně *Varsik 2011*, 116–118 s další lit.). I když podobné zařazení není vyloučené ani u spony č. 1 z lokality Chornice 6a (*obr. 4: 11*), nízká střešovitá profiline lučiku a deformovaná nožka, která původně mohla mít mírně klínovitý tvar, dovolují uvažovat spíše o jednoduchých sponách s hrotitou nožkou datovaných rámcově do 2. pol. 3. stol. až počátku 4. stol. (*Kolník 1965*, 216; *Peškař 1972*, 129; *Tejral 1998*, 394–396).

Bronzová jednoduchá spona plankonvexního příčného průřezu s odlomenou nožkou z lokality Jevíčko-Předměstí 3 (č. 33; *obr. 4: 8*) může rovněž náležet k jednoduchým sponám s hrotitou nožkou, vyloučit ale nemůžeme ani jinou klasifikaci, např. příslušnost ke sponám s podvázanou nožkou. Spokojit se proto musíme pouze s rámcovým datováním do mladší doby římské.

4.2. Římskoprovinciální spony

K poměrně vzácným nálezům patří noricko-panonské spony s křídélky z lokality Chornice 6a (č. 6, 15; *obr. 2: 1–2*), náležející heterogennímu typu A 238q, jak ho definoval *J. Garbsch (1965, 69–70, Abb. 35)*. Datovány jsou do 1. pol. 2. stol. s možným přesahem do 2. pol. 2. stol. (*Garbsch 1965, 69; Gugel 1995, 25; Cociş 2004, 75*). Vedle nálezů z Dácie se vyskytují především podél východního okraje Alp a *Ch. Gugel (1995, 25, Karte 2; nové nálezy např. Wulkaproduersdorf, Matouschek – Nowak 1996, 483, Abb. 486; Bernhardtsthal, Allerbauer – Jedlicka 2000, 643, Abb. 622)* uvažuje o jejich souvislosti s Jantarovou stezkou (otázkou ovšem zůstává, jak nálezový stav ovlivnil detektorový boom na území Rakouska v 80. a 90. letech 20. stol.). I když průběh této významné dálkové trasy na území barbarika zůstává otevřený a navíc prodělával změny v čase (*Wielowiejski 1996*), dosavadní nálezy římských vojenských táborů a nálezů římské výzbroje dovolují úvahy o směřování jedné větve

Jantarové stezky od soutoku Dyje, Svatky a Jihlavy dále k Brnu (*Tejral 1997*). Další prostor pro úvahy o komunikačním významu Moravy severojižním směrem s využitím v době římské poskytl nové objevy krátkodobých římských pochodových táborů, především v Modřicích u Brna (*Komoróczy 2002*) a Olomouci-Nefedíně (*Peška – Šrámek 2004*), přičemž Olomouc-Nefedín leží ve vzdálenosti 33 km vzdušnou čarou od Chornic (nejnověji k problematice *Komoróczy – Vlach 2010*). Širší (jistě nikoliv bezprostřední) souvislost spon A 238q z lokality Chornice 6a s průběhem Jantarové stezky tak nelze vyloučit, ovšem ani potvrdit. Každopádně se jedná o dosud nejsevernější známé nálezy spon typu A 238q2 (*Gugel 1995*, 24–25), resp. typu Cociş 12d2 (*Cociş 2004*, 75). Z území Moravy však nejde o první nález, exemplář z Uherského Brodu publikoval již *I. Peškař (1972, 75, Taf. 7: 1)*.

Frekventovaným typem spon v severní části Boskovické brázdy jsou římskoprovinciální kolínkovité spony s polokruhovitou záhlavní destičkou. Již dříve vyhodnocené nálezy těchto spon ze severní části Boskovické brázdy (*Vích 2010, 717*) rozhojňují dva nové exempláře z lokality Chornice 6a (č. 24; *obr. 2: 4*) a Cetkovice 2 (č. 22; *obr. 2: 3*). Náleží typu Jobst 13, varianta C – s nezdobenou polokruhovitou záhlavní destičkou (Cetkovice 2, č. 22), popř. variantě D se záhlavní destičkou opatřenou cikcakovitou výzdobou (*Jobst 1975*, 65–67). S těmito sponami se setkáváme na širokém území římských provincií, především ale v hraničních oblastech římského impéria, přičemž spony Jobst 13C s horní tětivou označuje *E. Riha (1979, 85–86)* jako norickou variantu zastoupenou hlavně v prostoru Norika a Panonie. S rostoucí vzdáleností od římského limitu pak jejich frekvence klesá. Setkáváme se s nimi poměrně hojně na Moravě (*Peškař 1972, 95–96*; nové nálezy *Čížmář et al. 2009, obr. 5: 18; 2010, obr. 3: 2, 7: 8*), Slovensku (*Lamiová-Schmiedlová 1961, tab. V: 7–10; Krekovič 1987, 259–260*), v Čechách (Nebovidy: *Svoboda 1948, obr. 18: 7; Motyková-Šneidrová 1967, Abb. 15: 13; Beneš – Horník – Kašpárek 2011, obr. 5: 6; Kaplice: *Zavřel 2011, 465, 469, obr. 17: E 14; Praha-Michle: *Droberjar 2011a, 19, Abb. 4: 3; souhrnně *Droberjar 2012* včetně nových nálezů z Moravy), ojediněle pak v prostředí przeworské kultury (*Olędzki 2007, 113*). Těžiště výskytu kolínkovitých spon s polokruhovitou záhlavní destičkou je v českých zemích kladeno do konce 2. a poč. 3. stol. (*Peškař 1972, 95–96; Tejral 1999b, 144; Olędzki 2007, 116; Droberjar 2012, 123*).***

S touto skupinou úzce souvisí spona z Jevíčka-Předměstí 3 (č. 69; *obr. 2: 5*) s trapézovitou záhlavní destičkou, která však byla původně trojúhelníkovitá a zkrácení záhlavní destičky představuje až druhotnou úpravu. Dokládá to i tremolová rytá výzdoba na okraji záhlavní destičky, která na nejkratší, navíc poněkud nepravidelně straně chybí. Artefakt lze klasifikovat jako sponu typu Böhme 20g (*Böhme 1972, 20, Taf. 8: 417*), popř. Bojović, varianta 8 (*Bojović 1983, 57–58, T. XXII: 207–208*) nebo Petković 18/D (*Petković 2010, 127, 132*). Tyto poměrně řídké se vyskytující spony se objevují v noricko-panonské oblasti, resp. na středním a dolním Dunaji s datací do 2. pol. 2. stol. až 1. pol. 3. stol. (*Böhme 1972, 20; Schmid 2010, 40; Petković 2010, 132*).

Zlomek spony v podobě části střechovité hraněného lučíku zdobeného krátkými rýžkami sestavenými do motivu písmene V nesoucí obdélný zachycovač a prostě ukončenou nožku z lokality Chornice 6a (č. 28; *obr. 4: 13*) můžeme podle profilace lučíku a především podle výzdoby na lučíku klasifikovat jako římskoprovinciální sponu formálně blízkou typu A 15. Pokud by studovaná spona byla jednoduché konstrukce, jednalo by se o zástupce tzv. vojenských spon. Přestože se nám nedochovala hlavice spony, dle střechovité profilace lučíku však půjde mnohem pravděpodobněji o typ spon, které poprvé rozpoznal *I. Peškař (1972, 89)* a označil je jako nečleněné spony s opěrnou destičkou. *W. Jobst (1975, 55)* je označuje jako dvoudílné drátěné spony s opěrnou destičkou, v jejichž rámci se jedná o typ bez zesílení na lučíku (typ Jobst 10A). Tato spínadla jsou datována do pokročilého 2. stol. až do 1. pol. 3. stol. (pokročilý stupeň B2 – C1; *Peškař 1972, 89; Jobst 1975, 55–56; Sedlmayer 1995, 11; Gugl 1995, 33*). Rozšířena jsou především ve východním a jižním Noriku a severozápadní Panonii (*Gugl 1995, 34, Karte 4*). S podobnou výzdobou se setkáváme na sponě z Křepic (*Peškař 1972, Taf. 1: 8*).

Kruhová destičkovitá spona se stěžežkovým upínacím mechanismem z lokality Biskupice 4c (č. 27; *obr. 2: 6*) nesla původně emailovou výzdobu, se kterou se však vlivem různých faktorů setkáváme ojediněle (srov. *Thomas 1966, 122*), což znemožňuje přesnější klasifikaci v rámci typu *Vaday III/1* s těžištěm výskytu ve 2.–3. stol. (*Exner 1941, 63–64; Böhme 1972, 38; Boelicke 2002, 81; Vaday 2003,*

324–335). Prakticky shodný exemplář byl nalezen na pohřebišti v Pňově, v hrobu 33 datovaném do 1. pol. 3. stol. (*Svoboda 1946*, 52, obr. 4: 4a, 4b; *Rybová 1970*, 56–57, X: 7; *Godtowski 1992*, Abb. 7).

K vzácným nálezům patří spona s lučíkem zdobeným emailovou výzdobou z lokality Vanovice 2 (č. 3; obr. 2: 7; 7). Náleží k typu Riha 5.17.5 s datací do závěru 1. a průběhu 2. stol. (*Riha 1979*, 159, Taf. 47: 1401) a její původ musíme hledat v západořímském prostředí. Podobná, ovšem neúplná spona se nachází ve sbírkách richboroughského muzea (*Bayley – Butcher 2004*, 128, obr. 96: 365).

Dva fragmenty spon spolehlivě náleží ke sponám se sítěžkovou konstrukcí. Zatímco zlomek č. 6 z lokality Jevíčko-Předměstí 28 příliš prostoru ke klasifikaci vzhledem ke stupni dochování neposkytuje (obr. 2: 9), zlomek lučíku č. 8 z lokality Biskupice 4c se zbytky pokovení bílým kovem (stříbrění či cínování, obr. 2: 11) dovoluje uvažovat o typu Riha 5.12 s datací do 2. čtvrtiny 1. stol. až počátku 2. stol. (*Ettlinger 1973*, 97–98; *Riha 1979*, 137–138; *1994*, 124). V barbariku se s těmito západořímskými sponami nesetkáváme často, nejbližším nálezem ke studovanému kusu je zlomek spony získaný rovněž s pomocí detektoru kovů na sídlišti v Úhřeticích ve východních Čechách (*Jílek 2013*, 164–165).

Jednodílná spona č. 13 z lokality Vanovice 2 (obr. 2: 8) může být klasifikována jako typ A 68, pokud poškozená část zachycovače obsahovala pro daný typ signifikantní otvory. Spony typu A 68 se vyskytují od 2. čtvrtiny 1. stol., s jejich výskytem musíme počítat ještě ve 2. stol. (*Peškař 1972*, 78; *Sedlmayer 2009*, 32–34; *Schmid 2010*, 21; *Maczynska 2001*, 165). Facetování hlavice by mělo být signifikantní pro pozdní spony A 68 (*Maczynska 2001*, 167). Vyloučit však zároveň nelze ani příslušnost studovaného artefaktu k typu A 69, pro který platí podobné datování, jako pro pokročilé spony A 68, tedy především závěr 1. stol., případně starší úsek 2. stol. (*Peškař 1972*, 79–80; *Schleiermacher 1993*, 19–20; *Tejral 1998*, 392; *Schmid 2010*, 21–22). Ke starším výrazně členěným sponám se hlásí i část jednodílné spony č. 11 z lokality Cetkovice 2 (obr. 1: 10), vzhledem ke stavu dochování bez možnosti konkretizace.

Zlomek dvoudílné spony č. 25 z lokality Cetkovice 5 (obr. 2: 14) se i přes svou fragmentárnost hlásí utvářením hlavice nad opěrnou destičkou k typu A 70, rovněž s datováním do závěru 1. a do 2. stol. (*Peškař 1972*, 79; *Jobst 1975*, 33–34; *Sedlmayer 1995*, 23–24). Tomuto, případně některému příbuznému typu by mohla náležet i hlavice dvoudílné spony s vinutím č. 24 z lokality Cetkovice 2 (obr. 2: 13).

Nedávno publikovaný soubor sedmi spon typu A 84 z českomoravského pomezí (*Vích 2010*, 721) můžeme pro moravskou část doplnit minimálně o další dva exempláře², totiž zlomek lučíku č. 19 (obr. 3: 2) z lokality Jevíčko-Předměstí 28 (odkud tak dnes disponujeme celkem čtyřmi kusy tohoto typu spínadla) a lučík spony č. 39 z lokality Cetkovice 5 (obr. 3: 1). O stejném typu můžeme především s ohledem na střechovitě profilovaný lučík uvažovat v případě spony č. 1 z lokality Staré Město u Moravské Třebové 4a (obr. 3: 3) a spony č. 36 z Cetkovic 5 (obr. 3: 5), z nichž se ovšem dochovala pouze větší část lučíku velmi subtilní spony bez hlavice. Spony typu A 84 jsou kladeny do stupně B2b, tedy do 2. třetiny či 2. pol. 2. stol. (*Tejral 2004*, 333) s těžištěm výskytu těsně před markomanskými válkami (*Tejral 2008*, 70), ojediněle se mohou vyskytnout i později (*Dąbrowska 1992*, 106–107; *Sedlmayer 1995*, 29–30; *Komoróczy 1999*, 170–171).

Tři exempláře ze dvou lokalit (Chornice 6a, Jevíčko-Předměstí 1; obr. 3: 6–8) představují části výrazně členěných spon s trojúhelníkovitou nožkou typu Jobst 4F (*Jobst 1975*, 36–37) rozšířených především v podunajských provinciích (*Andrzejowski 1992*, fig. 2), s datováním do 2. stol. (*Jobst 1975*, 37; *Gugl 1995*, 20; *Sedlmayer 1995*, 27–28; *Tejral 1998*, 392; *Schmid 2010*, 24). Rozšiřují tak dosud nevelkou kolekci publikovaných spínadel tohoto typu z území Moravy (*Peškař 1972*, 81–82, Taf. 12: 1–3).

K výrazně členěným sponám pokročilého tvaru se snad hlásí zlomek spony č. 3 (obr. 3: 4) z lokality Cetkovice 5, č. 11 z Cetkovic 2 (obr. 2: 10) a č. 5 z lokality Šebetov 1 (obr. 2: 12).

² I když jsou tyto spony tradičně považovány za římskoprovinciální výrobky, objevují se i názory o barbarském původu některých spon A 84 a výrazně členěných spon s trojúhelníkovitou nožkou (srov. *Varsik 2011*, 40).

4.3. Ostatní kovová industrie

Spolu se sponami se vedle římských mincí podařilo získat kolekci další drobné kovové industrie zhotovené (bez příslušných analýz kovu podmíněně) z bronzu. Nejvíce zaujme obdélníkovité prolomané kování č. 14 z lokality Cetkovice 5 o rozměrech 54 x 17 x 5 mm se zbytky železných nýtů uprostřed kratších stran a zbytky potažení bílým kovem v okolí nýtů (*obr. 5: 1*) představující římské vojenské opaskové kování vyskytující se v různém provedení rámcově ve 2.–3. stol. (*Oldenstein 1976, 193–197*). S vojenskými kováními různých tvarů se mezi moravskými nálezy zatím nesetkáváme často, publikované prameny však pro naše území zatím příliš nereflektují rozmach detektorů kovů, které dosavadní poznání podstatně mění (srov. *Komoróczy 2009, Abb. 8: 9; Komoróczy – Vlach 2010, 255, obr. b–e*). Při archeologickém odkryvu bylo získáno obdélníkovité prolomané kování v Drnholci (*Tejral 1994, 44, Abb. 10: 19*), o něco častěji se s těmito kováními setkáváme na jihozápadním Slovensku (*Krekovič 1994, 212, 217, 223, Fig. 5, 9*).

Čtyřmi exempláři jsou zastoupena opasková nákončí. Jedná se o dva kusy z lokality Cetkovice 2 (*obr. 5: 4, 7*) a po jednom z lokality Cetkovice 5 (*obr. 5: 5*) a Chornice 24 (*obr. 6: 6*). Druhotně ohnutý kus z Cetkovic (*obr. 5: 7, 30 x 28 x 6 mm*, původní délka výrazně přesahovala délku 60 mm) obdélného příčného průřezu je zakončen prostou kuličkou, čímž se blíží skupině I, typu 2, variantě 1 s výskytem již od doby laténské a v časné době římské a dále pak ve stupních B2b a C1a (*Madyda-Legutko 2011, 35, tabl. IX*). To se v zásadě shoduje se závěry *C. von Carnap-Bornheima (2002, 208–210)*, který při zpracování nálezů z knížecího hrobu z Mušova pro tato nákončí v rámci Raddatzovy skupiny O vyčlenil variantu Mušov s datací B2b a C1a a klade těžiště jejich výskytu do Dolního Rakouska a přilehlých oblastí.

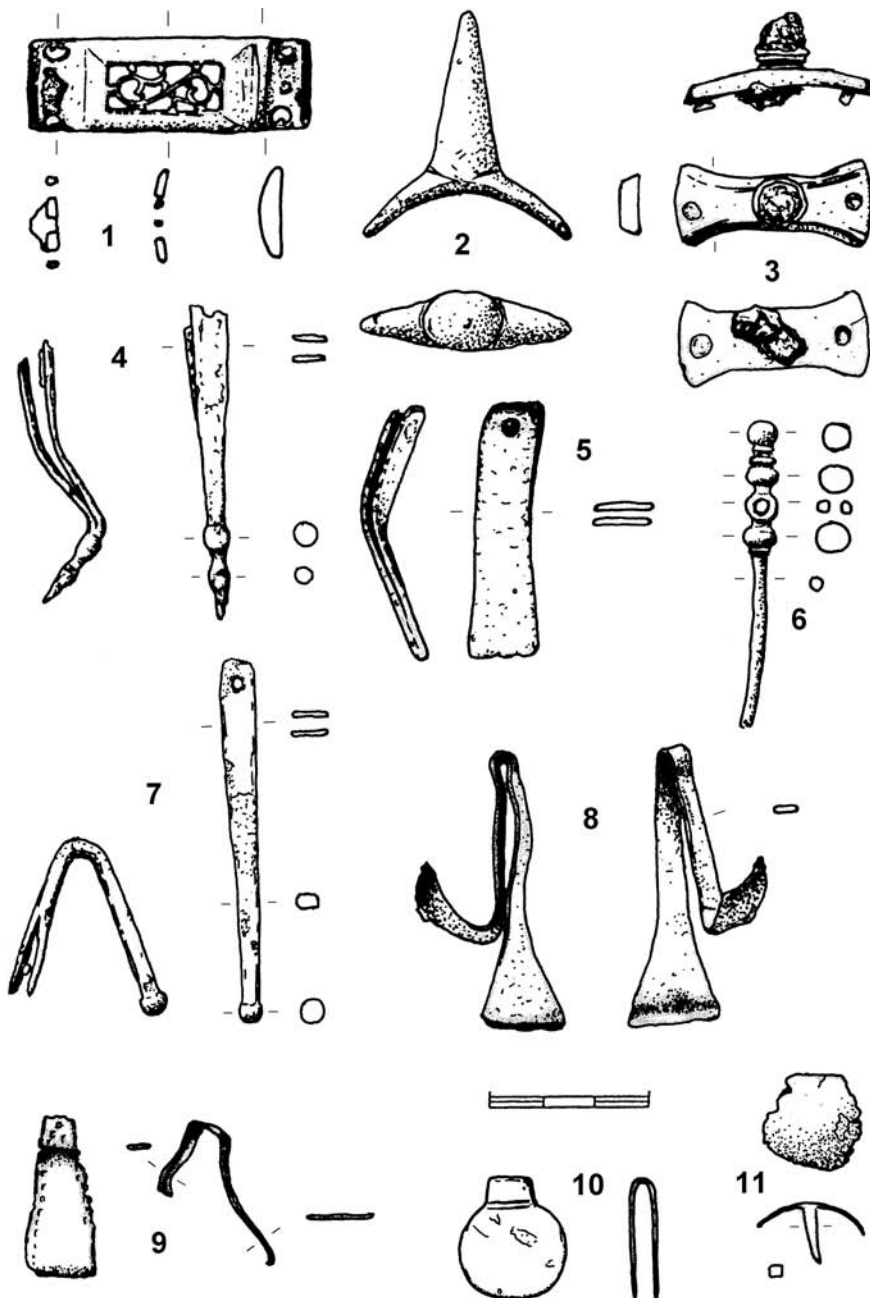
Klasifikaci druhého nákončí ze stejné lokality (*obr. 5: 4, 49 x 7 x 5 mm*, původní délku lze odhadnout na 5,5–6 cm) komplikuje značné poškození povrchu předmětu v důsledku dlouhodobého pobytu v ornici, resp. setření řady výzdobných prvků. Na základě identifikovatelných znaků se nákončí blíží typu I 1 6, popř. variantě Kemnitz s datací do stupně B2 (*Madyda-Legutko 2011, 25, tabl. V*).

Rovněž klasifikaci nákončí z lokality Chornice 24 (*obr. 6: 6, 33 x 14 x 4 mm*) stav jeho dochování neulehčuje, přesto je možná klasifikace jako typ 6, varianta 1. Jemnější typologie se odvíjí od způsobu upevnění na řemeni, tato část je však u našeho exempláře odlomena. Uvedená nákončí se vyskytují již od stupně B2b, jejich těžiště leží ve stupni C1a (*Madyda-Legutko 2011, 55–64*). K podobným závěrům dochází *K. Raddatz*, v jehož typologii odpovídá nákončí typu J II (*Raddatz 1957, 93–99, Abb. 2*). S těmito nákončími zhotovenými z bronzu se setkáváme na širokém území kultury wielbarské (zatímco na území przeworské kultury jsou zhotovované především ze železa), luboszycké atd., v menší míře i na území Čech (Pňov: *Rybová 1970, 80, 92, 100, obr. V: 2, XXIV: 9, XXIV: 9; Velké Přílepy: Droberjar – Smejtek – Vojtěchovská 2000, 38, obr. 4: 13*), jihovýchodního Slovenska aj. (*Madyda-Legutko 2011, 60–62, mapa 13*).

Obdélníkovité nákončí z lokality Cetkovice 5 (*obr. 5: 5, 47 x 13 x 3 mm*) zhotovené prostým přehnutím dlouhého bronzového pásku odpovídá skupině IV, typu 9, variantě 1. Tato nákončí se objevují ještě před počátkem doby římské a udržují se až do závěru stupně B2 (*Madyda-Legutko 2011, 73–74, tabl. XXXI*) s širokým rozšířením především v severní části střední Evropy (*Madyda-Legutko 2011, mapa 17*).

Předmět č. 5 z lokality Cetkovice 5 ve tvaru hranatého písmene U s kruhovými ukončeními (*obr. 6: 8, rozměry 41 x 20 x 4 mm*) představuje část rámečku dvoudílné přezky přibližně obdélníkovitého tvaru. Neznáme celý tvar artefaktu, což znesnadňuje určení, dochované znaky však umožňují klasifikaci nejspíše jako typ *Madyda-Legutko G19*, popř. 17 s datací do stupně B2, případně C1 (*Madyda-Legutko 1986, 49–50*).

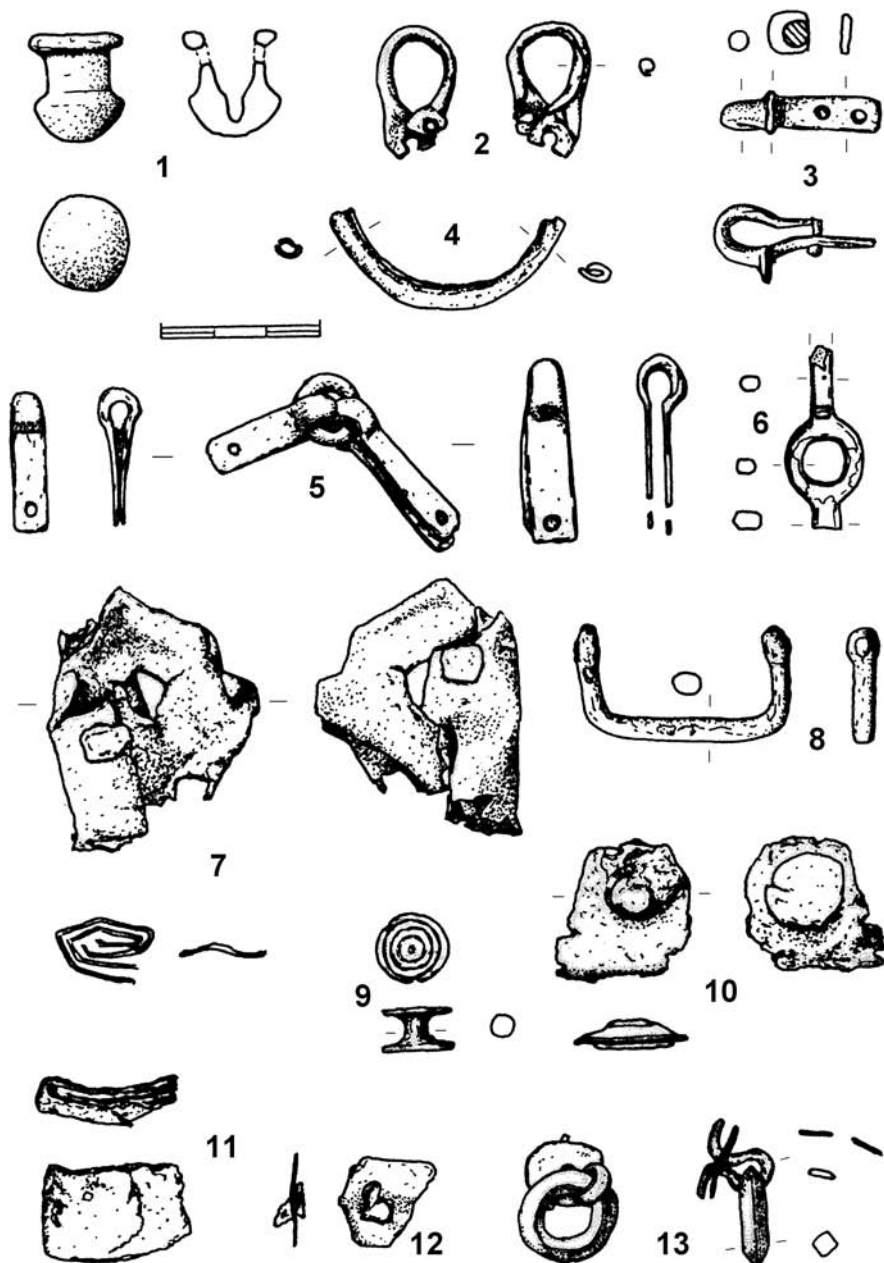
Destičkovitou ostruhu z lokality Jevíčko-Předměstí 28 tvoří bronzová destička s rozšířeními konci opatřenými po jednom bronzovém nýtu v každém rameni (*obr. 5: 3, rozměry 36 x 26 x 17 mm*). Ze středu destičky je vytažena žebrovitě profilovaná objímka, v níž je umístěno torzo železného, korozi silně poškozeného trnu. Tomuto typu ostruh byla dosud věnována spíše okrajová pozornost. Studovanou ostruhu můžeme klasifikovat jako typ *Jahn 18 (Jahn 1921, 23, Abb. 18)*, popř. jako typ *Bantelmann 2b (Bantelmann 1971, 26–27)*. S těmito ostruhami opatřenými dvěma nýty se setkáváme



Obr. 5. Ostatní drobná kovová industrie z Malé Hané získaná v letech 2005–2012.

Abb. 5. 2005–2012 gemachte sonstige Kleinfunde aus Metall von der Kleinen Hanna.

1 Cetkovice 5; 2 Chornice 5; 3, 11 Jevíčko-Předměstí 28; 4, 7 Cetkovice 2; 5–6 Cetkovice 5; 8–9 Jevíčko-Předměstí 3; 10 Jevíčko-Předměstí 1.



Obr. 6. Ostatní drobná kovová industrie z Malé Hané získaná v letech 2005–2012.

Abb. 6. 2005–2012 gemachte sonstige Kleinfunde aus Metall von der Kleinen Hanna.

1–2, 4, 8, 10 Cetkovice 5; 3 Jevíčko-Předměstí 1; 5, 7 Jevíčko-Předměstí 3; 6 Chornice 24; 9 Jevíčko-Předměstí 4b; 11, 13 Cetkovice 2; 12 Biskupice 4c.

více v Čechách, domácí jsou však především v prostředí polabských Germánů, zatímco ve východogermánském prostoru a západně od Malých Karpat se vyskytují vzácně (Tejral 2002, 141). Datovány jsou pak v případě typu Jahn 18 do 1. pol. 1. stol. (srov. Künzl 1997, 152), případně šířeji do 1. stol. (B1b–B1c; Tejral 2002, 141).

Z bronzové ostruhy z lokality Chornice 5 (obr. 5: 2, rozměry 40 x 34 x 12 mm) se dochoval masivní plný dlouhý bodec nasazený na oblouku, který pod bodcem dosahuje největší šíře. Konce ramen ukončené původně knoflíky nejsou dochovány. Jedná se o ostruhu typu Ginalski E6 datovanou do fáze B2/C1a (Ginalski 1991, 63, ryc. 11: 20–22; Tejral 1999a, 162). Tyto ostruhy mají původ ve východogermánském prostředí, v bronzovém provedení pak především v oblasti wielbarské kultury. Relativně hojně se však vyskytují nejen v předpolí Norika a Panonie, ale i na území Římské říše (Tejral 1999a, 166; 2003, 252; 2004, 344–345). Zatím bývají považovány za importy severovýchodního původu (Tejral 1999a, 156–157, 193; 2002, 171), zůstává však otázkou, zda tato interpretace s ohledem k rostoucímu počtu nálezů (jen na pomezí východních Čech a severozápadní Moravy dnes registrujeme čtyři nové kusy či jejich části) nebude časem přehodnocena (k tomu Jílek 2014, 120). Územně nejbližším příbuzným nálezem byla dlouho ostruha z parc. č. 1142 z Mohelnice (Tichý 1956, 8, obr. 41), k ní ale v nedávné době přibýly další nálezy z Malé Hané a jejího okolí: knoflík z bronzové ostruhy nalezený autorem v r. 2006 detektorem kovů v ornici na naorávaném pohřebišti u Jevíčka (lokality Jevíčko-Předměstí 6, Droberjar – Vích 2011, 29, obr. 6: 10), ostruha Ginalski E5 dokumentovaná v soukromé sbírce z Křenova (Vích v tisku a, obr. 4: 8) a ostruha stejného typu nalezená tamtéž při detektorovém průzkumu organizovaném autorem. Z východních Čech byly dosud publikovány ostruhy z Hradce Králové (Jílek 2009a, 252, 255, obr. 5: 4) a z Dolních Ředvic na Pardubicku (Jílek 2014).

Několik předmětů reprezentuje kovové části picích rohů. Nákončí z lokality Cetkovice 5 (obr. 6: 1, délka 20, průměr 18 mm) náleží k typu B2 podle J. Andrzejowského s datací do stupňů B1–B2 (Andrzejowski 1991, 17–19, ryc. 2). Jako okrajové kování picího rohu typu Andrzejowski K1 lze označit předmět ze stejné lokality (obr. 6: 4, 45 x 5 x 5 mm). Tato kování mají dlouhou dobu používání (Andrzejowski 1991, 43–45, ryc. 9). K typu Andrzejowski S3–S4 (určení není i vzhledem k ne vždy zřetelným detailům u vyobrazení a rozdílnému typologickému určení v popisné části a katalogu jednoznačně) náleží závěs picího rohu z Jevíčka-Předměstí 1 (obr. 6: 3, 30 x 8 x 15 mm), podobně je tomu se závěsem z Jevíčka-Předměstí 3 (obr. 6: 5, max. délka 56 mm). Závěsy těchto typů jsou datovány do stupňů B1–B2, popř. i později (Andrzejowski 1991, 59). Jako část závěsu picího rohu bez možnosti další klasifikace můžeme označit poutko proplečené kruhovým terčíkem se zavěšeným profilovaným kroužkem z lokality Cetkovice 2 (obr. 6: 13). Podobný závěsný kroužek pochází z hrobu 9 z Velatic (naposled Jílek – Kuča – Sojková 2011, 255, tab. VI: 11), či hrobu 14 ze Sládkovičova (Kolník 1980, Taf. CXXVIII: c).

Jedním kusem jsou zastoupeny jehlice (obr. 5: 6, rozměry 57 x 6 mm). Z lokality Cetkovice 5 pochází bohatě profilovaná hlavice jehlice s kruhovým otvorem a s částí dřívku (č. 38, obr. 4: 6). Uvedené znaky ji řadí k podskupině Beckmann IIc, přičemž na pohřebišti Dobřichov-Píchora jsou tyto doloženy po celý stupeň B1 (Droberjar 1999a, 85–86) a pro tento stupeň jsou uváděny jako typická náplň hmotné kultury (Droberjar 2006, 679). Jejich časový výskyt je však širší a vedle stupně B1 zahrnuje i stupeň B2 (Beckmann 1966, 18–19).

Z lokality Jevíčko-Předměstí 1 pochází neúplný bronzový kapslovitý závěsek (obr. 5: 10, 23 x 20 x 4 mm) skupiny Beckmann I (Beckmann 1973, 13–14, k typologii závěsků naposledy Droberjar 2011b). Tyto závěsky se vyskytují po celou dobu římskou až po počátek doby stěhování národů na širším území s těžištěm výskytu na území przeworské a wielbarské kultury. Z území České republiky známe závěsky této skupiny z Dobřichova-Třebické, Třebusic, Velkých Hostěrádek a ve zlatém provedení z knížecího hrobu v Mušově, přičemž závěsky z Třebusic a Mušova jsou datovány do období markomanských válek (von Carnap-Bornheim 2002, 191–193), stejnému období náleží i analogický závěsek z bohatého hrobu z Čáčova (Pieta 2002).

Z několika lokalit pocházejí různé deformované plechy, nezřídka s dochovanými nýty (Jevíčko-Předměstí 3, obr. 6: 7, 48 mm; Cetkovice 5, obr. 6: 10, 31 mm, v tomto případě i se zbytky příkordovaného železa; Cetkovice 2, obr. 6: 11, záměrně zohýbaný plech, 27 x 18 x 6 mm a další společně nalezený nezobrazený zlomek se stopami natavení, 28 mm; Biskupice 4c, obr. 6: 12, 20 mm).



Obr. 7. Spona z Vanovic se zbytky emailové výzdoby.

Abb. 7. Fibel von Vanovice mit Resten von Emailverzierung.



Obr. 8. Detail výzdoby pinzety z lokality Jevíčko-Předměstí 3.

Abb. 8. Detail der Verzierung einer Pinzette von Jevíčko-Předměstí 3.

S velkou mírou pravděpodobnosti (s ohledem na sběrový charakter nálezů) je můžeme interpretovat jako části bronzových nádob, které ostatně máme z regionu doložené povrchovým sběrem z lokality Jevíčko-Předměstí 3 (Vích 2007, 185, obr. 29: 23–24). Fragmenty neumožňují vzhledem ke stavu dochování bližší klasifikaci, a tak pouze (podmíněně) rozmnožují nálezy těchto výrobků z Moravy (souhrnně Jílek 2012).

S bronzovou toreutikou může souviset i deformovaný předmět původně ve tvaru U se dvěma očky na koncích vyrobený svinutím z bronzového plechu (obr. 6: 2, max. 44 mm) z lokality Cetkovice 5, určený však není jednoznačně. Může jít o ataši soudkovitého vědra rámcově typu Eggers 39–43 s delším časovým výskytem v 1.–3. stol., popř. i později (Karasová 1998, 17–20; Jílek 2012, 31–34, obr. 40, 44), prakticky stejně však mohou vypadat i poutka používaná v barbarském prostředí k zavěšení nástrojů na opasku zjišťovaná často v pohřebních výbavách (Kytlicová 1970, 338; Peškař – Ludíkovský 1978; Madyda-Legutko 2011, tabl. XLVII–LI). V bronzovém provedení by se tyto předměty měly vyskytovat především ve starší době římské (Kytlicová 1970, 338).

Pinzety máme zastoupeny jedním celým, i když deformovaným kusem (obr. 5: 8, max. 53 mm) a ramenem dalšího (obr. 5: 9, max. 30 mm), obojí z lokality Jevíčko-Předměstí 3 a obojí zdobené. Postupně se rozšiřující rameno pinzety u torzálního kusu nese po stranách vybějené body, v úplnosti dochovaný kus nese na ploše na koncích výrazně se rozšiřujících ramen klikatkovitou výzdobu sestávající z jemných rýžek (obr. 8). Pinzety se v barbarském prostředí objevují častěji v mladší a pozdní době římské (Varsík 2011, 121) a nebyla jim dosud věnována adekvátní pozornost. V římském prostředí by obě pinzety náležely variantě G s průběžným výskytem (Riha 1986, 37, Taf. 13: 105–111).

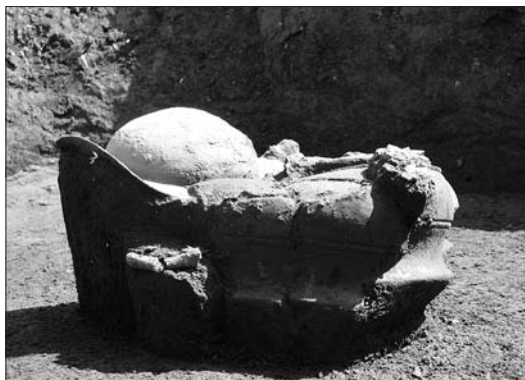
V lokalitě Jevíčko-Předměstí 28 byl nalezen nýt s klenutou hlavou a krátkým hraněným dříkem (obr. 5: 11, 19 x 18 x 11 mm). Tyto předměty určené k aplikaci do organických materiálů (dřevo) se objevují ve vojenském i civilním prostředí (Varsík 2011, 44). Otázkou zůstává datace předmětu z lokality Jevíčko-Předměstí 4b (obr. 6: 9, 14 x 8 mm). I když analogie v římském prostředí nacházíme (Oldenstein 1976, 170, Taf. 47: 497–503), podobné předměty se objevují i v novověku. Podobně diskutabilní je i kování koňského postroje mandorlovitého tvaru nalezené v lokalitě Chornice 10 (Vích v tisku a, obr. 8: 1).

5. Vyhodnocení

V průběhu téměř osmi let se v rámci detektorové prospekce organizované Regionálním muzeem ve Vysokém Mýtě v prostoru severní části Boskovické brázdy podařilo získat (níže pomíjím pro specifičnost nálezového prostředí předměty z pohřebiště u Jevíčka) celkem 47 spon či jejich částí (12 z nich již bylo publikováno: Droberjar – Vích 2009; Vích 2010) a až 26 kusů další drobné kovové industrie. Téměř všechna kovová industrie byla získána detektorovou prospekci navazující na

Obr. 9. Hrob se štítovou puklicí římského původu v lokalitě Jevíčko-Předměstí 6. Foto autor, 23. 4. 2010.

Abb. 9. Grab mit Schildbuckel römischer Herkunft von Jevíčko-Předměstí 6.



povrchové sběry prováděné autorem od r. 1997, přičemž vlastními povrchovými sběry byly získány pouhé dva kovové artefakty (Vích 2007, obr. 29: 23–24). Díky povrchové prospekci zahrnující sběry a aplikaci detektoru kovů na oraných plochách se podařilo shromáždit množství movitých archeologických nálezů z keramiky (vyhodnocené Vích 2007; 2008), kovu (Droberjar – Vích 2009; Vích 2010; Droberjar – Vích 2011; zde prezentovaná kolekce) nebo (vzácně) skla (Vích v tisku c). Movité nálezy i přes vytržení z původních nálezových kontextů dovolují nahlédnout do dějin v prvních staletích našeho letopočtu v tomto archeologicky donedávna prakticky nepoznaném regionu.

Několik nálezů keramiky z Malé Hané signalizuje možnou přítomnost labskogermánského obyvatelstva již před nebo nejpozději okolo přelomu letopočtu. Jde o zdobený zlomek výdutě nádoby z lokality Chornice 6a (Vích 2007, obr. 10: 16; Droberjar – Vích 2009, 241), nožku poháru ze starého sbírkového fondu boskovického muzea nalezenou za ne zcela jasných okolností v Sudicích (Vích 2008, 157, obr. 1: 1; Droberjar – Vích 2009, 242, obr. 2: 1) a zlomek trychtýřovité urny zjištěný při záchraném archeologickém výzkumu A. Štrofem ve Skalici nad Svitavou (Čížmář – Štrof 1994; Droberjar – Vích 2009, 242–243). Situace na Moravě v posledních desetiletích před změnou letopočtu přitom zůstává stále značně nejasná. Mimo oblast púchovské kultury se zde vedle absence labskogermánského obyvatelstva počítá s možným dožíváním obyvatelstva keltského a od pozdní doby laténské se na střední a v severní Moravě objevují doklady vlivu przeworské kultury, to vše za konsolidace římské moci v těsném sousedství bezprostředně jižně od současných moravských hranic (naposledy Tejral 2009, 166–169). Ve východních Čechách leží nejbližší archeologicky zkoumané sídliště Eggersova stupně A na terase nad řekou Loučnou ve Slepoticích (Beková 2005) a ze sídliště ve Slepoticích, Úhřeticích a ze žárových hrobů v Novém Bydžově – Chudonicích známe i spínadla tohoto časového úseku, konkrétně spony s prohnutým lučíkem (Mangel – Danielisová – Jílek 2013, 134–135, obr. 84: 1–4). Uvedené keramické zlomky tak mohou naznačovat průnik svébského obyvatelstva na severozápadní Moravu do prostoru Malé Hané přes východní Čechy již v době před přelomem letopočtu. Zároveň je ale třeba zdůraznit, že jeden keramický zlomek pocházející ze záchraného výzkumu, část nádoby ze staré sbírky bez spolehlivých nálezových okolností a jeden střep získaný sběrem nelze přeceňovat a bude třeba vyčkat nových nálezů u Malé Hané, nejlépe z intaktních situací. Nález bronzové ostruhy tvořené třemi kruhovými destičkami z Tisové u Vysokého Mýta (Droberjar – Vích 2009, 239, obr. 2: 5) sice otevírá prostor pro úvahy o příchodu labskogermánského obyvatelstva z východních Čech, pokud však k průniku labskogermánského obyvatelstva ve stupni Eggers A na Malou Hanou došlo, neměla dle dosavadního stavu poznatků tato událost pro dějiny Moravy v době římské podstatný význam.

Rovněž nevelký, ale přesvědčivý soubor tentokrát kovové industrie z Malé Hané náleží ke stupni B1a–b (Jevíčko-Předměstí 4b – spona A 236c, atáše bronzové mísy E 92; Paměťice – spona A 2aII), nálezy z 1. stol. (možná dokonce z jeho 1. poloviny) nově rozšiřuje bronzová destičkovitá ostruha se železným bodcem z lokality Jevíčko-Předměstí 28 (obr. 5: 3). Za povšimnutí stojí nálezové prostředí předmětů z tohoto období – artefakty římské proveniencí z lokality Jevíčko-Předměstí 4b a spona

z Pamětic stále představují jediné nálezy doby římské v uvedených lokalitách. Při hledání příčiny tohoto jevu bohužel narážíme na limity dané sběrovým charakterem nálezů vytržených zemědělskou činností z kontextu, jako nepravděpodobná se ale jeví vazba na sídlištní prostředí.

Napojení Malé Hané ve stupni B1a–b na východní Čechy naznačuje objev spony s očky (přesnější klasifikace bude možná až po dokončení konzervace) z regionu ležícího mimo tradiční sídelní oblast, zjištěné při detektorové prospekci reliktní úvozových cest v k. ú. Křenov nedaleko Svitav. Ve východních Čechách, a zejména v Pardubickém kraji, se ovšem s nálezy daného období setkáváme zatím pouze sporadicky, což ale může být do určité míry dáno stavem výzkumu (viz nově zjištěná spona A 49 z Prachovic na Pardubicku: *Vích 2010*, 719, obr. 3: 4; k problematice podrobně *Jílek 2013*, 205).

Nálezy z doby kolem markomanských válek tvoří ve shodě s vývojem na celé Moravě dominantní část souboru doby římské z Malé Hané. Za zmínku stojí, že podobně je tomu i na české straně českomoravského pomezí. Výrazný podíl nalezených spínadel tvoří výrobky s větší či menší jistotou pocházející z území římské říše, spony (a nálezy ostatní drobné kovové industrie – především opaskové kování z Cetkovic 5, *obr. 5: 1*) tak zřetelně dokládají (rovněž ve shodě se situací v dalších částech Moravy) silný vliv římského impéria od závěru 2. pol. 1. stol. až po počátek 3. století. Předkládaný obraz počtu a původu spon však nepochybně silně zkrasluje naprostá absence spon železných, které se v této době v barbarském prostředí výrazně prosazují (srov. *Tejral 1999a*, 148–149), což je nepochybně odrazem metodiky průzkumu. S uvedeným problémem se však budeme v budoucnosti vyrovnávat jen obtížně, protože železné artefakty archeologické povahy jsou při detektorovém průzkumu ornice obtížně zachytitelné kvůli masové přítomnosti recentního odpadu, situaci dále komplikuje fragmentarizace ztěžující identifikaci předmětů.³ Pouze jediným kusem jsou v daném souboru zastoupeny spony východogermánské proveniencí, přičemž v areálu pohřebiště v lokalitě Jevíčko-Předměstí 6 známe z detektorové prospekce z let 2005–2010 hned čtyři zlomky spon typu A 41 zhotovené dokonce ve stříbře (*Droberjar – Vích 2011*, 26, obr. 5: 13–15, 18) a dvě spony s válcovitou hlavicí (*Droberjar – Vích 2011*, obr. 5: 12, 16). Nízká frekvence východogermánských spon na zdejších sídlištních doby římské je tak nepochybně způsobená stavem výzkumu, ostatně východogermánský vliv nacházíme i u dalších drobných kovových výrobků (především kapslovitý závěsek, Jevíčko-Předměstí 1 – *obr. 5: 10*, snad i nákončí z lokality Chornice 24 – *obr. 6: 6*, bronzová ostruha z Chornice 5 – *obr. 5: 2*).

Samostatnou pozornost zasluhují nálezy související s římským vojenským prostředím. V obj. 25 ve Skalici nad Svitavou byla objevena šupina pancíře (*Droberjar 1997*, 123–124), v lokalitě Cetkovic 5 pak opaskové kování (*obr. 5: 1*) a z prvního hrobu na pohřebišti v Jevíčku štítová publikce typu Zieling R2 – Jahn 8 (*Droberjar – Vích 2011*, 35, obr. 7: 2; *obr. 9*). Nálezy vojenského charakteru se však neomezují pouze na tuto část severozápadní Moravy a pokračují směrem do východních Čech: vojenské opaskové kování se zbytky pokovení bílým kovem bylo objeveno při zmiňovaném průzkumu v lesním prostředí v k. ú. Křenov, z nálezů na Vysokomyštsku zmiňme alespoň zlomek dalšího vojenského opaskového kování z Mravína na Vysokomyštsku (*Vích v tisku b*) a hrot gladia z výzkumu sídlišť v Cerekvici nad Loučnou (nepublikovaný výzkum autora). I když z Malé Hané zatím nemáme doložené situace spojitelné přímo s pobytem římské vojenské posádky, četné římské importy z období markomanských válek včetně nálezů souvisejících s římským vojenským prostředím a charakteru regionu ukazují, že bude třeba této otázce věnovat pozornost.

Naprostá většina spon a drobné kovové industrie vůbec z období kolem markomanských válek pochází i přes sběrový původ prokazatelně (stranou opět ponechme již publikované nálezy ze zatím jediného prokázaného pohřebiště v r. 2006 v lokalitě Jevíčko-Předměstí 6) z prostoru sídlišť. Ta jsou situovaná obvykle v nejnižší položených partiích regionu v bezprostřední blízkosti vodotečí. Charakte-

³ Pokus autora a jeho spolupracovníků o průzkum v režimu ALL METAL (tedy se zaměřením na kovy obecně včetně železa) v jedné lokalitě z doby římské na Vysokomyštsku tyto obavy plně potvrzuje. Podařilo se zjistit několik subtilních bronzových předmětů, které se vzhledem k malému podílu zdravého bronzového jádra hlásily při diskriminaci jako železo, archeologicky relevantní železný předmět se nepodařilo objevit žádný. Jinak je tomu na naorávaných pohřebištních doby římské, kde se železné předměty daří detekovat bez problémů (Jevíčko-Předměstí 6).

rizuje je tmavé probarvení půdy (důsledek naorávané či rozorané kulturní vrstvy) s četným výskytem keramikou (k tomu více *Vích 2007*, 182–185, obr. 8–19, 21–29). V některých lokalitách závěru starší doby římské se rovněž setkáváme s římskoprovinciální keramikou (Cetkovice 2, Jevíčko-Předměstí 3, *Vích 2007*, 184, obr. 13: 13; 23: 1–5, 8; 25: 17–19; Vanovice – „Kroužek“, Sudice, *Vích 2008*, 158, obr. 3: 21; 4: 6–7; 6: 4). Jako sídliště na základě uvedených znaků můžeme označit lokality Staré Město u Moravské Třebové (především naleziště 4a, 4b, ale nálezy doby římské se zde přerušovaně objevují na větší ploše a rozlišení jednotlivých sídlištních komponent na základě povrchové prospekce se jeví jako obtížné), Chornice 6a, 6b; Chornice 10; Jevíčko-Předměstí 3; Jevíčko-Předměstí 28; Cetkovice 2, 5; Šebetov 1; Vanovice 2. Také pro závěr starší doby římské však v několika případech nelze prostředí, z něhož se předměty do ornice dostaly, konkretizovat. Jde o specifické případy, kdy jsme se vedle ojedinělého nálezu (ostruha typu Ginalski E6 z Chornice 5) setkali s nevelkou kolekcí artefaktů doby římské (ojedinělý zlomek keramiky, spony, mince aj.) bez typické vazby na naorávanou kulturní vrstvu a doprovodnou keramikou (Jevíčko-Předměstí 1; Lázy 3c – Chornice 2c), souvislost předmětů se sídlištními situacemi se proto v těchto případech rovněž nejeví jako příliš pravděpodobná.

Prezentovaná kolekce ze staršího úseku doby římské z Malé Hané tak ve shodě s vývojem v dalších částech Moravy ukazuje, že s vrcholem germánského osídlení se zde setkáváme ve 2. pol. 2. až na počátku 3. stol., přičemž příčiny tohoto jevu jsou stále diskutovány (pro Moravu *Tejral 2008*). Situaci v ostatních částech Moravy odpovídá i vyvrcholení přílivu importů z římského prostředí a zároveň nálezů spojitých s územím ležícím severovýchodně od našich zemí (*Tejral 1994; 2004*).

Mladší dobu římskou reprezentují pouhé čtyři spony, což poněkud kontrastuje s počtem spon ze závěru starší doby římské, ale i s počtem známých sídlišť, kterých se díky keramice z povrchových sběrů a starých muzejních sbírek podařilo prokázat více než desítku (*Vích 2007*, 183–184; *2008*, 157; *Zeman 2009*; ovšem zdaleka ne na všech byla prováděna detektorová prospekce), do mladší doby římské se hlásí i známé hutnické centrum ze Sudic (*Ludíkovský 1981; Ludíkovský – Souchopová 1977; 1978; 1980; 1981*). Svoji roli zde vedle celkového vývoje Moravy, se kterou Malá Haná stále tvoří kulturní jednotu (např. výskyt tzv. jirřkovičské keramiky: pro Malou Hanou *Vích 2007*, 184; *2008*, 157; nejbližší místo výroby je doloženo ve Slatinicích na Olomoucku: *Kašpárek 2008*, 178, 191–192; srov. *Vachůtová 2011*, především Abb. 1), pravděpodobně opět sehrála metodika průzkumu zaměřená na předměty z neželezných kovů. V mladší době římské se mezi sponami (a v drobné kovové industrii vůbec) v pojednávaném souboru již s římskými importy nesetkáváme, což vedle celkového poklesu přílivu kovové industrie římskoprovinciálního původu do barbarika může odrážet i stav výzkumu, jak to naznačuje nález spony s cibulovitými knoflíky z Šebetova (*Čížmář et al. 2009*, obr. 3: 13). Rovněž neustává vliv *przeworské* kultury doložený poměrně četnými nálezy keramiky z lokalit Chornice 6a a Biskupice 4c (*Jílek 2009a*, 266–267).

6. Závěr

Na základě nálezů spon se Malá Haná jeví jako prostor, kde se na poměrně malé ploše setkávalo domácí labskogermánské prostředí s východogermánskými a římskými vlivy (*obr. 1*), což je v souladu s vývojem na velké části Moravy. Nálezy z Litomyšlska a Vysokomýtska v povodí Loučné s výrazným zastoupením importů dávají tušit komunikační význam severní části Boskovické brázdy. Tento obraz podporují sporadické nálezy z prostoru v pravěku trvale neosídlené (?) Svitavské brázdy ležící mezi Boskovickou brázdou a povodím Loučné (*Vích v tisku a*). Ze severní části Boskovické brázdy jsme přitom před patnácti lety znali pouze minimum nálezů doby římské: aktuální stav ilustruje možnosti detektorové prospekce ve spojení s povrchovými sběry. Prezentovanou kolekci však nelze s ohledem na sběrový původ přeceňovat. Lepšímu pochopení role, jakou Malá Haná v době římské sehrávala, zatím brání nemožnost srovnání prezentované kolekce s dalšími soubory získanými obdobným způsobem v jiných regionech.

Příspěvek byl vypracován v rámci programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) č. DF11P01OVV029 (Výzkum historických cest v oblasti severozápadní Moravy a východních Čech).

Literatura

- Allerbauer, S. – Jedlicka, F. 2000: Bernhardsthal, MG Bernhardsthal, VB Mistelbach. Fundberichte aus Österreich 39, 643, Abb. 622.
- Almgren, O. 1923: Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinziäl-römischen und südrußsischen Formen. Leipzig.
- Andrzejowski, J. 1991: Okucia rogów do picia z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Europie środkowej i północnej (Próba klasyfikacji i analizy chronologiczno-terytorialnej). Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne 6, 7–120.
- 1992: Strongly Profiled Brooches with Triangular Foot in the Roman Provinces and in Barbaricum. In: Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter, Kraków, 111–120.
- Bantelmann, N. 1971: Hamfelde, Kreis Herzogtum Lauenburg. Ein Urnenfeld der römischen Kaiserzeit in Holstein. Offa-Bücher 24. Neumünster.
- Bayley, J. – Butcher, S. 2004: Roman Brooches in Britain. A Technological and Typological Study based on the Richborough Collection. London.
- Beckmann, B. 1966: Studien über die Metallnadeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. Saalburg-Jahrbuch XXIII, 5–106.
- 1973: Zu den kaiserzeitlichen Kapselanhängern. Bonner Hefte zur Vorgeschichte 4, 13–20.
- Beková, M. 2005: Sídliště z počátku doby římské ve Slepoticích, okr. Pardubice. In: E. Droberjar – M. Lutovský edd., Archeologie barbarů 2005, Praha, 361–364.
- Beneš, Z. – Horník, P. – Kašpárek, F. 2011: Rozrušený soubor z pohřebiště a sídliště z Nebovid, okr. Kolín. Předběžná zpráva. In: E. Droberjar ed., Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I, Olomouc, 103–116.
- Bielicke, U. 2002: Die Fibeln aus dem Areal der Colonia Ulpia Traiana. Xantener Berichte 10. Mainz.
- Bojović, D. 1983: Rimske fibule Singidunuma. Belgrad.
- Böhme, A. 1972: Die Fibeln der Kastele Saalburg und Zugmantel. Saalburg-Jahrbuch XXIX. Berlin – New York.
- von Carnap-Bornheim, C. 2002: Der Trachtschmuck, die Gürtel und das Gürtelzubehör. In: J. Peška – J. Tejral Hrgs., Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren, Teil 1, Mainz, 189–260.
- Cociş, S. 2004: Fibulele din Dacia Romană – The Brooches from Roman Dacia. Cluj – Napoca.
- Cosack, E. 1979: Die Fibeln der Älteren Römischen Kaiserzeit in der Germania libera. Göttinger Schriften zur Vor- und Frühgeschichte 19. Neumünster.
- Čižmář, M. – Čižmářová, J. – Kejzlar, M. 2011: Detektorová prospekce archeologických lokalit na Moravě v roce 2010. In: Přehled výzkumů 52–2, Brno, 86–95.
- Čižmář, M. – Čižmářová, J. – Kejzlar, M. – Kolníková, E. 2009: Detektorová prospekce archeologických lokalit na Moravě v roce 2008. In: Přehled výzkumů 50, Brno, 139–152.
- 2010: Detektorová prospekce archeologických lokalit na Moravě v roce 2009. In: Přehled výzkumů 51, Brno, 125–137.
- Čižmář, M. – Štřof, A. 1994: Nález labsko-germánské keramiky ze Kalice ned Svitavou (okr. Blansko). Archeologické rozhledy 44, 133–135.
- Dąbrowska, T. 1992: Die späten kräftig profilierten Fibeln (Almgren Typ 84) in Polen. In: Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter, Kraków, 103–109.
- Demek, J. – Mackovčin, P. edd. 2006: Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny. Brno.
- Droberjar, E. 1997: Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. Fontes Archaeologici Pragenses 21. Praha.
- 1999a: Dobřichov-Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs). Fontes Archaeologici Pragenses 23. Praha.
- 1999b: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině (Kulturní a chronologické vztahy na území Čech v době římské a v časně době stěhování národů). Sborník Národního muzea, řada A – Historie LIII/1–2, 1–58.
- 2006: Hornolabští Svěbové – Markomani. K problematice dalšího vývoje großromstedtské kultury ve stupni Eggers B1 („Zeitgruppe 3“) v Čechách (dobřichovická skupina). Archeologie ve středních Čechách 10, 599–712.
- 2011a: Einige Bemerkungen zur Körperbestattung bei den böhmischen Sueben in der älteren römischen Kaiserzeit. In: E. Droberjar ed., Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I, Olomouc, 13–22.

- Droberjar, E. 2011b:* On Certain Amulet Pendants in the Shape of Miniature Pots, Occurring between the Black Sea Region (Pontus Euxinus) and Scandinavia. In: INTER AMBO MARIA. Contacts between Scandinavia and the Crimea in the Roman Period, Kristiansand – Simferopol, 25–34.
- 2012: Římské kolínkovité spony v Čechách. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 25, 119–131.
- Droberjar, E. – Smejtek, L. – Vojtěchovská, I. 2000:* A Germanic grave from the period of Marcomanni wars (?) at Velké Přílepy (Central Bohemia). Sborník Národního muzea, řada A – Historie LIV/1–4, 37–46.
- Droberjar, E. – Vích, D. 2009:* Ke kontaktům mezi východními Čechami a Moravou v počátcích doby římské. In: M. Karwowski – E. Droberjar edd., Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13–17 października 2008, Rzeszów, 237–247.
- 2011: Nové žárové pohřebiště z doby římské v Jevíčku-Předměstí, okr. Svitavy. In: E. Droberjar ed., Archeologie barabarů 2010: hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I, Olomouc, 23–38.
- Ettlinger, E. 1973:* Die römischen Fibeln in der Schweiz. Bern.
- Exner, K. 1941:* Die provinzialrömischen Emailfibeln der Rheinlande. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 29, 31–121.
- Fojtík, P. – Popelka, M. 2010:* Prostějov (k. ú. Žešov, okr. Prostějov). In: Přehled výzkumů 51, Brno, 389–390.
- Garbsch, J. 1965:* Die norisch-pannonische Frauenracht im 1. und 2. Jahrhundert, Veröffentlichungen der Kommission zur archäologischen Erforschung des spätrömischen Raetien, Band 5. München.
- Ginalski, J. 1991:* Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna. Przegląd Archeologiczny 38, 53–84.
- Godłowski, K. 1992:* Die Chronologie der jüngeren und späten Kaiserzeit in den Gebieten südlich der Sudeten und Karpaten. In: Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter, Kraków, 23–51.
- Gugl, Ch. 1995:* Die römischen Fibeln aus Virunum. Klagenfurt.
- Hlava, M. – Vích, D. 2007:* Laténské osídlení Boskovicka. In: Pravěk Nová řada – Supplementum 17, Brno, 11–86.
- Jahn, M. 1921:* Der Reitersporn, seine Entstehung und früheste Entwicklung. Leipzig.
- Jílek, J. 2007:* Nové nálezy z doby římské z Prosiměřic (okr. Znojmo). Jižní Morava 43 (46), 169–182.
- 2008: Božice (okr. Znojmo). In: Přehled výzkumů 49, Brno, 337–340.
- 2009a: Doklady kontaktů mezi polabskými Germány, przeworskou a wielbarskou kulturou ve východních Čechách. In: M. Karwowski – E. Droberjar edd., Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13–17 października 2008, Rzeszów, 249–283.
- 2009b: Dyjákovice (okr. Znojmo). In: Přehled výzkumů 50, Brno, 320–324.
- 2012: Bronzové nádoby z doby římské na Moravě a naddunajské části Dolního Rakouska. Pardubice.
- 2013: Doba římská ve východních a severovýchodních Čechách. Sledování vzájemných interakcí germánské a římské společnosti v době římské. Ms. disertační práce, FF MU Brno.
- 2014: Bronzová ostruha doby římské z Dolních Ředic, okr. Pardubice. In: Sborník k poctě Jiřího Kalfers-ty, Hradec Králové, 117–121.
- Jílek, J. – Kuča, M. – Sojková, T. 2011:* Pohřebiště z doby římské ve Velaticích. Slovenská archeológia LIX/2, 235–309.
- Jobst, W. 1975:* Die römischen Fibeln aus Lauriacum. Linz.
- Karasová, Z. 1998:* Die römischen Bronzegefäße in Böhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 22. Praha.
- Kašpárek, F. 2008:* Germánské sídliště z doby římské ve Slatinicích na Olomoucku. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachútová edd., Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. Archeologie barabarů 2007, Brno, 177–200.
- Kolník, T. 1965:* K typologii a chronologii niektorých spôn z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku. Slovenská archeológia XIII, 183–230.
- 1980: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava.
- Komoróczy, B. 1999:* Zpráva o výzkumu fortifikace římského krátkodobého tábora a objektů sídliště z doby římské na lokalitě Mušov – Na Pískách v letech 1995–1996. In: Přehled výzkumů 39, Brno, 165–196.
- 2002: Das römische temporäre Lager in Modřice (Bez. Brno-venkov). In: K. Kuzmová – K. Pieta – J. Rajtár Hrsg., Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für T. Kolník zum 70. Geburtstag. Archaeologica Slovaca Monographiae V, Nitra, 129–142.

- Komoróczy, B. 2009:* Marcomannia. Der Militärschlag gegen die Markomannen und Quaden – ein archäologischer Survey. In: 2000 Jahre Varusschlacht. Konflikt, Stuttgart, 114–125.
- Komoróczy, B. – Vlach, M. 2010:* Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarském území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy. In: J. Beljak – G. Březinová – V. Varsík edd., *Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek*. Zborník referátov z V. protohistorické konferencie Nitra, 21.–25. septembra 2009, Nitra, 247–289.
- Krekovič, E. 1987:* Rímske importy na Slovensku. *Památky archeologické* 78, 231–282.
- 1994: Military equipment on the territory of Slovakia. *Journal of Roman Military Equipment Studies* 5, 211–225.
- Kuna, M. 1994:* Archeologický průzkum povrchovými sběry. *Zprávy České archeologické společnosti – Supplément* 23. Praha.
- Kuna, M. et al. 2004:* Nestructivní archeologie. Teorie, metody a cíle – Non-destructive Archaeology. Theory, Methods and Goals. Praha.
- Künzl, S. 1997:* Schwechat (Niederösterreich) – ein germanisches Grab der Stufe Eggers B1. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 27, 145–158.
- Kytlicová, O. 1970:* Pohřebiště z doby římské v Lužci nad Vltavou (o. Mělník). *Památky archeologické* 61, 291–377.
- Lamióva-Schmiedlová, M. 1961:* Spony z doby římskej na Slovensku. *Študijné zvesti AÚ SAV* 5. Nitra.
- Leube, A. 1978:* Neubrandenburg. Ein germanischer Bestattungsplatz des 1. Jahrhunderts u. Z. *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte der Bezirke Rostock, Schwerin und Neubrandenburg* 11. Berlin.
- 1998: Die Rollenkappenfibeln Almgren Gruppe II, Fig. 24–29, im Gebiet zwischen Weser und Parseta – Studien zur Typologie und zur Fundgeographie. In: J. Kunow Hrg., *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren*. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997 Kleinmachnow, Land Brandenburg. *Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg* 5, Wünsdorf, 55–66.
- Ludíkovský, K. 1981:* Extenzivní hutnické centrum z mladší doby římské v Sudicích u Boskovic. In: *Současné úkoly československé archeologie. Referáty z celostátní konference československých archeologů ve Valticích* 17.–20. 10. 1978, Praha, 210–218.
- Ludíkovský, K. – Souchopová, V. 1977:* Baterie železářských pecí z mladší doby římské v Sudicích (okr. Blansko). In: *Přehled výzkumů 1975*, Brno, 44–45.
- 1978: Extenzivní hutnické centrum v Sudicích na Malé Haně. *Sborník Okresního muzea v Blansku* X, 23–46.
- 1980: Výsledky třetí sezóny výzkumu hutnické oblasti v Sudicích (okr. Blansko). In: *Přehled výzkumů 1977*, Brno, 51–52.
- 1981: An extensive iron-smelting centre of the late Roman period at Sudice, Malá Haná region (Moravia). In: *Archaeological News in the Czech Socialist Republic, Prague – Brno*, 129–131.
- Maćczyńska, M. 2001:* Das Verbreitungsbild der Fibeln A. 67/68 und A. 68 im Barbaricum. *Slovenská archeológia* XLIX, 165–179.
- 2006: Uwagi o niektórych typach zapinek II grupy, serii wschodniej Oscara Almgrena. *Wiadomości Archeologiczne* 58, 159–184.
- Madyda-Legutko, R. 1986:* Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. *BAR International Series* 360. Oxford.
- 2011: Studia nad zróżnicowaniem metalowych części pasów w kulturze przeworskiej. *Okucia końca pasa*. Kraków.
- Mangel, J. – Danielisová, A. – Jilek, J. 2013:* Keltové ve východních Čechách. Hradec Králové – Nasavrky – Pardubice.
- Matouschek, J. – Nowak, H. 1996:* Wulkaprodersdorf, MG Wulkaprodersdorf, VB Eisenstadt-Umgebung. *Fundberichte aus Österreich* 35, 483, Abb. 486.
- Militký, J. – Vích, D. 2011:* Nové nálezy římských mincí na česko-moravském pomezí. In: E. Droberjar ed., *Archeologie barbarů 2010: hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem*. *Studia Archaeologica Suebica* I, Olomouc, 279–306.
- Motyková, K. 1981:* Das Brandgräberfeld der römischen Kaiserzeit von Stehelčevos. *Památky archeologické* 72, 340–415.
- Motyková-Snědrová, K. 1967:* Weiterentwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. *Fontes Archaeologici Pragenses* 11. Prague.

- Němcová, J. – Marešová, D. – Kašpárek, F. – Jílek, J. 2009: Sídliště z doby římské z Litomyšle a Starého Města u Moravské Třebové (příspěvek k poznání doby římské na česko-moravském pomezí). In: M. Karwowski – E. Droberjar edd., *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13–17 października 2008, Rzeszów, 285–304.*
- Oldenstein, J. 1976: Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Studien zu Beschlagen und Zierart an der Ausrüstung der römischen Auxiliareinheiten des obergermanisch-raetischen Limesgebiet aus dem zweiten und dritten Jahrhundert n. Chr. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 57, 49–248.
- Olędzki, M. 1995: Typologie, Chronologie und Verbreitung der ostgermanischen Varianten der Rollenkapfenfibeln. *Prähistorische Zeitschrift* 70, 228–247.
- 2007: Roman knee fibulae with a semicircular plate on head from present-day Poland. In: E. Droberjar – O. Chvojka edd., *Archeologie barbarů 2006. Příspěvky z II. protohistorické konference České Budějovice, 21.–24. 11. 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3, České Budějovice, 113–117.*
- Peška, J. – Šrámek, F. 2004: Krátkodobý polní tábor z doby římské v Olomouci-Neředíně. In: *Archeologické centrum Olomouc. Ročenka 2003, Olomouc, 127–136.*
- Peškař, I. 1972: Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren. Praha.
- Peškař, I. – Ludíkovský, K. 1978: Žárové pohřebiště z doby římské ve Velkých Hostěrádkách (o. Břeclav). Praha.
- Petković, S. 2010: Rimske fibule u Srbiji od I do V veka n.e. Beograd.
- Pieta, K. 2002: Anmerkungen zum Grab aus Čáčov. In: K. Kuzmová – K. Pieta – J. Rajtár Hrsg., *Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag, Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes 5, Nitra, 343–354.*
- Raddatz, K. 1957: Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck. *Offa-Bücher* 13. Neumünster.
- Riha, E. 1979: Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. *Forschungen in Augst* 3. Augst.
- 1986: Römisches Toilettgerät und medizinische Instrumente aus Augst und Kaiseraugst. *Augst*.
- 1994: Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. Die Neufunde seit 1975. *Forschungen in Augst* 18. Augst.
- Rybová, A. 1970: Das Brandgräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit von Pňov. *Archeologické studijní materiály* 9. Praha.
- Sedlmayer, H. 1995: Die römischen Fibeln von Wels. Sonderreihe zum Jahrbuch des Musealvereins Wels, Band 4. Wels.
- 2009: Die Fibeln vom Magdalensberg. Funde der Grabungsjahre 1948–2002 und Altfunde des 19. Jahrhunderts. *Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg* 16. Klagenfurt am Wörthersee.
- Schleiermacher, M. 1993: Die römischen Fibeln von Kempten–Cambodunum. In: *Fibeln und Bronzegefäße von Kempten–Cambodunum. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte Reihe A, Band 63, Kallmünz/Opf., 11–44.*
- Schmid, S. 2010: Die römischen Fibeln aus Wien. Wien.
- Schulte, L. 2011: Die Fibeln mit hohem Nadelhalter (Almgren Gruppe VII). *Göttinger Schriften zur vor- und frühgeschichte, Band 32.* Neumünster.
- Schuster, J. 2006: O późnych zapinkach kapturkowych (A II 41). *Wiadomości Archeologiczne* 58, 101–120.
- Svoboda, B. 1946: Destičkovité spony mladší doby císařství římského (k dějinám styků našich zemí s antickým světem). *Památky archeologické* 32 (1939/1946), 40–70.
- 1948: Čechy a římské imperium. *Sborník Národního muzea, svazek II A – historický.* Praha.
- Tejral, J. 1971: Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší doby římské a počátku mladší doby římské. *Slovenská archeológia* XIX, 27–93.
- 1982: Morava na sklonku antiky. Praha.
- 1986: Importe. In: P. Oliva et al., *Tabula Imperii Romani. Castra Regina, Vindobona, Carnuntum: auf der Grundlage der Weltkarte 1 : 1 000 000, M-33, Praha, 103–109.*
- 1992: Einige Bemerkungen zur Chronologie der späten römischen Kaiserzeit in Mitteleuropa. In: *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter, Kraków, 227–248.*
- 1994: Römische und germanische Militärausrüstungen der antoninischen Periode im Licht norddanubischer Funde. In: C. von Carnap-Bornheim Hrsg., *Römische a und barbarische Bewaffnung in den*

- ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten. Akten des 2. Internationalen Kolloquiums in Marburg a. d. Lahn, 20. bis 24. Februar 1994, Lublin – Marburg, 27–60.
- Tejral, J.* 1997: The Amber Route and the Roman Military Campaigns north of the middle Danube Area during the first two centuries A.D. In: J. Čizmářová – Z. Měchurová edd., *Peregrinatio Gothica*. Jantarová stezka. Acta Musei Moraviae – scientiae sociales 82 – supplementum, Brno, 111–136.
- 1998: Die Grundprobleme der kaiserzeitlichen Fibelforschung im norddanubischen Raum. In: J. Kunow Hrsg., 100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997 Kleinmachnow, Land Brandenburg, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf, 387–398.
- 1999a: Die Völkerwanderungen des 2. und 3. Jhs und ihr Niederschlag im archäologischen Befund des Mitteldonauraumes. In: J. Tejral Hrsg., *Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert*, Brno, 137–213.
- 1999b: Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau. In: *Přehled výzkumů 39 (1995–1996)*, Brno, 81–164.
- 2001: Die germanische Silberfibel von Mušov und ihr archäologisch-historisches Umfeld. *Slovenská archeológia XLIX*, 203–247.
- 2002: Die Sporen. In: J. Peška – J. Tejral Hrsg., *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren*, Teil 1, Mainz, 141–188.
- 2003: Zur Frage der germanisch-sarmatischen kulturellen Beziehungen an der Wende von der älteren zur jüngeren Kaiserzeit. In: C. von Carnap-Bornheim Hrsg., *Kontakt – Kooperation – Konflikt*. Germanen und Sarmaten zwischen dem 1. und dem 4. Jahrhundert nach Christus. Internationales Kolloquium des Vorgeschichtlichen Seminars der Philipps-Universität Marburg, 12.–16. Februar 1998. Schriften des archäologischen Landesmuseums, Ergänzungsreihe Bd. 1. Veröffentlichungen des Vorgeschichtlichen Seminars Marburg Sonderband 13, Neumünster, 239–301.
- 2004: Mušov und Czarnówko – Bemerkungen zu weiträumigen Verbindungen zwischen germanischen Herrschaftszentren. In: H. Friesinger – A. Stuppner Hrsg., *Zentrum und Peripherie – Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte*. Materialien des 13. Internationalen Symposiums „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum“, Zwettl 4.–8. Dezember 2000, Wien, 327–387.
- 2006: Die germanische Gießereiwerkstatt in Pasohlávky (Bez. Břeclav). Ein Beitrag zur Frage der Fernhandels- und Kulturbeziehungen nach den Markomannenkriegen. *Památky archeologické 97*, 133–170.
- 2008: Ke zvláštnostem sídlištního vývoje v době římské na území severně od středního Dunaje. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachútová edd., *Barbarská sídliště*. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. *Archeologie barbarů 2007*, Brno, 67–98.
- 2009: Das Gebiet nördlich der mittleren Donau zur Zeit Marbods. In: V. Salač – J. Bemmann Hrsg., *Mitteleuropa zur Zeit Marbods*, Praha – Bonn, 149–202.
- Thomas, K.* 1966: Die provincialrömischen Scheibenfibern der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. *Berliner Jahrbuch 6*, 125–137.
- Tichý, R.* 1956: Neolitické sídliště v Mohelnici na Moravě. *Archeologické rozhledy 8*, 3–8, 66.
- Vaday, A.* 2003: Cloisonné brooches in the Sarmatian barbaricum in the Carpathian basin. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 54*, 315–421.
- Vachútová, D.* 2011: Drehscheibenkeramik aus Jiříkovice und anderen Fundplätzen in Mähren. Der Forschungsstand. In: J. Bemmann – M. Hegewisch – M. Meyer – M. Schmauder Hrsg., *Drehscheibentöpferei im Barbaricum*. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009. *Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie*, Band 13, Bonn, 309–314, 493–548.
- Válek, B.* 1964: Půdy východních Čech. *Havlíčkův Brod*.
- Varsik, V.* 2011: Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Sídlišká z doby rímskej v Bratislave-Trnávke a v okolí. *Archaeologica Slovaca Monographiae*, Tomus XVIII. Nitra.
- Vich, D.* 2002: Eneolitické nálezy na českomoravském pomezí. *Pravěk NŘ 2001/11*, 61–100.
- 2007: Českomoravské pomezí v době římské. In: *Pravěk NŘ – Supplementum 17*, Brno, 173–229.
- 2008: Nálezy doby římské v jižní části Malé Hané. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachútová, edd., *Barbarská sídliště*. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. *Archeologie barbarů 2007*, Brno, 147–160.

- Víth, D. 2010: Nálezy doby římské na středním toku řeky Loučné. In: J. Beljak – G. Březinová – V. Varsík edd., *Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Zborník referátov z V. protohistorickej konferencie Nitra, 21.–25. septembra 2009, Nitra, 713–727.*
- *v tisku a*: Pravěk Svitavské brázd a okolí. In: J. Čižmářová – N. Venclová edd., *Sborník Miloši Čižmářovi.*
- *v tisku b*: Doba římská v okolí Luže a nové nálezy spojené s římským vojenským prostředím. In: *Archeologie barbarů 2013.*
- *v tisku c*: Skleněné artefakty protohistorického období z pomezí Čech a Moravy. In: *Archeologie barbarů 2011. Brno.*
- Vlach, M. 2007: Nové sídlištní nálezy z mladší a pozdní doby římské ze Sudoměřic (okr. Hodonín). In: E. Droberjar – O. Chvojka edd., *Archeologie barbarů 2006. Příspěvky z II. protohistorické konference České Budějovice, 21.–24. 11. 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3, České Budějovice, 449–471.*
- Wielowiejski, J. 1996: Der Forschungsstand über den Hauptweg der Bernsteinstrasse. In: *Kontakte längs der Bernsteinstraße, Kraków, 57–62.*
- Zavřel, P. 2011: Nové nálezy z doby římské a z doby stěhování národů v jižních Čechách. In: E. Droberjar ed., *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I, Olomouc, 453–480.*
- Zeman, J. 1961: Severní Morava v mladší době římské. Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebiště z Kostelce na Hané. Praha.
- Zeman, T. 2009: Povodí Svitavy v pozdní době římské na základě drobných záchranných akcí. *Acta Musei Moraviae – scientiae sociales XCIV, 99–124.*

Kaiserzeitliche Fibeln aus dem Nordteil des Boskovitzer Furche (Boskovická brázda), Mittelmähren

Im Verlauf von nahezu acht Jahren wurden vom Regionalmuseum in Vysoké Mýto (Hohenmauth) durch Metalldetektorprospektion im Raum der Kleinen Hannakei (Malá Haná, außer den Funden vom Gräberfeld Jevíčko-Předměstí 6) insgesamt 47 Fibeln oder ihre Fragmente (z.B. *Droberjar – Víth 2009; Víth 2010*) und bis zu 26 weitere kleine Metallfunde gemacht, aber auch Keramik- und Glasfragmente aus der Römischen Kaiserzeit. Mehrere Keramikfunde aus der Untersuchungsregion deuten auf eine Anwesenheit der elbgermanischen Bevölkerung noch vor oder um Christi Geburt hin.

Eine kleine Gruppe von Metallgegenständen stammt aus Stufe B1a–b (*Droberjar – Víth 2009*). Die Funde aus dem 1. Jahrhundert konnten neuerdings um einen bronzenen Stuhlsporn mit Eisendorn vom Jevíčko-Předměstí 28 bereichert werden (*Abb. 5: 3*). Bemerkenswert ist das Fundmilieu der Gegenstände aus dieser Zeit. Die Artefakte römischer Herkunft von Jevíčko-Předměstí 4b und die Fibel aus Pamětice bilden auf den Fundorten die einzigen kaiserzeitlichen Funde. Bei der Suche nach möglichen Ursachen für diese Erscheinung stoßen wir auf die Grenzen der Aussagemöglichkeiten von Lesefunden. Gänzlich unwahrscheinlich erscheint ein Zusammenhang mit Siedlungsbefunden.

Funde aus der Zeit der Markomannenkriege bilden den größten Teil des kaiserzeitlichen Befundes von der Kleinen Hannakei (Malá Haná). Der Mehrzahl mehr oder weniger sicher aus dem Gebiet des Römischen Reiches und eines (und zwar die Fibel des Typs A 41 vom Fundort Cetkovice 2) aus dem ostgermanischen Raum stammen. Neben relativ geläufigen oder geläufigeren Fibeltypen (Kniefibeln mit halbrunder Kopfplatte: *Abb. 2: 3, 4*; Fibeln des Typs A 84: *Abb. 3: 1, 2*, offenbar auch *Abb. 3: 3, 5*) treffen wir in der Region auch auf weniger häufigere Fibeltypen (Fibel A 238q: *Abb. 2: 1, 2*; emaillierte Plattenfibeln des Typs Riha 5.17.5: *Abb. 2: 7*). Fibeln (und Funde der übrigen kleinförmigen Metallindustrie – vor allem der Gürtelbeschlag von Cetkovice 5: *Abb. 5: 1*) belegen somit (im Einklang mit der Lage in den übrigen Teilen Mährens) einen starken Einfluss seitens des römischen Imperiums vom Ende des 1. bis zum Anfang des 3. Jahrhunderts. Das präsentierte Bild von Anzahl und Ursprung der Fibeln wird jedoch durch die vollständige Abwesenheit eiserner Fibeln verzerrt, die sich

zu dieser Zeit im Barbaricum deutlich durchsetzen (vgl. *Tejral 1999*, 148 f.), was die Grabungsmethodik widerspiegelt, Eisenartefakten weniger Beachtung zu schenken.

Besondere Aufmerksamkeit verdienen die Funde im Zusammenhang mit dem römischen Militär. In Obj. 25 in Skalice nad Svitavou wurde eine Panzerschuppe (*Droberjar 1997*, 123 f.), in Cetkovice 5 ein Gürtelbeschlag (*Abb. 5: 1*) und im ersten vom Autor ausgegrabenen Grab des Gräberfelds in Jevíčko eine Schildbuckel des Typs Zielsing R2 – Jahn 8 (*Droberjar – Vich 2011*, 35, *Abb. 7: 2; Abb. 9*) gefunden. Funde militärischer Prägung kommen auch weiter in Ostböhmen vor.

Die absolute Mehrheit der Fibeln und der Kleinfunde aus Metall gehört in die Zeit um die Markomannenkriege, und obzwar es sich um Lesefunde handelt, stammen sie meist nachweislich von den Siedlungen. Diese befanden sich üblicher Weise in den tiefsten Teilen der Region, in unmittelbarer Nähe zu Wasserläufen. Charakteristisch ist eine dunkle Verfärbung des Bodens mit zahlreichen Keramikfunden (mehr dazu *Vich 2007*, 182–185, *Abb. 8–19, 21–29*). Auf mehreren Fundorten aus dem Ende der älteren Kaiserzeit treffen wir gleichfalls auf provinzialrömische Keramik (Cetkovice 2, Jevíčko-Předměstí 3: *Vich 2007*, 184, *Abb. 13: 13; 23: 1–5, 8; 25: 17–19*; Vanovice–„Kroužek“, Sudice: *Vich 2008*, 158, *Abb. 3: 21; 4: 6–7; 6: 4*). Als Siedlung dürfen aufgrund der angeführten Merkmale die Fundorte Staré Město bei Moravská Třebová (vor allem 4a, 4b), Chornice (6a, 6b, 10), Jevíčko-Předměstí (3, 28), Cetkovice (2, 5), Šebetov 1 und Vanovice 2 angesprochen werden. Bei einigen Fundstellen aus dem Ende der älteren Kaiserzeit ist das ursprüngliche Milieu, aus dem die Funde in den Ackerboden gelangten, nicht zu ermitteln. In bestimmten Fällen, in denen neben einem Einzelfund (Chornice 5, *Abb. 5: 2*) auch eine kleine anderer kaiserzeitlicher Gegenstände (vereinzeltes Keramikfragment, Fibel, Münze usw.) ohne typische Bindung an die aufgeackerte Kulturschicht und die Begleitkeramik (Jevíčko-Předměstí 1; Lázy 3c – Chornice 2c). Der Zusammenhang der Funde mit Siedlungsbefunden erscheint deshalb in diesen Fällen gleichfalls als unwahrscheinlich.

Die jüngere Kaiserzeit ist lediglich durch vier Fibeln vertreten, was nicht nur im Kontrast zur Anzahl der Fibeln aus dem Ende der älteren Kaiserzeit steht, sondern auch mit der Anzahl der bekanntesten Siedlungen, derer dank der Keramik aus Feldbegehungen und älteren Museumsbeständen mittlerweile etwa ein Dutzend bekannt ist (*Vich 2007*, 183 f.; *2008*, 157; *Zeman 2009*). Neben der kulturellen Gesamtentwicklung in Mähren spielte wahrscheinlich wiederum die auf Gegenstände aus Nichteisenmetallen ausgerichtete Grabungsmethode eine gewisse Rolle. In der jüngeren Kaiserzeit treffen wir unter den Fibeln (und in der Metallindustrie überhaupt) im behandelten Befund bereits keine römischen Importe mehr an, was neben dem allgemeinen Rückgang römischer Importe in das Barbaricum auch noch den Erkenntnisstand widerspiegelt, wie die Zwiebelkopffibel von Šebetov andeutet (*Čižmář et al. 2009*, *Abb. 3: 13*). Gleichzeitig hält der Einfluss der Przeworsk-Kultur an, der durch zahlreiche Keramikfunde von den Fundorten Chornice 6a und Biskupice 4c erwiesen ist (*Jílek 2009*, 266 f.).

Aufgrund der Fibelfunde erscheint die Kleine Hannakei (Malá Haná) als ein Raum, in dem auf relativ kleiner Fläche das einheimische elbgermanische Milieu von ostgermanischen sowie römischen Einflüssen erfasst wird. Funde aus den Bezirken Litomyšl und Hohenmauth im Einzugsgebiet der Loučná, wiederum mit einer deutlichen Vertretung von Importen, lassen die Verkehrsbedeutung des Nordteils der Boskovitzer Furche (Boskovická brázda) erahnen. Dieses Bild wird noch von den neuen, wenngleich sporadischen Funden im Raum des in der Urgeschichte unbesiedelten Svitava ergänzt (*Vich v tisku / in Druck a*).

Deutsch von *Tomáš Mařík*, English by *David J. Gaul*

NOVÉ PUBLIKACE

Michael Brian Schiffer: Studying technological change. A behavioral approach. University of Utah Press, Salt Lake City 2011. ISBN 978-1-60781-136-7. 221 str.

Pierre Lemonnier: Mundane objects: materiality and non-verbal communication. University College, London 2012. ISBN 978-1-61132-056-5. 203 str.

Při četbě textů, které skloňují termín „technologie“, máme jistá očekávání, která zřejmě vyplývají z nepřesného porozumění významu této domény. Zatímco ve slovním rejstříku „Západu“ se technologií rozumí způsob výroby, včetně dokumentace výrobních postupů, v prostředí archaických společností je vymezení daného pojmu daleko méně ostré. Neshoda je dále prohlubována odlišnými historickými kontexty studia, které se jinak rozvíjelo v koloniálních impériích, jinak v USA a ještě jinak v malých zemích. Definování rozdílů je samozřejmě obtížné, ale rámcově platí, že zatímco v posledně jmenovaném prostředí se kulturně-technologická studia zaměřují více na skutečnou podstatu výroby a funkce, jiné přístupy vycházející z podhoubí klasické antropologie kladou své otázky šířejí a s větším odstupem od vlastní technologie. Další, vynucené rozdíly vystupují tradičně při studiu technologického kontextu v archeologii – omezeného na statické artefakty – a v antropologii, která daný rámec obohacuje o dynamickou, narativní složku. I tady je však snaha o sblížení a rozostřování hranic.

Aktuálními doklady tohoto procesu jsou i dvě nedávno publikované práce. První z pera klasika americké behaviorální antropologie Michaela Briana Schiffera a druhá od francouzského antropologa, protagonisty školy *technologie culturelle* a *chaîne opératoire* Pierra Lemonniera. Obě práce nejsou přímo srovnatelné, protože zatímco Schiffer koncepčně představuje pokračování svých teoretických prací o deponování a odpadu (*Schiffer 1976; 1987*), P. Lemonnier primárně vychází z vlastního terénního antropologického výzkumu. Minimálně v jednom bodě však společná linka existuje: oba autoři se v určitém tematickém momentu své práce snaží hledat a ukazovat pojítka mezi archaickými (prehistorickými) a moderními společnostmi. Nejde přitom o vlastní *hardcore* technologická fakta, ale o pozadí, které je doprovází. Pojmenovat, co se za konkrétní technologií schovává, nelze přitom jedním slovem ba ani větou. Nepochybně to však souvisí s kulturou, společností, tradicí, magií, náboženstvím, způsoby předávání znalostí, akulturací... A ještě jedno mají v tomto bodě oba autoři společné: letmé propojení světa archaického člověka a prostředí postindustriální éry demonstrují na příkladech artefaktových okruhů, které lze bez pejorativního nádechu označit za bizarní. U P. Lemonniera jsou to klasická závodní auta, u M. B. Schiffera kapesní rádia před-tranzistorové éry.

Knížka Michaela Schiffera *Studying technological change. A behavioral approach* (2011) není o historii nebo prehistorii technologie, není o vývoji bádání v tomto oboru, není ani katalogem metod a technik použitelných k analýze konkrétních technologických postupů. Spíše by mohla sloužit jako koncepční nástroj napomáhající co nejpravděpodobnějšímu vysvětlení momentu technologické změny v jakékoliv společnosti. Autor v textu využívá osvědčeného schématu, kdy vedle sebe staví obecné a heuristické pasáže s příklady a obsáhlejšími případovými studii odlišných technologií z různých minulých i současných společností.

Knihla se skládá ze tří částí, z nichž první tvoří základ, na němž jsou vystavěny další dva oddíly. V úvodních dvou kapitolách je definováno současné tzv. kulturní a sociální povědomí o podstatě technologických změn. Taková informovanost však často vychází z falešných předpokladů založených na ahistorických stereotypech, které kontaminují interpretace mechanismů fungujících v jiné kulturní i časové perspektivě. Konkrétně jsou v tomto smyslu za nebezpečné považovány trendy využívající zaběhlých narácí, kryptohistorie a lidových teorií. Následná kapitola vytváří pro čtenáře nutnou osu historie přístupů ke studiu vývoje technologických procesů. Od počátku se zde střetávaly vědy technické s těmi sociálními, jimž dominují antropologie a archeologie. M. Schiffer akcentuje význam především behaviorálně pojaté archeologie, která podle něj nabízí vysoce koncepční schéma umožňující pochytit stabilní vzorce, principy a modely technologické domény, vytvářet

predikce a modely s obecněji pojatou platností. Zvláštní důraz přitom klade na charakteristiku provedení technologického procesu (*chaîne opératoire* v jeho pojetí) a na historii jejich existence (*life-history of technology*: obr. 1). Čtvrtá kapitola prozkoumává vůdčí sociální procesy inhibující technologickou dynamiku. K nim patří především konkurenční tlaky mezi jednotlivci i komunitami (*peer polity interactions*) a ze strany skupiny mocných snaha o udržení materiálních ukazatelů sociální nerovnosti.

V druhé části práce se autor noří do obecných procesů, které obvykle utvářejí existenční cyklus každé technologie a jimiž jsou objev, využití, osvojení a zastarávání. Klíčovým momentem je mechanismus zrodu každé nové technologie. Antropologové i archeologové se rádi pouštějí do debat, zda ta která nejen technologická inovace byla způsobena autochtonním vývojem anebo přinesena odjinud (v různých formách a různými mechanismy). Michael Schiffer upozorňuje na spíše skryté skutečnosti: pokud je inovace výsledkem autonomního procesu, není obvykle výsledkem jedné invence, ale celé jejich kaskády spuštěných právě tou počáteční ideou. V případě inovační difuze nestačí pouze okopírovat nový artefakt nebo proces jeho výroby. Vždy je potřeba do procesu kreativně vložit lokální *know how* a přizpůsobit tak vzor místním sociálním i environmentálním podmínkám. To se týká i tak často diskutovaných historických momentů, jako jsou vznik keramiky nebo přijetí zemědělství.



Obr. 1. Čtyřfázový model existenčních stádií technologického procesu (Schiffer 2011).

Autor ostatně považuje diskuse o domácím x importovaném původu technologických procesů za druhořadé. Spíše je podle něj podstatné odhalit sociální pozadí daného přerodu. Jaká vrstva společnosti byla odpovědná za nastartování a udržování změn? Měnila se oproti jiným oblastem surovinová základna dané technologie? Jak byl výsledek technologického procesu charakterizován v rámci domén technické, sociální, ideové a emoční funkce?

V následující a závěrečné třetí části autor rozehrává svou hlavní ideu vztahu mezi technologickými procesy a sociálními pozadími. Upozorňuje, že většina z těch, kteří se věnují studiu technologických proměn, tak činí z perspektivy příslušníka západní (industriální, kapitalistické) společnosti, která příznačně a přímo programově vzývá změnu (Harris 1977, 7). Pozitivní proměna ve smyslu trvalého růstu je ideálem výrobních i obchodních vztahů v současnosti, ale nelze ji přenášet na prostor vzdálený od nás geograficky i chronologicky. Představa o nutnosti evoluční proměny technologie může být přitom největším teoretickým problémem při studiu této domény u archaických společností. Prostou vůli po změně či dokonce jakýmsi vrozeným podprahovým instinktem permanentních proměn v rámci abstraktní kategorie „společnosti“ nelze technologické obraty vysvětlovat. Naopak je třeba přijmout normativní tezi, že lidé standardně usilují spíše o stabilitu než o změnu a pokud je stávající technologie funkční, nemají k jejímu nahrazení důvod. Tím víc se to týká archaických společností, které jsou slovy C. Levi-Strausse „chladné“ a závislé na svém ulpívajícím, neměnném habitu. Technologie jednoznačně inklinují ke stabilitě a jejich změny mají na svědomí měnící se přírodní a sociální podmínky. U té druhé z příčin existují konkrétní původci, kteří způsobují změny sociálních „potřeb“ a vytvářejí tlak na proměny technologie. Hlavními činiteli v tomto smyslu jsou konkurence a snaha po vyjádření vlastní identity (sociální, etnické...).

A ještě jeden důležitý poznatek Schiffer předkládá: technologické změny nejlépe dokumentují samotné výsledné produkty technologických procesů – artefakty. V případě poznávacího aparátu archeologie by se to mohlo zdát jako banální tvrzení, ale Schiffer ukazuje, že tomu tak je i za okolností, kdy by měly být bohatě k dispozici jiné druhy pramenů. Je pravda, že případová studie, na níž jsou dané skutečnosti dokumentovány, je trochu zvláštní, ale o to víc jsou výsledky zajímavé. Autor knihy se v práci vyznává z vášně pro rádiové přijímače, kterou čtenáři nijak zbytečně nezdůvodňuje

(snad až na skutečnost, že jeho otec rádia prodával). V určitém momentu svého rádiového „úletu“ se Schiffer dostal k informacím, že v období mezi dvěma světovými válkami byla na trh uvedena technologická novinka: první kapesní rádio. To samotné však musí doplnit informace, že se to odehrálo v době dlouho před vynálezem a komerční aplikací tranzistorů v elektronice, které teprve umožnily miniaturizační revoluci. Těžko říct, zda pro účely pojednáváné knihy, nebo z čiré transcendentní vášně se autor začal pít po informacích, které by mu objasnily tuto etapu vývoje rádiových přijímačů. Chtěl vědět, jaký model tohoto kapesního typu byl první, které ho následovaly, kolik firem je vyrábělo a kde, a do jakého období to všechno spadá. A také proč měli lidé z ničeho nic potřebu vlastnit malá rádia.

Relativně brzy našel uspokojivou odpověď na poslední otázku: lidé se o malé rádiové přijímače začali zajímat v souvislosti s válkou. Jak koncem 30. let 20. století rostlo mezinárodní napětí, propukaly politické krize a lokální ozbrojené konflikty, stalo se rádio klíčovým médiem zprostředkujícím veřejnosti aktuální informace. To se projevilo nejprve ve Velké Británii, ve které se brzy rozhlasové vysílání stalo nositelem naděje v temných časech – míněno obrazně i doslova. Při náletech, kdy se lidé tísnili v šerých sklepích a protiletectkých krytech, byl hlas z rádia mimořádně důležitým a pozitivním agentem. Právě nálety devastující infrastrukturu včetně elektrické rozvodné sítě přitom způsobily masovou poptávku po rádiových přijímačích schopných bateriového provozu. A od těchto přístrojů už byl jen krok k pokusům sestavit přijímač, který by byl malý, mobilní a skladný – ke kapesnímu rádiu.

Ale kdo se jako první odvážil takový produkt komercializovat? Aby našel odpověď na tuto a další otázky, sledoval Michael Schiffer několik informačních vláken. První vycházelo z firem, které rádia vyráběly. Schiffer hledal v továrních archivech, reklamních brožurách a katalozích, zpovídal pamětníky. Druhé vlákno mělo počátek v dobových life-stylových, spotřebitelských a hobby magazínech, přičemž zasahovalo i do kategorie obecně mediálních tiskovin. Třetí specifická pramenná nit se týkala tzv. Howard W. Samsových *fotofaktů*, což byly obrazové dokumenty mapující technologické spektrum své doby. Poslední pramen vycházel z okruhu nadšenců a sběratelů memorabilií rádiové historie. Ti se autorovi postupně ozývali na základě výzvy, kterou zveřejnil v tematických časopisech. Schiffer s překvapením konstatoval, že to byla právě tato úzká a neoficiální komunita, ze které získal klíčové informace. Ty ovšem neposkytli lidé, ale samy artefakty. Z jednotlivých a náhodně zachovalých modelů kapesních rádiových přijímačů bylo možné sestavit relativně konsistentní historii této marginální technologické větve. Písemné prameny textového i obrazového typu a orální historie zůstaly z hlediska informačního potenciálu daleko za výpovědní hodnotou artefaktů.

Knihy Michaela Schiffera je příkladem díla, které se zkoumaným problémem (v tomto případě procesy technologických změn) pracuje naprosto systematicky a ve velkém měřítku. Dané pojetí je vystavěno na aplikaci modelů ilustrovaných na případových studiích s těžištěm jak ve světě prehistorických, tak recentních industriálních populací. Právě tímto bodem je možné vést referenční spojnici s druhou pojednávanou knihou. Tou je antropologická (etnologická) práce Pierra Lemonniera *„Mundane objects: materiality and non-verbal communication“* (2012). Tak, jako Schiffer slučuje kategorie našeho i archaického světa, tak Lemonnier rozmazává zažitě oddíly antropologie kladoucí tradičně rozdíly mezi všedními a sakrálními předměty. Klasická antropologie studovala artefakty především jako pojitko sociálních a mytologických aspektů studované kultury. Proto se zabývala maskami, dešťovými holemi, ceremoniálními plášti a podobně exkluzivními artefakty s očividným symbolickým nábojem. Věci obyčejného, každodenního použití zůstávaly stranou zájmu – nebere-li v potaz prostou evidenci v rámci celostního kulturního inventáře. Jedni z prvních, kdo začal upozorňovat na skutečnost, že i běžné předměty jsou naplněny skrytými významy, byli francouzští antropologové seskupení kolem Marcela Mause. K jeho škole *technologie culturelle* patřil i Maurice Godelier a žák následující generace Pierre Lemonnier.

Ten se v pojednáváné knize zaměřil na otázku, do jaké míry se liší vnímání aktivit zhmotněných v materiální kultuře u toho, kdo je provádí, od toho, kdo je zvnějšku studuje. Toto pokračování klasické *insider x outsider* debaty je zde prezentováno v rámci několika artefaktových okruhů. Hlavní

část studovaných příkladů pochází z hornaté oblasti východní Nové Guineje (populace Ankave, Baruya), kde autor prováděl na přelomu 70. a 80. let 20. století etnografický výzkum. Na příkladu oplocení zahrad, rybích pastí, bubnů a kouzelných smotků Lemonnier ukazuje, jak si „technické“ artefakty nepozorovaně vypůjčují atributy zakotvené v ryze sociální sféře dotyčné kultury. Prostřednictvím „obyčejných“ věcí potom aktéři artikulují společenské vztahy a hodnoty vyplývající z interakcí každodenního života. V případech jmenovaných artefaktových kategorií jde o zřetelné vyjadřování skupinové identity (ploty neodpovídají svou nadměrnou robustností čistě technickému účelu ochrany zemědělských záhonů před nenechavými prasaty), sociální hierarchie (rybí pasti se vyrábějí a užívají pouze v souvislosti s iniciací chlapců), vztahu k nadpřirozenému světu mrtvých a duchů (bubny ve tvaru přesýpacích hodin slouží jako součást pohřebních rituálů konaných rok i déle po smrti člověka za účelem doprovodu jeho duše ze světa živých), mytologického systému (obsah čarovných smotků přímo odkazuje k základnímu mytologickému schématu místních lidí). Pojednávání příklady objektů také vlastně samy od sebe odpovídají na počáteční otázku: úplná, nebo dokonce skutečná role předmětů zůstává vnějšímu pozorovateli skryta. Až teprve pochopení celého kontextu (*strukturální antropologie*) a funkce artefaktu v něm (*funkcionalismus*) vede ke správnému vnímání interakce člověka, společnosti a předmětu (*technologie culturelle*).

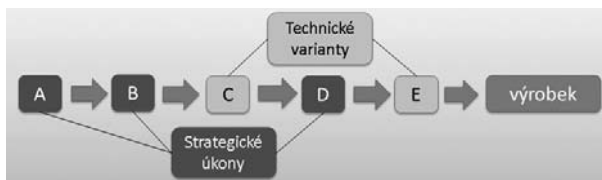
Oba autoři pracují s konceptem *chaîne opératoire*, ale překvapivě se zdá, že každý z nich pod tím rozumí něco jiného. Michael Schiffer považuje za nejvyšší metu studia technologických procesů konstruování behaviorálního řetězce, jenž v ideálním případě obsahuje veškeré aktivity a materiály, které se přímo podílejí na vzniku artefaktu, nebo které s ním v průběhu jeho existence přijdou do styku. To je ovšem obvykle možné pouze u relativně jednoduchých technologických procesů, jakým je např. pěstování a zpracování obilí nebo výroba keramiky. Další možností je přistoupit ke studované technologii parciálně a zabývat se jen etapami získávání suroviny a výroby artefaktu – a právě jen tuto část jinak celostního behaviorálního řetězce označuje M. Schiffer jako *chaîne opératoire*.

Kořeny francouzského pojetí vycházejí z již zmíněné antropologické školy M. Mausse, který technologii považoval za materiální odraz kulturní praxe. Způsoby výroby a výrobky samy jsou ukazatelem a součástí sociální reality, „habitu“, způsobu bytí a konání (*Mauss 1934*). Z tohoto konceptu pak vyšel André Leroi-Gourhan, který rozvinul etnografickou klasifikaci základních technik přetváření materiálu a současně oddělil univerzální technické tendence (např. kliky u dveří) od specifických prvků vázaných na partikulární kulturní prostředí (např. rozdíl klasické evropské kliky od zámořské kulovité kliky). V 50. letech tento autor vytvořil označení *chaîne opératoire*, který se do češtiny překládá jako operační řetězec. V jeho pojetí „technologie obnáší pohyby a nástroje vzájemně propojené do účinné souhry, která pracovnímu postupu zajišťuje neměnnost a současně přizpůsobivost“ (*Leroi-Gourhan 1964*, 114).

Pierre Lemonnier charakterizuje technologii jako sociálně podmíněné jednání zahrnující současně nástroje, postupy a znalosti. V rámci skladby operačního řetězce rozlišuje tzv. *strategické úkony*, což jsou postupy, které nemohou být pozměněny nebo vynechány bez toho, aniž by to ovlivnilo výsledek celé technologické operace, a tzv. *technické varianty*, což jsou proměnné, které mohou být z technického (materiálního) hlediska zbytné, ale jejich význam tkví v dané sociální a kulturní doméně (*obr. 2*). Tyto volitelné komponenty operačního řetězce se typicky mohou týkat vnějšího z hledu výrobku (např. výzdoby či obecně toho, co bývá označováno jako „stylistická variabilita“), ale současně i zásadnějších vlastností vztahujících se přímo k efektivitě a spolehlivosti produktu (*Schlanger 2005*, 20–21). Takové pojetí tvoří most překlenující domény výroby a spotřeby, aniž by to vedlo ke ztrátě jejich individuálních charakteristik (což je přesně to, co bývá vyčítáno Ianu Hodderovi v jeho pracích o vztahu materiální kultury a sociální identity: *Dieller – Herbich 1994*, 461).

Technologie v chápání této francouzské školy rozhodně není jen odrazem technických a funkčních vlastností, jichž artefakt nabývá v průběhu výroby. Je to z velké části odraz a obraz společnosti, která je vytváří a používá v určitém kulturním rámci. Lidé nepřemýšlí nad tím, jakým způsobem daný předmět vyrobí a jak a kdy ho budou používat, protože to všechno jim nenásilně a přesto nevyhnutelně diktuje kultura. Technologie a styl jsou tu provázané kategorie. Funkční rozměr technologie

Obr. 2. Operační řetězec v pojetí P. Lemonniera (2012).



je sice podmíněný tím, co od ní její nositel očekává, ale přesná podoba, stejně jako následnost jednotlivých technologických kroků, je arbitrární. Technologická podoba procesu žárového zemědělství na Nové Guineji je bezpochyby přizpůsobena hlavnímu cíli: zajištění úrody zde pěstovaných plodin. Podoba technologického řetězce má ovšem kulturně specifické odlišnosti. Některé populace nejprve podpalují pokácené stromy, poté daný pozemek oplotí a vysadí plodinu, jiní domorodci nejprve žďáří, poté sází a až nakonec oplotí a ještě jiní nejprve postaví plot a až poté vypalují vegetaci a sází osivo. Z daného technologického chování vyplývá imperativ, že setba následuje až po vypálení, což je pravidlo, které tvoří stabilní strategický článek daného *chaîne opératoire*. Stavba plotu je naopak z hlediska následnosti v rámci výrobního řetězce volitelná a závisí na odlišnosti sociálního významu oplocení záhonů a jejich majetkoprávního pozadí (Lemonnier 1986; 1992).

U oplocení zemědělských zahrad se ještě pozastavme. Ukazuje totiž na kulturní volbu i ze samé podstaty své existence. Každá společnost provozující zemědělství uvnitř malého teritoria musela kdysi učinit rozhodnutí, zda ohradit své plodiny, nebo zavřít dobytek. Na rozdíl od evropské praxe upřednostnily novoguinejské populace oplocování pozemků před uzavíráním dobytka. Zahrady chrání masivními ploty především před prasaty, která udělají cokoliv, aby pronikla k záhonům sladkých brambor. „Je až ohromující, jakou škodu napáchá na poli prase za jedinou noc...“ (Lemonnier 2012, 23). Taková událost nejen že ohrožuje subsistenční strategii dané komunity, ale může vést i k závažným následkům v sociální rovině. Prase si za cíl svého útoku totiž nevybírá jen zahradu svého majitele, ale jakýkoliv pozemek. A zničení úrody ze strany cizího zvířete vedlo v minulosti novoguinejských společností k nejedné dlouhotrvající válce (Květina 2009).

Podobně jako M. Schiffer, i P. Lemonnier usiluje o modelový přesah poznatků světa archaických populací do prostředí současné západní civilizace. A stejně jako u Schiffera, je i Lemonnierova snaha postavena na neobvyklém příkladu. V něm hrají hlavní roli autíčka...

Padesátá léta spustila ve Francii vlnu masového zájmu o závody automobilových speciálů. Tehdy spolu v sérii velkých cen soupeřily dnes už klasické závodní vozy řízené mladými muži s bezstarostnými úsměvy ve tvářích. Entuziasmus však překročil rámec samotných závodů. Nadšení pro automobilový sport a vlastně veškeré reálie s ním spojené vyvolaly řadu tematických aktivit a produktů: pořádání autosalonů a srazů veteránů, mnoho bulvárních i hobby publikací a v neposlední řadě výrobu a prodej modelových autíček. Ty byly určeny jako hračky pro chlapce, které svět automobilových velkých cen přitahoval jako magnet. Až potud neobsahuje příběh žádný moment hodný pozornosti z hlediska studia sociálních aspektů technologie. Doména automobilových modelů klasické éry však nabrala nepředpokládaný směr vývoje, když se ukázalo, že ti, kdo byli v 50. letech chlapci, sice zestárlí, ale svých autíček na polici se odmítali zbavit. Ba naopak! Sbíráni autíček a memorabilii klasických automobilových závodů se pro ně stalo životní vášní. Čtenář už asi tuší, že do této skupiny patří i autor pojednávané knihy Pierre Lemonnier. Ten se snaží svoje hobby vysvětlovat pomocí pojmového aparátu kulturní antropologie: Modely aut jsou symbolem světa „opravdových“ mužů, kteří své odhodlání a hrdinství prokazovali tím, že sedali za volanty rychlých vozů. Autíčka v uzavřených krabičkách (při jejich vyjmutí drasticky klesne sběratelská hodnota) jsou substitucí odkazující přímo k sociálnímu a ekonomickému pozadí západního světa. Jestli to tak opravdu je, těžko říct. V každém případě jde o podnět k přemýšlení, proč vlastně já sbírám lego Star Wars. A vy?

Petr Květina

Literatura

- Dietler, M. – Herbich, I. 1994: Ceramics and Ethnic Identity: Ethnoarchaeological observations on the distribution of pottery styles and the relationship between the social contexts of production and consumptions. In: *Terre cuite et société: la céramique, document technique, économique, culturel*. Rencontres internationales d'archéologie et d'histoire 14 (CNRS-CRA-ERA) d'Antibes, Juan-les-Pins: Editions APDCA, 459–472.
- Harris, M. 1977: *Cannibals and kings: the origins of cultures*. New York: Random House.
- Kvěšina, P. 2009: Válka „těch druhých“. Ozbrojené konflikty v předhistorických společnostech. *Dějiny a současnost* 31/9, 24–27.
- Lemonnier, P. 1986: The study of material culture today – toward an anthropology of technical systems. *Journal of Anthropological Archaeology* 5, 147–186.
- 1992: Elements of anthropology of technology. *Anthropological Papers of the Museum of Anthropology* 88. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Leroi-Gourhan, A. 1993: *Gesture and Speech*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mauss, M. 1934: Les techniques du corps. *Journal de Psychologie* 32 (3–4).
- Schiffer, M. B. 1976: *Behavioral archaeology*. New York: Academic Press.
- 1987: *Formation Processes of the Archaeological Record*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Schlanger, N. 2005: The Chaîne opératoire. In: C. Renfrew – P. Bahn eds., *Archaeology: The Key Concepts*, London: Routledge, 18–23.

Stefan Eichert: Frühmittelalterliche Strukturen im Ostalpenraum: Studien zu Geschichte und Archäologie Karantaniens. Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, *Klagenfurt am Wörthersee* 2012. 392 str., 244 obr.

Korutany, resp. historická Karantánie, představovaly v raném středověku pozoruhodný region, který je z hlediska českého a moravského bádání cenným referenčním územím pro většinu otázek, jimiž se současná „slovanská“ archeologie zabývá. Je proto potřeba ocenit fakt, že studie mladého asistenta Vídeňské univerzity, v jádru jeho disertační práce, shrnuje v zásadě veškerou dostupnou pramennou bázi k raně středověkému vývoji této oblasti a poskytuje i klíč k základní orientaci v této materii. Čtenář tak může díky technicky velmi kvalitní publikaci operovat s prakticky kompletním a aktuálním korpusem historických, archeologických, toponomastických a epigrafických pramenů. Závažný je i odborný přínos; S. Eichert dbá ve své práci na úzké propojení interpretace všech pramenných kategorií, jejichž systematické prezentaci je věnována první část knihy, uvozená prostým nadpisem „Struktury“, slovem, které se ostatně objevuje i v samotném titulu publikace.

Pojem *struktura* se zabydlel ve slovníku archeologie před řadou desetiletí a jak sám Eichert konstatuje, „*má přirozeně rozdílné významy a je pod ním možno rozumět více – anebo méně, proto by mělo být dále vysvětleno, jak bude nadále chápán.*“ Kdo by však na tomto místě – a ostatně kdekoliv v celé publikaci – očekával hlubší metodickou úvahu, bude zklamán. Autor pouze jmenuje čtyři skupiny vnějšími znaky specifických archeologických lokalit, jimž se hodlá ve své práci systematicky věnovat, a sice hrobové nálezy, sídliště, kostely a ojedinělé nálezy. Čtenář tak může nanejvýše dedukovat, že pojem „struktura“ v pojetí S. Eicherta zahrnuje jak jevy, které archeologie zpravidla za struktury skutečně pokládá, např. síť raně středověkých křesťanských svatostánek, ale také charakteristické skupiny areálů, tj. pohřebiště a sídliště, avšak kupodivu též archeologizaci a ztrátou kontextu postižené pozůstatky rozličných struktur a areálů, ojedinělé nálezy. Jak je zřejmé, podobné „struktury“ pak samozřejmě nedovolují další analýzu (analytická práce se u Eicherta odehrává zpravidla v rámci jedné z těchto „struktur“, či spíše ještě na její výseči – a pak je na celek aplikována podle principu *pars pro toto*), takže na závěr kratičké úvodní kapitoly (s. 15–16) Eichert toliko konstatuje, že pokud se díky jeho publikaci stane „*obraz raně středověké Karantánie plastičtější a pestřejší než doposud, bude splněn základní cíl této studie.*“

První strukturou, již S. Eichert věnuje svou pozornost, jsou raně středověké svatostánky (s. 17–80, 228–251). Jak je pro jeho přístup k látce charakteristické, usiluje v rámci katalogu o propojení nejen archeologických, ale i historických a kunsthistorických poznatků a přístupů. Na základě zmínek v narativních pramenech, např. v *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* vzniklém v salzburské arcidiecézi, diplomatického materiálu, stavebněhistorického studia (zejména charakteristické pletencové kamenické výzdoby) i výsledků archeologických výzkumů v areálech kostelů i přilehlých hřbitovů tak vznikl katalog (s. 17–80) čítající 45 položek. Každý záznam je vybaven základní topografickou informací (okres, katastrální obec, osada), informací o patrociniu, první historické zmínce, datu východu slunce v ose kostela a fotografií současného stavu. Poté následuje diskuse o východiscích pro raně středověké datování jednoho každého objektu, přičemž autor prezentuje i rozdílné hypotézy a nezastírá skutečnost, že v případě jednotlivých položek nezacházíme se zcela srovnatelnou měrou znalostí a jistot. Tento pluralismus přístupů a modelů se potom zúročuje v rámci analytických partií (s. 228–251), v nichž je věnována pozornost vzájemnému vztahu a chronologickým poměrům jednotlivých kostelů a mj. přilehlých sídlišť (s. 233–236). Výsledkem je nástin chronologického členění korutanských raně středověkých sanktuárií do tří chronologických skupin (s. 232–233), který dále rozvíjí uměleckohistorické poznatky K. Karpfa (2001). Pozornost je dále věnována otázce vlastnictví těchto kostelů a rozšíření jednotlivých patrocinií a nakonec analytické části je zařazena skeptická úvaha o významu studia astronomické orientace jednotlivých budov. Partie věnovaná raně středověkým sakrálním stavbám tak představuje přehled jak základních znalostí, tak i aktuálních přístupů k problému, takže do budoucna bude jistě představovat východisko dalšího bádání v této oblasti.

Další „strukturou“, či lépe řečeno skupinou struktur, jsou sídliště (s. 80–193, 256–293), která S. Eichert prvotně člení na výšinná, popř. výšinné opevněné sídelní polohy, známé zejména archeologicky, a otevřená, vesměs historicky a toponomasticky doložená nížinná sídliště (s. 122–193). V případě výšinných sídelních poloh, podobně jako v předcházejícím případě, vychází z katalogu 26 lokalit (s. 81–122), přičemž hned na úvod analýzy dané problematiky (s. 279–293) upozorňuje, že dvanáct, tj. téměř polovina všech výšinných sídlišť, vykazuje jen velmi hrubé či vůbec žádné konkrétní doklady raně středověké sídelní fáze. Zejména v dílčím katalogu výšinných lokalit se projevuje Eichertova výsostná kompetence v aplikaci GIS, jakkoliv je nutno konstatovat, že jejich užití je převážně ilustrační či explanační (rekonstrukce průběhu fortifikací, georeference a adjustace výřezů z otisků stabilního katastru), zatímco analytická práce se omezuje pouze na rekonstrukci dohlednosti a doby dosažitelnosti ploch okolo jednotlivých lokalit, aniž by však autor tyto údaje soustavně interpretačně využil.

V rámci analýzy pracuje S. Eichert zejména s komparací se situací v jižním Německu (s. 282–286), tedy s oblastí, která v 9. století představovala jádro východofranské moci, pod kterou spadala i oblast Karantánie. Tomu odpovídá i profil literatury a koncepcí, ze kterých publikace vychází (zejm. *Brachmann 1993; Ettl 2002*), autor však neopomíná ani existenci podobných lokalit jižně od svého zájmového území, tedy ve Slovinsku (srov. zejm. *Milavec 2009*). Na závěr analýzy sídelních areálů a sídelních aglomerací přichází zjištění, že karolínská a otonská správa navázala na již existující centra, např. na lokality Villach, Bez. Villach, a Hochgosch, Bez. Spittal (s. 293). Publikace tak opět podává velmi užitečný přehled, aniž by však přicházela s přelomovými interpretacemi a závěry.

Třetí strukturou, již S. Eichert věnuje svou pozornost, jsou hrobové nálezy. Katalog (s. 193–205) i interpretační pasáže (s. 207–228) kopírují a ve faktografických detailech doplňují předcházející autorovy publikaci (*Eichert 2010*; srov. *Hasil 2011b*). Silnou stránku Eichertovy práce představuje skutečnost, že se odvrací od typologicko-chronologického schématu J. Gieslera (1980) a naopak se přiklání k pojetí slovinské archeologie, které bylo formulováno v pracích J. a P. Korošecových (*Korošec 1951; Korošec 1961; 1979*), T. Knjžice (1974) a A. Pleterškého (1982). Díky tomu lze Eichertovy stupně B–C1 víceméně ztotožnit se slovinskou tzv. karantánskou skupinou (*karantanska skupina*), již reprezentují „standardní“ západoslovanské pohřby předchristianizačního období, a skupiny C2–C3 s tzv. köttlaškým stupněm (*kettlaška skupina*), tj. s nejstarším horizontem hrobů na kostelních hřbitovech. Diskrepanci pak představuje Eichertova skupina A neboli horizont hrobů typu

Grabelsdorf (s. 209–211), tj. vesměs mužské hrobové celky, které kombinují východní opaskové garnitury se zbraněmi západní provenience; podobné nálezy doposud nejsou z území Slovinska známy. Eichertovo pojetí tak nenásilným způsobem propojuje současný pohled na západoslovanské hrobové nálezy z německého Podunají (zejm. *Pöllath 2002*) s aktuálními stanovisky slovinské archeologie.

V rámci úsilí o co nejkompexnější uchopení problematiky a prezentaci co možná nejucelenějšího obrazu současného stavu poznání zařazuje S. Eichert jako čtvrtý oddíl katalogové části své práce „pseudostrukturu“ tvořenou čtveřicí ojedinělých nálezů raně středověkého stáří, které jsou ze sledované oblasti známy (s. 205–206). Tento z metodického hlediska problematický krok, který zřetelně odráží neopozitivistické tendence v Eichertově uvažování (srov. *Hasil 2011b*, 352), samozřejmě uvedené nálezy zcela vyřazuje z jakékoliv další interpretace (příslušný katalog pak na rozdíl od ostatních postrádá i příslušný pendant v analyticko-interpretaci části studie), což je škoda, neboť zejména v případě mimořádně honosného damaskového kopí s křídélky, které bylo nalezeno v jezeře při obci Langsee, Bez. Sankt Veit (to je ostatně jedním z ikonických motivů karantánského karolinského období, jenž se uplatňuje i na obálce celé publikace, k nálezu srov. *Eichert – Mehofer – Baier 2011*), by jistě bylo vhodné rozvést patrně správnou, byť zcela marginální úvahu o záměrné depozici tohoto artefaktu, podobně jako v případě karolinského třmenu z lokality Urlaken, Bez. Villach (tak např. *Szameit 1994*, 86). Raně středověké depoty totiž z oblasti Korutan nejsou známy, jakkoliv představují výraznou položku v raně středověkém nálezovém fondu ze sousedního Slovinska (srov. např. lokalitu Sebenje při Zasipu, kde se vyskytují v rámci širokého spektra jiných, víceméně soudobých železných artefaktů i kopí a ostruhy *Pleterski 1987*; *Bitenc – Knific eds. 2001*, 94–95, či hromadný nález kopí, vč. přímých paralel k nálezu z Langsee, *nota bene* rovněž uložených ve vodě, z Lublanice: *Knific 2009*; *Bitenc – Knific eds. 2001*, 101–102).

Na první (katalogová) a druhou (analyticko-interpretaci) část práce, které v jádru představují kompilát starších studií autora i jiných badatelů, pak navazuje část třetí, která obsahuje pěti exkurzů. V nich S. Eichert demonstuje v několika sondách do pramenné báze možnosti i limity interdisciplinárního medievistického přístupu (či, chceme-li, historického paradigmatu v archeologii) ke studiu raně středověkých civilizací a bezděčně, bez rozsáhlejších metodických pasáží, zde dokazuje silné teoretické zázemí, které skýtají současná vídeňská badatelská pracoviště.

První z exkurzů přibližuje problematiku kontaktů Karantánie s oblastí Středomoří (s. 294–307), kterou reprezentují honosné součásti kroje vyrobené z barevných kovů (opaskové garnitury a ženský šperk), jež jsou pokládány za výrobky byzantských řemeslníků či za jejich domácí nápodobu. Autor zde zjevně pro nedostatek korutanských nálezů prezentuje několik předmětů z oblasti dnešního Rakouska, jejichž středozemní provenience byla již v minulosti diskutována, jako např. opasková garnitura z bojovníckého hrobu v Hohenbergu ve Štýrsku (*Nowotny 2008*). Toto exposé, zaměřené jak na přiblížení stylu, materiálu a výrobní techniky byzantských kovoliteů a šperkařů, tak na stav dosavadního bádání, však představuje pouhý úvod do problematiky, neboť stěžejním objektem tohoto exkurzu je zlatá lunicovitá náušnice se závěsky z lokality Töplitsch, Bez. Villach (s. 299–305, Abb. 225). Při další analytické práci s tímto artefaktem se S. Eichert výslovně dovolává východisek *F. Daima (2000)*, když hodnotí prostorové rozšíření analogií, technologické charakteristiky (forma, výzdoba, motivika, styl výrobní postupy a materiál) a nakonec i ikonografické doklady podobných typů šperku. I když se autorovi nepodařilo ve svém pojednání výrazně překonat starší interpretace nálezu, který od svého objevení roku 1961 byl již mnohokrát publikován, je jeho analýza cenným, protože zevrubným podkladem pro datování podobných artefaktů, jejichž více i méně kvalitní deriváty se později vyskytují jak v horizontu karolinských řadových pohřebišť (*Pöllath 2002*, 123–125), tak jinde v západoslovanském prostředí (Čechy, Morava, Polsko); na základě obšírné argumentace klade S. Eichert ustavení genotypu lunicovité náušnice se závěsky v mediteránním materiálu již do 7. století.

Druhý z Eichertových exkurzů (s. 307–312) pak má charakter kulturněhistorické eseje, která pozoruhodným způsobem provazuje výpověď písemných pramenů s archeologickým pozorováním; S. Eichert zde propojuje kusé historické zprávy o komunitách sídlících v 7.–8. století východně od

říšské hranice, tj. zejména zprávy tzv. Fredegara, s „výstrojním a výzbrojním“ schématem obyvatelů tehdejší Karantánie. Jakkoliv se zde S. Eichert výslovně nedovolává nejnovějších závěrů W. Pohla či R. Collinse, píše zřetelně pod jeho vlivem a tvůrčím způsobem navazuje na současnou historiografii raného středověku v rovině archeologické. Eichert se tu v zásadě pokouší o širší kontextuální interpretaci hrobů typu Grabelsdorf, které se obezřetně nepokouší propojit s konkrétními historickými událostmi, ale spíše s panujícími poměry, které, často exemplárně, reflektuje díkce historických pramenů. Modelová představa výstrojně-výzbrojního schématu je odvozena z inventářů vybraných hrobů a některých ojedinělých nálezů, načež navazují úvahy o původu a významu kombinace východního (avarsko-byzantského) kroje a západních zbraní (spatha, langsax, kopí, ostruhy atp.). Na základě tohoto modelu nastiňuje autor představu míšení vlivů mezi jednotlivými komunitami, jež si dobová literární manýra a po ní generace historiků i archeologů navyklý nazývají Franky, Avary či Slovany, z čehož vyplývá Eichertova, patrně bez větších překážek akceptovatelná idea, že Korutany 7. století náležely k stejnému kulturně-sociálnímu teritoriu, v němž se mísily „franské“, „slovanské“ a „avarské“ elementy, které popisují pasáže fredegarovské kompilace věnované tzv. Sámově říši či (zde již s výslovným odkazem na východoalpský prostor) *Historia gentis Langobardorum* Paula Diacona (obdobně též Štih 2010). Slabinou tohoto exkurzu nicméně zůstává skutečnost, že S. Eichert zde od počátků kráčí jednoznačně vytčeným směrem a nikde se nezamýšlí nad alternativní možností výkladu, což lze vysvětlit snad jen snahou o nenarušení koheze budovaného narativu.

Třetí z případových studií se týká problematiky víry populací obývajících raně středověké Korutany (s. 312–325). S. Eichert tuto kapitolu pojal jako rozšířený komentář své chronologie hrobových nálezů a splatil tak určitý dluh své dřívější publikace (Eichert 2010), kde této podstatné tematice nebyla věnována samostatná stať. Text je dále doplněn příležitostnými odkazy na další pramenné kategorie, které více či méně reflektují religiozní představy dávných Karantánců, ale podobně jako v jiných „slovanských“ regionech, těžiště výpovědi k této otázce spočívá ve vývoji úpravy a výbavy nekropolí. Z intencí obvyklého schématu pak nevypadávají ani Eichertovy závěry, z českého hlediska pak působí exoticky jen podkapitola věnovaná problematice kontinuity křesťanské víry u některých sociálních vrstev z pozdně antického období (s. 320–322). Autor zde relativizuje zažitou představu historiků, že se zánikem církevní organizace došlo od 2. pol. 6. století k úplnému setření christianity regionu, přičemž argumentuje mj. prázdnými kostrovými hroby, jejichž přesnější chronologické určení je krajně obtížné a které – alespoň hypoteticky – klade do své přechodné fáze mezi pozdní antikou a raným středověkem, popř. i do mladších období. Konkrétní a jednoznačný důkaz pramenná základna pro potvrzení této teorie však neskýtá.

Čtvrtý exkurs představuje pokus o pomyslnou politickou geografii Korutan v období po polovině 10. století, kdy je Karantánie coby *pagus Crouuati* (Kroatengau) připojena k bavorskému vévodství a stává se součástí říše (s. 325–338). Kapitola je vystavěna zejména na historické a toponomastické evidenci, všímá si míst výslovně spojovaných s oblastí tehdejších Korutan (které, jak Eichert zdůrazňuje, není možno označit ani jako říšské hrabství, ale ani jako přímý korunní majetek), struktury pozemkové držby i původu a významu označení *Kroaten*, které autor vztahuje k „sociální či etnické“ skupině (s. 329), která si i po připojení území k říši podržela specifickou společenskou úlohu. S. Eichert se podle svých vlastních slov touto kapitolou pokouší scelit jistou roztržičnost názorů na celou problematiku, bohužel, pro čtenáře neznalého bližších podrobností korutanské regionalistiky se tím celý text stává značně nepřehledný, neboť namísto uceleného vyličení vývoje regionu, který je podstatnou položkou pro komparaci s obdobným vývojem např. na Chebsku, v severovýchodním Bavorsku či v oblasti polabských Slovanů, je nucen podstatné informace vyhledávat „mezi řádky“ úzké regionální diskuse. Opakuje se tak slabina předchozí Eichertovy práce, kdy autor v otázkách psané historie (na rozdíl od archeologických pasáží) spoléhá na poměrně vysokou poučenost čtenáře (srov. *Hasil 2011b*, 348).

Poslední z detailních studií, věnovaná mikroregionálním dějinám obce Grabelsdorf, Bez. Völkermarkt, v období 7.–12. století, pak představuje pomyslný zlatý hřeb publikace (s. 339–355). Grabelsdorf se nachází 20 km východně od Klagenfurtu těsně při rakousko-slovinských hranicích a leží

v nevelké nice sídelně příhodných podmínek o celkové ploše pouhých 4 km², která je sevřena mezi horské štíty a bažinatý terén. Jedná se tedy o bezmála ideální situaci pro detailní sídelně historickou studii, a protože i profiline pramenné báze a stav terénního výzkumu jsou v tomto případě mimořádně příznivé, není překvapivé, že S. Eichert, který již vícekrát osvědčil schopnost invenční kombinace výpovědi různých pramenných kategorií a formulace odvážných a zároveň pravděpodobných hypotéz, z této látky vytvořil mimořádně plastickou fresku zpodobňující vývoj jednoho korutanského regionu prakticky v celém průběhu raného středověku.

Nejstarší období vývoje mikroregionu charakterizuje eponymní celek hrobů grabelsdorfského typu, s nímž lze prostorově i chronologicky úzce spojit několik dalších kostrových i žárových jamkových hrobů, které postrádají jakoukoliv výbavu. S. Eichert – na základě paralel z jiných částí Rakouska – na základě této situace rozvíjí tezi o členění karantánské společnosti, kdy většina populace byla pohřbívána velmi prostě a pouze elita, či snad jen její část, se v rámci pohřebního ritu prezentovala bohatou východní výstrojí a západní výzbrojí. Od tohoto tvrzení je potom již jen krok k tomu, aby S. Eichert (opět bez výslovného odkazu) převzal pro Karantánce etnogenetický model *colluvio gentium*, který v 80. letech rozpracovali pro Bajuvary R. Christlein a H. Wolfram, a pro kterou obdobným způsobem, jako S. Eichert v případě Karantánců, argumentoval na základě hrobových nálezů jeden z jeho učitelů, H. Losert (2003). Tezi, že by záposlovanský *gens* mohl vzniknout podobným způsobem, který odporuje tradičnímu pohledu, je potřeba pokládat za mimořádně inspirativní, zasloužila by si však patrně zevrubnější teoretickou argumentaci. Patrně až příliš volná je potom Eichertova úvaha o titulu (sic!) pohřbeného jedince; Eichert zde vychází z historické debaty o úloze *knížete* a *županů* (*bánů*) v rámci karantánské společnosti s tím, že vzhledem k absenci spathy a zlacených předmětů se přiklání k nižšímu ranku, aniž by se ale zamýšlel nad zásadní otázkou, zda vůbec jsou prameny cizí provenience schopny takovéto nuance vůbec rozlišit a reflektovat.

Díky sevřené terénní situaci si může S. Eichert na základě fyzickogeografických daností, historických mapování, polohy mladších nekropolí a místní sakrální topografie (kterou odvozuje od krajinné dominance kostela sv. Daniela a dovolává se zde i hypotetické kontinuity místa s předkřesťanským kultem) dovolit rekonstruovat podobu historické kulturní krajiny v období ca 8.–10. století. Nejstarší písemná zmínka vážící se k roku 1050 pak svou formou *villa Gabriellis* umožňuje Eichertovi uvažovat o přítomnosti lokátora, který – díky biblickému jménu – musel být prokazatelně pokřtěn, přičemž S. Eichert připomíná tezi M. Mitterauera a dalších jihoněmeckých a rakouských badatelů, podle nichž biblická jména indikují pokřtěné slovanské elity (srov. případ rugilandského „vznešeného muže“ Josepha: *Hasil 2011a*). To vede Eicherta k úvaze o kontinuitě Grabelsdorfu jako sídla lokální elity, která se po své christianizaci již neprezentovala honosnými hroby, ale naopak vlastnickými kostely. Díky krajinné poloze autor připouští možnost přítomnosti panského sídla. Pro jeho existenci hovoří i zmínky o lokální šlechtě v průběhu 11. století, která již nesla germánská jména obvyklá pro jihoněmeckou nobilitu. Tato skutečnost je Eichertovi dalším vodítkem pro hypotetické prodloužení úlohy Grabelsdorfu jako sídla lokálního vládnoucího rodu dále do mladších období, až na práh nástupu vrcholně středověkých poměrů v regionu ve 12. století, což symbolicky uzavírá jak příběh raně středověkého Grabelsdorfu, tak i knihu o raně středověké Karantánii.

Publikace představuje cenný příspěvek ke studiu raně středověkých záposlovanských populací a jimi osídlených regionů, neboť na jednom místě shrnuje všechny podstatné aspekty vývoje raně středověkých Korutan. Proto lze jen litovat, že S. Eichert zřetelně upřednostnil lokální publikum a formuloval svou práci zejména jako příspěvek ke korutánské regionalistice. Ve své práci díky interdisciplinárnímu přístupu totiž velmi názorně demonstruje praktické možnosti metodologického přínosu vídeňské medievistiky posledních dvou desetiletí, jejíž komplexní a důsledná aplikace na záposlovanský sídelní region je velmi inspirativní. Bohužel, absence teoretických partií nutí číst v této skvělé knize mezi řádky více, než by bylo příjemné.

Črtomir Lorenčič – Jan Hasil

Literatura

- Bitenc, P. – Knific, T. eds. 2001:* Od Rimljanov do Slovanov: Predmeti. Ljubljana.
- Brachmann, H. 1993:* Der frühmittelalterliche Befestigungsbau in Mitteleuropa. Untersuchungen zu seiner Entwicklung und Funktion im germanisch-deutschen Bereich. Berlin.
- Daim, F. 2000:* „Byzantinische“ Gürtelgarnituren des 8. Jahrhunderts. In: F. Daim Hrsg., Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt: Studien zu Diplomatie, Handel und Technologietransfer im Frühmittelalter. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 7, Innsbruck, 77–204.
- Eichert, S. 2010:* Die frühmittelalterlichen Gräberfelder Kärntens: Die materielle Kultur Karantaniens anhand der Grabfunde von Ende der Spätantike bis ins 11. Jahrhundert. Klagenfurt am Wörthersee.
- Eichert, S. – Mehofer, M. – Baier, R. 2011:* Archäologische und archäometallurgische Untersuchungen an einer karolingerzeitlichen Flügellanzenspitze aus dem Längsee in Kärnten/Österreich. Archäologisches Korrespondenzblatt 41, 52–116.
- Ettel, P. 2002:* Der Befestigungsbau im 10. Jahrhundert in Süddeutschland und die Rolle Ottos des Großen am Beispiel der Burg von Roßtal. In: J. Henning Hrsg., Europa im 10. Jahrhundert – Archäologie einer Aufbruchzeit, Mainz, 365–380.
- Giesler, J. 1980:* Zur Archeologie des Ostalpenraumes vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Archäologisches Korrespondenzblatt 10, 85–98.
- Hasil, J. 2011a:* Les élites franques de l'ouest comme des chefs de clans dans l'environnement slave?. Etudes Médiévales de l'Université de Picardie Amiens 50, 50–61.
- 2011b: rec. Stefan Eichert: Die frühmittelalterlichen Grabfunde Kärntens: die materielle Kultur Karantaniens anhand der Grabfunde von der Spätantike bis ins 11. Jahrhundert. Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, Klagenfurt am Wörthersee 2010. Archeologické rozhledy 63, 348–353.
- Karpf, K. 2001:* Frühmittelalterliche Flechtwerksteine in Karantaniens. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 8. Innsbruck.
- Knific, T. 1974:* Horizontalna stratigrafija grobišča Bled-Pristava II. Situla 14–15, 315–326.
- 2009: The Ljubljana and the early Slavs. In: P. Turk – J. Istenič – T. Knific – T. Nabergoj eds., The Ljubljana – a River and its Past, Ljubljana, 136–141.
- Korošec, J. 1951:* Delitev slovanskih kultur zgodnjega srednjega veka v Jugoslaviji. Arheološki vestnik 2/2, 134–155.
- Korošec, P. 1961:* Poskus delitve slovanske materialne kulture na področju Karantanije. Zgodovinski časopis 15, 157–194.
- 1979: Zgodnjesrednješka arheološka slika karantanskih Slovanov. Dela 1. razreda SAZU 22. Ljubljana.
- Losert, H. 2003:* Altenerding in Oberbayern. Struktur des frühmittelalterlichen Gräberfeldes und Ethnogenese der Bajuwaren 1. Berlin – Bamberg – Ljubljana.
- Milavec, T. 2009:* A review of research into the Early Middle Ages in Slovenia. Arheološki Vestnik 60, 249–270.
- Nowotny, E. 2008:* Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Hohenberg, Steiermark, mit Exkursen zur historischen und archäologischen Situation im Ostalpenraum. Archaeologia Austriaca 89, 177–250.
- Pleterski, A. 1982:* Časovna izpovednost plastovitosti staroslovanskega grobišča Sedlo na Blejskem gradu. Arheološki vestnik 33, 134–151.
- 1987: Sebenjski zaklad. Arheološki vestnik 38, 237–330.
- Pöllath, R. 2002:* Karolingerzeitliche Gräberfelder in Nordostbayern: Eine archäologisch-historische Interpretation mit der Vorlage der Ausgrabungen von K. Schwarz in Weismain und Thurnau-Allendorf. München.
- Szameit, E. 1994:* Zur Funden des 8. Jahrhunderts aus Kärnten. Acta Historiae 2, 89–92.
- Štih, P. 2010:* The Middle Ages between the Eastern Alps and the Northern Adriatic: Selected Papers on Slovene Historiography and Medieval History. Leiden.

Petr Meduna a kolektiv: Raně středověké sídliště v Hrdlovce. Archeologické studijní materiály 20. Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., Praha 2012. 158 str., 7 příloh.

Hnědouhelným povrchovým velkodolem kompletně zlikvidovanou lokalitu Hrdlovku (okr. Teplice) není třeba dlouze představovat nejen archeologům raného středověku. V letech 1989–1994 zde P. Meduna vedl do té doby nevidaně rozsáhlý výzkum zaniklého venkovského sídliště z 6. – 1. pol. 13. stol., jehož někdejší úroveň terénu byla poměrně záhy po opuštění posledních usedlostí překryta mohutnou vrstvou sedimentů, a tím uchráněna před rozoráním. Již v průběhu terénních prací publikoval předběžnou zprávu o výsledcích výzkumu (Meduna 1992), která vzbudila velkou pozornost, a to ze dvou důvodů. Do značné míry průkopnická byla nastíněná metoda odkryvu ve čtvercové síti, která sloužila mj. k zaznamenávání přesné polohy jednotlivých větších střepeň, kamenů a kostí, což se blíží pověstné pečlivosti archeologů paleolitu a mezolitu. A předložené interpretační plány představovaly příslib, že časově náročná dokumentace přinese v případě takto příznivé nálezové situace zásadní průlom v poznání vnitřní struktury zástavby raně středověkých vesnic. Se soubornou publikací si autor dal načas, zato znovu překvapil dosti originálním přístupem – stran její formy i obsahu.

Útlá kniha vzbudí první dojem tím, že vyhodnocení nálezových situací a drobné hmotné kultury je rozprostřeno pouze na zhruba polovinu stran. Přitom bychom očekávali, že příjmenějším vzácné nálezové situace budou obšírně probírány a představeny pomocí bohatého obrazového doprovodu. Autor sice srozumitelně seznámí čtenáře s metodou (a mnoha peripetemi) odkryvu, jež se z pochopitelných důvodů vyvíjela takřkajíc za pochodu, s konkrétní kresebnou dokumentací však více než šetří. To lze ale do jisté míry uvítat. Z celkových plánů totiž vyplývá, že většina rozlišených objektů patří mezi různotvaré jámy nejasné funkce. Dost možná tedy nejsme o nic ochuzeni, když nám autor nepředkládá desítky tabulek s detailními kresbami jejich půdorysů a řezů. Mnohem víc mrzí absence alespoň výběru z dokumentace distribuce tzv. (ne)rozšlapaných střepeň, která byla v předběžné Medunově zprávě představena jako klíčové východisko pozoruhodných rekonstrukcí jinak stěží rozlišitelných půdorysů staveb s podlahami v úrovni terénu. Nyní autor znovu předkládá rekonstrukční plánek zástavby té samé sídelní etapy (10.–11. stol.) jako v r. 1992, ovšem úplně jiný: zatímco na starším plánu napočítáme osm půdorysů staveb (Meduna 1992, obr. 2), na mladším plánu téhož prostoru jen půdorysy dva

(obr. 2 na s. 124). Přitom P. Meduna vůbec nevyšvětluje, co jej přimělo k zásadnímu obratu v interpretaci. Jen tuší můžeme, že dnes je rezervovaný vůči výpovědní hodnotě tzv. (ne)rozšlapaných střepeň. Nicméně stále se pouští do odvážných hypotéz: např. publikuje kresbu odhadovaného půdorysu domu podle rozmístění kamenů ve vrstvách: na obrázku má být „zřetelná ... pravoúhlá struktura“ (s. 125), já ji však přes všechnu snahu nevidím.

Nejcitlivější pasáže z kapitol sepsaných P. Medunou se týkají vyhodnocení chronologie keramiky. Nastíněná absolutní i relativní periodizace přináší jen drobná upřesnění závěrů, které před dvaceti lety pro daný region formuloval J. Klápště (1994). To samozřejmě není výtkou: zdá se, že jsme narazili na meze našich poznávacích schopností. Lze namítat, že P. Meduna postupoval tradičním typologickým způsobem, přičemž se spolehl na svou empirii a intuici. Mně je tento přístup naopak sympatický, neboť nemrhá energií a časem badatele, jež mohou být využity mnohem účelněji než na statistické vyhodnocení metráků keramiky z tzv. neuzavřených nálezových celků (běžných jam a vrstev) nebo vytváření prý reprezentativních typářů okrajů či výzdoby. Stejně tak považují za naprosto dostatečné, když P. Meduna doprovodil nástin periodizace keramiky jen sedmi tabulkami fotografií a nákrešů střepeň a torz nádob, které v úhrnu představují prapaterpatný zlomek celkového nálezového fondu.

Ostatní členové poměrně početného autorského kolektivu jsou až na jedinou výjimku přírodovědci nebo metalografové. Archeoložka E. Černá se věnuje několika nálezům drobných skleněných předmětů, většinou korálků. Kovové předměty po technologické stránce hodnotí J. Hošek s A. Šilhou. Mineralogicko-petrografický rozbor několika zlomků keramiky provedl V. Šrein. Zvláště pak biologové přinesli zásadní poznatky. V. Čulíková a V. Jankovská se na základě pylů a semen pokoušejí rekonstruovat vegetační kryt lokality a jejího bezprostředního i vzdálenějšího okolí. O konzumaci masa obyvatel sídliště přehledným způsobem píše L. Kovačiková.

Knihou o Hrdlovce představuje zásadní posun ve studiu každodennosti venkovských sídlišť raného středověku, přesněji řečeno mlado- a pozdněhradištního období. Její velký přínos tkví mj. v tom, že nás nutí přemýšlet o (veskrze nízkých) výpovědních schopnostech terénních situací a artefaktů i ekofaktů. Malý stránkový rozsah není na závadu. Lze si sice dobře představit, že badatel jiného naturelu (a ctižádosti) by publikační prezentaci té samé lokality dokázal dovést do o několik řádů větší kvantitativní, sotva by však byl schopen prohloubit její závěry. I díky P. Medunovi nyní víme, že ani velice

promyšlený, časově a finančně náročný výzkum nadprůměrně příhodných terénních situací není samozřejmou podmínkou kýženého posunu v poznání vnitřní struktury sídlišť 10. – 1. pol. 13. stol., tj. období, kdy podlahy většiny staveb ležely v úrovni terénu. Velké naděje upínané k Hrdlovce, jež po dvě desetiletí vzbuzovala předběžná zpráva, se tedy nenaplnily. Co na referované publikaci stojí za ocenění bezesporu, je skutečnost, že se jedná o jeden z mála využitelných výstupů velkoplošných výzkumů doly zdevastovaného povodí Lomského a Loučenského potoka, území, které bylo ještě před dvaceti lety pokládáno za modelovou oblast pro studium sídelní sítě nejruznějších pravěkých kultur a raného středověku.

Jan Kypka

Literatura

- Klápště, J. 1994: Paměť krajiny středověkého Mosteck. Most.
 Meduna, P. 1992: K vnitřní struktuře raněstředověkých sídlišť. *Archaeologia historica* 17, 281–290.

Iain Morley: The Prehistory of Music. Oxford University Press, *Oxford* 2013. ISBN 978-0-19-923408-0. 447 str.

Kniha Iaina Morleye se ubírá zajímavým a v archeologii poměrně novým směrem. Zaměřuje se na hudbu jako ukazatele lidskosti člověka a zabývá se jejím vlivem na kognitivní procesy. Je výborným příkladem nutných proměn v paleolitické archeologii, případně v archeologii obecně. Vzhledem k tomu, že archeologické prameny jako takové se příliš nemění a převratné nálezy jsou extrémně vzácné, nelze očekávat, že by se zásadně změnila povaha archeologických nálezových celků, jakkoli budou sbírky větší, pokrytí archeologických map přesnější, chronologie jemnější atd. Základní problém zůstane stejný, archeologické prameny budou vždy zlomkovité a vytržené z kontextu. Aby tedy mohlo archeologické bádání přinést něco nového, je potřebné změnit přístup k pramenům a nikoliv očekávat, že se změní jejich povaha (Wynn 2009).

Na první pohled by mohl vzniknout dojem, že v textu o hudbě v období paleolitu musí autor nutně vstoupit na tenký led dohadů. Nicméně I. Morley předvádí důslednou práci s materiálem, přičemž použité předměty jsou v přílohách přehledně sepsány. O limitech své práce a také dalšího pokračování výzkumu se autor zmiňuje již v úvodu, čímž se snaží zamezit přehnaným očekáváním ze strany čtenáře. I. Morley má vynikající vzdělání jak na poli psycho-

logickém, tak archeologickém, a je proto schopen vnést nové světlo do studia vlivu hudby na kognitivní procesy v lidské mysli.

Kniha zajímavým způsobem propojuje metodu různých oborů (archeologie, etnologie, evoluční biologie, neurologie, psychologie) za účelem vyzvednutí podílu hudby na rozvoji různých dovedností. Nálezy, s nimiž autor pracuje, pocházejí z Evropy. Etnoarcheologické příklady hudby v lovecko-sběračských společnostech, které autor uvádí, však pocházejí z pestré škály společností žijících v různých klimatických poměrech. Právě skrze tyto příklady upozorňuje, že paleolitické vnímání hudby je stěží uchopitelné. Hudba je sice člověku vlastní, prakticky každého určitý druh hudby emočně stimuluje – jedná se o jakousi univerzálii. Konkrétní podoba hudby však může být značně variabilní. Může být melodická, ale zároveň (především u lovecko-sběračských společností) se může jednat pouze o záležitost rytmickou. Studium paleolitické hudby se také často zaměřuje na studium fléten a dechových nástrojů, které se jako jedny z mála dochovaly až do dnešní doby. Velká část nástrojů byla nicméně pravděpodobně vyráběna z organických materiálů. Důležitou část hudební produkce mohl rovněž obstarávat zpěv. Právě vzhledem k útržkovitým informacím o prvotní hudbě je dle autora potřebné vytvořit širokou koncepci problematiky, aby nic podstatné neuniklo ze zorného pole. A to i s vědomím, že většinu hudební produkce paleolitu nebudeme nikdy schopni pokrýt a bude nutné s ní pracovat pouze v čistě teoretické rovině.

Z hlediska biologického autor zkoumá především vztah hudby a tělesné konstrukce člověka. Schopnost zpěvu považuje za prvotní indikátor hudebního povědomí obecně. Vzhledem ke stavbě těla je pravděpodobná schopnost zpěvu u austrálopitéků (prvních předchůdců člověka), u druhu *Homo ergaster* je vzhledem k podobné stavbě hrudního koše tohoto druhu a moderního člověka schopnost zpěvu velmi pravděpodobná. Autor neopomíná ani problematiku stavby lebky a hrtnu. Dříve bylo zvykem interpretovat tvar lebky neandrtálců jako doklad toho, že nebyli schopni řeči (Lieberman – Crelin 1971). Vzhledem k širokému spektru jazyků však taková argumentace neobstojí, protože pouze vylučuje určité typy jazyků. Autor upozorňuje, že jeho interpretace biologických schopností rodu *Homo* rozhodně není jediným možným vysvětlením, označuje je však za současného stavu poznatků nejpravděpodobnější.

Z čistě biologického pole stavby lidského těla ve vztahu ke schopnosti mluvit se autor postupně přesouvá na pole neurologické. Zabývá se stavbou

mozku, jeho fungováním a sluchovým ústrojím člověka. Z evolučního hlediska je důležitou neurologickou charakteristikou hudby i jazyka fakt, že tyto činnosti jako jedny z mála využívají obě mozkové hemisféry, čímž přispívají k jejich lepšímu propojení. Hudbu autor vymezuje široce jako schopnost vědomě vytvářet zvuky, které mají ovládanou intenzitu, rytmus, případně melodii, a především, z těchto zvuků je pak vyvozena určitá informace. Rozdíl mezi řečí a takto pojatou hudbou spočívá v tom, že v případě řeči je podstatná právě informace, v případě hudby je důležitý způsob jejího provedení (tedy právě intenzita, rytmus, melodie atd.).

Hudba může mít různé funkce ceremoniální, oslavné, náboženské nebo kratochvilné. Z hlediska kognitivní archeologie je však podstatná především skutečnost, že hudba, podobně jako řeč, potřebuje využívat obě mozkové poloviny, tudíž pravděpodobně jejich rozvoj spolu souvisí. Počátky vzniku hudby pak autor klade do období, kdy na Zemi žili *Homo ergaster* a *Homo erectus*, kteří již mohli produkovat kontrolované zvuky. S biologickým vývojem rodu *Homo* pak došlo ke zlepšení těchto předpokladů. Právě v období, z něhož pocházejí pozůstatky nejstarších forem druhu *Homo sapiens*, se začíná objevovat velké množství předmětů interpretovaných jako hudební nástroje. Je tedy pravděpodobné, že právě u druhu *Homo sapiens* došlo k rozvoji muzikálních schopností. Autor se domnívá, že mezi řečí a hudbou je možné vidět přímou souvislost a že se obojí rozvinulo u moderního člověka, i když v nějaké podobě byly tyto schopnosti přítomné již mnohem dříve.

Práce je přehledně členěna, opatřena podrobným obsahem i seznamem obrázků. V úvodu je vytyčen přehled probíraných témat a na konci každé kapitoly jsou uvedeny dílčí závěry. Na konci knihy je připojen seznam všech nálezů paleolitických hudebních nástrojů, s nimiž autor pracuje. Tento přehled uvádí dataci, kulturní příslušnost předmětu, bibliografii, ale především poznámky autora. Tyto poznámky jsou důležité hlavně proto, že je zvláště kladený důraz na to, které předměty mohly, nebo nemohly vytvářet zvuk. Právě zde je patrné, že sporadicky je možné v rámci paleolitických souborů takové předměty doložit přinejmenším 40 000 let do minulosti. Za textem je rozsáhlá bibliografie k tématu hudby v paleolitě i hudby ve vztahu ke kognitivním procesům. Konečně orientaci v textu a vyhledávání konkrétních termínů a pojmů usnadňuje rejstřík důležitých pojmů používaných v práci.

Pochopitelně není možné vyhnout se srovnání s textem „Singing Neanderthals“ (*Mithen 2005*), který se zabývá podobnou problematikou. Mithen

se názorově shoduje s Iainem Morleym, oba pokládají hudbu za klíčovou pro rozvoj lidských vlastností rodu *Homo*. Jak bývá u S. Mithena zvykem, je kniha laděna spíše popularizačně a zdaleka nedosahuje odborných kvalit textu I. Morleye. Oba autoři jsou také v souladu jak s názory R. Dunbara (1998) a I. Crosse (2001), kteří se zabývají vztahem hudby a evoluce člověka. Rozpor je patrný hlavně ve vztahu k práci S. Pinkera (1997), který vnímá hudbu spíše jako určitou technologii, jejíž význam sice není úplně zanedbatelný, ale nepokládá ji za klíčovou pro rozvoj člověka. Diskuse ohledně významu hudby jako jednoho z činitelů evoluce člověka se v současné době rozvíjí, hlavní argumenty pro a proti čerpají především z oblasti archeologie paleolitu, kognitivní archeologie a evoluční psychologie. Tato abstraktní problematika vnáší nové světlo do způsobu, jakým je nahlížen paleolitický člověk.

Katarína Čuláková

Literatura

- Cross, I. 2001: Music, mind and evolution. *Psychology of Music* 29, 95–102.
- Dunbar, R. 1998: Theory of mind and the evolution of language. In: J. Hurford – M. Studdert-Kennedy – C. Knight eds., *Approaches to the Evolution of Language*, Cambridge, 92–110.
- Lieberman, P. – Crelin, E. 1971: On the speech of Neanderthal man. *Linguistic Enquiry* 11, 203–222.
- Mithen, S. 2005: *Singing Neanderthals: The Origins of Music, Language, Mind and Body*. London.
- Pinker, S. 1997: *How The Mind Works*. London.
- Wynn, T. 2009: Whither evolutionary cognitive archaeology? Afterword. In: S. A. de Beaune – F. L. Collidge – T. Wynn eds., *Cognitive Archaeology and Human Evolution*, Cambridge, 145–149.

Martin Musílek a kol.: Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie. Václav Žák – Casablanca, Praha 2012. 429 str.

Většina příspěvků v referovaném sborníku odezněla na stejnojmenné konferenci v lednu 2012 na půdě Centra mediévistických studií. Nejpřínosnější z nich jsou založeny na sondách do dosud opomíjených či jen nedostatečně využívaných písemných i hmotných pramenů. Co se týče probíraných archiválií, většina badatelů se ale zabývá už mnohokrát prostudovaným diplomatickým materiálem z 2. pol. 13. stol., jenž nabízí značně zamlžený vhled do

okolností vzniku pravidelného urbanistického útvaru Havelského Města, očividné anomálie v jinak křivolákové ulicové osnově zástavby Starého Města. Mnozí z autorů nesčíslně skloňují jména mincmistra Eberharda, patrně hlavního (a jediného známého) lokátora, i autorit oboru R. Nového a J. Kejře, jejichž vzájemná diskuse nad mnohoznačně vyložitelnými kusými zápisy už před mnoha lety položila základy většinovému dosavadnímu pohledu na počátky Havelského Města. Mnohokrát tedy dojde na sociální postavení, podnikatelskou (zejména horní) činnost a genealogii potomků mincmistra Eberharda, který působil ve službách Václava I. a Přemysla Otakara II.

Osvěžujícím způsobem do dosavadní diskuse nad písemnými prameny vstupuje *M. Nodl* (30–41), který si provokativně klade otázku: Lze pravidelný urbanistický útvar podél vnitřní strany staroměstských hradeb pokládat za město v pravém slova smyslu? Ve svých úvahách dává důraz na tři skutečnosti: 1) absenci hradeb, které by – tak jako v mnoha jiných středoevropských lokalitách – oddělily nově lokovaný útvar od „starého“ města, 2) absenci jakýchkoli stop po právních a hospodářských privilegiích pro „nové“ město, 3) absenci zmínek o „novém“ městě ve výpravěcích pramenech. Z nestranného pohledu není zřejmé, proč tak urputně s Nodlovými závěry, dosti umně zformulovanými, polemizuje *J. Žemlička* (12–29), který hájí představu o samosprávném rázu prvotní fáze Havelského Města. V při o statutu pravidelně vyměřeného útvaru se *M. Nodl* přirozeně zamýšlí nad tím, proč by Havelské Město (ne)mělo být v rámci střední Evropy právní a sídelní abnormalitou, kdežto *J. Žemlička* v důkazu kruhem uvažuje o existenci samostatné městské obce.

Spor o původní právní ráz Havelského Města se při absenci patřičně sdělných pramenů zdá být malicherný. Řádově vyšší výpovědní schopnosti mají archiváře z doby lucemburské, kdy zdejší parcelní řady bezesporu tvoří nedílnou součást Starého Města pražského. Díky počínajícím pramenům světské i církevní správy máme možnost alespoň dílčím způsobem postihnout sociální strukturu vlastníků domů, a tím bádání historiků výrazně nabývá na potenciálu mezioborové spolupráce. *R. Gája* (72–98) přehledně probírá písemné prameny vztahující se k farnostem na území Havelského Města – kolem kostelů sv. Havla a sv. Martina. Z hlediska sídelní topografie je zajímavé, že hranice těchto okrsků přesahují pravidelně urbanisticky členěný prostor, což opět ukazuje na limity tradiční představy o samosprávném rázu Havelského Města. Prostřednictvím zápisů o fundacích různých oltářů a kaplí lze sledovat nejen projevy reprezentace

bohatých měšťanských rodin, ale i to, jak se potomci „starých“ rodů ve 14. stol. stěhovali mimo obvod města. K podobným závěrům dochází *M. Musilek* (42–71) na základě důkladného rozboru Staroměstské soudní knihy s trhovými zápisy. Z nich názorně vyplývá, že v polovině 14. stol. se výrazně proměňuje struktura nejvyššího sociálního patra obyvatelstva: příslušníci mocných rodů rozprodávají své nemovitosti a odcházejí na venkov, přičemž jejich domy kupují zámožnější řemeslníci, kteří zároveň častěji získávají prestižnější posty v městské samosprávě. Plošné změny vlastnické struktury se patrně dotkly i architektonického rázu města. *M. Musilek* se domnívá, že věžové domy v polovině 14. stol. ztrácejí význam jakožto projev prezentace rodové prestiže. V tomto momentě se jeho úvahy protínají s článkem *V. Razíma* (324–337) o městském opevnění, který mj. sleduje, jak v 1. pol. 14. stol. příslušníci význačných rodů ovládali městské věžové brány a při hradbě si stavěli věžové budovy.

Právě profánní architektura představuje jedno z badatelských témat, které se díky konferenci podařilo výrazněji posunout kupředu. Počátky Havelského Města máme spojeny především se zakládáním honosných domů s nárožními věžemi, z nichž se alespoň jedna dodnes dochovala v plné výši, byť pod barokním hávem. Na stránkách sborníku je ale více pozornosti věnováno jinému, dosud jen minimálně poznanému typu raně gotických domů. *M. Hausarová* (274–296) a *M. Rykl* (298–322) se zabývají každý jedním z domů, které stojí při sobě v severní frontě zástavby Havelského Města, kde věžové objekty patrně nikdy nestály. Konstrukce nejstarších stavebních etap se v obou domech dochovaly takřka výhradně v úrovni suterénu, k tomu dosti fragmentárně. Přesto se oběma autorům na základě kombinace dílčích náleзовých situací podařilo postihnout důležité typologické znaky komunikačního i dispozičního řešení. A co je zásadní, jednoznačně doložili plánovitý ráz daného úseku zástavby – řadové, s jednotným typem domů. Architektonické školení obou autorů se dobře projevuje v obrazové příloze, v níž stěžejní role připadá názorným rekonstrukcím skicám částečně dochovaných či zcela zaniklých konstrukcí. Srozumitelnost jednoduchých nákrešů vynikne ve srovnání s článkem *M. Kováře* (232–273), který je koncipován jako přehledka různých náleзовých situací v suterénech dochované raně gotické zástavby na území celého Havelského Města. Autor prezentuje ponejvíce překreslené fotografie stěn místností, v nichž jsou sice pečlivě obrysovány jednotlivé kameny, ale většina náleзовých situací je znázorněna toliko čísly; paradoxně právě na obrázcích nejsložitějších stratigrafických situací

nejsou téměř vůbec zakresleny stavební spáry, rozhraní různých druhů malt ani petrografické odlišnosti materiálu. Čtenáři taková obrazová příloha užitek neposkytuje. M. Kovář by spíše než grafické počítačové programy měl volit tradiční postupy. Zajímavé poučení skýtá např. zmíněný článek M. Hauserové, která publikuje „surové“ fotografie a vedle nich zběžné, ale nedocenitelné interpretační skici.

Oddíl *Archeologie* tvoří jen dva články, z nichž jeden mnohem více patří mezi stavebněhistorické a druhý je toliko stručným soupisem dokumentovaných zásahů do historických terénů. V příspěvku o dvou sousedních domech v jižní frontě Havelského Města podává Z. Dragoun (186–199) zprávu o cenných torzech věžových částí raně gotických domů, které byly obnaženy při neohlášeném rozsáhlém těžení zásypů pod podlahami v přízemí. Vzhledem k mimořádné závažnosti odkrytých náleзовých situací (celá řada architektonických a konstrukčních prvků) doufáme, že výsledky důkladného stavebně-historického průzkumu, jenž proběhl s několikalatým odstupem od Dragounova orientačního ohledání, dojdou v dohledné době adekvátní publikace. Vždyť možnost podrobněji zkoumat staroměstské raně gotické věžové domy se znovu naskytla až po několika desetiletích. Právě ve stavebněhistorickém bádání – jak v posledních patnácti letech ukázali v prvé řadě Z. Dragoun a M. Rykl – tkví velký potenciál poznání středověkých dějin Starého Města. Za historiky aktuálně otevírá nosná témata zvláště M. Musílek, jenž se systematicky věnuje sociálním dějinám. Zato publikované výsledky archeologie stále působí – zejména ve srovnání s ohromným množstvím terénních aktivit – dosti neuspokojivě: referovaný sborník je názorným příkladem.

Jan Kypča

Markus Sanke: Die Gräber geistlicher Eliten Europas von der Spätantike bis zur Neuzeit. Archäologische Studien zur Materiellen Reflexion von Jenseitsvorstellungen und ihrem Wandel. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Beiheft 25. Dr. Rudolf Habelt, Bonn 2012. 664 str. (Textband), 431 tabulek (Tafelband), 1 CD (Katalog).

M. Sanke si uložil pořádně obtížný úkol, když si za téma habilitačního spisu vybral archeologii hrobů církevních elit, byť toliko biskupů a nikoli všech hodnostářů, jak podsouvá název publikace. Vytyčil si totiž nejširší možný geografický i chronologický rámec – od pozdní antiky po raný novověk, od Grónska po severní Středomoří a od Irska po Maďarsko. Ač při shromažďování pramenné základny pracoval výhradně s literaturou, vůbec to ale

neubírá na respektu před jeho výkonem. Sesbíral a přehledně utřídil poznatky o 742 pohřbech; precizně sledoval nejen veškeré nálezy, ale i úpravu samotného hrobu a jeho topografii v prostoru konkrétní svatyně. Veškerá pozorování následně podrobil jednoduchým seriačním analýzám, aby podchytil základní vývojové trendy napříč přibližně tisíciletým obdobím.

Předkládaná studie v prvním plánu může sloužit jako studnice informací o různých segmentech hmotné kultury. Badatelé o uměleckém řemesle jistě ocení bohatý obrazový materiál a obsáhlý komentář, v němž je hodně prostoru věnováno např. luxusním textilním (převážně liturgickým oděvům, namnoze vyrobeným z látek orientálního původu) a zlatnickým výrobkům (berlám, prstenům, bohoslužebnému náčiní). Práce se zároveň zařazuje mezi nepostradatelné příručky srovnávacího studia různých druhů memoriálních médií; kupř. jedním ze základních průvodních znaků pohřbů biskupů byly nápisové destičky.

V druhém plánu publikace vzbuzuje velké očekávání, jakým způsobem autor vstupuje do současné košaté diskuse na poli výzkumu společenských elit ve středověku a novověku. Zdálo by se, že okázalost, která z posuzovaných pohřbů jako celku přímo čiší, mu bude podnětem, aby při analýze zvolil dnes velmi oblíbené přístupy. Tedy aby přijal za svůj apriorní pohled, že (nejen) materiální stránka pohřbu je určena provaďák k stimulaci myslí účastníků obřadů, následovníků atp., a nikoli k proklesnutí cesty ke kýženému prominentnímu postavení i na onom světě. Této „pozemské“ (reprezentační) povahy pohřbů si je autor sice vědom, záměrně však klade důraz na jiné, konkrétně eschatologické aspekty, které považuje za určující pro formu smutečních obřadů i materiální stránku hrobových přídavek všeho druhu. Nenechává se unášet proudem aktuálních metodických přístupů, pokouší se proslapat jinou cestu, ovšem také v duchu studia mentalit. Své interpretace přitom zakládá na pečlivé klasifikační a statistické práci.

Množinu podchycených pohřbů autor rozdělil do čtyř velkých vývojových etap, z nichž dvě – jedna raně až vrcholně středověká a druhá (následující) pozdně středověká – stojí v centru jeho zájmu. První vyčleněná etapa pokrývá období od pozdní antiky po 1. pol. 10. století. Pohřby v této skupině představují kvůli svému celkově nízkému počtu příliš vratké východisko pro statistické analýzy, a proto si je autor neodvažuje interpretovat ve smyslu zrcadla představ o onom světě. Druhá chronologická skupina má již mnohem širší výpovědní potenciál. Určující pro její ukotvení na časové ose jsou

nejstarší známé pohřby, v nichž se objevují (nejprve samostatně) tři zásadní druhy předmětů, které na přímě představují specifické znaky pohřbů biskupů: kalich, berla a olověná destička s memoriálním textem. První doklady těchto výrobků coby funerálií autor zjišťuje v 2. pol. 10. stol., a to pochopitelně v západní Evropě. Od 11. stol. jejich úplné sestavy představují charakteristický (ba určující) rys pohřbů biskupů. Konec druhé periody autor na základě výsledků statistických analýz klade do 1. pol. 13. století. To je období, kdy u naprosté většiny druhů doprovodných předmětů zaznamenal jejich vrchol co do kvality i kvantity.

Od 11. stol. byli biskupové běžně pohřbíváni v okázalých liturgických oděvech, bezpochyby velice nákladných. A do hrobů k nim byly pravidelně přikládány odznaky jejich hodnosti, často v podobě oslnivých zlatnických výrobků. Od pokročilého 13. stol. pak lze sledovat nejen postupný, ovšem dobře zřetelný početní úbytek těchto luxusních přídavků, ale i snižující se kvalitu (suroviny i řemeslného zpracování) téměř všech složek přetrvávající pohřební výbavy. Dobře tento trend odráží dřevěné, voskové a železné (plechové) imitace odznaků biskupské hodnosti, najmě kalichů a berel, v 11.–12. stol. nemyslitelné. Tomu odpovídají i autorova zjištění ohledně kvality oděvů; mnozí biskupové pozdního středověku byli do hrobu uloženi v obnošených šatech, jež jen matně připomínaly zlatem blyštící se pohřební roucha jejich dávných předchůdců. Jak autor vysvětluje nepřehlédnutelný vývojový zlom, který nastal přibližně v 1. pol. 13. století?

Do ruky bere zejména eschatologická pojednání dobových církevních učenců (a bohatou sekundární literaturu). Zajímá ho především zásadní posun názorů ohledně způsobu cesty člověka do záhrobí. Zatímco teologové 12. stoly předpokládali – v nadmíru hrubě zkratce řečeno –, že po smrti dochází k fyzickému přerodu celého těla, které poté vstupuje na onen svět, jejich následovníci kladli důraz pouze na duši (a její cestu očistcem), přičemž vlastní tělo vnímali jako naprosto pomíjivé. A právě onen naivní „materialismus“ starší doby pokládá autor za určující důvod, proč byli biskupové kladeni do hrobů se vším, co je činilo výlučnými osobami. Přesně v této podobě (byť se ani oni nevyhnuli naprosté látkové přeměně) měli pak vstupovat do záhrobí. Autor ve svých dlouhých a prameně bohatě podložených úvahách nedává žádný prostor variantním interpretacím. Že pohřby biskupů nabývaly reprezentačního rázu ve smyslu zdůraznění privilegovaného společenského postavení, aby primárně napomohly k témuž v případě následovníků, připouští až od časného novověku. S 16. stol. v jeho periodizaci

nastává čtvrtá velká vývojová etapa. Tu vedle masivního nástupu krypt a konstrukčně složitějších typů rakví charakterizuje návrat k materiálně-vizuální okázalosti pohřbů společenských elit, jejíž jednotlivé projevy se shodují v církevních i světských osob.

M. Sanke předložil bezpochyby zásadní dílo o pohřbech církevních hodnostářů. Bude zajímavé sledovat, nakolik se mu podaří vzbudit diskusi, k níž přímo vybízí osobitým metodickým přístupem. Jeho důraz na eschatologii coby hybný moment formy pohřbu bude zapotřebí prověřit. Kdo by chtěl v okázalých pohřbech biskupů závěru raného a počátku vrcholného středověku spatřovat naopak projev reprezentace orientované na pozemský svět, jistě bude připomínat dobový zápas o investituru (k tomuto faktoru se autor nevyjadřuje). K diskusi ale zatím citelně postrádáme – s výjimkou práce o pohřbech západoevropských panovníků (*Meier 2002*) – podobně ucelené archeologické studie věnované posledním věcem konkrétních privilegovaných vrstev společnosti v takto širokém geografickém i chronologickém rámci. I navzdory programově jednostrannému interpretačnímu přístupu proto nezbývá než vyseknout autorovi velkou poklonu. Mimochodem, prezentovaná publikace působí doslova jako zjevení. Nebývá totiž zvykem, aby takto rozsáhlé, promyšlené a dozajista po řadu let postupně vytvářené dílo vzniklo bez jediného přípravného článku.

Jan Kypta

Literatura

Meier, T. 2002: Die Archäologie des mittelalterlichen Königsgrabes im christlichen Europa. Mittelalter-Forschungen 8. Stuttgart.

Regina Smolnik (Hrsg.): Keramik in Mitteldeutschland – Stand der Forschung und Perspektiven. 41. Internationales Hafnereisymposium des Arbeitskreises für Keramikforschung in Dresden, Deutschland, vom 21. September bis 27. September 2008. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie 57. Landesamt für Archäologie, Dresden 2012. 484 str.

Na každoročních konferencích spolku Arbeitskreis für Keramikforschung, konaných převážně v Německu, se setkávají archeologové středověku a novověku s etnografy a historiky umění. Dochází tím k průběžné výměně poznatků získaných na straně jedné při aktuálních terénních výzkumech, na straně druhé při pořádání sbírek uměleckořemeslné a národopisné povahy, namnoze shromážděných

před mnoha desetiletími. Doprovodné sborníky mají odlišnou grafickou úpravu a vycházejí v různých odstudech od doby příslušného setkání, neboť publikační závazek většinou převezme hostitelská instituce. Mimořádně objemný svazek, který vzešel z dráždanské konference, si zvláště naléhavě žádá pozornost českých badatelů. Obsahuje totiž neocenitelné množství poznatků o vývoji vrcholné a pozdně středověké i raně novověké keramiky především v dnešním Sasku, tedy oblasti pokryté několika výrobními okruhy, jež s velkými přesahy (zejména ve středověku) překračovaly hřebeny hraničních hor. A zároveň to je oblast s významnými (západosaskými a lužickými) dílenskými centry kameniny a fajánse, tedy zboží importovaného ve středověku i novověku ve větším množství mj. do českých zemí.

Informacemi doslova překypuje téměř stopadesátistránková souhrnná studie o vývoji keramiky od 13. do 19. stol. na území celého spolkového státu Sasko. Už při jejím listování lze získat dobrý přehled o tuctovém i výjimečném hrnčířském zboží napříč staletími, neboť je opatřena rozsáhlým obrazovým doprovodem, v němž velký podíl zaujímají „skupinové“ fotografie vybraných, většinou kompletně dochovaných výrobků z hromadných nálezo- vých souborů. Zatímco pro středověký vývoj (nejen) saské stolní hrnčiny je charakteristická tvarová standardizace a střídmost výzdoby, v 16. stol. nastává ostrý zlom. S nástupem renesance se rejstřík stolního nádobí obohacuje o řadu nových tvarů s pestrou malovanou výzdobou či nejrůznějšími plastickými aplikacemi. Výroba tzv. slavnostní keramiky se souběžně výrazně proměňuje i po kvantitativní stránce, neboť od časného novověku se v masovém množství dostává do domácností i neprivilegovaných společenských vrstev. Naproti tomu složitěji zhotovovaná, tj. většinou v ruce (do)modelovaná, keramika předchozí doby (např. aquamanile, kameninové džbány s lidskými maskami) představovala vždy jen nepatrný zlomek celkové produkce stolního nádobí. Další přehledová studie v referovaném sborníku je zaměřena na vývoj pozdně středověké kuchyňské a stolní keramiky v Drážďanech, Lipsku a Cvikově. Neméně cenné jsou články o archeologických a archivních dokladech výroby keramiky ve větších saských městech (např. torza pozdně středověkých hrnčířských pecí v Drážďanech a Lipsku, dílenský odpad drobných figurek v Drážďanech z přelomu 15. a 16. stol., vzácné nálezy forem k výzdobě slavnostních tvarů v Míšni z 16. stol.). Ovšem předložené texty archeologů mají většinou charakter předběžných zpráv o nedávných rozsáhlých objevech.

Sborník obsahuje i řadu příspěvků prohlubujících poznání pozdně středověké a raně novověké kamnářské tvorby. Základní orientaci v saských nálezech kachlů poskytuje zmíněná přehledová studie. Závažné jsou materiálové příspěvky o hromadných souborech renesančních kachlů z hradu a kláštera Ojvín u Žitavy a vodního hradu Göltzsch ve Vogtlandu. Druhý z nich nadto přináší reprodukci mimořádně hodnotného, velice podrobného kresebného axonometrického návrhu honosného kamnového tělesa pro cvikovskou radnici, datovatelného do let 1568–1569. Nejen znalce kachlů zaujme rozsáhlá studie o bohatě umělecky zpracovaných keramických nádržkách na vodu z 16.–18. stol., které sloužily k omývání rukou při stolování. Zvláště plastická reliéfní výzdoba renesančních ukázek těchto předmětů, ve větším množství nalezených v reformačním Wittenbergu, totiž vykazuje velkou ikonografickou podobnost se soudobými kachli. Další článek věnovaný sféře uměleckého řemesla nás zavede do pozdně gotického presbytáře kostela v krušnohorské vsi Dörnthal. V něm se nachází pozoruhodný soubor terakotových klenebních konzol zdobených lidskými maskami.

V názvu sborníku deklarovaná bilance výsledků výzkumu a jeho dalších výzev sice není explicitně vyjádřena ani v obou přehledových studiích, o současném stavu bádání si lze přesto učinit dobrou představu, a sice na základě tematické skladby článků. Jakožto nejlépe poznatý segment historické hrnčířské produkce na území nynějšího Saska se jeví pozdně středověké období; přeshraničně zajímavá jsou zvláště zjištění o produkci kameniny ve Waldenburgu a Horní Lužici (na Žitavu je dnes nahlíženo jako na pravděpodobné centrum výroby kameniny tzv. Falkeho skupiny). Oproti tomu studium všech druhů keramiky raného novověku je stále na samém počátku, zvláště ze strany archeologie. Tento dluh si lze dobře uvědomit na příkladu tzv. žitavské fajánse, jejíž tvarový i výzdobný rejstřík etnografové už poměrně dobře definovali na základě starých muzejních sbírek (i na stránkách referovaného sborníku), avšak před archeology stále stojí úkol zjistit konkrétní dílenské areály. Jen málo zatím pokročil archeologický výzkum veleslavných novověkých produkčních center kameniny v Lužici a přílehlé části Slezska. Tento problém v referovaném sborníku připomíná toliko jediný článek – předběžná zpráva o sondážním archeologickém průzkumu v předpokládaném prostoru dílen v nyní polském Boleslavci. A dlužno dodat, že české prostředí není zastoupeno vůbec.

Jan Kypta

Svorník 11. Sborník příspěvků z 11. specializované konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 12.–15. června 2012 v Žacléři. Opevnění. Sdružení pro stavebněhistorický průzkum – Národní památkový ústav, úz. odb. prac. v Josefově, *Praha 2013*. 204 str.

Ač byly konference a doprovodné periodikum *Svorník* založeny s úmyslem prohlubovat bádání o konkrétních tématech stavební historie, v poslední době se každý další vydaný svazek stále více vzdaluje tomuto předsevzetí a se stejnou úměrou upadá i na kvalitě. Ostatně zvolené téma žacléřské konference – opevnění – je samo o sobě bezbřehé. Porovnáme-li příslušný sborník s prvními svazky téže řady, kvalitativní rozdíl je vskutku nepřehlédnutelný. Bezesporu to souvisí s výraznou autorskou obměnou; respektování znalci postupně vyklidili pole, což se projevilo i na odbytých redakčních pracích. Přesto lze i v zatím posledním svazku připadnout na několik bezesporu přínosných prací, vesměs materiálů. K na slovo vzatým badatelům, kteří na *Svorník* ještě nezanevřeli, patří *M. Rykl* (15–30), jenž předložil další ze svých charakteristicky pojatých článků. Jeho nepřítížně pečlivě utříděné postřehy, vysvětlované pomocí velkého množství obsáhle komentovaných obrázků, při soustředěnějším pohledu udivují brilantní promyšleností konkrétních, jen zdánlivě detailních aspektů architektury. Tentokrát si klade otázky, jaké výhledy do krajiny (a proč) skýtaly svým majitelům venkovské tvrze a drobné zámky. Zajímají ho především nejvyšší patra věží. Podle zorného pole okenních otvorů a s ohledem na komunikační a dispoziční vazby zkoumaných podlaží usuzuje na jejich konkrétní využití. Buď jim přisuzuje utilitární účel (ponejvíce strážní), anebo reprezentativní (související s kratochvilnými činnostmi). Ryklův článek dobře ukazuje, že k zásadním posunům v poznání určitého typu obytných staveb se lze dobrat jedině dlouhodobým sbíráním pramenného materiálu přímo v terénu a jeho důkladnou komparací. V dosavadní soupisové literatuře totiž podstatné informace většinou nejsou obsaženy. Několik inspirativních poznámek lze objevit i v článku

J. Varhaníka (5–14), jenž se zamýšlí nad možnostmi obrany předpolí středověkých pevností. Už poněkoliakáté důvodně upozorňuje na neudržitelnost představy o funkci mnoha konkrétních zděných i sypných fortifikací jakožto postavení těžkých palných zbraní, které v tomto smyslu mechanicky klasifikoval především T. Durdík. Drobná upřesnění k známým rondelovým fortifikacím pernštejnských sídel na přelomu středověku a novověku přináší souhrnný článek *J. Slavíka* (149–156). S dílčími zjištěními o pozdně gotickém parkánovém opevnění Pražského hradu seznamuje *P. Chotěbor* (78–83). Nejen kvůli bohatému obrazovému doprovodu stojí za pozornost příspěvek *M. Ebela a E. Nové* (166–176), kteří na archivních pramenech (zejména stavebních plánech a účetních dokumentech) sledují postupný zánik řady městských fortifikací v 17.–19. století.

Mezi zprávami o archeologických výzkumech zaujme především článek *M. Nového a M. Sýkory* (128–140), kteří se zabývají relikty fortifikací po obvodu někdejšího areálu komendy, a poté sídla Veitmilů, v Chomutově. Ve složitě skrumáži zdí se jim podařilo rozlišit několik stavebních etap parkánové a hlavní hradby, k níž byla nejprve přiděna hranolová věž, poté brána. Další zásadní objev představuje torzo rozměrné pozdně gotické bašty se střílnami neobvyklých tvarů. Odkryté fortifikace důležitým způsobem přispívají i k poznání urbanistického vývoje města. Vzhledem k závažnému charakteru chomutovského výzkumu se vnučuje otázka, zda na předložený článek, který stojí zhruba na půli cesty mezi předběžnou zprávou a konečnou publikací, naváže v brzké době detailní zhodnocení s reprezentativním výběrem terénní dokumentace. *F. Prekop* (50–59) seznamuje s poznatky, jež učinil při výzkumu zříceniny hradu Freudensteinu nad krušnohorským Jáchymovem. Jeho architektura se vyznačovala specifickými rysy, neboť k výstavbě došlo v dosti pozdním období – ve 20. letech 16. století. Po 11. svazku *Svorníku* často sáhnou specialisté na raně novověké polní i stálé fortifikace, jimž je zde věnováno několik materiálůvých příspěvků.

Jan Kypka

OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ LXVI/2014

- Bartík, J.:* viz Škrdla, P. – Rychtaříková, T. – Eigner, J. – Bartík, J. – Nikolajev, P. – Vokáč, M. – Nývltová Fišáková, M. – Čerevková, A. – Knotková, J.
- Čerevková, A.:* viz Škrdla, P. – Rychtaříková, T. – Eigner, J. – Bartík, J. – Nikolajev, P. – Vokáč, M. – Nývltová Fišáková, M. – Čerevková, A. – Knotková, J.
- Danielisová, A.:* viz Kysela, J. – Danielisová, A. – Militký, J.
- Danielisová, A. – Militký, J.,* Pozdně laténské spony z oppida Třísov, získané povrchovou prospekci v letech 2008–2013 – Late La Tène brooches from the Třísov oppidum, acquired through surface prospection in years 2008–2013 40–66
- Drnovský, V.:* viz Řídký, J. – Půlpán, M. – Šreinová, B. – Šrein, V. – Drnovský, V. – Květina, P.
- Eigner, J.:* viz Škrdla, P. – Rychtaříková, T. – Eigner, J. – Bartík, J. – Nikolajev, P. – Vokáč, M. – Nývltová Fišáková, M. – Čerevková, A. – Knotková, J.
- Gregor, M.:* viz Thér, R. – Mangel, T. – Gregor, M.
- Hasil, J.:* viz Štefan, I. – Hasil, J.
- Knotková, J.:* viz Škrdla, P. – Rychtaříková, T. – Eigner, J. – Bartík, J. – Nikolajev, P. – Vokáč, M. – Nývltová Fišáková, M. – Čerevková, A. – Knotková, J.
- Kočár, P. – Šumberová, R. – Kočárová, R.,* Antrakologický soubor z neolitického sídliště u Kolína. Příspěvek (nejen) k rekonstrukci lesní vegetace v neolitu České republiky – An anthracological assemblage from the Neolithic settlement near Kolín. On the reconstruction of forest vegetation in the Neolithic period in the territory of the Czech Republic, and related issues 391–414
- Kočárová, R.:* viz Kočár, P. – Šumberová, R. – Kočárová, R.
- Květina, P.:* viz Řídký, J. – Půlpán, M. – Šreinová, B. – Šrein, V. – Drnovský, V. – Květina, P.
- Kypta, J. – Podliska, J.,* Tábor obláhatelů na předpolí Nového hradu u Kunratic (1420/1421). Povrchový průzkum a srovnání s analogickými lokalitami – The Hussite field camp from the siege of Nový hrad at Kunratic (1420/1421). Surface survey and a comparison with parallel sites 609–632
- Kysela, J. – Danielisová, A. – Militký, J.,* Středomořské importhy z oppida Třísov. Nálezy z povrchové prospekce s detektory kovů z let 2007–2013 – Mediterranean imports at the Třísov oppidum. Finds from surface surveys with metal detectors, conducted in 2007–2013 567–608
- Mangel, T.:* viz Thér, R. – Mangel, T.
- Mangel, T.:* viz Thér, R. – Mangel, T. – Gregor, M.
- Militký, J.:* viz Danielisová, A. – Militký, J.
- Militký, J.:* viz Kysela, J. – Danielisová, A. – Militký, J.

- Nikolajev, P.:* viz Škrdla, P. – Rychtaříková, T. – Eigner, J. – Bartík, J. – Nikolajev, P. – Vokáč, M. – Nývltová Fišáková, M. – Čerevková, A. – Knotková, J.
- Nývltová Fišáková, M.:* viz Škrdla, P. – Rychtaříková, T. – Eigner, J. – Bartík, J. – Nikolajev, P. – Vokáč, M. – Nývltová Fišáková, M. – Čerevková, A. – Knotková, J.
- Podliska, J.:* viz Kypta, J. – Podliska, J.
- Půlpán, M.:* viz Řídký, J. – Půlpán, M. – Šreinová, B. – Šrein, V. – Drnovský, V. – Květina, P.
- Rychtaříková, T.:* viz Škrdla, P. – Rychtaříková, T. – Eigner, J. – Bartík, J. – Nikolajev, P. – Vokáč, M. – Nývltová Fišáková, M. – Čerevková, A. – Knotková, J.
- Řídký, J. – Půlpán, M. – Šreinová, B. – Šrein, V. – Drnovský, V. – Květina, P., „Životní cyklus“ mlecích nástrojů z mladoneolitického sídelního areálu s rondelem ve Vchynicích, okr. Litoměřice – “Life cycle” of grinding tools from the Late Neolithic settlement area with rondel at Vchynice, Northwest Bohemia* 271–309
- Sklenář, K., „Stará myšlenka“. Ke 170. výročí třídobé periodizace v české archeologii – ‘An old idea’. On the 170th anniversary of the three-age system in Bohemian archaeology* 203–242
- Škrdla, P. – Rychtaříková, T. – Eigner, J. – Bartík, J. – Nikolajev, P. – Vokáč, M. – Nývltová Fišáková, M. – Čerevková, A. – Knotková, J., Mohelno-Plevovce: Lokalita osídlená v průběhu posledního glaciálního maxima a pozdního glaciálu – Mohelno-Plevovce: The site occupied during the Last Glacial Maximum and Late Glacial* 243–270
- Šrein, V.:* viz Řídký, J. – Půlpán, M. – Šreinová, B. – Šrein, V. – Drnovský, V. – Květina, P.
- Šreinová, B.:* viz Řídký, J. – Půlpán, M. – Šreinová, B. – Šrein, V. – Drnovský, V. – Květina, P.
- Štefan, I. – Hasil, J., Raně středověké hradiště v Praze-Královicích. Výsledky výzkumu vnějšího opevnění – The early medieval stronghold in Prague-Královice. Results of the excavation of the outer fortification* 453–492
- Šumberová, R.:* viz Kočár, P. – Šumberová, R. – Kočárová, R.
- Thér, R. – Mangel, T., Inovace a specializace v hrnčířském řemesle v době laténské: model vývoje forem organizace výroby – Innovation and specialisation in the pottery craft during the La Tène period: a model for the development of forms of the organisation of production* 3–39
- Thér, R. – Mangel, T. – Gregor, M., Produkce laténských hrnčířských pecí na Chrudimsku: příspěvek k poznání organizace hrnčířského řemesla – The production of La Tène pottery kilns in the Chrudim region: A contribution to understanding of the organisation of the pottery craft* 415–452
- Vokáč, M.:* viz Škrdla, P. – Rychtaříková, T. – Eigner, J. – Bartík, J. – Nikolajev, P. – Vokáč, M. – Nývltová Fišáková, M. – Čerevková, A. – Knotková, J.

MATERIALIA

- Blesl, Ch. – Reiter, V., Die Rondellnadeln Typ Franzhausen aus Niederösterreich – The disk headed pins type Franzhausen of Lower Austria* 695–703
- Dobeš, M. – Šumberová, R., Sídlíštní objekty středního eneolitu z obvodu Kolína ve světle jejich chronologické a kulturní homogenity – Middle Eneolithic settlement features from the Kolín ring road in the light of their chronological and cultural homogeneity* 310–346

- Fojtík, P. – Popelka, M.*, Hromadný nález bronzových předmětů z Kostelce na Hané, okr. Prostějov. Středodunajské bronzové depozitum v srdci lužické kulturní oblasti? – A mass find of bronze artefacts from Kostelec na Hané, central Moravia 347–364
- Křivánek, R.*, Geofyzikální průzkum v areálu husitského obléhacího tábora na předpolí Nového hradu v Praze-Kunraticích – Geophysical survey on the grounds of the Hussite siege camp in the foregrounds of Nový hrad in Prague-Kunratice 633–650
- Mangel, T. – Musil, J.*, K prostorové struktuře osídlení oppida České Lhotice. Výsledky analytických povrchových sběrů z roku 2007 – The spatial structure of settlement at the České Lhotice oppidum, East Bohemia. Results of analytical surface collections from 2007 115–126
- Moník, M. – Vích, D.*, Pozdně paleolitická stanice z Bohuňovic na Litomyšlsku – Late Palaeolithic site at Bohuňovice, East Bohemia 67–93
- Musil, J.*: viz Mangel, T. – Musil, J.
- Popelka, M.*: viz Fojtík, P. – Popelka, M.
- Razím, V.*, Městský hrad v Písku jako předmět mezioborového výzkumu historické architektury – Die Burg in der Stadt Pisek als Gegenstand der interdisziplinären Forschung im Bereich der historischen Architektur 493–514
- Reiter, V.*: viz Blesl, Ch. – Reiter, V.
- Smrž, Z.*, Tabulová hora Úhošť u Kadaně (k. ú. Úhošťany, okr. Chomutov): mesa osídlená od pravěku po 20. století – The Mt. Úhošť tableland near Kadaň (northwest Bohemia): a plateau occupied from prehistoric times up to the twentieth century 94–114
- Šumberová, R.*: viz Dobeš, M. – Šumberová, R.
- Vích, D.*, Spony z doby římské ze severní části Boskovické brázdy – Kaiserzeitliche Fibeln aus dem Nordteil des Boskovitzer Furche (Boskovická brázda), Mittelmähren 704–730
- Vích, D.*: viz Moník, M. – Vích, D.
- Zápotocký, M.*, K osídlení labské nivy v eneolitu a starší době bronzové: sídlištní areál s půdorysy kůlových domů u Kozel, okr. Mělník – Remarks on the Eneolithic and Early Bronze Age settlement of the Elbe flood plain: Settlement area with post constructions of longhouses at Kozly, Central Bohemia 651–694
- Žegklitz, J.*, Reformační kamna ze Špýru, Egerberku a Prahy – Reformational tiled stoves from Speyer, Egerberk and Prague 515–547

DISKUSE

- Kalhous, D.*, Náčelnictví, nebo stát? Několik poznámek k článku Jiřího Macháčka o charakteru Velké Moravy – Náčelnictví, nebo stát? Několik poznámek k článku Jiřího Macháčka o charakteru Velké Moravy 177–180
- Profant, M.*: viz Profantová, N. – Profant, M.
- Profantová, N. – Profant, M.*, Modernizace moravské medievistiky? – The modernisation of Moravian medieval studies? 127–140
- Štefan, I.*, Mocní náčelníci od řeky Moravy? Poznámky ke struktuře raných států – Powerful chieftains from the Morava River? Notes on the structure of early states 141–176

AKTUALITY

- Gojda, M.*, Ivan Kuzma: vzpomínka na slovenského průkopníka letecké archeologie 368–373
- Kostrhun, P.*, Konference Česko-polské vztahy v dějinách archeologie do roku 1989 367–368
- Kovář, J. J.*, Sedmdesátiny prof. Josefa Ungera 374–377
- Křišťufová, T. – Turková, M.*, The 19th Annual Meeting of the EAA, Pilsen (Plzeň), Czech Republic, 4th–8th of September 2013 365–367

NOVÉ PUBLIKACE (podle autorů recenzí a referátů)

- Bouzek, J.*, Martin Kuna – Andrea Němcová a kolektiv: Výpověď sídlištního odpadu, Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu (Praha 2012) 383–384
- Čuláková, K.*, Iain Morley: The Prehistory of Music (Oxford 2013) 743–744
- Frolíková-Kaliszová, D.*, Luděk Galuška: Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy (Brno 2013) 190–192
- Kolář, J.*, J. Müller – K. Rassmann – R. Hofmann (Hrsg.): Okolište 1 – Untersuchungen einer spätneolithischen Siedlungskammer in Zentralbosnien, Neolithikum und Chalkolithikum in Zentralbosnien 1 (Bonn 2013) 385–387
- Kolář, J. – Macháček, J.*, David Válek a kol.: Sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou v Hlubokých Mašůvkách (výzkumy z let 1947–1950) (Brno 2014) 548–551
- Květina, P.*, Pierre Lemonnier: Mundane objects: materiality and non-verbal communication (London 2012) 731–736
- Květina, P.*, Michael Brian Schiffer: Studying technological change. A behavioral approach (Salt Lake City 2011) 731–736
- Kypta, J.*, E. Beck – E.-M. Butz – M. Strotz – A. Zettler – T. Zotz (Hrsg.): Burgen im Breisgau. Aspekte von Burg und Herrschaft im überregionalen Vergleich (Ostfildern 2012) 557–558
- Kypta, J.*, Felix Biermann – Franz Schopper (Hrsg.): Ein spätslawischer Friedhof mit Schwertgräbern von Wusterhausen an der Dosse (Wünsdorf 2012) 558–559
- Kypta, J.*, Adriano Boschetti-Maradi: Archäologie der Stadt Zug 1: Stand der Forschung. Baugeschichte der Altstadt und Fundkomplexe bis 1600. Ausgrabung und Bauuntersuchung im Haus Oberaltstadt 13 (Zug 2012) 559–561
- Kypta, J.*, Dějiny staveb 2012. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 23. 3. – 25. 3. 2012 (Plzeň 2013) 189–190
- Kypta, J.*, Helmold z Bosau, Kronika Slovanů. Memoria medii aevi 17 (Praha 2012) 192–193
- Kypta, J.*, Ursina Jecklin-Tischhauser – Lotti Frascoli – Manuel Janosa: Die Burg Marmels. Eine bündnerische Balmburg im Spiegel von Archäologie und Geschichte (Basel 2012) 562–563
- Kypta, J.*, Jan Košťál a kol.: Vizmburk. Příběh ztraceného hradu (Havlovice 2013) 382–383
- Kypta, J.*, Hartmut Kühne – Carina Brumme – Helena Koenigsmarková (Hrsg.): Jungfrauen, Engel, Phallustiere. Die Sammlung mittelalterlicher französischer Pilgerzeichen des Kunstgewerbemuseums in Prag und des Nationalmuseums Prag (Berlin 2012) 563–564
- Kypta, J.*, R. Lavička – J. Havlice – D. Kovář – L. Nikrmajer – J. Šimánek: Velké dějiny malého města. 750 let Kamenného Újezda (Kamenný Újezd 2013) 194–195

<i>Kypta, J.</i> , Christian Leiber (Hrsg.): Aus dem Pottland in die Welt. Eine historische Töpferregion zwischen Weser und Leine (Holzminden 2012)	185–188
<i>Kypta, J.</i> , Jan Lhoták – Jaroslav Pachner – Vladislav Razím: Památky města Sušice (Sušice 2012)	195–196
<i>Kypta, J.</i> , Petr Meduna a kolektiv: Raně středověké sídliště v Hrdlovce (Praha 2012)	742–743
<i>Kypta, J.</i> , Katarzyna Moskal: Kafle w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (Kraków 2012)	384–385
<i>Kypta, J.</i> , Martin Musílek a kol.: Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie (Praha 2012)	744–746
<i>Kypta, J.</i> , Markus Sanke: Die Gräber geistlicher Eliten Europas von der Spätantike bis zur Neuzeit. Archäologische Studien zur Materiellen Reflexion von Jenseitsvorstellungen und ihrem Wandel (Bonn 2012)	746–747
<i>Kypta, J.</i> , Regina Smolnik (Hrsg.): Keramik in Mitteldeutschland – Stand der Forschung und Perspektiven. 41. Internationales Hafneresymposium des Arbeitskreises für Keramikforschung in Dresden, Deutschland, vom 21. September bis 27. September 2008 (Dresden 2012)	747–748
<i>Kypta, J.</i> , Sborník 10. Sborník příspěvků z 10. specializované konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 7.–10. června 2011 v Jindřichově Hradci. Sakrální architektura (Praha 2012)	197–198
<i>Kypta, J.</i> , Sborník 11. Sborník příspěvků z 11. specializované konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 12.–15. června 2012 v Žacléři. Opevnění (Praha 2013)	749
<i>Kypta, J.</i> , Jaromír Žegklitz (ed.): Studies in Post-Medieval Archaeology 4. Written and iconographic sources in post-medieval archaeology (Prague 2012)	198–199
<i>Laval, F.</i> , Klaus Birngruber – Christina Schmid (Hrsg.), unter Mitarbeit von Herwig Weigl: Adel, Burg und Herrschaft an der „Grenze“: Österreich und Böhmen (Linz 2012)	181–185
<i>Lička, M.</i> , David Válek a kolektiv: Sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou v Hlubokých Mašůvkách (výzkumy z let 1947–1950). S příspěvky G. Dreslerové, M. Gregerové, M. Hložka, Z. Nerudové, J. Šmerdy a M. Vokáče	387–388
<i>Lorenčič, Č.</i> – <i>Hasil, J.</i> , Stefan Eichert: Frühmittelalterliche Strukturen im Ostalpenraum: Studien zu Geschichte und Archäologie Karantaniens (Klagenfurt am Wörthersee 2012)	736–741
<i>mj</i> , Libor Jan – Petr Kostrhun – Zdeňka Nerudová (edd.): Svět tajemných Baltů. The World of the Mysterious Balts (Brno 2013)	193–194
<i>Ottewelter, E.</i> , David A. Scott: Ancient Metals: Microstructure and Metallurgy, volume IV: Iron and Steel (2013)	196–197
<i>Plaček, M.</i> , Artur Boguszewicz: Corona Silesiae. Zamki Piastów fürstenberskich na południowym pograniczu księstwa jaworskiego, świdnickiego i ziebickiego do połowy XIV wieku (Wrocław 2010)	551–556
<i>Preusz, M.</i> , Natascha Mehler (ed.): Historical archaeology in Central Europe (Rockville 2013)	378–380
<i>Procházka, R.</i> , Nikolaus Hofer (Hg.): Archäologie und Bauforschung im Wiener Stephansdom. Quellen zur Baugeschichte des Doms bis zu Ende des 13. Jahrhunderts. Mit Beiträgen von Günther Buchinger, Friedrich Dahm, Hubert Emmerig, Angelika Geischläger, Nikolaus Hofer, Markus Jeitler, Renate Kohn, Karin Kühtreiber, Paul Mitchell, Johann Offenberger, Doris Schön und Andreas Thinschmidt (Wien 2013)	380–382
<i>Unger, J.</i> , Der Erdstall. Beiträge zur Erforschung künstlicher Höhlen 38–40 (2012–2014)	561–562

NOVÉ PUBLIKACE (podle publikací)

- Beck, E. – Butz, E.-M. – Strotz, M. – Zettler, A. – Zotz, T. (Hrsg.): Burgen im Breisgau. Aspekte von Burg und Herrschaft im überregionalen Vergleich. Ostfildern 2012 (*J. Kypta*) 557–558
- Biermann, F. – Schopper, F. (Hrsg.): Ein spätslawischer Friedhof mit Schwertgräbern von Wusterhausen an der Dosse. Wünsdorf 2012 (*J. Kypta*) 558–559
- Birngruber, K. – Schmid, Ch. (Hrsg.), unter Mitarbeit von Herwig Weigl: Adel, Burg und Herrschaft an der „Grenze“: Österreich und Böhmen. Linz 2012 (*F. Laval*) 181–185
- Boguszewicz, A.: Corona Silesiae. Zamki Piastów fürstenberskich na południowym pograniczu księstwa jaworskiego, świdnickiego i ziebickiego do połowy XIV wieku. Wrocław 2010 (*M. Plaček*) 551–556
- Boschetti-Maradi, A.: Archäologie der Stadt Zug 1: Stand der Forschung. Baugeschichte der Altstadt und Fundkomplexe bis 1600. Ausgrabung und Bauuntersuchung im Haus Oberaltstadt 13. Zug 2012 (*J. Kypta*) 559–561
- Der Erdstall. Beiträge zur Erforschung künstlicher Höhlen 38–40. 2012–2014 (*J. Unger*) 561–562
- Dějiny staveb 2012. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtiněch konané ve dnech 23. 3. – 25. 3. 2012. Plzeň 2013 (*J. Kypta*) 189–190
- Eichert, S.: Frühmittelalterliche Strukturen im Ostalpenraum: Studien zu Geschichte und Archäologie Karantaniens. Klagenfurt am Wörthersee 2012 (*Č. Lorenčič – J. Hasil*) 736–741
- Galuška, L.: Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy. Brno 2013 (*D. Frolíková-Kaliszová*) 190–192
- Helmold z Bosau, Kronika Slovanů. Memoria medii aevi 17. Praha 2012 (*J. Kypta*) 192–193
- Hofer, N. (Hg.): Archäologie und Bauforschung im Wiener Stephansdom. Quellen zur Baugeschichte des Doms bis zu Ende des 13. Jahrhunderts. Mit Beiträgen von Günther Buchinger, Friedrich Dahm, Hubert Emmerig, Angelika Geiszlager, Nikolaus Hofer, Markus Jeitler, Renate Kohn, Karin Kühtreiber, Paul Mitchell, Johann Offenberger, Doris Schön und Andreas Thinschmidt. Wien 2013 (*R. Procházka*) 380–382
- Jan, L. – Kostrhun, P. – Nerudová, Z. (edd.): Svět tajemných Baltů. The World of the Mysterious Balts. Brno 2013 (*mj*) 193–194
- Jecklin-Tischhauser, U. – Frascoli, L. – Janosa, M.: Die Burg Marmels. Eine bündnerische Balmburg im Spiegel von Archäologie und Geschichte. Basel 2012 (*J. Kypta*) 562–563
- Košťál, J. a kol.: Vízmburk. Příběh ztraceného hradu. Havlovce 2013 (*J. Kypta*) 382–383
- Kuna, M. – Němcová, A. a kolektiv: Výpověď sídlištního odpadu, Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu. Praha 2012 (*J. Bouzek*) 383–384
- Kühne, H. – Brumme, C. – Koenigsmarková, H. (Hrsg.): Jungfrauen, Engel, Phallustiere. Die Sammlung mittelalterlicher französischer Pilgerzeichen des Kunstgewerbemuseums in Prag und des Nationalmuseums Prag. Berlin 2012 (*J. Kypta*) 563–564
- Lavička, R. – Havlice, J. – Kovář, D. – Nikrmajer, L. – Šimánek, J.: Velké dějiny malého města. 750 let Kamenného Újezda. Kamenný Újezd 2013 (*J. Kypta*) 194–195
- Leiber, Ch. (Hrsg.): Aus dem Pottland in die Welt. Eine historische Töpferregion zwischen Weser und Leine. Holzminden 2012 (*J. Kypta*) 185–188
- Lemonnier, P.: Mundane objects: materiality and non-verbal communication. London 2012 (*P. Květina*) 731–736
- Lhoták, J. – Pachner, J. – Razím, V.: Památky města Sušice. Sušice 2012 (*J. Kypta*) 195–196
- Meduna, P. a kolektiv: Raně středověké sídliště v Hrdlovce. Praha 2012 (*J. Kypta*) 742–743

Mehler, N. (ed.): Historical archaeology in Central Europe. Rockville 2013 (<i>M. Preusz</i>)	378–380
Morley, I.: The Prehistory of Music. Oxford 2013 (<i>K. Čuláková</i>)	743–744
Moskal, K.: Kafle w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Kraków 2012 (<i>J. Kypsta</i>)	384–385
Musílek, M. a kol.: Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie. Praha 2012 (<i>J. Kypsta</i>)	744–746
Müller, J. – Rassmann, K. – Hofmann, R. (Hrsg.): Okolište 1 – Untersuchungen einer spätneolithischen Siedlungskammer in Zentralbosnien, Neolithikum und Chalkolithikum in Zentralbosnien 1. Bonn 2013 (<i>J. Kolář</i>)	385–387
Sanke, M.: Die Gräber geistlicher Eliten Europas von der Spätantike bis zur Neuzeit. Archäologische Studien zur Materiellen Reflexion von Jenseitsvorstellungen und ihrem Wandel. Bonn 2012 (<i>J. Kypsta</i>)	746–747
Scott, D. A.: Ancient Metals: Microstructure and Metallurgy, volume IV: Iron and Steel. 2013 (<i>E. Ottenwelter</i>)	196–197
Schiffer, M. B.: Studying technological change. A behavioral approach. Salt Lake City 2011 (<i>P. Květina</i>)	731–736
Smolnik, R. (Hrsg.): Keramik in Mitteldeutschland – Stand der Forschung und Perspektiven. 41. Internationales Hafneriesymposium des Arbeitskreises für Keramikforschung in Dresden, Deutschland, vom 21. September bis 27. September 2008. Dresden 2012 (<i>J. Kypsta</i>)	747–748
Svorník 10. Sborník příspěvků z 10. specializované konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 7.–10. června 2011 v Jindřichově Hradci. Sakrální architektura. Praha 2012 (<i>J. Kypsta</i>)	197–198
Svorník 11. Sborník příspěvků z 11. specializované konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 12.–15. června 2012 v Žacléři. Opevnění. Praha 2013 (<i>J. Kypsta</i>)	749
Válek, D. a kol.: Sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou v Hlubokých Mašůvkách (výzkumy z let 1947–1950). Brno 2014 (<i>J. Kolář – J. Macháček</i>)	548–551
Válek, D. a kolektiv: Sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou v Hlubokých Mašůvkách (výzkumy z let 1947–1950). S příspěvky G. Dreslerové, M. Gregerové, M. Hložka, Z. Nerudové, J. Šmerdy a M. Vokáče (<i>M. Lička</i>)	387–388
Žegklitz, J. (ed.): Studies in Post-Medieval Archaeology 4. Written and iconographic sources in post-medieval archaeology. Prague 2012 (<i>J. Kypsta</i>)	198–199